

JUSTI RYCQUII

DE

CAPITOLIO

ROMANO

COMMENTARIUS.

In quo, Illustria ejus olim Ædificia, Sacra, & Profana: Deorum Dearumque nomina: Arcus item Triumphales, Columnæ, Statuæ, Tropæa, Colossi, cæteraque Ornamenta adcuratè describuntur: & plura alia Antiquitatis Monimenta proferuntur, emendantur, explicantur.

LUGD. BATAV.

Ex Officina DANIELIS, ABRAHAMI & ADRIANI à GAASBEECK,

cIↄ Iↄ c LXIX.

ROMÆ.

URBI. ÆTERNÆ. URBIUM. REGINÆ
TERRAR. LUCI. VIRTUTUM. OMNIUM
LARI. FONTI. DISCIPLINAR. THEATRO
INGENIOR. LEGUM. PARENTI. JUSTI-
TIÆ. VINDICI
RELIGIONIS. VERÆ. CAPITI
AC. NORMÆ

CAPITOLIUM

ARCEM. OLIM. P. R
CAPUT. IMPERII
SEDEM. RELLIGIONIS
CURIAM. DIGNITATIS
SUA. OPERA. ATQUE. INDU-
STRIA. E. VETUSTEIS. MONI-
MENTEIS. INSTAURATUM
JUSTUS. RYCQUIUS
BELGA. GAND
L. M. D. C. Q
D. N. M. Q. E.

CL. CLAUDIANUS
In Elogio Urbis Romæ III. de laudib. Stilic.

Hæc est exiguis quæ finibus orta tetendit
In geminos axeis: parvaque à sede profecta
Dispersit cum Sole manus. hæc obvia fatis
Innumeras uno gereret cum tempore pugnas
Hispanas caperet, Siculas summitteret urbeis,
Et Gallum terris prosterneret, æquore Pœnum,
Numquam succubuit damnis, & territa nullo
Vulnere post Cannas major Trebiamque fremebat:
Et cùm jam premerent flammæ, murumque feriret
Hostis, in extremos aciem mittebat Iberos.
Nec stetit Oceano, remisque ingressa profundum
Vincendos alio quæsivit in orbe Britannos.
Hæc est in gremium victos quæ sola recepit
MATRIS NON DOMINAE RITU, CIVEISQUE vocavit
Quos domuit, nexuque pio longinqua revinxit.
Hujus pacificis debemus moribus omnes
Quòd veluti patriis regionibus utitur hospes,
Quòd sedem mutare licet, quòd cernere Thulen
Rursus, & horrendos quondam penetrare recessus.
Quòd bibimus passim Rhodanum, potamus Orontem,
Quòd CUNCTI GENS UNA SUMUS.

PER-

PER-ILLUSTRI
AC GENEROSO DOMINO,
DOMINO
JOANNI DE BETTE
BARONI LEDÆ,
PERONÆ MELANTHESIÆ,
ANGREAVI, EESSEGHEMI,
CROIX, GOZET, &c.
TOPARCHÆ,
EQUITI AURATO,
S. P. D.

Qui de Vetere P. R. Quiritium Jure Pontificio tradiderunt;

Per-illustris & Generose Vir, hoc inter cætera cautum habent (quod in Commentario * etiam isto prosecuti sumus)

* Cap. XXIII.

mus) unam eamdemque Ædem duobus DIs non rectè conſecrari; alios tamen ὁμοχέτας (quos vocant) aut συνναους, primario Deo velut ſtipando aut ornando, juxtà poni non prohiberi. Quod veteris illius & incorruptæ Reip. decretum in re præſenti imitari nobis (cum bonâ Tuâ veniâ) licebit. CAPITOLINUM enim OPUS labore noſtro atque induſtriâ eruderatum, éque tenebris & injuriâ temporum Orbi Terrarum nunc-primùm redditum, GENIO URBIS ROMÆ Jurè & Meritò à nobis inſcriptum eſt. *Jurè* (inquam) & *Meritò*: ſeu materiam ipſam argumenti inſpicias, ARCEM illam ANTIQUAM P. R; ſeu pri-

privatas etiam caussas, quòd in ipsô Urbis sinu hoc σύγγραμμα conceptum, altum, educatum; quodque civium Romanorum benignitate atque auxilio ab ipsis penè fundamentis eductum, promotum, constitutum. Post illum URBIS GENIUM *Te, Per-illustris & Generose Domine*, Nominare etiam placuit, Virum de me meisque Musis supra omneis mortaleis hactenus meritum; NOMENQ. TUUM, IN HOC ÆTERNITATIS CAPITOLINÆ TEMPLO, DICARE CONSECRARE. Nam si Bacchum, Cererem, Herculem, Apollinem, ipsumque CAPITOLINUM JOVEM Deos putavit Antiquitas, quòd publica eorum & præclara (ut tum

credebatur) exſtarent Beneficia; Tu mihi velut Numen aut Tutelaris Deus hactenus fuiſti, cujus ab ipſâ infantiâ eum favorem munificentiamque ſum expertus, ut niſi id publicè profiterer, pauci crederent; & niſi gratitudinem meam agnoſceres, impudentiam accuſares. Accedit (quod Annalium noſtrorum veritate ſubnititur) non extero nos aut barbaro cuiquam COMMENTARIUM hunc, cùm ad Te imus, inſcribere; ſed Romanæ originis homini Romanum Opus, & veterum Quiritium propagini Quirinalem Magnificentiam offerre. Sed & iſtam Antiquiſſimæ Originis Tuæ indolem in præſenti opere ſatis manifeſtoque

que nobis exhibuiſti. Ex quo enim tam relatu amicorum, quàm ſermonibus meis, me Romano CAPITOLIO illuſtrando operam aliquam & induſtriam adhibere, intelligere potuiſti; nihil à Te prætermiſſum eſt quà libris ad id mihi neceſſariis comparatis, quà tenuitate noſtrâ adverſus Fortunæ acerbitatem opibus tuis munitâ atque defenſâ, ut in apertam lucem aliquod laboris hujus mei ἐπίδειγμα aliquando proveniret. Inde enim effectum eſt ut Philologum & Antiquarium hunc fœtum, quem præ temporum iniquitate, ſeu occupationum cottidiè magis ingraveſcentium multitudine, velut ἔκτρωμα, parens ipſe projecerat,

cerat, elevandum ſuſciperes, & ſub felicibus Benignitatis Tuæ auſpiciis Bullâ & Prætextâ (ut ita loquar) Typographicâ indutum oſtentares. Jam abſque cauſſis iſtis eſſet hæreditario etiam nomine ita Tibi, Familiæque Tuæ Nobiliſſimæ, devinctus obſtrictuſque ſum, ut non hunc tantum COMMENTARIUM χρήσει καὶ κτήσει TUUM facere: ſed RYCQUIUM etiam ipſum nexu & mancipio, immò, veteri Gallorum lege, quaſi inter *Soldurios* adſcriptum habere Tibi liceat. Nam & ὁ μακαρίτης parens Tuus JACOBUS, & Tu tanti Parentis veſtigiis inſiſtens, eâ humanitate JOANNEM STADIUM avum meum maternum complexi iſtis, eoque pluribus

ribus addito uxorem viduam MARGARETAM GHELIAM, honeſtiſſimam Matronam, ejuſque liberos eâ benignitate foviſtis ac ſuſtentaſtis; ut inter varios rerum æſtus & alternantis Fortunæ ludibria, antiquum illud uſurpare meritò potuiſſent: *Periiſſe ſe, niſi periiſſent.* Quòd ſi paternam etiam ſtirpem reſpicio, patrem, avum, proavum; Deus bone! quantam clariſſimæ Familiæ Veſtræ erga RYCQVIOS meritorum meſſem invenio! Semper in clientelâ Veſtrâ RYCQVII, ſemper in obſequio, amicitiâ, fide floruerunt. ut nulla nobis tam vetuſta memoria ſit, quin eam Majorum Veſtrorum favori-
bus

bus obnoxiam & obæratam repetamus. Nemo itaque causſas à me exiget; quare priorem hunc DE CAPITOLIO ROMANO librum nominis Tui præſcriptione muniverim; ſatis ſeſe ipſæ aperient. nemo Ingratitudinem accuſabit, cùm ſtipulationis meæ Formulam legerit. Paupercula enim, ſed ſincera, nomina imitari ſtatui: quæ cum integrum alienum æs diſſolvere non poſſint, per partes id efficiunt. Majora ſunt Veſtra de Me Meiſque merita quàm ut unciolis expungantur; magnis & ſolidis Talentis opus eſt, ſi verè grati eſſe velimus. Dabunt alii dies, & robuſtiores anni (ita ſpero) quod contendere cum beneficio-

ficiorum Veſtrorum magnitudine poſſit. Intereà nè ſolâ animi profeſſione gratus eſſem, aut merâ verborum nuditate copioſus, præviam hanc cultus, & obſequii mei arrham, velut in arâ FIDEI CANDIDÆ Capitolinæ depoſitam, habebis. Hoc unum per Nobilitatem Tuam rogatus mihi daturus atque præſtiturus, ut quemadmodum in me ornando atque promovendo nulli hactenus concedere voluiſti, ſic porrò Beneficus ſemper & Benignus in me ſis. Ego Deum illum verè OPTIMVM verè MAXIMVM venerari non deſiſtam, ut Tibi Filiiſque Tuis, è BETTICA & BERGENSI ſtirpe

ſtirpe nobiliſſimis ſurculis, indulgeat omnia propicius, quæ voveo & opto.

Æterna Devotione

Tuus

Justus Rycquius G.P.

Amœne & Erudite

L E C T O R.

Cum adoleſcens Romæ commorarer nihil prius aut antiquius habui, quàm Magnæ illius gentium Matris disjecta barbarico furore λείψανα *contemplari cottidiè, & aliquam ex iis Antiquitatis peritiam (cujus amantiſſimus ſemper fui) quantum negotia permitterent, haurire. Neſcio tamen quo fato ſemper oculos ad ſe meos trahebat præcipuè ſacra illa & antiqua* P. R. ἀκρόπολις, Mons Saturnius *ſive* Tarpejus, *& quod inædificatum illi quondam cognoveram* CAPITOLIUM *Domicilium Deorum, Curia Procerum, Sedes Triumphorum, Cuſtodia Legum, Theatrum Sacrificiorum, Rituum denique omnium, quà Sacrorum, quà Profanorum fœcundiſſimum Promptuarium. Magnam verò mihi commiſerationem excitabat cum maximâ quadam admiratione conjunctam è tam multis nobilibus ſumptuoſiſ-*

que

que Ædificiis, quæ in illo Orbis terrarum (ut ita dicam) Umbilico olim constiterant, ambitiosissimis impendiis exstructa, vix ullum vel subtiliter ac curiosè indaganti vestigium apparere; sed ita hostili rabie ac barbarie consumpta attritaque fuisse omnia, ut putaverim non quale olim fuisset Capitolium, sed an fuerit quæri potiùs à Philologis nostris oportere. Nam quemadmodùm humanis corporibus ea interdum injuriæ post mortem accidunt, ut seu flamis consumpta, seu alio quovis casu absumpta, neque ossa, neque cineres ad memoriam relinquant; ita nobilissimo illi augustissimoque Templo, adjunctisque ei ædificiis eam calamitatem evenisse videbam, ut nisi Veterum Monimentorum nonnulla superaret auctoritas, quæ nomina aliquorum nobis saltem integra conservâsset, æternùm in ruinis suis sepulta, obruta, confusaque jacerent. Adeò juxta Romanum Poëtam,

Mors etiam saxis marmoribusque
venit.

Neque temperare mihi aliquoties potui, quin

quin velut alter quidam * *Pomponius, quoties nobilißimus ille & in Hiſtoriis omnibus celebratißimus ſeſe in aſpectum locus daret, ſic profundè ſuſpirans ingemiſcerem :* Heu! ubi nunc celſa illa P.R. CAPITOLIA, illa Aurea, bracteæ luce fulgentia, cælo certantia, aſtris minantia, humana omnia ingenia ſuperantia. Heu! ubi nunc inſanæ tot Regum, Conſulum, Cenſorum, Ædilium, Principum, ſubſtructiones! Ubi tot marmoribus radiantia periſtylia, tot Victoriarum monimentis oneratæ columnæ, tot Arcus Triumphales, tot ſuperba Tropæa, tot auguſtæ Curiæ? ubi Templum illud auguſtiſſimum JOVIS OPT. MAX. & ornatiſſimæ Ædes reliquorum Numinum? Fuerunt eheu! omnia, & nequid ampliùs dubitemus Fuiſſe, nec veſtigia reliquerunt. Heu!

Quid non longa dies, quid non conſumitis anni?

quid non audes, ô Fortuna, & Vos huma-

* Lætum illum intelligo, in cujus vitâ hoc lego.

humanarum rerum inconſtantiſſimæ ſortes? quid non ſuſque deque volvitis ac revolvitis? *Talis ferè cogitatio taliſque mœror mentem meam pungebat, quoties (fiebat autem ſæpiſſimè) ſeſe primarius ille Collis oculis noſtris objiciebat. Non aliter quàm amantes ſolent, cùm quid μνημοσύνου ab amicâ ſibi relictum inſpiciunt, torqueri magis, & majori curarum ardore tabeſcere. Accedebat etiam ad dolorem meum Capitolinam illam molem, quæ olim cætera Urbis & Orbis opera intantùm ſuperavit*, quantum divina terrenis præcellunt, * *non ſolùm à barbaris adeò crudeliter oppreſſam, verùm, quod æquè indignabar, ferè hactenus à doctiſſimis omniſque Antiquitatis peritiſſimis Viris relictam neglectamque; aut à male-feriatis quibuſdam Antiquariis ita reſtitutam eſſe, ut imaginarium potius Chaos, quàm veram* CAPITOLII *&* ARCIS ROMANÆ *deſcriptionem ediderint. Nam ſi* AMPHITHEATRUM FLAVIUM, CIRCUS MAXIMUS,

* Ammian. Marcellin.

MUS, PANTHEON AGRIPPÆ, BALNEA, THERMÆ, DUCTUS-AQUARUM, *aliaque Æternæ Urbis Opera aut Monimenta viros hactenus in his litteris summos occupare potuerunt; quantò magis operæpretium erat* ARCEM *illam* ORBIS ET URBIS *è ruinis suis eripere, horridoque squallore deterso pristinæ Majestati restituere? Sed deterruit credo multos (nec injuriâ) operis difficultas, & suscipiendi oneris magnitudo. nonnullis etiam fanatici aut parum sani capitis consilium fortè visum in nudo saxo, in obrutâ vepribus sentibusque areâ, sine vestigio Antiquitatis, sine Veterum parietinarum auxilio* CAPITOLIUM *in Capitolio quærere, nec invenire. Tamen quia semper*

—— νεώτεροι ἀφραδέουσι

quod ille ait, adolescens undeviginti & vix ampliùs annorum vitióne mentis, nescio, an audaciæ exemplo, Molem istam in humeros meos primus transtuli, & qui vix Alcidæ clavam sine formidine adspexissem jam Atlantem pollicebar. Cœpi

itaque

itaque quicquid hactenus vel legendo observâssem (quod sanè illâ ætate paucillum erat) vel spectando animadvertissem in adversaria conjicere, damnumque quod Gothicus & Vandalicus furor intulerat stilo Belgico reparare. Quàm feliciter autem, quamque diligenter

—— δολιχὴν ὁδὸν, ἀργαλέην τε

sine filo & duce prior ingressus sim, quamque constanter prosecutus: tuum, Benigne LECTOR, *malo esse judicium. Scio enim potius veniam adolescentiæ meæ deprecandam, quàm inanes verborum κόμπους esse effundendos. Etsi enim non ignorem diu me pollicitum esse, quod serò satis præstitimus; tuam tamen eò magis benivolentiam mihi scio exorandam. Potuissem enim beneficio uti legis Annariæ, si citiùs publicum Commentarius hic accepisset. Ignoscas autem velim si alienâ potius culpâ, quàm meâ, longissimam pollicitationem impleverim. Sæva enim Fortunæ acerbitas, quæ me hoc molientem & urgentem ab ipso Capitolii & Urbis adspectu in terram patriam inopinatò*

natò abduxit ; tum catenata quædam morborum & aliorum ἀτυχημάτων *series adeò mentem meam ab interioribus his litteris, aliquot annorum curriculo, avocârunt, ut prodigio simile aut portento videri possit, quòd adhuc scribo aliquid aut edo. Interpolabant etiam juvenilem ardorem meum sævissima de his litteris temporum nostrorum judicia, prompta ubique & parata ad Musas vellicandas maledicentia, præmia nulla, imò odium, pessimo sæculi more, pro vigiliis laboribusque repositum. Ut non mirer ingeniosissimos aliquos viros* Næniam & Lessum *jam Musis cecinisse, imò &* Exequias Litterarum *ferali, sed fatali, vereor, titulo publicasse. Quid facerem? inevitabilis illa rerum omnium vicissitudo est, jubetque nos Sapiens:*

Καιρῷ λατρεύειν, μηδ' ἀντιπνέειν ἀνέμοισι.

Iis *etiam* vicibus (*inquit Aurel. Symmachus*) humana variantur ut defectui succedat ubertas. *quemadmodum e-contrà (quod nobis usu jam venire videmus) ubertatem infelix inopia excipit. Superiore*

riore illo ſæculo CIↃ. IↃ. *quod ad invidiam cæterorum omnium felix Natura creavit, quis non vidit Veteris illius oraculi impletam Veritatem*: Iis temporibus optimè Virtutes æſtimari, quibus faciliſſimè gignerentur? *Tunc* Leones, *tunc* Franciſci, *tunc* Roverei *&* Farneſii *floruerunt, cùm luminibus Ingeniorum, velut ſtellis, Italia, Gallia, Germania, & Europa univerſa, diſtinguerentur. Nunc quidem (ſuperbè aliquid dicam, ſed tamen verè) minores non ſumus, ſed minoris æſtimamur: indoctiores non ſumus, ſed invidia premimur: pauciores non ſumus, ſed multitudine obſcuramur. Utinam! verò Principes, & ii qui excelſius quoddam in rebus humanis dignitatis faſtigium obtinent, auream illam prudentiſſimi * Hiſtorici ſententiam ponderarent*: Naturâ, *inquit*, infirmitatis humanæ tardiora ſunt remedia, quam mala, & ut corpora lentè augeſcunt, citò exſtinguuntur; ſic ingenia ſtudiaque oppreſſeris faciliùs, quàm revocaveris. *O pulcra verba! & dignam cor-*

* Cornelii Taciti in vita Agric.

cordatissimo scriptore sententiam! Verè ita se res habet. sint Magistratus, sint Principes, qui studia hæc infra se posita putent: qui Regalem purpuram scholasticarum artium ferulis pollui inclament: tædium subibit & nausea. invisa primò, sed quæ dulcedine suâ generosas ita mentes mox obruent, ut nullâ honorum aut gloriæ spe excitari, nullâ honestissimi ardoris cupidine inflammari umquam possint. Planè ut Lethargico morbo oppressos videmus, nec pharmacis acrioribus in vigiliam dissolvi, nec cymbalorum aut cympanorum sonitu à fatali illâ nocte revocari. Sed non pergam ultrà infelicissima tempora justissimâ querellâ lacessere. Te potiùs, Amœne Lector, ævo nostro castiorem majoremque vovebo. qualem si experior, conatibusque meis non aversam omninò Fortunam habuero, alterum mox de Ritibus Capitolinis sacris profanisque Commentarium *exspecta. in quo quæ carptim nobis in priore libro observata, aut de industria omissa, accuratè, quantum in nobis erit, descripta exhibebimus:*

mus : multa Veterum ſcriptorum loca mendis expurgabimus : & compluria Romanæ Antiquitatis Monimenta, vel non viſa hactenus, vel parum intellecta, in medium proferemus. Intereà juvenilem hanc ὑπόμνησιν boni conſule : & ſicuti humano more peccavi,

—— ἁμαρτωλαὶ γὰρ ἐν ἀνθρώποισιν ἕπονται ;

tamquam homo ignoſce. Jejunus alicubi ſi videbor aut ſterilis, cogita, non omnia mihi expromta, quæ in ſchediis notata. moles enim libri in immenſum excreviſſet. & cur, amabo, ſemper eadem dicentur quæ aliis jam dicta? præcipuos & verè laudabiles Auctorum locos adnotare malui, quàm inſaniam quorundam imitari, qui faſtidioſiſſima copia Lectorem potiùs obruunt, quàm delectant. Scio tamen eſſe locum unum aut alterum qui pleniùs diffuſiuſque tractari à nobis potuit, & jam in OMISSIS *id adjungere parabam, niſi* οἱ τυπογράφων παῖδες, *ob Francofurtenſem Panegyrim, telam incidiſſent; quam, cum Bono Deo, proxima tibi fœtura pertexam.*

Vale diu ſoſpes ac Vive.

STRA-

STRABO AMASIANUS lib. V. Geographiæ.

Πάλιν δ' εἴ τις εἰς τὴν ἀγορὰν παρελθὼν τὴν ἀρχαίαν, ἄλλην ἐξ ἄλλης ἴδοι παραβεβλημένην ταύτην, καὶ βασιλικὰς, στοὰς, καὶ ναοὺς, ἴδοι δὲ τὸ ΚΑΠΙΤΩΛΙΟΝ, καὶ τὰ ἐνταῦθα ἔργα, καὶ τὰ ἐν τῷ Παλατίῳ, καὶ τῷ τῆς Λιβίης περιπάτῳ, ῥαδίως ἐκλάθοιτ' ἂν τῶν ἔξωθεν.

Hoc eſt:

Rurſum ſiquis in Forum Vetus veniens unum videat alteri adhærere: deinde Baſilicas, Porticus, Templa: CAPITOLIUM etiam, & quæ inibi poſita ſunt, videat opera, quæque in Palatio & Porticu Liviæ, facilè eorum omnium, quæ peregrè uſpiam viderit, obliviſcatur.

MAGNUS AURELIUS CASSIODORUS lib. VII. Variar. in Formulâ Comitivæ Formar. Urbis:

TRAIANI FORUM vel ſub aſſiduitate videre, miraculum eſt.

CAPITOLIA celſa conſcendere, HOC EST HUMANA INGENIA SUPERATA VIDISSE.

AMMIAN. MARCELLIN.

lib. XVI. de CONSTANTI CÆS. in Urbem ingreſſu:

Deinde intra VII. Montium culmina, per acclivitates planiciemque poſita Urbis membra colluſtrans, & ſuburbana, quicquid erat primum id eminere inter alia cuncta ſperabat. IOVIS TARPEI DELUBRA, QUANTUM TERRENA DIVINIS PRÆCELLUNT; LAVACRA in modum provinciarum exſtructa; AMPHITHEATRI molem ſolidatam lapidis Tyburtini compage; PANTHEON velut Regionem teretem, ſpatioſâ celſitudine fornicatam, &c.

TYPO-

TYPOGRAPHORUM ad Lectorem

PRÆFATIO.

Cogitantibus nobis, amice Lector, quo potiſſimùm in negotio eruditorum votis ſatisfacere, ac Reipublicæ literariæ prælô noſtrô inſervire poſſemus, magnoperè neceſſarium duximus, ex tanta librorum copia & varietate *Juſti RycquI de Capitolio Romano commentarium* eligere, atque ob materiæ dignitatem & exemplarium penuriam ad prælum revocare. Editionem Gandavenſem examuſſim ſecuti ſumus; non enim ſcimus Commentarium hunc elaboratiſſimum ab auctore ipſo, aut ab alio quopiam poſteà fuiſſe augmentatum. Prodit igitur nunc ſecundâ vice, minori quidem, ſed commodiori formâ; nullis acceſſionibus locupletatior; multò tamen emendatior atque ema-

culatior, quam anteà, uti ex ſeria attentaque libri lectione paſſim apparebit. Nam præterquam quod σφάλματα typographica, quæ in priorem editionem irrepſerant, noſtrâ curâ emendavimus; nobis inſuper ad majorem utiliſſimi doctiſſimique commentarii perfectionem, antiqui Capitolii Romani figuram, ære inciſam, novæ huic noſtræ editioni ex Donato præfigere, non abs re viſum fuit. Tu Lector ſi æquus es, factum hoc noſtrum benè interpretaberis, vel eô ſaltem nomine, ut ad alia evulganda nos alacriores reddas. Sudat jam apud nos ſub prælo *Stephanus Byzantinus de urbibus*, ſive ejus epitomator, quem in folio nova cum Latina verſione, cum variis lectionibus ex MSS. codicibus collectis, & cum doctorum emendationibus propediem in lucem dabimus, nam omninò partem aliquam abſolvimus. Omnibus enim, qui duntaxat literaturam de limine ſalutarunt, non ignotum eſt, quantos viri

viri docti ſumſerint labores & moleſtias in hoc auctore emendando & illuſtrando. Qua de cauſa literatis & literaturæ ſtudioſis plurimum gratificaturos ſperamus, ſi prædictum auctorem ita emendatum publicare divina clementia permiſerit. Vale Lector amice, & conatibus noſtris fave.

CENSURA.

De *Capitolio Romano Commentarium* à V. C. *Iusto Rycquio* è Veterum monumentis conceptum, & complurium authoritate illustratum firmatumque, non exiguo ornamento Reipub. Litterariæ propter Argumenti cùm raritatem tum varietatem futurum est. ac dignum judico, quod typis exprimatur, & divulgetur. Datum Antverpiæ IX. MaI.

L. Beyerlinck. S. T. L. Archipresbyter, Canonicus, & Censor Librorum Antverp.

JUSTI

Justi Rycqui
de
Capitolio Romano Commentarius.

Caput I.

oma ἑπτάλοφος, Septicollis, Septem-gemina, Septimontium *festus dies.* *ejus* Feriæ *&* Strenæ. *Montes olim* Agônes *vocati*, Agonalia, *Salii* Agonales, *Porta* Agonensis. *Septem colles minores* Romæ Quadratæ: Capitolium *iis additum non videri: septem alii Romæ Magnæ.* Pomœrium Urbanum, *& varia ejus amplitudo. Cæsar an Pomœrium extenderit. De Nerone, Vespasiano, Trajano item dubitatum. Plinius à censurâ Viri Magni vindicatus.*

URBEM ROMAM *Terrarum & Maris universi Dominam*

Dionyſ. Halicarn.

olim ἑπτάλοφον Græci, *Septicollem* Latini; aut *Septèmgeminam*, & (si proba est viri magni [2] in Varrone conjectura) etiam *Septimontium* appellarunt. Septem enim montes, sive colles ambitu latipatente complexa in tantam amplitudinem paullatim excrevit, ut non Urbis tantùm instar unius, sed tanquam τῆς οἰκουμένης ἐπιτομῆς, [3] immò Orbis totius intra mœnia sua collecti haberet. Unde Divinus ille Italiæ Homerus in Æneidos sexto:

—— *Illa incluta* ROMA
Imperium terris, animos æquabit Olympo:
SEPTEMQUE *una sibi muro circumdabit* ARCES.

Et ingeniosissimus Naso:

[4] —— *Quæ de* SEPTEM *totum circumspicit Orbem*
MONTIBUS, *Imperii* ROMA *Deûmque locus.*

Clau-

2 Turnebi. 4. de L. L. 3 Polemon Sophista apud Galenum 4 1. Tristium.

Claudianus etiam magnificè:

[5] *Quæ* SEPTEM SCOPULIS
Zonas imitatur Olympi.

Cui rei, ut in myſtico illo Pythagoræorum Septenario, tantum religionis ineſſe voluerunt, ut ROMAM ipſam habitu Viraginis effictam in Numis aliiſque Monimentis ſepteno vertice reſidentem effinxerint, & SEPTIMONTIUM (*quòd ſeptimus mons Pomœrio tam eſſet incluſus*) [6] diem feſtum celebrârint. Eo die Romani utpotè ominatiore (quod Kalendis etiam Jani & Martis factitatum) ſibi mutuò Xeniola & ſtrenas miſſitabant. Diſcimus è doctiſſimo Tertulliano, libro de Idololatria: *Etiam ſtrenæ captandæ, & Septimontium, & brumæ, & caræ cognationis Honoraria exigenda omnia.* ubi quàm lubenter legerim: *Septimontio & brumâ*; niſi doctioribus aliter videtur.

 Impe-

5 3. de laud. Stilic. 6 Plutarch. in Ætiis, & Varro 4. de L. L.

Imperator etiam ipse R. P. dabat; testis Suetonius, de FLAVIORUM ultimo: [1] *Septimontiali sacro quidem & Equiti panaria, & plebi sportellas cum opsonio distribuit. Et*, quò hilarior dies esset, *initium vescendi primus fecit.* [2] Festum autem illud non urbanatim, tanquam in exculto populo; sed rusticatim, quasi à montanis paganisque fiebat. credo ut primigeniæ simplicitatis reminiscerentur Quirites, cùm

> [3] *Parva saginati lustrarent compita porci,*
> *Pastor & ad calamos exta litabat ovis.*

Nisi fortè à rusticis ea solemnia desumta, quîs & [4] MONTINI, seu MONTENSES Dei venerationi erant, & *Paganalia*, haud dissimilia sacra, celebrata. SEPTIMONTIUM verò in Fastis Pontificiis AGO-

1 Domit. c. 4. 2 Varro lib. 4. de L. L. 3 Propert. lib. 4. 4 Vett. inscr. & Arnobius cum Augustino. Varro ibidem.

AGONALIA & AGONIA appellari Verrius Flaccus autor eſt, nec vanâ etymologiâ; cùm & montes ipſi *Agones* olim dicerentur, & Quirinalis, *Agonius*: & porta quæ inter colles ſita, [5] antiquiſſimo nomine *Agonenſis*. inde *Agonales* aut *Collini Salii*, quòd eorum ſacellum ἐπὶ τ͂ κολλίνυ λόφυ, ait Dionyſius; haud longè fortaſſis ab hac porta. SATURNIUM autem, ſive CAPITOLINUM, montem an Romulus Urbi ſuæ QUADRATÆ primùm adjunxerit, fruſtra diſputari cenſeo ab eruditis. nam Cornelius Tacitus, [6] magnæ apud omnes fidei ſcriptor, cùm illius Pomœrium definivit, mox adjecit: CAPITOLIUM *non à Romulo, ſed à T. Tatio additum Urbi credidere*. quâ loquendi ratione rei incertitudinem ſatis oſtendit. Fuiſſe quidem à Romulo munitum in novæ Urbis tutelam Dionyſius oſtendit lib. II. ubi

5 Feſtus *in Agonium*. 6 Ann. 12.

de initiis Sabini belli: Ἐν τούτῳ δὲ καὶ ὁ Ῥώμυλος ἀντιπαρεσκευάζετο τὰ κράτιστα, ὡς ἀμυνούμενος ἄνδρας τὰ πολέμια ἀλκίμους· τοῦ μὲν Παλατίου τεῖχος, ὡς ἀσφαλέστερον εἶναι τοῖς ἔνδον, ὑψηλοτέροις ἐρύμασιν ἐγείρων, τοὺς δὲ παρακειμένους αὐτῷ λόφους, τόν τε Αὐεντῖνον, καὶ τὸν Καπιτωλῖνον νῦν λεγόμενον ἀποταφρεύων, καὶ χαρακώμασι καρτεροῖς περιλαμβάνων. Accedit teſtimonium Suidæ, in lexico, qui verbis alicujus veteris ſcriptoris ſic habet: Ὁ Ῥώμυλος μετὰ τὸ κτίσαι τὸ Παλάτιον (id eſt, poſt Romam Quadratam conditam) ἔκτισε καὶ τὸ Καπιτώλιον; ὅ ἐστι κεφαλὴ τῆς πόλεως. Muro etiam incluſum Capitolium fatétur Strabo lib. 5. ſed pro *Aventino Dionyſii* τὸν Κυϊρῖνον λόφον nominat. Ego tantùm credam tumultuariam aliquam munitionem fuiſſe, adverſus ſubitos hoſtium incurſus paratam. Nam Livius, aliique, qui jam inde Arcem Capitolinam, aut Tarpeiam, dicunt, vereor ut magis temporum ſuorum uſum, quàm τὸ τῆς ἱστορίας πρέπον hic obſervârint. Qui autem

autem colliculi à Romulo novæ Urbis muro priùs inclusi sint, significare videtur Antistius Labeo, his verbis: SEPTIMONTIO [1] *hisce montibus Feriæ : Palatio, cui sacrificium quod fit, Palatuar dicitur. Veliæ cui item sacrificium : Fagutali, Saburæ, Cermalo, Oppio, Cælio* [2] *Monti, Cispio monti.* Non tamen de primâ illa loquor, quæ solum Palatium comprehendit, sed auctiore illâ ante T. Tatium adhuc in Regni communionem assumtum: de qua disertè Livius lib. I. *Crescebat interim Urbs munitionibus, cùm alia atque alia appetendo loca in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id quod tum hominum erat, muniret.* Facta ea Urbis auctio, atque munitio paullò antè quàm Asylum in Capitolio apertum; ut primam eam rectè dixeris Romani Pomœrii prolatationem, quam nescio an eruditorum quisquam

1 Apud Festum hac voce. 2 Parte ejus, ita Liv. lib. I.

hactenus observârit. [3] Altera porro ea fuit, cùm Sabinis intra civitatem receptis, Capitolinus, cum parte [4] Cœlii & Quirinalis, Pomœrio adjuncti, novæque multitudinis habitationi concessi. Capitolium autem tunc primum legitimis effatisque finibus clausum videri, argumento est ab Antistio Labeone in collium Catalogo esse prætermissum; & ab Historicis omnibus traditum, recepto demum T. Tatio intra Pomœrium fuisse receptum. Quod Sacrum igitur initiò brevium colliculorum, à Romulo Urbi additorum gratiâ celebratum est; posteà grandium illorum honori datum videtur, qui laxiore mœnium spatio circumjuncti sunt, isti videlicet: PALATINUS, CAPITOLINUS, QUIRINALIS, AVENTINUS, COELIUS, VIMINALIS, ESQUILINUS. *Septem*

3 Dionys. & Liv. ibidem. 4 Nam totum Cœlium Tullus Hostilius, Quirinalem Servius inclusit.

ptem Arces, à Virgilio; *Septem Juga*, à Papinio; *Septem Scopuli*, à Claudiano; *Septem culmina, vertices, montes, colles* à reliqua ſcriptorum claſſe dicti. Quòd VATICANUM iis & JANICULUM nonnulli [5] adnumerant, minus religioſi Antiquitatis, aut periti Romanæ τοπογραφίας eſſe videntur, nobis ſanè quia trans Tiberim flumen, immò extra Latium ipſum in agro peregrino poſiti, à ſacrâ illâ Heptade viſi ſunt prohibendi. POMOERII autem URBANI PROFERENDI non cuivis temerè poteſtatem factam, ſed [6] iis modò, *qui fineis P. R. capto de hoſtibus agro auxiſſent*; veteres multi prodidêre. Ex Regibus, poſt Romulum conditorem, unus Servius Tullius uſurpavit: ex Romanis Ducibus nemo (fide Taciti) *niſi L. Sulla, & D. Auguſtus*. Mirum quidem à Tacito hoc ſcribi,

5 Janus Parrhaſius & alii. 6 Agell. lib. 13. c. 14. Vopiſc. Aureliano. Liv. lib. 1. Tacit. Ann. 12.

cùm & Juli Dictatoris eam curam fuisse Dio tradiderit; & præter Dionem Agellius lib. 13. c. 14. cùm ait: *Neque posteà* D. Julius, *cùm Pomœrium proferret, intra effatos Urbis fines* (de *Aventino* loquitur) *incluserit.* Quæ igitur Cornelio nostro fidelissimo aliàs scriptori fides? nulla profectò, nisi fortè in Agellio nomen illud D. Juli: non ad ipsum Dictatorem, sed Dictatoris filium Augustum referendum sit: jure scilicet Romanæ Adoptionis; *quam* (teste Cicerone) *ut aliarum rerum, ita nominis etiam hæreditates sequerentur.* Secuta certè D. Augustum; nam is cùm alibi sæpè Julius, tum in veteri lapide Brixiano sic nominatur:

C. Julio. C. F.
Fab. Scapt.
Cæsari.
Augusto.

Et apud Corn. Nepotem in Attico: *Namque hic contentus ordine equestri,*

quo

quo erat ortus, in affinitatem pervenit D. JULI *filii: cùm jam antè familiaritatem ejus esset consecutus.* Unde & leges quædam JULIÆ vocatæ, quarum constat Augustum auctorem latoremque fuisse. Sed jam quid Dioni Cocceiano fiet? cujus diserta illa de Cæs. Dictatore verba: [7] Ταῦτά τε ἐποίει, καὶ νόμους εἰσέφερε, τό τε πωμήριον ἐπὶ πλεῖον ἐπεξήγαγε. Defugerem omninò auctoritatem, nisi Romanum adstipulatorem haberet. Fortassis enim è vulgaria magis opinione, quàm probatorum monimentorum fide rem istam conscripserit. Nam cùm destinasset Dictator Julius Pomœrium ampliùs extendere (quod Cicero Atticum suum in [8] epistolis monet) morte præventus consilium suum minus fortè exsecutus est. Inde verosimiliter natum, ut quod ille in consilio habuerit facere, pro facto à posteritate fuerit creditum. Ultrà nihil adse-

7 Lib. 43. 8 Lib. 13. ad Attic.

adsevero. Post D. ergo JULIUM (si is reverà protulit) quatuor item CÆSS. [1] Urbem auxisse memorantur DDDD. AUGUSTUS, CLAUDIUS, AURELIANUS, PROBUS; ad immensam ferè magnitudinem urbe productâ; scilicet ut quinquaginta ferè passuum CIↃ sanctior ejus ambitus contineret: cum Pliniano [2] tamen ævo (quod in FLAVIORUM CÆSS. tempora incidit) passuum XIII. CIↃ. & CC. collegisse tantum observatum sit: Nam quòd nuper vir magnus, in ADMIRANDIS, numerum hunc augendum putavit, vereor omninò ut frustra sit. Etenim si (quòd ipse fatetur) Campus Martius Dictaturâ Julianâ nòndum intra urbem erat admissus, successor ejus fortè illum addiderit, Aventinum adhuc excluserit, quem Claudius adjecit; post Claudium ad Pli-

1 Dio. lib. 55. Vopiscus Aurel. Zosimus. Vett. Inscript. 2 Plin. lib. 3. cap. 5.

Pliniana tempora nemo ampliùs quicquam; vix eſt ut laxius tum Pomœrium eſſe potuerit. Pomœrium, dico, ſive *ſacratiores muri.* [3] Nam ſi *ad extrema tectorum* reſpicimus, *nullius urbis magnitudinem cum eâ*, fateor, *fuiſſe comparandam.* Menſuræ Plinianæ adſtipulatur marmorea vetus Tabula, Hortorum Farneſianorum, ad Pacis Romæ nuper inventa; in quâ accurata totius urbis ἰχνογραφία conſpicitur, eundem fermè murorum ambitum, eandemque amplitudinem cum hodiernâ hac Româ proponens. Hodierna autem (ut accuratè etiam à Marliano [4] obſervatum eſt) x. tantum ſtadiis Pliniana illa vetere contractior. cujus rationem ſatis probam reddidit, quòd Amphitheatrum Statilii intra Muros tum haberetur, nunc muris ipſis incluſum; illique (ut ex veſtigiis antiquitatis apparet) laxiore gyro foris circumducerentur. Eam verò

3 Plin. ibid. 4 Lib. 1. c. 5. Topog. Urbis.

verò urbis magnitudinem ſtetiſſe puto ad extremam PROBI [5] vel AURELIANI CÆSS. dilatationem. quæ cum ſpatioſior videretur quàm ut irruptione barbarica tutò habitare eam liceret (populo jam per Imperii migrationem vehementer Romæ imminuto) ſenſim ad priores terminos, fineiſque redierunt. [6] De Veſpaſiano quidem Auguſto dubitari poſſit, an is ſacratiores muros etiam protulerit, quòd in æneâ Tabulâ Capitolinâ [7] legatur: UTIQUE. EI. FINES. POMOERII. PROFERRE. PROMOVERE. CUM. EX. REPUBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. UTI. LICUIT. TI. CLAUDIO. CÆSARI. AUG. GERMANICO. Quem tamen honorem non admiſiſſe eum ut credam, facit ſcriptorum omnium altiſſimum in hac

5 Variè enim traditur. 6 Lipſ. Admir. lib. 3. c. 2. 7 Quam eo Senatus è Laterano tranſtulit.

hac re silentium. quis enim credat Cornelium Tacitum, Suetonium, Dionem, alios, si admisisset, tam elingues heic futuros, qui sæpè alibi in rebus minoris momenti tam diserti atque diligentes? De Nerone, Trajanoque, par ferè ratio est: quos unus (quod sciam) FL. Vopiscus[8] adjecto R. P. agro barbarico Pomœrium ampliâsse scribit, cujus unius auctoritas vereor ut infirma nimiùm futilisque sit, reliqua veterum Scriptorum classe nequaquàm concinente.

8 In vitâ Aureliani.

CAPUT II.

Mons Capitolinus *olim* Saturnius. Saturnia *Italiæ & Siciliæ. Italia dicta olim* Saturnia. Saturnia *civitas sive castrum.* Saxum Carmentis. *veteres & recentiores ejus Montis habitatores.* Tatienses

ſes *vel* Titienſes : Ramnes *vel* Ramnenſes : Luceres *unde dicti*. Collegium Capitolinorum. *Habitatio honoris cauſſa in Capitolio nonnunquam data. Num & civibus reliquis illhic habitare permiſſum?*

Neſcio quæ mortales olim religio, an perſuaſio, tenuerit, ut Saturnum illum antiquiſſimum Deorum, pleroſque Montium in Italiâ viciniſque locis vel inſediſſe, vel poſſediſſe crederent. Nam & Diodorus Siculus [1] de patriâ ſuâ ſcribit, ad ſuum uſque ævum, editiora ejus omnia *Saturnia* appellata: idemque aſſerit de Italiâ ipſâ Dionyſius. [2] qui & in Eliate agro, apud Græcos, tumulum quendam Κρόνιον fuiſſe ait, quem ἱερὸν τοῦ Κρόνου νομίζοντες Ηλεῖοι, θυσίαις, καὶ ἄλλαις τιμαῖς, ἐν ὡρισμένοις χρόνοις σεμνύνοντες, veneraren-

1 Lib. 4.. 2 Lib. 1. Antiq.

rarentur. Inde & in ſacro noſtro monte habitâſſe creditus, eique SATURNIO feciſſe nomen. Urbem quoque in eâ condidiſſe, quam de ſuo nomine *Saturniam* appellârit. Res ſuis auctoribus non caret. Varro enim, in opere de linguâ Latina, [1] veſtigia ejus urbis agnoſcit, & Tertullianus, in Apologetico, *Civitatem, quam depalaverat Saturnus, uſque tunc eſſe* audacter pronunciat. Accedat vulgatum illud Arnobii: [2] *Janus Janiculi conditor, & civitatis Saturniæ Saturnus auctor.* Minucii quoque Felicis; Octavio: *Itaque latebram, quod tutò latuiſſet, vocari maluit* (Latium) *& urbem* (Saturniam) *de ſuo nomine.* Prudentii [3] etiam ſub perſonâ Saturni:

——placet heic fugitivus & exul
Ut lateam genti atque loco Latium
dabo nomen.

Vitibus

1 Lib. 4. 2 Lib. 1. adv. Gent. 3 Lib. 1. adv. Symm.

Vitibus incurvam (si qua est ea cura) putandis
Procudam chalybem. nec non & mœnia vestri
Fluminis in ripâ statuam Saturnia vobis.

[4] Ut omittam Poëtarum Latinorum Principem, qui Euandrum Arcadem inducit, ruta ejus opidi cæsa Trojano hospiti commonstrantem; aliosque (nè actum agam) permultos, qui Saturniæ Capitolinæ meminerunt. Non desunt tamen testes etiam ἀξιόπιστοι, [5] qui comitatum Herculis ab Hispaniâ redeuntis, cùm eum locum attigissent, castellum istud ædificâsse, & in honorem ejus Numinis sic appellâsse scribunt, quod antiquitus pulsum à Jove suis sedibus consedisse illhic Saturnum crederent. Quamquam Solinus [6] portam modò ejus Castelli in honorem Saturni *Saturniam* appellatam malit, eaque *Panduna*

4 Æneid. 8. 5 Apud Dion. lib. 1. 6 Lib. 1.

duna [7] poſtea dicta, ut Antiquariorum peritiſſimi crediderunt. Scriptor autem ἀνώνυμος *de Origine gentis Romanæ*, (quem Sext. Aur. Victorem eſſe eruditi ſuſpicantur) *Arcem Saturniam* amat dicere; ſed minus accuratè. nam in imo monte iſtud ſive opidulum ſive caſtellum fuit, arbitratu Sexti Pompeji: *Saturnii* (inquit) *dicebantur, qui Caſtrum in imo clivo Capitolino incolebant. ubi ara dicata ei Deo ante bellum Trojanum videtur, quia apud eum ſupplicant apertis capitibus.* Hujus Aræ Græcique apud eum Ritus ubertim meminit Dionyſius, eamque in imo clivo, quà è foro in Capitolium aſcendebatur, ab Epéis Herculis comitibus, Saturnio numini ſcribit eſſe dedicatam. [8] Ab hoc ipſo Numine univerſa deinde Italia SATURNIA nominata. Juſtinus præter cæteros diſertè XLIII. Breviarii Pom-

7 Junius apud Varronem. Onuphrius Pan. alii.
8 Virgil. 8. Æneid. Feſtus in *Saturnia*. Diodor. lib. 4. Macrob. in Saturn. Tertull. Apolog.

Pompejani: *Itaque Italia à Regis nomine Saturnia appellata eſt, & mons, in quo habitabat, Saturnius, in quo nunc, veluti à Jove ſuis ſedibus pulſo, Capitolium eſt.* Et Dionyſius primò Antiquit. ἡ νῦν Ἰταλία καλουμένη τῷ θεῷ ἀνέκειτο, ΣΑΤΟΡΝΙΑ ὑπὸ τῶν ἐνοικούντων ὀνομαζομένη. atque ita vocari ſolitam in Sibyllinis oraculis ibidem addit, multaque ejus Divinitatis fana per totam regionem, pluresque civitates ejuſque nominis apparere. Certè in oraculo vetuſtiſſimo Jovis Dodonæi, ex antiquo Tripode à L. quodam Mammio deſcripto, ipſa etiam Sicilia, quaſi Italiæ pars, eo nomine cenſebatur. Verba oraculi ſunt:

Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατουρνίαν αἶαν,
Ἠδ' Ἀβοριγινέων Κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται.

Sed hæc obvia ſanè ſunt; & cui antiquariorum hactenus non dicta? Illud tamen neſcio an libatum cuiquam, Varroni

Varroni Ennioque placuiſſe, à monte noſtro Saturnio Italiæ appellationem deductam. unde Ennianum illud in libris de L. lat. ἀκροπλδύπον :

—— Saturnius illi
Nomen erat, de quo latè Saturnia terra.

Credo quò P. R. magis placerent, cùm ſummum Relligionum ſuarum caput tantæ venerationis jam-inde fuiſſe oſtenderent, ut univerſæ genti nomen mutaret. nam de antiquâ loci hujus Religione facundè etiam Virgilius:

[1] *Jam tum Relligio pavidos terrebat agreſtes*
Dira loci, jam tum Sylvam Saxumque tremebant.

Nec minùs eleganter ſub perſonâ Euandri. quum ſubjungit:

Hoc nemus, hunc (inquit) frondoſo vertice collem

Quis

1 Æneid. 8.

Quis Deus incertum est, habitat
Deus. Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, cùm
sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextrâ, nimbos-
que cieret.

Propertius ferè ab eadem mente:

[2] *Tarpeiusque pater nudâ de rupe to-*
nabat,
Et Tiberis nostris advena bubus
erat.

miror tamen *nudam* dicere, quùm nemore & dumis consita vel ante conditam urbem fuisse credatur. Virgilius iterùm laudato loco:

Hinc ad Tarpejam sedem & Capi-
tolia ducit,
Aurea nunc, olim silvestribus hor-
rida dumis.

mox ubi de Gallis Capitolium obsidentibus:

Galli per dumos aderant, arcemque
tenebant.

Quin

2 Lib. 4. El. 1.

Quin & ipſe Propertius alibi elegantiſſimâ ὑποτυπώσει ſic eam deſcribit:

[3] *Lucus erat felix ederoſo conſitus antro,*
Multa ubi nativis obſtrepit arbor aquis:
Silvani ramoſa domus, quò dulcis ab æſtu
Fiſtula poturas ire jubebat oves.

Nudam autem *rupem* cùm dicit, ædificiis & apparatu Sacrorum deſtitutam intelligit, queis Auguſtali (id eſt) ſuo ævo, ſuper omnia Urbis & Orbis loca erat inſtructiſſima. Qui autem mortales quà ante, quà poſt Saturni in Italiam adventum Capitolio inſederint, quùm accuratè olim ſit traditum, negligendum nobis minimè videtur. Ante illum fide Virgilii, quæ ſupra Poëtam hic eſſe videtur:

[4] *Hæc nemora indigenæ Fauni, Nymphæque tenebant,*

Genſque

3 Lib. 4. El. 4. 4 Ibidem.

Gensque virûm truncis, & duro robore nata,
Queis neque mos neque cultus erat.

Saturnus aûtem cùm advenisset,

—— genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit.

Rudes illos homines (aït [5] Minucius) *multa docuit, ut Græculus & Politus; literas imprimere, numos signare, instrumenta conficere.* Saturnum multis pòst sæculis subsecuta illa fatidica Nicostrata, [6] quam *Carmentam* & *Carmentim* Romani dixêre. Ea cum Euandro Filio & Arcadibus domo profecta cæteris Palatium occupantibus, ipsa in infimâ, quæ flumen Tyberinum respicit, Capitolini montis parte consedit. Fanum ibi posteà ejus memoriæ à Romanis exstructum, [7] nomen

5 In Octavio. 6 Virgil. lib. 8. Liv. lib. 1. Solin. lib. 1. Dionys. lib. 1, Plutarchus in Ætiis. Auctor orig. gent. Rom.

[7] nomen etiam loco *Saxo Carmentis* aut *Carmentali* datum:

Et. Carmentali Romano nomine Porta.

Cùm igitur Geryone devicto [8] Hercules in Græciam rediturus ad Carmentim accessisset, partem copiarum suarum Elidensium, qui locorum amœnitatem amaverant, subsistere illhic permisit. Quorum alii propè Palatium Evandri, alii in ipsa Saturnia, ducta velut Colonia, constiterunt. Post Arcades προσελήνας, & Eleatas advenas, regnante Fauno, ut volunt, Trojani cum Ænea Anchisæ F. profugi, in hanc oram delati sunt, pariterque ea delectati Saturniam Capitolinam nova civitate compleverunt. Hos subsecuti creduntur Albani, XVI. post bellum Trojanum ætate, Palatium & Saturnium montes mœnibus tum primùm valloque complexi: in

B queis

7 P. Vict. & Sext. Ruf. Reg. 8. 8 Dionys. ib. Varro 4. dol. L. Serm. in 8. Æn. Auctor origin. gent. Rom. Dionys. ibid.

queis vilia antè paſtorum mapalia conſtiterant. Tibullus id videtur innuere puriſſimo iſto verſu:

[1] ROMULUS *æternæ nondum fundaverat Urbis*
Mœnia, conſorti non habitanda Remo.
Sed tunc paſcebant herboſa PALATIA *vaccæ,*
Et ſtabant humiles in JOVIS ARCE *caſæ.*

Manilius etiam IV. Aſtronom. à Ludovico Carrione I. C. emendatus:

——— *Troja ſub uno*
Non everſa viro fatis viciſſet in ipſis,
Aut lupa projectos nutrîſſet Martia fratres:
Roma caſis enata foret; pecudumque magiſtri
In Capitolinos duxiſſent fulmina monteis.

[2] Sed

1 Lib. 2. El. 5.

[2] Sed æternæ jam Urbis feliciſſimis fundamentis in Palatino poſitis, Pomœrio quidem Capitolinus forte prohibitus, ut ſupra docuimus, Aſylum tamen in eo apertum colligendæ multitudini, & munitio aliqua facta præripiendo hoſti commodiſſimo loco. T. tamen Tatius ſeu vi bellica, ſeu, quæ aliorum opinio eſt, proditione Tarpejæ loco potitus, regnique conſors factus mœnibus cum coërcuit primus, & Sabinis ſuis habitandum conceſſit: qui deinde *Tatienſes* à Regis ſui nomine, ſicut *Ramnenſes* à Romulo, Tribules alii antea dicti. His tertia demum claſſis adjuncta *Lucerum*, [3] eorum, ut quidam credidere, qui ad Aſylum in lucos [4] confluxerant; ſed Livius *nominis & originis cauſſam incertam eſſe mavult. Tatienſes* igitur ſive *Titienſes* Livio & Sexto Pompejo, qui cum T. Tatio

 bellum

2 Dionyſ. lib. 1. Tacit. Ann. 12. Plut. Rom.
3 Dionyſ. lib. 2. Plutarch. 16. Aſcon. in 3. Ver.
4 Alii à Lucumone volunt dictos.

bellum gesserant, in Capitolio vicinisque locis habitationem instituerunt. Nec alios fuisse existimem, quos à celebri deinde mansione CAPITOLINOS dixere, quorumve collegium Urbe à Gallis liberata, M. Furius Camillus Dictator instituit: *eorum scilicet qui in arce & Capitolio habitarent.* [5] Horum CAPITOLINORUM ipse M. Tullius meminit in epistolis [6] ad Q. fratrem, eosque *è suo Collegio M. Furium Flaccum equitem Rom. hominem nequam ejecisse* scribit. Instituti causam ipse Dictator Camillus recitat apud Livium: CAPITOLINOS LUDOS *solennes* [7] *aliis addidimus* COLLEGIUMQUE *ad id novum auctore Senatu condidimus.* Sed Ludorum horum & Collegii alibi εὐκαιρότερον meminerimus. Subit hic tamen dubitare florentissimis P. R. rebus, quum tot Divinitatum Templis, Delubris,

Sacellis,

5 Liv. lib. 5. 6 Lib. 2. 7 Al. Solennibus.

Sacellis, Aris mons iste obsideretur, an humanæ habitationi locus aliquis relictus? Videtur quidem in Arce habitatio militum præsidiariorum fuisse, quos à munere in Arce excubandi *Arcubias* sive *Arcubios* Festus & Isidorus dixere. Æedituorum etiam ac Sacrificulorum, ad tutelam custodiamque τοῦ ἱεροῦ κόσμου: quorum meminere Veteres inscriptiones, teste Huberto Goltzio in Thesauro Antiquario, & C. Oppius Juliusque Hyginus apud Agellium, Lib. VII. cap. I. *Æedituos Templi sæpe esse demiratos* scribunt *quòd solum Africanum noctu in Capitolium ingredientem canes semper in alios sævientes neque latrarent, neque incurrerent.* [8] Apud Sacrificulos verò tunc ipse Domitianus latuit, cùm bello civili Vitelliano Capitolium incenderetur, ut postea dicemus. Fuisse & aliorum in Capitolio mansiones vel

8 Sueton. Domit. cap. 1. Tacit. 3. Histor.). 4.

Propertius ostendit de meretriculâ Teïa:

> *Altera Tarpejos est inter Teïa lucos*
> *Ebria, sed pota non satis unus erit.*

Inde (ut opinor) acerbissima illa januæ querela, libro ejus primo,[1] quòd loco tam religioso & augusto nocturnis potorum rixis saucia, turpibusque corollis obvelata, & obscenis carminibus impleta, Dominæ suæ turpitudinem fateretur. ostendit etiam Lampridius in Heliogabalo: *Celebravit item* (de monstro eo loquitur) *tale convivium, ut apud amicos singulos singuli missus apparerentur. & quum alter maneret in Capitolio, alter in Palatio, alter in Cœlio, alter trans-Tyberim; ut quisque mansisset, tamen per ordinem in eorum domibus singula fercula ederentur.* Nunquid & Martialis eò trahendus Epigrammate ad Marcellam?

[2] *Tam*

[1] El. 16.

[a] Tam rarum, tam dulce sapis, Pallatia dicent,
Audierint si te vel semel, esse suam.
Nulla nec in mediâ certabit nata Suburrâ,
Nec Capitolini collis alumna tibi.

Non dicturus hoc certè tam præfidenter, nisi cuivis etiam licuisset in Capitolio habitare. Quid, quòd honoris caussâ domus etiam in Capitolio interdum assignata? Exemplum est in M. Manlio Capitolino, in cujus Eulogio apud Sext. Aurel. sic legitur: *Capta Urbe auctor in Capitolium confugiendi civibus fuit. quadam nocte clangore anseris excitus Gallos ascendentes dejecit. Patronus à civibus appellatus, & farre donatus est: domum etiam in Capitolio publicè accepit.* Sed cùm in regni affectati suspicionem venisset, domus ea diruta, & Junonis ibi Mo-

a Lib. 12.

netæ Templum fabricatum est, cum edicto: [3] NE QUIS. PATRICIUS. IN. ARCE. AUT. CAPITOLIO. HABITARET. Quod ea res propter loci munitionem novandis quandoque rebus opportuna videretur. Caligula tamen Tyrannus à Jove (ut sibi videbatur) in contubernium adsumptus, quo propior illi esset, in area Capitolina novæ domus fundamenta jecit: teste Suetonio. [4] Sed fundamenta tantùm. Nam de perfecta illa à nemine, quod sciam, hactenus est proditum.

3 Plutarch. in Quæstion. Cic. pro domo sua. Ovid. in fastis. 4 Cajo c. 22.

CAPUT III.

De altero Montis nomine Tarpejo *dictum : ejusque origo investigata. Historia an Fabula Tarpejæ discussa : ejusque è Scriptoribus innocentia probata.* Saxum & Tarpejum ἁπλῶς *interdum posita.* Saxum infame *à reliquo Monte sejunctum : aliaque in hanc rem.*

Qui sæpe habitatores, sæpe etiam nomen mutavit. Mons Saturnius, uti

Sæpiùs & nomen posuit Saturnia tellus.

nam qui à Saturno *Saturnius*, à Carmenta *Carmentalis*, à Sp. Tarpejo Arcis præfecto, ut quidam credidere, vel à Tarpeîa Sp. filia Vestali, ut aliis traditum, TARPEI appellationem

ſortitus eſt. Τάρφαιον notat corruptè Stephanus de Urbibus: reliqui Græcorum caſtigatius Ταρπαῖον, Ταρπεῖον, aut Ταρπήϊον. Propertius diſertè ab illis partibus:

> *A duce Tarpejo mons eſt cognomen adeptus,*
> *At vigil injuſtæ prœmia ſortis habes.*

Sed reliqui omnes Tarpejæ Virgini magis patrocinantur. Tertiam hujus etymi cauſſam adducit Verrius Flaccus, vel ejus potiùs abbreviator Feſtus: [1] *Saxum*, inquit, *Tarpejum appellatum ajunt partem montis, qui ob ſepultam Tarpejam ibi Virginem, quæ eum montem Sabinis prodere pacta erat, ita nominatus eſt. vel ab eo, quòd quidam nomine L. Tarpejus Romulo Regi, cùm propter raptas virgines adverſaretur, in ea parte, quâ Saxum eſt, de noxio pœna ſumta.* Hactenus plenè atque rectè; nam quod vulgò adjungitur:

1 Lenis in Feſto conjectura.

tur : *Tarpejum dictum.* omni ſacramento contenderim, adſutum aliquod gloſſematium eſſe. Mihi verò (ſi in tanta Annalium obſcuritate & vetuſtate à fabulis haud multùm abhorrenti, divinare permiſſum) Sex. PropertI opinio ſemper veroſimilior eſt viſa, ut quæ nobilioris originis nobiliſſimum locum non dedeceat & cujus exempla in omni Hiſtoria paſſim reperire eſt. Nihil enim magis commune atque obvium, quàm à Regibus, Ducibus, Præfectis loci alicujus appellationem derivari. Nam iſta quæ de proditore virgine dicuntur Græcorum μυθυδρίοις potiùs, quàm Romanæ hiſtoriæ decere videantur. quod cuivis etiam in confeſſo erit, qui geminam omninò Hiſtoriam ex fabulamentis Ariſtidæ Mileſiacis in Plûtarchi paralellis obſervaverit. Nam quod optimè à bono Hiſtorico olim dictum : *datur hæc venia antiquitati, ut miſcendò humana divinis primordia Urbium*

bium angustiora faciat. Si cui tamen magis lubitum est à Virgine montis nominationem ducere, haud planè abnuam: modò à pura ea & inculpata, qualem antiquissimi etiam scriptores prodidere. L. enim Piso, vir Censorius, apud Halicarnassæum [1] censuit præclaro illo περὶ ἀριστερῶν ψαλίων pacto nihil aliud voluisse eam, *quàm nudatos scutis hostes (quæ instar armillarum lævâ gestarentur) civibus suis trucidandos objicere.* [2]Pulcro sanè consilio, si Fortuna accessisset. cui & Livius ipse accedere videtur: *Sunt* (inquit) *qui ex pacto tradendi quod in sinistris manibus esset, decretò arma petisse tradant: & fraude visam agere, sua ipsam peremptam mercede.* [3] Nec ambiguè etiam is, qui Livium in compendium redegit: *Sabinis proditæ portæ per virginem, nec dolo. Sed puella pretium rei, quam gerebant in sinistris, petierat, dubium clypeos an armillas.*

Addit

1 Lib. 2. 2 Lib. 1. 3 Flor. lib. 2.

Addit tamen de anulis Dionyſius [4] ex Fabio & Cincio, antiquiſſimis item Scriptoribus, καὶ αὐτὴν (inquit) ἔρως εἰσέρχεται τῶν ψαλίων, ἃ περὶ τοῖς ἀριστεροῖς βραχίοσιν ἐφόρουν, καὶ τῶν δακτυλίων. è queis Valerius deſumpſiſſe videatur, cùm ſcribit, [5] *pactam eam quæ in ſiniſtris manibus gerebant. erant autem his armillæ & anuli magno ex pondere auri. Loco autem potitum agmen Sabinorum puellam præmium flagitantem, armis obrutam necaviſſe: perinde quaſi promiſſum (quod ea quoque lævis geſtaverant) ſolvens.* Siniſtra igitur magis invaluit opinio [6] quaſi deſiderio potiundi auri impiam proditionem Tarpeja conceperit. Poëtæ fermè omnes in hac ſententia, maximè delicium noſtrum Propertius, qui bene longa Elegeia eam accuſat, & ſic tandem exclamat:

> [7] *Et ſatis una malæ potuit mors eſſe puellæ,*

Quæ

4 Lib. 2. 5 Lib. 9. cap. 6. 6 Vide etiam Auguſtin. 3. de Civ. c. 13. 7 Lib. 4.

Quæ voluit flamas fallere, Vesta, tuas?

quanquam Romanus ille Callimachus Poëtica libertate amore Sabini Regis ad nefaria consilia capienda impulsam finxerit. Simylum credo Poëtam transmarinum imitatus, è cujus Elegeiis fere eadem apud Plutarchum, sed de Gallorum Rege concepta, narrantur. [8] Verba hujus sunt:

Ἡδ' ἀγχοῦ Ταρπηΐα παρὰ Καπιτώλιον αἶπος
Ναίουσα Ῥώμης ἔπλετο τειχολέτης.
Κελτῶν ἣ στέρξασα γαμήλια λέκτρα προδότις
Σκηπτούχων πατέρων οὐκ ἐφύλαξε δόμους.

quæ nos ita Latinè reddebamus:

Ad Capitolinum Romæ Tarpeïa Lucum
Dum colit, exitium Virgo dedit patriæ:
Quæ malè Gallorum dum gestit Rege potiri,
Nobilium amisit Regia tecta Patrum.

Anti-

8 In Romulo.

Antigonus verò quidam apud eundem Scriptorem (puta ut specioso prætextu rem totam velaret.) T. Tatî eam filiam fuisse, & à Romulo inter Sabinas abreptam thalamoque ejus suis ingratiis sociatam, justam comminiscendæ proditionis occasionem habuisse. Sed eorum fides penes auctorem sit. longè quidem omnibus immitiùs Sillius Italicus de ejus apud inferos supplicio sic canit:

[1] *Illa autem quæ tondetur præcordia rostro*
Alitis (en quantum resonat plaudentibus alis
Aliger ad pastum rediens Iovis!) hostibus arcem
Virgo (immane nefas!) adamato prodidit auro
Tarpeia, & pactis reseravit claustra Sabinis.

[2] Prorsus ut Prometheum quendam spectare te credas toto Caucaso explicitum,

1 Lib. 7. 2 Lucian. Prometh.

citum, Τὸν κάκιστα ὀρνέων ἀπολλύμενον αἰετὸν τρέφοντα τῷ ἥπατι. Quàm severè etiam is, qui suprà, Valerius:[3] *Absit reprehensio, quia impia proditio celebri pœnâ vindicata est!* Sed (ut in umbra quasi veritatis diutius ludam) lubet Veteres illos interrogare, qui impiam Tarpeiæ proditionem censuerunt, crediderintne P. R. infamem sceleſtamque Virginem sepulcro posito, & annua cœrimonia fuisse veneraturum? Posuerunt tamen, veneratique sunt; quod & gravissimus auctor Piso apud Dionysium[4] atteſtatur. imò & reliquias ejus non antè transferri permisere, quàm fabricandæ Ædis Capitolinæ caussa à cæteris Religionibus area liberaretur. Dicam ampliùs, quis proditori effigiem, & quidem in Templis statuisset? statuere tamen Romani in Æde Jovis Metellina,[5] & fortè etiam inter Numina habuerunt. Inter

3 Lib. 9. 4 Lib. 2. Plutarch. Romulo. 5 Festus in *Tarpeiæ effigiem.*

Æ

Æ

ter fausta saltem nomina nomen ejus habitum virgines à Pompilio [6] in Vestæ ministerium adlectæ, fidem faciunt: GEGANIA, VERANIA, CANULEIA, TARPEIA. Et quis credat etiam in publicis Numorum monumentis ejus effigiem fuisse collocandam, qualem in PETRONIÆ & TITURIÆ Sabinarum gentium Denariis conspicimus, nisi innocentem credidissent? eos à CL. V. Fulvio Ursino [7] antè divulgatos, publici nunc iterum juris faciam: Utcumque se res habeat, illud certò constat, primo Sabino bello, Montem nostrum Saturnia velut potestate absolutum ad Tarpeiam familiam adoptione transivisse. φυσικώτερον tamen (nequid errent Philologi) *Montem* aut *Rupem Tarpeiam* dicimus, quam *Saxum* ipsum. nam cùm hoc dicimus, infamem ejus partem propriè signamus,

6 Plut. Numa. 7 Lib. de fam. Rom.

mus, [1] ἀφ' ἧς ἐῤῥίπτουν τοὺς κακούργους, *quem* [2] *ut funestum locum noluerunt cùm reliquâ Capitolii parte conjungi*; cum illa montem totum. Saxum autem Tarpeium ἁπλῶς *Saxum* etiam dixere. Virgilius [3] de hoc:

> —— *Iam tum silvam saxumque tremebant.*

Horatius:

> [4] ———— *DionysI filius audes*
> *Dejicere è saxo civeis?*

cujusmodi pars in Aventino etiam spectabatur, *Saxum* appellata: sub quo Templum bonæ Deæ Subsaxanæ. Ovidius v. Fastor:

> *Est moles nativa loco, res nomina fecit.*
> *Appellant Saxum pars bona montis ea est.*
> *Huic Remus institerat frustra, quo tempore fratri*
> *Regna Palatinæ ritè dedistis aves.*

Templa

1 Plut. Romulo. 2 Festus in *Saxum*. 3 Lib. 8. ubi Serv. vide. 4 1. Sermon.

Templa Patres illhic oculos exosa virileis
Leniter acclivi constituere jugo.

[5] Dicebatur etiam eadem ἀπολόγια *Tarpeium*. ut videtur è loco Senecæ: *Cùm Tarpeio proditorem hostemve publicum imponam.* & Sidoniano Hemistichio:

—— cùm Bremica signa
Tarpeium premerent.

quamquam latiùs ibi paullò pro monte toto, sive Arce Capitolina Saxo Tarpeio contigua. Nunc de supplicio illo præcipitationis rem ferè novam, & paucis adhuc tentatam expediam.

5 Lib. 1. de Ira.

CA-

CAPUT IV.

Supplicium ex alto deturbandi Hebræis, Græcis & Romanis usurpatum. perjuri apud hos, perduelles, fures & flagitiosi ferè omnes sic puniti, etiam viri innocentes & illustres multi. Qui sint Deturbati saxo, *qui* Barathrones. *Saxi ipsius altitudo descripta.* Agger TarquinI, Sestertium. Robur. *quando hæc pœna apud Romanos omissa. Appiani error notatus.*

Primi (quod sciam) mortalium Hebræi nocentes suos sic punivere. Sic Jezabel [1] fœminam impiam sub imperio Jehu, sic filiorum Seir captiva

1 4. Reg. c. 9.

va decem millia, juſſu Amaſiæ, [2] in ſacris litteris contrucidata legimus. Plura tamen magiſque obvia tetræ conſuetudinis in Græcorum Annalibus exempla. ita Aſtyanax Hectoris ab Ulyſſe, Theſeus à Lycomede, [3] Daphidas Sophiſtes ab Attalo Rege; [4] Æſopus fabulator à Delphenſibus, & [5] Arruntius quidam Paterculus à Cenſorino Ægeſtanorum Tyranno è ſublimi deturbati. Eleæorum etiam *ſanctio* fuit, teſte Pauſania, *de Typeo & Saxo fœminas eas dejiciendi, quæ ad Olympia penetraſſent; aut Alphæum amnem, diebus nefaſtis tranſmiſiſſent.* Morem itaque præcipitandi reos dicerem cum primis legum tabulis è Græcia Romam advectum, niſi obſtaret Verri Flacci autoritas, qui L. Tarpeium, ob eam (quam ſuprà diximus) cauſſam, à Romulo ſic punitum tradidit; aut etiam; aut etiam [6] Dionyſii, qui Sp.

CAS-

2 2. Paral. c. 24. Plutarch. Theſeo. 3 Val. Max. l b. 1. c. 8. 4 Max. Plamides. 5 Plutarch. in Parallelis. 6 Lib. 8.

CAPUT IV.

Supplicium ex alto deturbandi Hebræis, Græcis &. Romanis usurpatum. perjuri apud hos, perduelles, fures & flagitiosi ferè omnes sic puniti, etiam viri innocentes & illustres multi. Qui sint Deturbati saxo; *qui* Barathrones. *Saxi ipsius altitudo descripta.* Agger TarquinI, Sestertium. Robur. *quando hæc pœna apud Romanos omissa. Appiani error notatus.*

Primi (quod sciam) mortalium Hebræi nocentes suos sic punivere. Sic Jezabel [1] fœminam impiam sub imperio Jehu, sic filiorum Seir captiva-

1 4. Reg. c. 9.

va decem millia, juſſu Amaſiæ, [2] in ſacris litteris contrucidata legimus. Plura tamen magiſque obvia tetræ conſuetudinis in Græcorum Annalibus exempla. ita Aſtyanax Hectoris ab Ulyſſe, Theſeus à Lycomede, [3] Daphidas Sophiſtes ab Attalo Rege; [4] Æſopus fabulator à Delphenſibus, & [5] Arruntius quidam Paterculus à Cenſorino Ægeſtanorum Tyranno è ſublimi deturbati. Eleæorum etiam *ſanctio* fuit, teſte Pauſania, *de Typeo & Saxo fœminas eas dejiciendi, quæ ad Olympia penetraſſent; aut Alphæum amnem, diebus nefaſtis tranſmiſiſſent.* Morem itaque præcipitandi reos dicerem cum primis legum tabulis è Græcia Romam advectum, niſi obſtaret Verri Flacci autoritas, qui L. Tarpeium, ob eam (quam ſuprà diximus) cauſſam, à Romulo ſic punitum tradidit; aut etiam; aut etiam [6] Dionyſii, qui Sp.

CAS-

2 2. Paral. c. 24. Plutarch. Theſeo. 3 Val. Max. lib. 1. c. 8. 4 Max. Plamides. 5 Plutarch. in Parallelis. 6 Lib. 8.

CASSIUM Consulem (circa annum V. C. CCLXIIX.) *Majestatis damnatum, & à Quæstoribus Saxo dejectum* scribit; *vulgari tum* (ut ibidem ait) *apud Romanos supplicio*: multis scilicet antè leges è Græcia allatas annis. ut quas Decemviri CCCIII. V. C. primùm Romæ promulgarint. [1] Sanè in XII. disertim habetur: FALSUS. TESTIS. SAXO. TARPEIO. DEIICITUR. & : SERVOS. MANIFESTO. FURTO. PREHENSOS. VERBERIBUS. AFFICITO. ET. E. SAXO. PRÆCIPITATO. Unde mirum est quid Appiano Alexandrino in mentem venerit, qui libro III. Bellor. civil. *liberis tantum hominibus* tale supplicium putat esse constitutum. Ad antiquissimum hoc supplicii genus spectare videtur Plautinum illud Trinummo:

Qui

1 Agell. lib. 12. c. 1.

Qui in amore præcipitavit, peiùs
perit, quàm si Saxo saliat.

: Lucretianum istud è lib. III:

——— Scelerisque luella,
Carcer & horribilis de Saxo jactu
deorsum.

erè horribilis Romæ & è loco hor-
bili. quem egregiè sic describit Ro-
anus [1] Declamator: *Stat moles ab-
ssa in profundum, frequentibus exaspe-
ta saxis, quæ aut elidant corpus, aut
integro graviùs impellant. inhorrent
pulis enascentibus latera, & immensæ
itudinis tristis aspectus; electus potissi-
ùm locus, nè damnati sæpiùs dejician-
r.* [2] Nec abludunt illa Silliana verbis
nnibalis:

Tarpeios iterum scopulos, prærupta-
que saxa
Scandatis licet, & celsam migretis
in Arcem.

ijus profunditatem ut hodiè mi-
isse aliquid fatear crebris Ædificio-
rum

1 Arell. Fuscus apud Senecam. 2 Lib. 2.

rum ruinis plana Urbis ſenſim attollentibus; tamen ſi quis curioſo oculo (quod ſæpè ipſemet feci) totam rupem conſideraverit; fateatur neceſſe eſt, ne nunc quidem impulſo homini ruinam inde niſi lethalem futuram. Ex omni autem ſontium genere maximè hîc ſiſtebantur Perduellionis & Læſæ Majeſtatis rei. Unde Mamertinus in Panegyrico Juliani, de iſtis loquens: *Mitto veteres qui ſaxo præcipites dati, quorum bona publicata, domus erutæ, interdicta poſteris nomina.* Talis fuit *Sp.* ille *Caßius* (cujus mentionem fecimus) è Capitolio dejectus ut Dionyſio videtur; ut aliis, alio mortis genere confectus.[3] & M. ille *Manlius*, à ſervato Capitolio CAPITOLINUS dictus, *cui locus idem & eximiæ gloriæ monimentum, & pœnæ ultimæ fuit.* Quanquam Cornelius Nepos apud Agellium,[4] *verberando* potiùs *necatum* ſcripſerit. adeò in rebus illis

3 Dionyſ. l. 8. Liv. l. 2. & 6. 4 Lib. 17. c. 21.

is vetustissimis ipsa incertitudine
hil exstat certiùs. [1] Talis iterùm
ext. Licinius (Lucillium, ut reor, cor-
ptè Vellejus [2] vocat) Senator &
ribunatu functus; quem successor
us P. Lænas, Marianarum partium,
ima anni die, qua fausta omnia dici
rique solent, de rupe dejecit. [3] *Æ-
us* item *Saturninus* ex eodem ordine,
iem Tiberius, *quòd de se carmina
ædam famosa sparsisset*, simili morte
nfici jussit. [4] Damnato quoque Æ-
Sejano, cùm amicitia ejus summi
iminis objiceretur loco, Senatores
m permulti, Equitesque, & ex in-
na plebe, omnis ætatis, omnisque
xus in carcerem conjecti, ibique
cidati, vel è Saxo Tarpejo, non
nu lictorum aut carnificum, quod
ri aliàs solitum, sed (ô rei indigni-
em!) ipsorum Consulum [5] aut
ibunorum præcipitati. Sed (nè

C . Coss.

Plutarch. Mario. Epit. Liv. lib. 90. 2 Lib. 2.
ion. lib. 59. 4 Tacit. ann. 6. 5 Dion.
58.

Coss. tantum aut Tribunos ea turpidine oneremus) ipse C. Cæsar, dignus tali avo nepos, claros multos & opulentos viros, verbo criminis hujusce postulatos, re autem vera fortunarum suarum lautitia effusissimam prodigalitatem sustentaturos, [6] *suapte manu damnatos è Capitolio dejecit.* Prorsus ut inter summam Majestatem & carnificem jam nihil interesset. Quàm injustè autem aliquando viri etiam magni ad supplicium hoc raperentur, Q. Metelli Macedonici periculum ostendit, qui *in ipso flôre dignitatis* [7] *suæ* (verba [8] Plinii sunt) *ab C.* [9] *Atinio Labeone, cui cognomen Macerioni fuit Trib. Pleb. quem è senatu Censor ejecerat, revertens è campo meridiano tempore, vacuo forò & Capitolio ad Tarpejum captus ut præcipitaretur; vix tandem intercedente Atinii Collega, à limine mortis revocatus est.* Tribuni certè

6 Idem lib. 59. 7 Al. *dignationis suæ.* 8 Lib. 7. c. 44. 9 Al. *Attilio.*

ertè saxum illud maximè elegisse visi unt, in quo carnificinam suam agerent; quemadmodum Plutarchus [1] alibi alium scribit locum electum, in quo Cæss. sontes suos punirent, SESTERTIUM [2] appellatum. quem extra Urbem fuisse v. c. Lipsius [3] putat, semitertio ab Urbe milliari, atque inde corruptè nominis ἔτυμον deductum. Eum in locum Galbæ Cæsaris à Patrobianis & Vitellianis servis caput dejectum: ibique de Laterano generosissimo Consule supplicium sumtum, idem Lipsius suspicatur ad Annales Cornelianos, quem vide. Quamquam non illhîc modò sub Principibus, sed in aggere etiam Tarquinii supplicia de reis sumpta. Juvenalis:

Plebejum in Circo positum est, & in aggere fatum.

Unde illius iterùm monstri (Cajum

 Cæ-

1 In Galba. 2 Turneb. Notis in Festum. 3 In 15. Ann. Tac.

Cæsarem dico) crudelitas innotuit, qui miserum quemdam, quod [4] periturum se pro salute sua devoverat, *pueris tradidit verbenatum, insulatumque, qui votum exposcentes per vicos agerent, quoad præcipitaretur ex aggere.* Neç misericordior multò Antoninus Commodus Imp. de quo Lampridius prodidit: *Si quis se mori velle prædixisset, hunc vel invitum præcipitari jußisse.* ubi locum quidem supplicii non exprimit, credere tamen licet vel in Tarquiniano aggere, vel in Capitolii saxo supplicium hoc de misellis sumtum. quamquam & de robore etiam Tulliano meritò quis possit suspicari, de quo lumen illud Italiæ Carolus Sigonius lib. IV. de Judiciis Romanorum cap. XVI. Lipsius etiam adcuratè ad IV. Annalem Taciti, Baronius Cardinalis in Notis ad Martyrologium, & nos ipsi contra Cardinalem cap. XLV. hujus Commentarii.

4 Suet. Cajo cap. 27.

arii. Proditoribus etiam puniendis saxum Tarpejum destinatum ostendit tacitè auctor [5] Rhetoricorum ad Herennium (quem non alium à Cicerone esse cum CL. Dionysio Gothofredo omninò existimo) sic enim habet in fragmento Invectivæ: *Vester enim vos animus amantissimus R. P. facile edocet, ut eum qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem deturbetis ex ea civitate, quam ipse spurcissimorum hostium dominatu nefario voluerit obruere.* & apertiùs Seneca lib. 1. de Ira: [6] *Et cùm cervicem noxio præcidi imperabo, & cum Parricidam insuam culleo, & cum mittam in supplicium militare, & cum Tarpejo proditorem hostemvè publicum imponam, sine ira, eo vultu animoque ero, quo serpentes & animalia venenata percutio.* facti autem hujus notissimum exemplum est in servo [7] P. Sulpici Trib. Pleb. quem,

 cùm

5 Lib. 4. 6 Cap. 16. 7 Oros. lib. 5. c. 18. & Plut. Sulla.

cùm Sullana proscriptione Dominum in villa latitantem Magistratibus indicasset, *quòd Hostem indicaverat, manumitti: quòd verò Dominum prodiderat, de saxo Tarpejo dejici Coss. decreverunt.* Eadem ratione Transfugas punitos aliquando legimus. Livius lib. XXIV: *Recepti perfugæ* (Samnites) CCCLXX. *quos cum Romam misisset Cos.* (Q. Fabius Maximus) *virgis in Comitio cæsi, ac de Saxo dejecti.* Et Obsides fugitivos. Idem libro sequenti: *Obsides Tarentini à Philea Tarentino, primis tenebris, æditius corruptis, custodia educti à Tarracina comprehensi, deducti in comitio, virgisque approbante populo cæsi, de Saxo dejiciuntur.* De Incestuosis eadem lex fuisse videtur. Tacitus enim in VI. Annal. *Sext.* ait *Marium Hispaniarum ditißimum*, cùm delatus esset incestasse filiam, de saxo Tarpejo dejectum. Eoque facere videtur nobilis illa apud Senecam controversia [1] sub Themate: *Incesta de saxo.*

[1] Lib. I. cont. 7.

ſaxo. in qua virgo Veſtalis inceſti damnata, & de Saxo præcipitata evaſiſſe fingitur, mirifque diſertiſſimorum Rhetorum coloribus exagitatur. Quin & omnibus ſontibus communis videtur fuiſſe præcipitatio. nam & vigilem, malè officio ſuo functum, Gallica Capitolii obſidione [2] Trib. Miſ. Sulpicius, & cives quoſdam in funere Cæſaris inſolentiùs ſe gerentes Coſſ. deturbarunt: & Magus quidam, aut Mathematicus, L. Pitanius ex S. C.to ſic punitus, aliique in Hiſtoria Romana facinoroſi complures: quos liberi nimiùm otii ſit ſingillatim omnes velle percenſere. Videtur inde in uſu Romæ permanſiſſe ut homines nequam aut flagitioſi *deturbati Saxo* vocarentur. apparet ex fragmento Nævii apud Feſtum, in *Quiſquiliæ*:

Abi deturbate Saxo, homo non quiſquiliæ.

2 Liv. lib. 5. Dio. lib. 44.

Sic & *Barathrones* dictos putat [3] Josephus Scaliger, quasi dignos qui in barathrum conjicerentur ex consuetudine Atheniensium: ut Lacones in κεάδα, extra portas, maleficos suos conjiciebant. Fœdam autem atque horribilem supplicii hujus consuetudinem frequentari desiisse existimat [4] V. C. Petrus Faber post latas LL. Porciam atque Valeriam, atque ita paullatim obsolevisse. Facit eò Responsum Modestini I. C. in L. *Si diutino* §. ult. DD. *de pœnis, non posse* videlicet *aliquem ita damnari ut de Saxo præcipitetur*. quanquam locus ille à nobis è Lampridio laudatus de Sævitia Antonini, satis ostendit sub crudelioribus Principibus adhuc subinde fuisse revocatam.

3 In Varr. de L. L. 4 1. Senect. c. 18.

C A-

CAPUT V.

Montis Capitolini divisio in Arcem, Capitolium, Saxum. *Quid* Arx. *quid* Capitolium. *Variæ* τοῦ Capitolii *acceptiones.* Salvâ Urbe atque Arce esse. Turres Capitolinæ. *de loco Taciti anquisitum.*

Mirati sunt hactenus multi τῶν ῥωμαϊκῶν ἄγευστοι καὶ ἀνήκοοι quid ita ferè Livius quotiens Capitolii mentio incidit, *Arcem* & *Capitolium* distinctim nominet: cum inter utrumque (quod ipsi existimant) nihil omninò interesset. ut in vehementi illa F. Camilli ad populum Vejos meditantem oratione: [1] *Cùm victoribus Gallis, capta tota urbe, Capitolium tamen atque Arcem Dique & homines Romani tenuerint, victoribus Romanis, recuperata urbe*

1 Lib. 5.

Arx quoque & Capitolium deseretur? In eâ quoque, quam apud eundem Pop. Valerius Poplicola habuit, cùm in suspectionem venisset, quòd in summa Velia ædificaret: [2] *Ego si in ipsa Arce, Capitolioque habitarem, metui me crederem posse à civibus meis?* & sæpè idem alibi. M. etiam Cicero Catilinaria quarta ad Senatum: *Vobis vitam omnium civium, nobis Arcem & Capitolium, vobis Aras Penatium, &c. Patria commendat.* & Annæus Seneca libro, Quòd in sapientem non cadit injuria: *Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intravit; non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, una manu capta; non Capitolium Arcemve.* Locus item ille apud Tacitum, [3] desperatus à Lipsio, aliquid hujus antiquitatis habet, si ita emendetur: *Quid si memoria eorum innovaretur* [4] *qui in Capitolio & Arce Romana à majoribus eorundem prostrati?* Qui locus vulgò corru-

2 Lib. 2. 3 Ex Ann. 11. 4 Vel, *innovetur*.

corruptiſſimè ſic editur: *Recentia hæc. quid ſi memoria eorum inoriretur* [5] *qui in Capitolio & Ara Romana manibus eorundem* [6] *proſtratis?* Emendationis autem cauſſam hanc reddo. A. Vitellio. L. Vipſanio Coſſ. cùm de ſupplendo Senatu agitaretur, primoreſque Galliæ Comatæ jus adipiſcendorum in urbe honorum expeterent, multus & varius ſuper ea re P. R. ſermo, & ſtudia diverſa apud Principem, [7] animum ejus variè impellentium erant. Unus autem fortè Senatorum (cui Gallicum genus exoſum maximè fuiſſe hinc licet opinari) magnam toti genti invidiam concitavit, quòd Galli olim Senones hoſtili rabie urbem excidiſſent, & Capitolium tantum non invàſiſſent: multos etiam in oppugnatione Capitolii atque Arcis, qui ex urbe eò confugerant, diutino obſidio trucidaſſent. Qua ratione nihil efficaciùs

5 V. c. memoretur. 6 V. c. per ſe ſatis.
7 Claudium.

caciùs potuit inveniri ut à Curia & Prætexta Romana Proceres omnes Gallicos, quasi antiquissimos Romani nominis hostes, averteret. Eò enim spectant illa superiora: *Oppleturos omnia divites illos, quorum avi proavique hostilium nationum duces, exercitus nostros ferro vique ceciderint.* Quibus tamen omnibus haud permotus Claudius & Transalpinam gentem eleganti [1] oratione defendit, & plenum jus Romanæ civitatis illi assignavit. Rectene autem an secus, difficillimum Cornelii locum extricarim, ii judicent judices, qui in Critico hoc Tribunali, ex Poëtæ dicto, φέρτεροι εἶσι νοῆσαί τε κρῆναί τε; viri scilicet Rei Litterariæ constituendæ præfecti. mihi conatum saltem aliquem attulisse sufficiet, si effectam rem ipsam præstare nequivero. Nunc ad institutum revertor. Primus (quod sciam) Pyrrhus Lygo-

1 Cujus fragmenta exstant in ænea Tabula, Lugduni.

ygorius Neapolitanus, exactæ in
uſtranda antiquitate diligentiæ, ele-
antiſſimo Paradoxωn libello diſcri-
nen inter Arcem & Capitolium ad-
otavit. *Arcem* enim veteres propriè
ppellitabant munitiorem illam ma-
iſque excelſam montis noſtri par-
em, quà Theatrum Marcelli, flumen
iberinum & Dianam Aventinam in
Ieridiem converſus reſpiciebat. in
ua, utpote ſummo P. R. Propugna-
ulo, Turres murique pinnati, &
emplum ipſum Auguſtiſſimum IO-
IS. OPT. MAX. Turrium iſta-
um meminit M. Tullius orat. III.
L. Catilinam, cùm ait: *Nam pro-
ctò memoria tenetis Cotta & Torquato
oſſ. complureis in Capitolio turreis de
elo eſſe percuſſas.* & Cornel. Tacitus
III. Hiſtoriarum MUNITISSI-
AM CAPITOLII ARCEM
ocat, ET, NE MAGNIS QUI-
EM EXERCITIBUS EXPU-
NABILEM. Templum vero in ipſa
Arce

Arce Capitolina fuisse testatur[2] Herodianus, cujus verba ex politissima Politiani versione proponam: *Convenerunt igitur* (de Senatu loquitur) *non quidem in Curiam, quò anteà consueverunt; sed in Templum* CAPITOLINI IOVIS, *quod in Arce summa præcipuæ venerationis Romani habent.* unde & Ovidius in Fastis:

[3] JUPITER *Arce sua totum cum spectet in orbem*
Nil nisi Romanum quod tueatur habet.

Solebat enim & Templum ipsum *Arx* vocari. sic etiam Livius de victoria aurea Hieronis: [4] *Cui senatus ominis gratia acceptæ sedem Divæ dedit, dicavit Capitolium Templum I. O. M. in ea Arce urbis Romæ sacratam, volentem propitiamque, firmam ac stabilem P. R. fore sperans.* *Capitolium* verò ea pars montis maximè appellabatur, quæ in Aquilonem directa planior spatiosiorque

2 Lib. 7. 3 Lib. 1. 4 Lib. 22.

orque erat, & Quirinalem versus xtra ipsa Arcis mœnia protendebatur. Quadruplicem autem vocis hujus otionem reperio apud priscos, quam cuti ἐκ παρέργου (quando ejus rei nentio incidit) cum studiosis antiuitatis lubet communicare. Prima lla quidem & sæpè usurpata pro toto nonte, ut in Silliano Poëmate, de Annibale somniante: [5]

Jamque aut nocturno penetrat Capitolia visu, &c.

Et Prudentiano, de militibus Maxentii: [6]

Romanumque forum & Capitolia celsa tenebant.

uanquam ibi fortè pro Arce sive Templo usurpatum. clariùs in loco Taciti suprà memorato: [7] *Capitolium non à Romulo, sed à T. Tatio additum Urbi credidêre.* & isto Servii in II. Æneidos: *in Capitolio omnium Deorum simulacra colebantur.* Sæpè pro dimidia

5 Lib. I. 6 Lib.2.adv. Symm. 7 Ann.12.

dia ejus parte, quam sic appellari solitam docuimus. ut in isto M. Varronis, ἐν Γεροντοδιδασκάλῳ: *M'. Curius Cos. in Capitolio cum delectum haberet, nec citatus in Tribu civis respondisset, vendidit tenebrionem.* & isto Livii lib. XXXIX. *M. Fundanius & L. Valerius ad Plebem tulerant. ad suadendum dissuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum faventium adversantiumque legi complebatur.* & sæpè idem alibi.

Sæpissimè ipsum Jovis Templum *Capitolium* vocatum. ut apud eundem Livium lib. XXXVII. *P. Corneliu*[illegible]*pio Africanus priusquam proficisceretur fornicem in Capitolio, adversus viam, qua in* CAPITOLIUM *ascenditur, posuit.* Ubi tamen duplice notione eandem vocem Livius videtur usus. pro parte altera montis scilicet, in qua fornix sive Arcus Africani exstructus; & Templo Jovis, quod supra cum locum in ipsa Arce. Idem lib.

ib. XXXIII. *M. Servilius, Tib. Claudius Senatu in Capitolium vocato de Provinciis retulerunt.* [1] Sic Josephus Antiquitatum Judaicarum lib. XIX. de stultitia Cal: Εἰς τε τοῦ Διὸς φοιτῶν τὸ ἱερὸν, ὃ Καπιτώλιον μὲν καλοῦσι, τιμιώτατον δ᾽ ἐστὶ παρ᾽ αὐτοῖς ἐστὶν ἱερῶν, ἀδελφὸν ἐτόλμησε προσαγορεύειν τὸν Δία. Sic alibi millies cùm Livius, tum reliqui scriptores celeberrimum Templum appellant, & legitimo maximè nomine, *à capite humano (ut fama est) in fundamentis ejus, cùm effoderetur, reperto.* quâ de re paullò infrà [2] veterum opiniones, accuratè à nobis collectas, commodiùs proponemus. Horatius autem συλληπτικῶς Jovem ipsum pro Templo suo posuit lib. II. Odarum, cùm ait:

Incolumi JOVE *& Urbe*-ROMA.

Quod Romani in proverbio dicere soliti, *Salva Urbe atque Arce esse.* Cæcilius

1 Cap. 1. 2 Cap. 10.

cilius apud Agellium[3] illud exprimit facundè:

Ex hoste captus liberè servio salva Urbe atque Arce.

Quæ formula etiam in verbis conceptis Fœtialium apud Livium[4] reperitur. Nec audiendi qui aliter explicant apud Horatium, ne frugibus inventis malint adhuc (quod dicitur) βαλανηφαγεῖν. Horatium videtur imitatus Sillius lib. XVI:

—— vacuumque Jovem sine pube sine armis
Invadet.

id est Capitolium milite & armatura destitutum. Quarta & figurata item notio est, ubi pro Diis ipsis Capitolium ponitur, à nostris maximè scriptoribus observata. Ita D. Augustinus lib. II. de Civitate: [5] *Itane pluris tibi habenda visa est existimatio Curiæ vestræ, quam Capitolii; & Romæ unius, quam cœli totius?* & D. Cyprianus Epist.

3 Lib. 2. c. 23. 4 Lib. 48. 5 Cap. 12.

Epist. LV. *Quid superest quàm ut Ec-*
clesia Capitolio cedat? Prudentius
etiam Apotheôsi, Titulo in Judæos:

Ipsa suis Christum Capitolia Ro-
mula mœrent
Principibus lucere Deum.

Quinctam & supernumerariam posse-
mus adjicere, quam ex D. Hierony-
mo P. Pithœus [1] observavit, pro cu-
jusque civitatis Arce vel ἀκροπόλ. sic
enim ille interpretatione in Esaiam,
de Babylone. *Arx autem, id est, Ca-*
pitolium illius urbis & turris ædificata
post diluvium. ut de Templis Princi-
pibus nihil dicamus; quæ sicut Chri-
stiani hodie κυριακὰς aut *Dominica* ap-
pellamus, ita *Capitolia* in Municipiis
& Coloniis per Romanum orbem
vetustas dixit. Probant illa quæ ex
Cypriano & Augustino jam laudavi-
mus. & Arnobius, *Varro* (ut Lipsius
eum rectè nominat) *nominis Christia-*
ni, his verbis: [2] *Nonne vides in Capi-*
toliis

1 In Adv. Subsec. 2 Lib. 4. adv. Gentes.

toliis omnibus virginaleis esse species Minervarum? sed de Capitoliis, quæ extrà Romam, commodior erit alibi dicendi locus.

CAPUT VI.

Arces *unde sic dictæ: earumque Sanctitas apud priscos. qui* Tutulati. *quid* Tutulus. *Templa* Deorum Tutelarium *potissimum in Arce.* Arx Jovis. *Jani GuilielmI in Cicerone emendatio confirmata. Cæs. Scaligeri in Papinio rejecta.* Sanctæ Leges, Sancti Muri, *ac* Portæ *Urbium.*

Antequàm Templi illius descriptionem aggrediar, [1] *quo se in æternum venerabilis Roma attollit*, operæ

1 Amm. Marcellin.

peræ pretium erit unde Arces no-
ninatæ ſint, & cujus Religionis olim
uerint velut ἐν παρόδῳ delibare. De
arum ἐτυμολογίᾳ non una eademque
ntentia eſt. M. Varro, omnis an-
quitatis peritiſſimus,[2] *ab Arcendo Ar-*
s originationem duxit, *quòd is locus*
unitiſſimus urbis, à quo facillimè poſſit
ſtis prohiberi. *Arcere* autem ex Feſti
terpretatione[3] *Prohibere* eſt; qui &
ſe M. Varroni concinere videtur.
lii (è quorum numero Solinus[4] eſt)
iis Arcadibus, qui ῥώμην aut Valen-
am habitarint, ductum putat *ut tutiſ-*
ia urbium Arces vocarentur. Doctiſ-
mus autem Camerarius[5] à Græca
ce τῆ ἄκρας fortè expreſſam: eoque
nſu prolatum illud Virgilii:

—— *celſa ſedet Æolus Arce.*

aſi diceret Poëta: προκάθηται ὁ αἴολος
τῆ ἄκρας ὕψει, ἢ, ὑψηλῷ ἐν τῇ ἄκρᾳ φρονῶν.
hi tamen Varroniana ſententia ma-
gis

De L. L. 3 In *Arcani.* 4 Lib. 1. cap. 1.
n Dec. Problem.

gis arrideat, quam Festo & Isidoro probatam quoque video. sic enim ille xv. Etymologici: *Arces sunt partes urbis excelsæ atque munitæ. nam quæcunque altissima urbium sunt, ab arcendo hostes, Arces vocantur.* Tacitè etiam Asconio in Divinationem, ubi *Arcem* esse dicit *vel Tyranni sedem, vel æditum in civitate & munitiorem ad civium salutem locum.* Innuit hanc quoque Arcis definitionem Ausonius, in Monosyllabis:

Urbibus in cunctis munitior urbibus
est Arx.

Ideò sollicitus apud Virgilium Æneas, urbe capta, trepidè sic interrogat:

Quos res summa loco, Panthu, quam
prendimus Arcem?

Igitur repetit opinionem suam M. Varro lib. vi. de L.L. exponens versiculum Enni;

Libaque, fictores, Argéos, & tutu-
latos.

Tutulati

utulati (inquit) *dicti sunt ii qui sacris*
capitibus habere solent ut metam, id
utulus appellatur, ab eo quod matres
milias crines convolutos ad verticem
pitis, quos habent uti velatos, dicunt
utulos: sive ab eo quòd tuendi caussa
pilli fiebant: sive ab eo quod altißimum
urbe est, quod est Arx, ea res tutißima
talus vocatur. meritò ergò sancti-
oniam quandam Arces habere cre-
æ, quòd in iis omnium civium sa-
esset reposita, DIque Urbium cu-
des ibi potissimùm colerentur. Ci-
o ipse *Arcem* cum *Ara* & *Portu*
jungit in Verrinis,ut tutelam ejus
ul & religionem significet. idem-
pro Cornelio Balbo cùm de Ga-
nis loquitur, *veterem speciem fœde-*
Marciani omni sanctiorem Arce di-
ita enim legere ibi malim cum
lissimo Jano Guilielmio, è libro
ingiano, sensu oppidò eleganti
enusto ; quàm vulgatum illud
te, aut (quod ex conjectura Lam-
binus

binus intrusit) *Ara.* Virgilius simile adjunctum tribuit etiam Arci Trojanæ:

Et monstrum infelix sacrata ponimus Arce.

Sacrum enim & *Sanctum* idem quandoque esse Aurelius Saturnaliorum [1] Scriptor eruditè ostendit è Pontificio veterum Jure. Bene autem *sacratam* vocat Poëta, in qua sacratissimum urbis pignus Palladium contineretur, quod fataliter abs Ænæâ in Italiam translatum, Albæque depositum. Romulus (ut quidam [2] volunt) in Capitolium transtulit; alii [3] Tullium Hostilium malunt capta ea civitate Romam transtulisse, & in æde Vestæ recondi jussisse. Plura istiusmodi Palladia nominat Dionysius [4] ex Callistrati, Satyri, & Aratini commentariis. nominant & diversis in locis posita etiam alii, sed quæ Philologorum nostro-

1 Macrob. lib. 3. c. 3. 2 Suidas in χαπιτώλιον. 3 Arnob. lib. 4. Clem. Protrept. 4 Lib. 1. Antiq.

ſtrorum diligentiæ jam vidimus
ꝑoccupata. Quemadmodum au-
n in Ilio, Arce Trojana, in Athe-
nſi ἀκροπόλει atque alibi, Pallas
ta: in Carthaginienſi & Vejenta-
, Juno, in Cumana, Apollo, in
ycina, Venus; ſic in Romana no-
a (quod antè diximus) Juppiter
ot. Max. indè ARX JOVIS
um nominata Ovid. lib. VI. Fa-
rum:

Inque JOVIS SUMMI *cædi-*
tur ARCE *bidens.*

m conſolatione ad Liviam:

Et tumulus Druſum pro JOVIS
ARCE *manet.*

nilius IV. Aſtronomicωn:

Includive ſua potuiſſet JUPPI-
TER *Arce*
Captus, vel caput hic Orbis foret.

mertinus in Panegyrico Diocle-
o & Maximiano Augg. dicto:
anto nunc Impp. illa dies auguſtior,
tò magis hunc natalem ſuum diem

D (Roma)

(Roma) *coleret, si vos stipatos vestro senatu, in illa Capitolini Jovis Arce, conspiceret!* Ex istis igitur auctoritatibus adparet quàm non rectè atque ordine fecerit JULIUS CÆS. SCALIGER, cùm in VIII. Thebaidos Statianæ elegantissimos hos versus refingendos putavit:

At postquàm rabies, ut vitæ prodiga virtus
Emisere animos; non tanta cadentibus Hœdis
Aëriam Rhodopen solida nive verberat Arctos.
Nec fragor Ausoniæ tantus, cùm Juppiter omni
Arce tonat.

Quare (inquit) *Ausoniæ fragorem posuit potiùs, quàm alius loci, nescio. sanè oportuit loci nomen certum apponere, unde tonitrua ingruerent. itaque sic mallem:*

——— cùm Vesulus alta
Arce tonat.

Non succurrit enim viro doctissimo cer-

certiſſimum loci nomen adpoſitum. *Arcem* ſcilicet *Romanam Capitolinam*, è qua Juppiter fulminare maximè creditus. Manifeſtè innuit Epigramma Græcum in Anthologia:

> Εἶξον ἀρειοτέροισι χάρις Καπετωλίδος αὐλῆς,
> Εἰ δὲ χαλκείων ὀρόφων ἀμαρύγματα πέμπεις.

quod Lipſius convertit:

> *Cede etiam melioribus ô Tarpeïa rupes,*
> *Etſi ex æratis jacis aurea fulmina tectis.*

Et Manilius loco jam citato:

> *Roma caſis enata foret pecudumque magiſtri*
> *In Capitolinos vexiſſent fulmina monteis.*

Propertius item lib. IV.

> *Tarpejuſque pater nudâ de rupe tonabat.*

Quod & abunde teſtatum vult Iovem

 iſtum,

istum, [1]Sillius cùm ad Collinam Portam Annibal accessisset. Claudianus in Elegio urbis Romæ illò etiam respexit:

——— hinc fulmina vibrat
Juppiter, hanc totâ Tritonia Gorgone velat.

Ita defendendum ab intempestiva viri magni correctione Statium suum putabat amœnissimi juvenis ingenii Casperius Gevartius, qui Lovanii paullò ante Batavicam suam profectionem hoc ferè mecum communicabat. Religioni quidem Arcium hoc adjungi poterat, ita *Sanctas* vòcari solitas, ut Muri & Portæ civitatium, quas ideò tales esse I. C.ti opinati sunt, *quòd ab injuriâ hominum defensæ atque munitæ essent*, [2] capitis enim pœna constituta erat iis, qui violassent. Inde & *Sanctæ Leges*, quòd pœnarum sanctione confirmatæ relligiosiùs

1 Lib. 12. 2 L. Sanctum 8. & l. 9. & l. siquis ff. de rer. divis. & Serv. in 12. Æneid.

ſiùs ad præcepta exſequenda mortales impellerent. Sed ego nunc in alienam ſegetem Philologicam hanc falcem non pono.

CAPUT VII.

Montis Capitolini ſitus, figura, dimenſio, altitudo, quæ Ædificia tam in Arce *quàm* Capitolio *olim fuerint.* Regiæ *quæ ſint in Statio & Suetonio. Statius, cum Notitiâ Imperii, & Ammianus fortè etiam emendati.* Capitolium *altiſſimus urbis locus. Sillius & Calpurnius Eclogarius explicati.*

Mons igitur totus trifarîam à nobis diviſus, in *Arcem*, *Capitolium* & *Saxum* (quantum præſentes ipſi Romæ obſervavimus, & recen-

tiores quidam curiosè adnotarunt) geminum efficit Hemicyclum, ovalique figura (nisi quòd latera paullò contractiora sint) totus concluditur. Cujus figuræ nobilitas eò magis commendanda nobis est, quòd antiquissimi rerum Naturalium observatores [1] Mundum ipsum ὅμοιον τῷ τοῦ ὠοῦ σχήματι esse docuerint. ut Mundi quasi quædam imago Capitolium esset, quod armorum & Imperii jure Mundi Romani caput, qua Religionum publicarum cæremonia, qua Legum Triumphorumque Sanctimonia gentibus in Orbe cunctis horrori fuit atque venerationi. Ad Orientem Solem Palatii partem habuit, viamque sacram, [2] à Streniæ sacello directò ad arcem euntem, & Amphitheatrum Flavium. Ad Occidentem, Urbis planitiam, sive regiones Circi Flaminii & Campi Martii. Meridiem (uti dixi-

1 Plutarch. in Sympos. & lib. 2. de plac. Phil. Macrob. 7. Sat. c. 17. 2 Varro 5. de L. L.

diximus) Aventinus occupabat, & Tiberinum flumen. Septentrionem, collis Quirinalis. [3] Ipsum ab D. Augusto, cùm universa Urbs in XIV. Regiones divideretur, VIII. Regione compræhensum est. unde notitia utriusque Imperii (quæ Urbis quoque τοπογραφίαν quandam continet) cùm de VIII. Regione loquitur: *Continet* (inquit) *umbilicum Romæ, Templum Saturni & Vespasiani, Capitolium, Milliarium aureum Juliæ.* Sed quod illud tandem *Milliarium aureum Juliæ?* [4] Distingue, & emenda: *Milliarium aureum, Basilicam Juliam.* quæ & ipsa in vicino loco ad Lacum Servilium; cùm Milliarium ab eodem Augusto in capite Fori Romani [5] statutum esset. Meminit ejus Basilicæ Statius, Equo Maximo Domitiani:

> *At laterum passus hinc* IULIA
> TEMPLA *tuentur,*

D 4 *Illhinc*

3 Suet. Aug. c. 30. 4 Festus in *Servilius.*
5 Plut. Galba. Suet. Othone c. 6. Tac. 1. Histor.

Illhinc Belligeri sublimis Regia Paulli.

ubi ex V. C. Lipsiano emendatiùs legeremus, *Tecta.* ut Basilicam Iuliam [1] intelligamus, ad latus ejus equi collocatam. Non enim de Templo D. Iulii commodè interpretari possis, quò spectant illa, quæ præcedunt:

—— Hinc obvia limina pandit,
Qui fessus bellis, adsertæ munere prolis
Primus iter nostris ostendit in æthera DIVIS.

[2] Basilica autem Æmilia ex-adversum foro posita erat ad viam sacram, illustribus etiamnum parietinis visenda: quæ non ineleganter *Regia* à Poëtâ dicta est, cùm Græca dictio *Basilica* commodè in hexametrum versum non caderet. Sic tamen Regii operis moles, etiamsi Basilicæ non essent, olim videntur appellationem habuisse.

1 P. Victor. Lapis Ancyran. Sueton. alii. 2 P. Victor.

ſe. Suetonius oſtendit C. xxxi. Aug. de Theatro Pompejano: *Pompeji quoque ſtatuam contra Theatri ejus Regiam marmoreo Jano ſuperpoſuit, tranſlatam è Curiâ in quâ C. Cæſar fuerat occiſus.* nam quod Beroaldus[3] de Baſilicâ aliquâ intelligendum hoc putat, vereor ut imponat magis, quàm doceat: cùm de Baſilicâ Pompejâ nihil uſquam meminerim legere.[4] Hinc emendandus fortè nobilis ille locus Ammiani de Conſtantii in Urbem ingreſſione: *Lavacra in modum Provinciarum exſtructa. Amphitheatri molem ſolidatam lapidis Tiburtini compage. Pantheon velut Regionem teretem ſpatioſâ celſitudine fabricatam.* quæ enim inſolens illa ὑπερβολὴ Templum etſi aliàs laxum & ſpatioſum, Regioni comparare? Quid ſi igitur, *Pantheon velut Regiam teretem?* facit tamen ut timidè pronunciem comperta mihi aliàs ejuſdem Scriptoris, in hujuſmodi efferendis,

3 Notis in hunc locum. 4 Lib. 16.

μεγαληγορία. quale est etiam illud quod paullò antè dixit, *Lavacra in modum Provinciarum exstructa.* & quod subjungit de Foro Trajani: *Singularem sub omni cœlo structuram, etiam Numinum adsensione mirabilem, nec relatu effabilem, nec rùrsus mortalibus appetendam.* atque alia alibi non minus ventosa. Sed jam quod agimus, agamus. Hodiernum Montis Capitolini ambitum qui dimensi sunt, [5] VII. fermè complecti adferunt stadia. Latitudinem, quà amplissima est, DCCC. Romanos pedes non excedere. Longitudinem ejus, quà in occasum æstivum protenditur, CIↃ. & QC. facilè capere, non superare. *Tribus ferè stadiis,* ait Dionysius, *à Palatino dispescitur: nè integro quidem à ripâ Tiberinâ.* Ejus in arce altitudinem supra omnia urbis ædificia apparet maximè exsurgere, inde & loco nomen factum. Benè

5 Marlianus & alii: quamvis hodiè ab antiquo multum credam minuisse. lib. 10. antiq.

Benè itaque Augustinus [6], qui *Capitolium amplissimum & celsissimum locum* appellat. [7] Benè etiam Servius ad Virgilianum illud:

In summo custos Tarpejæ Manlius
Arcis.

sic adnotavit: *Bonâ ratione, ut in picturâ, apta unicuique rei loca* (Poëta) *distribuit. ideò enim in summâ parte Clypei dicit esse factum Capitolium, quia hoc summo Urbis loco esse manifestum est.* hoc etiam innuit doctissimus Tertullianus, initio Apologetici: *Si non licet vobis, Romani Imperii Antistites, in* APERTO ET ÆDITO IPSO VERTICE CIVITATIS *præsidentibus ad judicandum*, &c. nam per *verticem civitatis* Capitolium intelligi, quò Senatus de rebus maximis gravissimisque conveniebat, Interpretum omnium consensus est. propterea à Poëtis *Capitolia celsa, sublimia, alta, cælo juncta*, & ab eodem

6 4. de Civ. c. 29. 7 Lib. 8. Æn.

dem Tertulliano alibi, *cœlo certantia* vocantur, non minus à naturali loci altitudine, quàm ab artificiosâ Ædium Templorumque structurâ. Unde Sillius Italicus cum Annibalem ab Urbe satis jam remotum describere conatur, sic etiam ait:

Segne iter emenso, vixdum Tarpeja videri
Culmina desierant.

nimirùm quia is altissimus Urbis locus, & à Pœnis abeuntibus ultimùm conspectus. Hinc etiam apparet quantæ altitudinis sublicia illa Theatra fuerint, à Diocletiano (ni fallor) Ludis suis populo exhibita, quæ T. Calpurnius *in cœlum surrexisse* scribit, [1]

—— Tarpejum propè despectantia
culmen.

Sed quid Antiquiorum nimis anxiè auctoritatem sequimur, cùm hodiernum oculis omnium summæ celsitudinis pateat argumentum, C. scilicet

1 Eclog. 4.

cet & XXXIX. gradus, quîs ad Ædem VIRGINIS in Tarpejo, olim FeretrI Iovis (ut opinio eſt eruditorum) exſcenditur? Quòd ſi noſtris temporibus ea etiam altitudo eſt, cùm (ut ſuprà diximus) crebræ Urbis ruinæ omnem ejus planitiem collibus propemodùm æquaverint, quid olim fuiſſe credendum eſt, cùm pleno cacumine Mons Capitolinus nubila pulſaret? cùm altiſſimo monti altiſſima & ſumtuoſiſſima ædificia eſſent impoſita? quæ certè adeò crebra, adeoque magnifica heic olim fuerant, ut fidem propemodùm humanam excedant. Nunc tamen omnia æternum (ô dolor!) ruinis ſepulta, aut ab ipſis fundamentis exciſa, nomen pœnè ipſum cum loco amiſerunt. Adeò verum eſt illud [2] graviſſimi Poëtæ:

Πάνθ' ὁ μέγας χρόνος μαραίνεται καὶ φλέγει.

Et ingenioſiſſimi Latinorum in Divino [3] opere:

Tempus

2 Sophoclis. 3 15. Metamorph.

Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas
Omnia destruitis: vitiataque dentibus ævi
Paullatim lentâ consumitis omnia morte.

Quorum tamen Ædificiorum memoria Mortem & Fatum hactenus superavit, eam nonnullâ diligentiâ à nobis conquisitam, ÆTERNÆ. URBIS. HONORI. ET. POPULI. ROMANI. MAIESTATI. LUBENS. MERITOQUE. RESTITUAM. In Arce quidem hæc fuisse memorantur:

Templum IOVIS OPTIMI MAXIMI, *cum cællis* IUNONIS *&* MINERVÆ: *Sacello* SUMMANI: & *Ædiculis* TERMINI *&* IUVENTATIS.

Ædes IUNONIS MONETÆ, *cum officinâ Monetariâ.*

Ædes FIDEI CANDIDÆ.

Tem-

Templum CONCORDIÆ.
IOVIS *fortè* CUSTODIS.
Auguraculum P. R.
Bibliotheca.
Tabularium.
Aræ aliquæ.
Templum VÆIOVIS, *inter Arcem & Capitolium.*
Ibidem Asylum, & duo Luci Quernei.

In Capitolio hæc:

Templum IOVIS FERETRI.
IUNONIS REGINÆ.
MARTIS ULTORIS. *seu,* BIS-ULTORIS.
NEMESIS *fortassè.*
Ædes duæ aliæ IOVIS.
IOVIS FIDEI-SPONSORIS.
VENERIS ERUCINÆ.
VENERIS CALVÆ II. *Vetus & Novum.*
FORTUNÆ PRIMIGENIÆ.

FOR-

FORTUNÆ OBSEQUENTIS.

DIANÆ *fortè*

OPIS.

MENTIS.

ISIDIS & SARAPIDIS.

Templum CARMENTÆ, *in clivo.*

IOVIS TONANTIS, *in clivo.*

CONCORDIÆ, *in clivo.*

SATURNI *ad clivum, quod & Ærarium.*

Casa ROMULI.

Sacellum IOVIS, *cum altero fortè* HERCULIS.

Utrobique, præter Templa, Opera ista Publica:

Curia Kalabra.

Atrium Publicum.

Senatulum, fortè Aureum.

Porticus Scipionis Nasicæ, & aliorum.

Arcus Triumphales.

Portæ

Portæ Carmentalis, & Stercoraria.

Statuæ infinitæ.

Coloßi multi.

Columnæ Rostratæ, & Honorariæ.

Tituli Victoriarum.

Tropæa diversorum.

Solarium.

Carcer Mamertinus.

Quædam alia scio in Capitolio poni à quibusdam[1] ut *Templum alterum Vestæ, Apollinis, Veneris, Salutis, Libertatis,* sed cùm nullâ antiquioris testimonii auctoritate subnitantur, explodenda judicavi. Nunc à summo urbis & orbis Templo IOVIS CAPITOLINI, dicendi initium sumam.

1 Marliano, Fabricio, Pomp. Læto, Fl. Blondo, aliis.

Caput IIX.

Vetus P. R. Relligio. Capitolium *hinc* duplex: Pompilianum, & Tarquinianum; Vetus *illud*, Novum *hoc appellatum.* *Quis* Vetus *apud Martialem*, Antiquus *apud Propertium* Juppiter? *Vitruvius in re difficili certò emendatus. ServI, EusebI, Cedreni, aliorum error; & Plutarchi à Dionysio dissensus indicatus.*

Verum est quod à M. Tullio, de responsis Aruspicum, in laudem P. R. affertur: *eum, uti cæteris rebus fortassè parem, ita relligione cultuque Deorum cæteris omnibus gentibus longè exstitisse superiorem.* Vix enim è cunabulis caput suum URBS ADMIRANDA

RANDA sustulerat, cùm ecce, Religionis & colendorum Deorum prima cura suscepta est. Immò inter ipsa nascentium murorum fundamenta de FERETRIO & STATORE IOVE cogitatum. Mox ad grandiora adjectus animus, & de sede IOVI OPT. MAX. statuendâ, etiam in summâ paupertate à Numâ Rege consilium susceptum. Fuit illud Numæ opus in altâ Semitâ, Regione urbis Sextâ, ut ex Notitiâ Imp. & P. Victore (qui urbis descriptionem ediderunt) didici. Varro [1] de L. L. ad Clivum publicum ponit. hoc est in eâdem Regione, & loco, ad Circum Floræ. *Capitolium Vetus* appellatum ferunt, sed tunc opinor cùm Novum illud magnificentiùs eo nomine in Tarpejo jam esset exstructum. similitudine enim quadam sic dictum putem, quod in eo sicut in magno & nobiliore Capitolio Tres item Dei Præ-

1 Lib. 4.

Præsides Romani Imperii colerentur. *Veterem Jovem* appellâsse videtur Martialis (judicio Lipsi) Epigrammate [2] in Maximum:

Esquiliis domus est, domus est tibi colle Dianæ
Et tua Patricius culmina Vicus habet.
Hinc viduæ Cybeles, illhinc Sacraria Vestæ,
Inde NOVUM, VETEREM *prospicis inde* IOVEM.

quasi utrumque Capitolium ab illo cerneretur, Vetus scilicet è domo Esquilinâ, aut Vici Patricii (quæ haud longè ab Altâ Semitâ) Novum, è Dianâ Aventinâ. Dubitat tamen Lipsius [3] an *Novum Jovem* Poëta Domitianum suum vocet, ejusque Palatium intelligat: quæ tamen interpretatio minus commoda videtur. Miror etiam subobscurum eum locum potiùs arripuisse Lipsium, quàm liquidum

2 Lib. 7. 3 Admir. lib. 3.

quidum alterum ex eodem ſcriptore Epigrammate ad Paullum:

Sed Tiburtinæ ſum proximus accola Pilæ,
Quà videt ANTIQUUM *ruſtica Flora* IOVEM.

Ubi ſanè *Antiquus Juppiter* non alius eſt quàm ille in Capitolio veteri (uti diximus) ad Floræ circum, à quo haut longè Pila Tiburtina, & domus Poëtæ. Idem alibi de ſuâ habitatione:

Longum eſt ſi velit ad Pilam venire,
Et ſcalis habito tribus, ſed altis.

In Propertianâ tamen elegeiâ cùm ſcribitur:

—— Tarpejæ turpe ſepulcrum
Fabor, & ANTIQUI *limina capta* IOVIS.

Poëticæ libertatis eſt. fingit enim Poëta illud Templum in Tarpejo monte jam inde conditum fuiſſe, quod multis poſteà annis Tarquinii Reges

Reges ædificarunt. Nam de Jove ibi aliquo anteà dedicato οὐδ' ὄναρ, οὐδ' ὕπαρ scriptores meminēre. Auctorem quidem Veteris Capitolii Numam esse præter Eusebii & Cassiodori Chronica, in queîs *Capitolium âliquod struxisse à fundamentis* Numa scribitur; & Eutropium, qui *infinita Romæ Templa constituisse* eum notat; Vitruvius fortassè ostendit loco (nisi me fallit rerum mearum amor) satis feliciter à nobis constitutus lib. III. c. II:

In acrostylis nec marmoreis nec lapideis epistiliis uti datur. sed imponendæ sunt trabes de materiâ perpetuæ, & ipsarum Ædium species Barycæ, Barycæphalæ, humiles, latæ. ornantque signis fictilibus, Tuscanico more, uti est ad Circum Maximum Cereris, & Herculis, Pompejani item Capitolii.

Consentiunt litterarii illi Dictatores Lipsius & Scaliger auferendam interpunctionèm, quæ voces *Herculis* & *Pompejani* interjacet, legendumque:

Her-

Herculis Pompejani, *item Capitolii. Fortasse* (ait [1] Scaliger) *Hercules alibi in Urbe Pompejanus*, *sicut Juppiter Pompejanus apud Theatrum ejusdem nominis*, *in* IX. *Urbis Regione*. Subdubitat autem Lipsius, [2] an ad Coloniæ Pompejanæ Capitolium hæc spectent, cùm solemne esset in Coloniis & Municipiis, celebriora P. R. ædificia imitari. sed cùm alia Vitruvii exempla merè urbana sint, conjecturæ suæ parum fidit. Secuti illi quidem [3] Philandrum videntur qui hanc emendationem anteà invenerat, nec tamen probârat; sed pellet omnem dubitationis nubem simplicissima conjectura nostra: *Pompiliani item Capitolii*. id est, à Numâ Pompilio Rege constructi. cui tenuis ista & paupertina structura facilè conveniebat, raræ scilicet columnæ, trabes epistiliorum loco, humile tectum, signa fictilia,

1 Notis ad Varronem. 2 3. Admirand. 3 Notis in hunc locum.

fictilia, veteris simplicitatis certissima argumenta. De eo locus Ovidii (nisi fallor) intelligendus III. Fastor.

Juppiter EXIGUA *vix notus stabat in* ÆDE,
Inque Iovis dextrâ FICTILE FULMEN *erat.*

quod posteriùs de Fictili Jove etsi fatear ad Tarquinianum etiam referri posse, quem artifex [4] quidam Fregellis accitus talem primùm effinxit (ut suo loco narrabimus) tamen *Exiguam Ædem* non rectè Regium illud opus vocaveris, quod ab ipsis initiis incredibili impensâ, & insanâ quâdam substructione surrexit. Capitolium autem Numæ satis exiguum atque humile fuisse cùm arctæ tunc P. R. res, tum Valerii auctoritas videtur ostendere, ubi vetera & solemnia ejusdem Populi Sacra adjurat: [5] *Romuli Casam, Veteris Capitolii humilia tecta, & æternos Vestæ igneis.* Jam nomen illud.

4 Plin. lib. 35. 5 Lib. 4.

illud *Pompiliani* eruditis auribus ſanè peregrinum non eſt. ſciunt enim Arnobium, *Pompiliana indigitamenta*, & Ammianum, *ſecuritatem Pompiliani temporis* dixiſſe: *Curiam* etiam *Pompilianam* in eâdem Urbe fuiſſe, cujus meminit Tacitus 11. Hiſtoriar. & Fl. Vopiſcus in Taciti Imp. vitâ. Apparet itaque inſigniter allucinatum Servium, [1] qui *in Urbe Româ nullum Jovis Templum ante Tarquinios Reges* agnoſcit. & annalium Scriptorem Cedrenum, cum Euſebio, & Caſſiodoro, [2] qui Numam Regem non veteris illius ad Circum Floræ, ſed recentioris in monte Tarpejo auctorem videntur adſerere; qui Livii, Dionyſii, Plutarchi, Taciti, cæterorumque veterum ſcriptorum unanimi teſtimonio fortiſſimè refelluntur. ut proximè oſtendemus. Certè Plutarchum etiam memoriâ lapſum ſuſpicor, in Numâ,

1 In 8. Æneid. 2 In Faſtis.

cum Eusebio [3], & Tertulliano [4] nostris, qui nullum Romæ in Templis simulacrum prioribus CLXX. annis fuisse opinantur. nam Dionysius Halicarnassæus [5], curiosissimus rerum Romanarum scriptor, Romulum Silvium, *Græco ritu, multa Romæ Templa, fanaque & aras, ac simulacrorum Delubra, cum insignibus eorum ubique posuisse* signatè notat. Calidè tamen heic nihil affirmo. nè maximis illis viris nigrum θῆτα antè videar adscripsisse, quàm intellexisse veritatem.

3 De præp. Euang. lib. 9. 4 In Apologet.
5 Lib. 2. Antiq.

Caput IX.

Tarquinius Priscus Corinthius Capitolium Novum Jovi, Junoni, Minervae. *vovet. Auguria de loco capiendo facta:* Mons Tarpeius *is fuit. Exauguratio Areæ Capitolinæ.* Jovi *olim in summis locis Templa posita.* Dii Tatiani, Terminus & Juventas *augurio non addixere, quorum contumacia ab Auguribus probata.*

Gloria concepti[1] Novi operis penes Tarquinium Priscum fuit, Regem domi forisque inclutum. Is ultimo Sabino bello vovisse iovi, iunoni, ac minervæ creditur: eoque feliciter gesto aream in Capitolio ædificando

1 Dionys. lib. 3.

Templo præparâsse, magnâ (si Dionysio[2] credimus) difficultate & impendio. nam cùm rupes Tarpeia difficili aditu esset, nec in vertice plana, sed prærupta ac protuberans, multis illam substructionibus undique aggredi coactus est, quò & moli tantæ sustinendæ sufficeret, & locus ipse imponendæ serviret. Fundamentane jecerit votivi Templi, nonnulla apud scriptores controversia est. Jecisse putant Livius & Tacitus, [3] negat Dionysius: sed circa locum ipsum occupatum fato priùs concessisse. Verba Livii apponam clara, liquida: [4] *Aream in Capitolio Jovis quam voverat* (PRISCUS) *bello Sabino, jam præsagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis.* & Cornelii Taciti æquè perspicua: [5] *Voverat Tarquinius Priscus Rex bello Sabino, jeceratque fundamenta spe magis futuræ magnitudinis,*

2 Ibidem. 3 Et Eutropius lib. 1. 4 E lib. 1.
5 3. Histor.

dinis, *quàm quò modica adhuc res P. R. sufficerent.* nisi dicamus *fundamenta* ab iis appellata, quæ circa collem (ex sententia DionysI) à Tarquinio elaborata fuerant. Quisquis tamen fundamenta ista perfecerit, satis inter scriptores convenit Auspiciis opus fuisse, ad loci electionem Deorum quasi voluntate sanciendam. nisi quod iterùm Prisco ereptum hæc eunt, & *Superbo* ejus Nepoti aut Filio, [6] tributum. Inter hos etiam, quem laudavimus, Dionysius est, qui doctissimè (uti solet) totum Ritum, his verbis, explicavit: [7] Ἐπεὶ δὴ γὰρ ἔμελλε κατασκευάζειν ὁ Ταρκύνιος τὸν νεὼν, συγκαλέσας τοὺς οἰωνομάντεις ἐκέλευσε τοῖς ἀνδράσι περὶ αὐτοῦ πρῶτον διαμαντεύσασθαι τοῦ τόπου· τίς ἐπιτηδειότατός ἐστι τῆς πόλεως χῶρος ἱερὸς ἀνεῖσθαι τοῦ τόπου, καὶ τοῖς θεοῖς αὐτοῖς μάλιστα κεχαρισμένος. Vides igitur de ipso loco Auguria captata, nec casu aut fortè (quod placuisse qui-

 busdam

6 Dubitant Liv. lib. 1. Plutarch. Poplicola, & Claudius Cæs. in Tabula Lugdunensi. 7 Lib. 3.

busdam miror) sed *auspicatò* Capitolium à Tarquiniis electum. cum Dionysio facit Servius in illud Noni Æneidos:

— *Capitoli immobile saxum.*

In Urbe Româ (inquit) *Jovis Templum* [1] *non fuit. quod cùm jam devotum à Prisco Tarquinio vellet Superbus Tarquinius ædificare, cœpit Auguriis captare qui mons huic Templo esset aptissimus. & cùm in omnibus Tarpeius esset inventus (in quo erant multa diversorum Numinum Sacella) actum est ut exindè ad alia Templa evocarentur sacrificiis, quo posset liberè & sinè piaculo Templum Jovis exædificare.* Primùm igitur de ipso Monte, mox de apto Montis loco Augurium captatum. Ostendit etiam Dionysius citato loco: ἀποδειξάντων δὲ αὐτῶν (Θεῶν) τὸν ὑποκείμενον τῇ ἀγορᾷ λόφον, ὃς τότε μὲν ἐκαλεῖτο Ταρπήϊος, νῦν δὲ Καπιτωλῖνος, αὖθις ἐκέλευσεν αὐτοὺς διαμαντευσαμένους εἰπεῖν, ἐν ὁποίῳ τοῦ λόφου χωρίῳ δεῖ τὰς δὴ θεμε-

1 Vide super. capite.

θεμελίους.[2] Itaque cùm aliquot ibi anteà *Aræ* & *Sacella* quà à T. Tatio, *in ipso discrimine adversus Romulum pugnæ*, quà Numâ Pompilio Regibus dedicata essent, neque jura sinerent unum eundemque locum duobus DIs rectè consecrari, Exauguratione opus fuit, *ut lib ra à cæteris religionibus area esset tota Jovis*. quam idem scriptor lib. III. sic etiam describit: Ἔδοξε δὲ τοῖς οἰωνοπόλοις ὑπὲρ ἑκάστου βωμοῦ τῶν καθιδρυμένων διαμαντευσαμένοις, ἐὰν παραχωρῶσιν οἱ θεοὶ τότε κινεῖν αὐτούς. quibus autem Diis votum olim fecerit T. Tatius Rex indicare videtur M. Varro [3] in Relliquiis de Lingua Latina: *Ea* (inquit) *re Sabinorum linguam olent quæ* TatI *Regis voto sunt Romæ dedicata. nam* (*ut Annales dicunt*) *vovit Opi, Floræque, Dijovi, Saturnoque, Soli, Lunæque, Volcano, Summanoque. itemque Larundæ, Termino, Quirino, Vortumno, Laribus, Dianæ, Cluacinæque.* Miror *Juventatem*

E 4 non

2 Liv. lib. I. 3 Lib. 4.

non addidiſſe, quam fama eſt conſtans una cum Termino,[4] AccI NAvI aliorumque Augurum precibus nihil commotam, ſuo loco ſubſtitiſſe. quæ res pulcerrimi ominis Auguribus eſt viſa. *Placuit* (inquit Florus) *Vatibus contumacia Numinum. ſiquidem firma omnia & æterna pollicebantur.* unde nobile iſtud hemiſtichium Virgilianum[5], de Termino:

—— CAPITOLI IMMOBILE SAXUM.

vulgatum quoque iſtud OvidI in Faſtis:

TERMINE, *poſt illud Levitas tibi libera non eſt,*
Quâ poſitus fueris in ſtatione mane.

Tangit hanc ipſam εὐφημίαν fortiſſimus P. R. Dictator F. Camillus in Oratione[6] ad Quirites: *Heic* CAPITOLIUM *eſt, ubi quondam capite humano*

4 Dionyſ. ibidem. Liv. lib. 1. Serv. in 9. Æn. Auguſtin. 4. de civ. c. 24. 5 8. Æneid. 6 Apud Liv. lib. 5.

ano invento responsum est, EO. LOCO. APUT. RERUM. SUMMAMQ. MPERII. FORE. *Heic cùm auuratò liberaretur* CAPITOLIUM, UVENTAS TERMINUSQUE *aximo gaudio patrum nostrorum moeri se non sunt passi.* TERMINI tiam Jovi ipsi cedere nolentis lepium & perantiquum Ænigmatium neminit apud Agellium, [1] Noctium tticarum scriptorem, quod in Miscellaneis[2] suis politissimus Politianus lim explicavit:

> *Semel, minusne, an bis minus, haut*
> *satis scio,*
> *An utrumque horum (ut quondam*
> *audivi dicier)*
> *Jovi ipsi Regi noluit concedere.*

Dubitari autem possit in hemistichio Virgiliano, quod attulimus, SAXUM tud CAPITOLI num T. TatI ERMINUS fuerit, cui sacellum edicaverit: an IUPPITER OPIOΣ

 sive

1 Lib. 2. c. 6. 2 Cap. 10.

ſive TERMINALIS Numæ Pompilii Regis, quem is in Capitolio atque agris colendum propoſuit, ut Dionyſius[3] & Plutarchus[4] adfirmant; num denique de univerſo Monte id pronunciaverit Poëta, in quo ea Romanæ æternitatis conſpecta Auguria, quæ immotam ibi Fortunæ ſedem pollicerentur. Nam *Saxum* etiam aliquando (antè jam docui) Mons totus appellatus. Vos Eruditiores diſpicite. Facto itaque Capitolio Juventatis & Termini Ædiculæ, quod augurio non addixiſſent, Templo comprehenſæ ſunt. & ſupra hujus, foramen in tecto apertum, *ut quia* Terminus [5] *Jovi non ceſſerat, libero cœlo frueretur.* Sed de Termini & Juventatis Ædiculis, cùm eo ventum erit, non perfunctoriè à nobis agetur[6]. Illud placuit huic capiti velut corollarium adjicere, κατὰ τὸ πρέπον Numam & Tarquinium feciſſe Reges,

3 Lib. 2. 4 In Numa. 5 Lactant. lib. 1. c. 20. 6 Infrà c. 14.

Reges, cùm in excelſiſſimis & ædiſſimis Urbis locis, Capitolino & Quirinali Montibus, JOVIS Temlum ſtatuerunt. quod omninò Architecto ſuo ſic obſervandum Vitruius præcepit, his verbis: [1] *Ædibus acris, quorum Deorum maximè in tuellâ civitas videtur,* IOVI, IUNONI, *&* MINERVÆ, *in excelſiſſimo loco, nde mœnium maxima pars conſpiciatur, rea diſtribuantur.* eamdemque curam n Aris horum Numinum collocandis libi [2] laudavit. *quarum altitudines* (inquit) *ſic eſſent explicandæ, ut Jovi & mnibus cœleſtibus quàm excelſiſſimæ onſtituerentur.* Quin & Juppiter ipſe lli concinit apud Sillium Italicum, ubi le Capitolio Domitiani:

> [3] *Illa etiam quà priſca* FIDES *ſtat* REGIA, *vobis*
> *Aurea Tarpejâ ponet* CAPITOLIA *Rupe,*

Et

1 Lib. 1. c. 7. 2 Lib. 4. c. ult. 3 Lib. 3.

Et junget NOSTRO TEMPLORUM
CULMINA CÆLO.

dupliciter enim Templum suum probare videtur à magnificentiâ scilicet Ornamentorum, & situs proportione, ac celsitudine. Sed nos in Regio illo Templo exstruendo pergimus.

CAPUT X.

Serv. Tullius manum Capitolio admovet: Superbus plenâ fundamenta & operis partem è Manibiis absolvit. quantum in fundamenta *impensum, & eorum magnitudo ac magnificentia.* Caput *in illis* humanum *repertum, inde* Capitolio *fortè nomen. Aliæ ejus nominis caussæ. Prodigium Carthaginiense.* καρχηδὼν. *Juppiter* κορυφαῖος.

Tar-

Tarquinio Corinthio liberorum Anci Martii insidiis exstincto, um Superbus adolesceret, prænun-iatum fatali flama [1] regimen Serv. 'ullius suscepit. is bellis aliquot præ-larè gestis, & censu P. R. instituto ıanum quoque sacro operi, sed len-ım, admovit. scribit enim unus de lo Tacitus [2]: *Sociorum studio* aliquid ı opus contulisse, sed quid, aut qua-enus, indentidem non expressit. Eo uoque domestica fraude sublato, 'arquinius [3] animi vehemens, & onformes nomini suo spiritus ge-ens, *concepit animo eam amplitudinem ovis Templi, quæ digna Deûm homi-umque Rege, quæ Romano imperio, ıæ ipsius etiam loci majestate esset.* 'icta enim Suessa Pometia, sive (ut Plinius, ex Antiate, mavult) *Apiola-ım* opido capto, cùm divites Mani-

bias

1 Liv. lib. 1. Dionys. 3. Val. 1. c. 6. Cic. 1. de vinat. 2 3. Histor. 3 Superbus. Liv. lib. 1. Lib. 3. c. 5.

bias Romam advexisset, magnam argenti vim locandis Capitolii fundamentis attribuit: de qua tamen variè scriptores opinantur. Fabius Pictor XL. [5] *Talenta in fundamenta sola expensa* tradidit, *quæ perducendo ad culmen operi fuerant destinata.* Calpurnius autem Piso XL. CIↃ *Pondo Argenti seposita in eam rem* scripsit. Utrius verior sententia sit examinemus. Pictoris summa, ex supputatione V. C. Justi Lipsii [6], *viginti quattuor millia Philippæorum* nostratium essent. Summa certè non adeo magna aut admiranda, ut DCCC. pedum fundamenta (tot enim circumquaque Templum illud habuit) inde exstruerentur. Verior itaque Pisoniana traditio, cum Dionysio, Plutarcho, [7] & Lipsio, nobis visa, λίτρας scilicet ἀργυρίου τετρακισμυρίας [8] fundamentis impensas: hoc est, *ducentis quadraginta millibus Philip-*

5 Liv. ibid. 6 In Admir. lib. 3. 7 In Poplicola. 8 In Dionysio sunt 400. Talenta.

pæorum æstimandas. Quæ quidem
pensa fidem adcò non excedit,
àm Livio, & Joanni Stadio, [1] avo
eo doctissimo placuit; rebus (ut
ne Lipsius observavit) Italiæ tum
piosis, & è longâ pace florentibus.
etiam Florus non unius modo Ur-
s eam prædam fuisse subindicat,
m ait, [2] *è victarum Urbium Manibiis*
apitolium ædificatum. ostendit
iam C. Plinii à Livio dissensus qui
metinis ab eo memoratis *Apiolanas*
anibias adjungit. Sed heic rursus
ore Veteris Senatus, ampliandum
nseo, aut cum Academicis, in re etsi
rosimili, sententiam sustinendam.
uod de fundamentorum ambitu
xi, Dionysii [3] fide nititur, qui Capi-
lium ὀκταπλεθρος fuisse scribit τὴν πε-
οδον; id est, *ducentis ferè pedibus pa-*
ns per latera singula. nisi quod exactè
etientibus compertum latitudinem
à lon-

1. In Notis ad Florum. 2 Lib. 1. cap. 7.
Lib. 3. Antiq.

à longitudine non totis quindecim pedibus ſuperari. Ea fundamentorum magnitudo ad extrema uſque tempora manſit. idem enim ſcriptor affirmat de Sullano Capitolio: [4] ἐπὶ γὰρ τοῖς αὐτοῖς θεμελίοις ὁ μετὰ τὴν ἔμπρησιν οἰκοδομηθεὶς κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν εὑρέθη, τῇ τε πολυτελείᾳ τῆς ὕλης μόνον διαλλάττων τοῦ ἀρχαίου. De Flaviano primo idem notat Cornelius Tacitus, [5]ſed adjungit relligione vetitos nè ambitum ejus augerent. Igitur poſtremum hoc altius Tarquiniano & Sullano: Sullanum vix iſto magnificentiùs, niſi quod è materiâ nobiliore & præſtantiore. Scribit enim Tacitus, laudato loco, *ea magnificentia Capitolium Regium fuiſſe dedicatum, quam immenſæ poſteà P. R. opes ornarent potiùs, quàm augerent*. Miratus eſt eam Capitolii amplitudinem Tertullianus in Apologetico, cùm ait: *Prior eſt Diis ſuis (ſilveſtris* [6]*) Roma. antè regnavit, quàm tantum ambitum Capitolii ex-*

4 Ibidem. 5 3. Hiſtor. 6 Abeſt à v. cc.

ſtrueretur. & Arnobius adverſus enteis, ubi de Jove: [1] *Cumque illi* IGUSTISSIMAS SEDES, *&* APITOLIA *conſtituerimus* IMANIA. Verè *immania*, id eſt, imnis magnitudinis ſubnixa fundantis. quæ ſi vis, aut fatum abfuiſſet, nporum injuriam facilè contemnent. nam ſi Priſcus Rex muris urba- muniendis ea ſaxa quadrata eſt ıs, quæ ſingula plauſtrum onerat; quid in *inſanas* [2] *Capitolii ſubſtranes* contuliſſe eum credendum eſt, ıs æternas eſſe voluit: *ſeneſque* ſuo o *mirari ſolitos cum aggeris vaſto ſpa-* Plinius notavit? Certè portentoſi lapides, quos patrum ætas è ruinis jus loci effodi vidit, non inanem ſſe P. R. querellam teſtati ſunt, [3] *qui x bellatoribus, & victoribus omnium cà gentium, opifices & lapicidas factos* pirabant. Illud verò admirandum odiendis ejus Templi fundamentis acci-

Lib. 1. 2 Plin. lib. 3. c. 15. 3 Liv. lib. 1.

accidiſſe creditur, [4] *quod molientibus ædem opificibus in fundamentis humanum repertum eſt caput.* ita ſimpliciter Livianus abbreviator. addit Livius Hiſtoriæ, *integra facie id caput aperientibus fundamenta adparuiſſe.* Hoc etiam ampliùs M. Cato in Fragmentis: *Recens, & fluente ſanguine.* cui Dionyſius adſentitur. [5] adjungunt alii *Tuſcis notatam litteris*, & *Olli* ſive *Toli* cujuſdam *Vulcentani* fuiſſe. De Tolo vulgata ſunt, quæ ex Antiquorum Commentariis Arnobius [6] attulit; De Ollo non item, quæ Servius ad VIII. Divinæ Æneidos annotavit. ait igitur: *Quidam dicunt cùm Capitolii ubi nunc eſt* (Nota ad diſcrimen veteris hoc dictum) *fundamenta jacerentur, caput humanum quod Olli diceretur inventum. quo omine* [7] *ſollicitatos conditores miſiſſe in Tuſciam ad aruſpicem illius temporis nominatum* (*Olenum Calenum* vocat Pli-

4 Flor. lib. I. c. 7. 5 Etiam Suidas in *καπιτώλιον.* 6 Lib. 6. adv. Gentes. 7 Vulgò *omnes.* ſed malè.

ius lib. XXVIII.) [1] *qui jam indica-*
t Argo filio suo tributum fataliter
ut is locus Orbi imperaret, in quo
caput esset inventum. Obvii igitur
hi, qui missi fuerant, ubinam esset
r, interrogaverunt. qui cognita caussa
ris eorum omne responsum patris
dit, monuitque ut caverent nè ab eo
rogatione deciperentur. sed cùm Le-
ad eum pervenissent, & de significa-
inventi capitis quærerent; volens
dominatum orbis patriæ suæ potens
scribere, interrogavit: ANNE
c, suum locum ostendens, INVE-
SSENT? *illis negantibus, suspica-*
roditum esse responsum, quæsivit: an
nquam obvium fecissent? illis simpli-
confitentibus occurrisse sibi juvenem,
aruspex conscenso equo sequutus Ar-
occidit, eo loco, ubi nunc Romæ est
jus cæde ARGILETUM. Quam-
hæc paullò aliter à Plinio [3] Dio-
nysioque

Cap. 2. 2 Leg. omninò: *potiùs.* 3 Lib.
2.

nyſioque referantur, non piguit tamen prolixiùs adſcribere, quòd alterum Æternitatis oſtentum Quiritibus in Capitolio factum utcunque oſtenderent. Nec multùm his abhorrentia ſunt quæ de [4] *Quadrigis Fictilibus* Capitolii *in furno excreſcentibus*, & *Bove miræ & inuſitatæ magnitudinis in Aventino immolato*, à veteribus memorantur. Adeò levibus è cauſſis Fatalem Imperii ſummam gentibus attribui ſtultè Antiquitate perſuaſa. Quicunque ergo ille fuit ſive *Ollus*, ſive *Tolus*, nomen monti noſtro novum fecit ut CAPITOLINUS adpellaretur, ex Arnobii Serviique ſententiâ. Meliùs tamen illi atque honorificentiùs, qui à ſolo capite, nullius adjuncto nomine, CAPITOLII originationem ducunt. quam ideo prolixius inquirimus, quia & Quinctiliano [5] operæ pretium viſum eſt

ex

4 Plinio ibid. Liv. lib. 1. Feſto in *Ratumena Porta*. 5 Lib. 1. c. 10.

Hiſtoriarum veterum notitia *nomina*
minum, Locorum, Gentium, Urbium
quirere. quanto magis unde ARX
IOREIS appellata ſit? cujus σύμ-
ον neque Oratorem ille ſuum latere
pit: & nos, ut cætera neſciamus,
præſenti opere ignorare non poſſu-
us. Poſteriorem de Capite ſenten-
m, ut Romanæ amplitudini aptio-
n, ſecutus videtur Dionyſius, [6] his
bis: Ἐξ ἐκείνου καλεῖται Καπιτωλῖνος ὁ
ος, ἀπὸ τῆς εὑρεθείσης ἐν αὐτῷ κεφαλῆς. κά-
α γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι τὰς κεφαλάς· &
. Varro lib. IV. de L. L. *Capito-*
m dictum quòd heic, cùm fundamenta
erentur ædis Jovis, Caput humanum
entum dicitur. Non deſunt tamen
i doctiſſimi [7] qui conficta hæc
nia putent nobilitati gentis proga-
dæ; unamque nominis cauſſam
erant, quòd *Capitolium* eſſet ἄκρα,
υφὴ τῆς πόλεως. ſive, *caput*, &, *vertex*
tatis. quæ opinio placuiſſe etiam
videtur

Lib. 4. 7 Ut Scaliger F. Notis ad Feſtum.

videtur Isidoro in Etymologiis: *Capitolium* (inquit) *Romæ vocatum, quòd fuerit Romanæ Urbis & Religionis caput summum*. Lactantio quoque Firmiano, ubi de sepulcro Jovis Cretensi: [8] *Sciant ergo Romani Capitolium suum, id est; summum caput Religionum suarum publicarum, nihil esse aliud quàm inane monimentum*. In Glossis etiam Veteribus MSS. quas Lovanii inspicere mihi contigit, habebatur: *Capitolium summum caput Regionis*. ubi fortè legendum erat: *Relligionis*. & mox infrà: *Capitolium, caput Urbis quod adorabatur*. Notum est etiam Christianos scriptores Capitolium [9] *Idolium*, καὶ τὴν τῆς δεισιδαιμονίας κεφαλὴν aliquando nominâsse; ut non minus à Relligionis principatu, quàm celsitudinis eminentiâ sic videri possit appellatum. Sed quemadmodùm Plautus, *qui vino utuntur vetere sapientes putat*; ita ego qui

8 Lib. 1. c. 11. 9 Concil. Ancyranum c. 4. & 6. & Gangrense c. 6. & Tertullian. Fortunatus alii.

ui doctrinâ, præſertim cùm fidelior
la aut teſtatior habetur. ſicuti iſta
quam attulimus) de capite invento,
uæ apud veteres ſcriptores ferè
nnes in confeſſo eſt habetur. Sanè
oëta princeps (quo fidem majorem
omanis prodigiis aſtrueret) ſimile
uid in æmulâ & rivali civitate acci-
ſſe finxit. Deſcriptione enim Car-
aginienſis Capitolii (in quo Roma-
hujus graphica quædam deſcriptio
preſſa eſt) iſta interpoſuit:

[1] *Effodere loco ſignum, quod Regia Juno*
Monſtrarat, caput acris equi: ſic nam fore bello
Egregiam, & facilem victu per ſæcula gentem.

uamvis Stephanus de Urbibus, & is
Trogum in compendium redegit,
rthaginem κακκάβην appellatam pu-
t à ſigno eo invento, quòd Pœno-
n linguâ κακκάβη [2] *mandibulam equi-*
nam

1. Æneid. 2 Juſtin. lib. 1.

nam significaret; quam etiam Historiam Servius [3] agnoscit. Pro Corollario adjiciam (quod ultimò in mentem venit) Pausaniam II. Corinthiacôn, ubi IOVIS CAPITOLINI Templum describit, à Corinthiis exstructum, ΚΟΡΥΦΑΙΟΝ eum Jovem nominâsse. quæ res Isidori, Lactantii, Scaligeri sententiam probabiliter firmet.

3 Interpretatione hujus loci.

CA-

CAPUT XI.

eges absolutum non viderunt. initio libertatis dedicatum à M. Horatio Pulvillo. *variæ super anno ejusque Conlegâ sententiæ.* Dedicationis *Ritus, & Consulis constantia. Locus ibi Senecæ examinatus.* Vultus Capitolinus. *Incendia Capitolii varia, ejusque direptiones. Instauratum à* L. Sullâ, Vespasiano, Domitiano, *&* Theodorico *Rege. Ritus* Instaurationis. *Honorifica* nominis *in Templis* Inscriptio. *Dio Cassius, Vinetus aliique notati.*

A longiuscula disputatione fessi redibimus in viam, & omissis ıdamentorum tricis, ad Fastigium

Templi, & inſcriptos illi Dedicatorum Titulos reſpiciemus. Ædis enim Sacra talis non habebatur, [1] niſi à Magiſtratu aliquo, Pontifice præeunte, dicendo fuiſſet dedicata. Illud verò infelicitatis utrique Tarquinio acceſſit, poſt Latinas Manibias Capitolinis [2] impendiis tributas, poſt labores P. R. ſub eorum imperio vehementiſſimos exhauſtos, [3] ut citiùs ipſi regno exciderent, quam Templum abſolveretur, aut Dedicatio fieret. GLORIA enim OPERIS (DIS quaſi ſic volentibus) LIBERTATI RESERVATA eſt. *Perfectum enim* (teſte [4] Plutarcho) *jam tum fere erat cùm Tarquinius regnum amitteret.* Itaque (ſi Dionyſio credimus) tertio ab exactis Regibus anno, hoc eſt, R. C. CCXLVI. ſi Livio, ab iiſdem exactis primo, V. C. CCLXIV. duodetrigeſimo (quod Polybius [5] annotat) ante Xerxis

1 Varro 4. de L.L. 2 Liv. lib. 2. 3 Dionyſ. 3. & 5. Tac. 3. Hiſtor. 4 In Poplicola. 5 Etiam Plutarch. ibid.

erxis expeditionem, Eidibus, quæ ostea Iulianæ dictæ, de Capitolio edicando cogitatum est. Dedicavit . HORATIUS PULVILLUS ve primùm Cos. sive iteratò: quæ urium [6] sententia est. Is M. Horaus Sp. illi Lucretio suffectus fuerat, ui & ipse L. IunI Bruti (ab Arunte arquinii in acie interfecti) successor. ollegam habuit nobilissimum vim P. VALERIUM. VOLUSI. POPLICOLAM, vice TaruinI Collatini exulis à Bruto pariter ssumptum. Miror tamen unum Pobium λόγῳ ἱστ. γ. à cæteris in Colle- i M. HoratI dissentire. P. enim alerio prætermisso, L. Iunium Brum nominat. sic enim ibi legimus: ονται τοιγὰρ οὖν συνθῆκαι Ῥωμαίοις καὶ Καρδονίοις πρῶται κατὰ Λύκιον Ἰούνιον Βροῦτον καὶ άρχον Ὀράτιον, τοὺς πρώτους κατασταθέντας πάτους, μετὰ τὴν τῶν βασιλέων κατάλυσιν. ὑφ' ὧν υέβη καθιερωθῆναι καὶ τὸ τοῦ Διὸς ἱερὸν Καπιτωλίου.

6 Taciti ibid. Dionys. lib. 5. aliorum.

πόλις. Sed ea Templorum ac Magistratuum confusio antiquissimo sæculo, & incuriæ ejus condonanda: quùm potiùs bene rem gerere commodo publico, quàm nomina aut facta sua accuratè describi maluerunt. certè etiam ipse Livius [1] *apud quosdam Veteres* LUCRETIUM TRICIPITINUM *non invenisse se descriptum fatetur. creditque quia nulla res gesta insignem Consulatum fecerit memoria intercidisse.* Sed decisis Fastorum nodis ad Dedicationem ipsam veniamus. Eam ita accuratè Livius describit, ut totum illum locum, etsi prolixum satis, heic non pigeat adscribere: [2] *Nondum dedicata erat in Capitolio Jovis ædes.* VALERIUS HORATIUSQ. *Coss. sortiti* [3] *uter dedicaret: Horatio sorte evenit. Ægriùs quàm dignum erat tulêre Valerii necessarii dedicationem tam inclyti Templi Horatio dari. id omni-*

1 Lib. 2. 2 Ibidem. 3 Dubitat hic Plutarchus.

omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant, postem jam tenenti Consuli fœdum inter precationem Deûm nuncium incutiunt: MORTUUM. EIUS. FILIUM. ESSE. FUNESTAQ. FAMILIA. DEDICARE. EUM. TEMPLUM. NON. POSSE. *Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit, nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. nihil aliud ad eum nuncium à proposito aversus, quàm ut* CADAVER EFFERRI IUBERET. *tenens postem precationem peregit, & dedicat Templum.* Admirabilem Horatii fortitudinem! sive crediderit verum filii sui funus (quod scriptores reliqui [4] extra dubium ponunt) sive rei per se horrendæ falsâ etiam commemoratione animo consternatus non it. Sanè M. Tullius non uno in loco constantiam illius viri disertè laudavit;

4 Ut Cicero passim, Plutarch. Poplic. Seneca, Valerius, alii.

vit; pulcerrimumque hoc ei Elogium tribuit ſapiens Annæus Conſolatione ad Martiam: *Pulvillus hoc fecit Pontifex, cui poſtem tenenti & Capitolium dedicanti mors filii nunciata eſt. quam ille exaudîſſe diſſimulans, & ſolennia Pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem; & ad filii ſui nomen Jove propitiato.* (ubi, quod ſine præjudicio Legis Valeriæ ſit, quam lubenter legerim: *Jovem propitiavit.* quod & ſenſus integritas & numerorum concinnitas exigere videtur.) *Putâſſes ejus luctus aliquem finem eſſe debere, cujus primus dies, primus impetus ab altaribus publicis; & fauſtâ nuncupatione non abduxit Patrem. Dignus me herculè fuit memorabili Dedicatione, dignus ampliſſimo Sacerdotio, qui Deos colere nè iratos quidem deſtitit.* Hactenus utcunque cum Livio atque aliis Senecæ convenit, non æquè in illis quæ ibidem ſubjunguntur: *Idem tamen ut rediit domum, & im-*

& implevit oculos, & aliquas voces flebiles misit, & peractis quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolium hilari rediit vultu. In queis labi memoriâ Senecam existimo. non enim verosimile videtur, summæ constantiæ virum, relicto tantæ solennitatis officio, ad effundendas lacrymas domum cucurrisse, & dedicationem mox ex intervallo peregisse. Doctissimus Juretus è vv. cc. lectionem istam sollicitat: [1] *ad Capitolium hilari rediit vultu.* & aptiorem longè meo judicio, substituit: *ad Capitolinum rediit vultum.* quasi *vultus Capitolinus* esset qui nullâ mœroris obnubilatus caligine, nullam sacris faciundis obnunciationem adferret. Generosam Consulis hujus & Pontificis vocem alii aliam exprimunt. Livius & Valerius, respondisse ferunt Valerii propinquis, aut Marco ejus fratri funus nuncianti, EFFER, aut, TOLLE CADAVER. Serv.

1 Notis in hunc locum.

in XI. Æneid. CADAVER SIT.[2] nè ſcilicet agnitione domeſticæ cladis P. R. ſacra pollueret. quò reſpexiſſe etiam indicavit eruditiſſimum Vatem, cùm ait eodem libro:

Æneas quanquam & ſociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens eſt;
Vota Deûm primo victor ſolvebat Eoo.

quibus ea licebit addere quæ de *funeribus Impetrativis & Oblativis* mirificè huc facientia lumen illud Galliæ Turnebus adnotavit lib. V. adverſarior. c. VII. Tum ea quæ de toto *Ritu Dedicationis* Jacobus Gutherius I. C. lib. III. de Vetere Jure Pontificio c. XI. qui unus inſtar omnium erit. nè cum tædio atque nauſeâ neceſſarium ſit eandem cramben ſæpiùs recoquere. Illud tamen non omittendum videtur, qui templum dedicâſſet pro conſue-tudine

2 Ita ferè & Plutarch.

tudine tributum, ut nomen ejus Templi faſtigio inſcriberetur. Annotavit Dionyſius diligenter (uti ſolet) de eodem Horatio lib. v. τὴν δὲ ἀνιέρωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἔλαβεν μὲν Μάρκος Ὁράτιος, ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων φθάσας τὴν παρουσίαν τοῦ συνάρχοντος. Quod & Q. CATULI deindè (qui illud à primo incendio conſumptum reſtituit) Honori [3] conceſſum legitur, UT. NOMEN. EIUS. IN. CAPITOLINO. FASTIGIO. FULGERET. non ſine gravi Dictatoris Cæſaris æmulatione. Fallitur enim Dio Caſſius (ut bene vir ampliſſimus, & civis noſter clariſſimus, Torrentius [4] ad Suetonium obſervavit) qui inter decretos Cæſari honores hunc quoque additum, & ab eo admiſſum, ſcribit: *Ut nomen ejus, deleto Catuli, Capitolio inſcriberetur;* adſerente omninò Tacito (cui ut Romano in re Romanâ magis fidendum)

 Lu-

3 Plin. lib. 19. c. 1. Valer. lib. 9. Cic. Verr. 4. Suet. Julio. 4 Et Lipſ. in 3. Ann. Tac.

LUTATI CATULI *nomen inter tanta Cæs. opera ad Vitellium principem mansisse.*[1] Accidit primum illud incendium seu æditui negligentiâ, seu incertâ culpâ vel fraude, anno V. C. DCLXX. L. Scipione & C. Norbano Coss. CCCCXV. postquam à Pulvillo dedicatum fuerat, anno. si veræ in Tacito numerorum notæ. ratio enim temporum videtur evincere ut cum Lipsio τοῦ πάνυ scribamus, CCCCXXV. Ejus restituendi curam L. tum Sulla Dictator suscepit, sed non dedicavit. quod unum felicitati ejus negatum.[2] Mansit itaque cum Lutatiani nominis memoriâ ad civilia bella Vitelliana, quando Sabino Vespasiani fratre in Capitolium compulso, obscurum fuit *ignem tectis oppugnatores an obsessi injecissent. Quæ crebrior fama est* (inquit Tacitus) *quò nitentes & progressos depellerent*. Instauravit denuò Vespasianus

1 Dionys. lib. 4. App. 1. de bell. civ. Plut. Sulla. I. Obsequens, Tacitus, alii. 2 Plin. lib. 7. cap. 43.

ſianus Aug. eâ religione, quam idem ſcriptor facundiſſimè exſequitur, [3] his verbis: *Curam restituendi Capitolii in* L. VESTINUM *confert, Equeſtris ordinis virum, ſed autoritate famâque inter Proceres. Ab eo contracti Haruſpices monuere ut reliquiæ prioris Delubri in paludes aveherentur, Templum iiſdem veſtigiis ſiſteretur, nolle Deos mutare veterem formam.* XI. *Kal. Julias, ſerenâ luce, ſpatium omne, quod Templo dicabatur, evinctum vittis coroniſque. ingreſſi milites quibus fauſta nomina, felicibus ramis. dein virgines Veſtales cum pueris puelliſque patrimis, matrimiſque, aquâ rivis & fontibus amnibuſque hauſtâ perluere. Tum Helvidius Priſcus Prat. præëunte Plautio Eliano Pont. luſtratâ bove tauriſque areâ, & ſuper ceſpitem redditis extis,* IOVEM, IUNONEM, MINERVAM, *præſideſque Imperii Deos precatus, uti capta pro-*

3 Tacit. 3. Hiſtor. Suet. Domit. c. 1. Oroſ. lib. 7. c. 8. 4. Hiſtor.

prosperarent, sedesque suas pietate hominum inchoatas divinâ ope attollerent; vittas quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul cæteri Magistratus, & Sacerdotes, & Senatus, & Eques, & magna pars populi studio lætitiaque connixi Saxum ingens traxêre: passimque injectæ fundamentis auri argentique stipes, & metallorum primitiæ nullis fornacibus victæ, sed ut gignuntur. Prædixere Haruspices nè temeraretur opus saxo[4] *aurove in aliud destinato. altitudo ædibus adjecta. id solum Relligio annuere: & prioris Templi Magnificentiæ defuisse creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat.* Hæc prolixiùs adscripsi, quòd multa haberent non protriti Ritus in Templis ædificandis, quæ ibi tantum non mererentur legi. Perfecit etiam ille Cæsar ac dedicavit (quidquid Vinetus[5] dubitet) auctore Plutarcho in Poplicolâ, cujus verba

4 Punitus quidam qui facere aliter ausus. Sueton. Domitian. c.8. 5 Notis in Auson. ad elog. Narbonis.

verba ſunt: Τοῦτον δὲ πάλιν (de Sullano ædificio loquitur) ἐν ταῖς κατὰ Οὐϊτέλλιον στάσεσι διαφθαρέντα, τρίτον τῇ ὥσπερ τ' ἄλλα καὶ τοῦτο χρησάμενος εὐποτμίᾳ Οὐεσπασιανὸς, ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἀναγαγὼν ἐπεῖδε γενόμενον, καὶ φθειρόμενον μετ' ὀλίγον οὐκ ἐπεῖδεν. Unus quidem (quod ſciam) Plutarchus hoc notavit. nam Tacitus, Suetonius, Xiphilinus de abſolutione ejus omninò taciti. Diſcrepat iterùm non leviter à cæteris Tacitus, qui *L. Veſtinum Equitem* feciſſe ea ſcribit, quæ ipſi Veſpaſiano tributum ire alii ſolent. tum verò ut de abſente Veſpaſiano Tacitus loquitur, quem maximè præſentem illi fuiſſe, [6] *& ruderibus purgandis manum admoviſſe primùm* volunt. Manifeſta itaque hic pugna eſt, quam & Lipſius obſervavit, nec conciliare tamen potuit. Quidquid hujus ſit, ſatis conſtat Veſpaſiani auſpicio atque juſſu eam conſtitutionem factam; etſi liberrimus Senator Helvidius

6 Suet. Veſpaſ. & Dio apud Xiphilin.

dius aliam ſententiam pronunciâſſet. videlicet: [1] *Ut Capitolium publicè reſtitueretur, adjuvaret Veſpaſianus.* id verò erat Principis auctoritatem minuere, Senatus & Populi augere. Ita ſub Sullâ Dictatore olim factum Cicero videtur oſtendere lib. v. in Verrem: *Etenim vel Capitolium ſicut apud majores noſtros publicè coactis fabris, operiſque imperatis gratis ædificari atque effici potuit*, &c. *quam* tamen *ſententiam* (ait Tacitus) *modeſtiſſimus quiſque ſilentio, dein oblivio tranſmiſit.* Conflagravit denuò iſtud Veſpaſiani Capitolium ſtatim ab ejus morte, fortuito caſu. [2] quod Domitianus deinde reſtituere aggreſſus tantâ firmitate ac magnificentiâ perfecit, quantam nunquàm anteà habuiſſet. [3] *Sed ſub titulo tantùm ſuo, ac ſine ullâ priſtini auctoris memoriâ.* quod nemo miretur in eo Principe cujus animus totus ad immanitatem

1 Tacit. 4. Hiſtor. 2 Plut. Poplic. Euſeb. Chronico. 3 Sueton. Dom. c. 5.

nitatem atque ambitionem incubuerat. Æternitatem quamdam huic operi pollicentur Poëtæ. ut Statius in Silvis, ad Cæſ. Domitianum:

Dum ſtabit tua Roma, dumque terris
Quod reddis Capitolium manebit.

& alibi:

Donec Troïcus ignis, & renatæ
Tarpejus Pater intonabit aulæ.

Falſi tamen, falſi vates illi; & anni non ita multi interceſſêre, cùm inſignem iterùm cladem accepiſſe conjicio, ex Paulo Oroſio, in rebus Commodi: *Flagitia Regis pœna Urbis inſequitur; nam fulmine Capitolium ictum, ex quo facta inflammatio Bibliothecam illam, majorum ſtudio curaque poſitam, ædeſque alias juxtà ſitas rapaci turbine concremavit.* quæ iiſdem penè verbis apud Euſebium [4] legere eſt in Chronico ab Hieronymo tranſlato. & licet fatear ad alia Templa trahi etiam hæc poſſe, de

4 Et Marianum Scotum.

de ipso tamen primario intelligendum suadet Martinus Chronologus, qui circa eadem tempora sic notat: *Pars Capitolii divino incendio concremata est, & sinistra manus Jovis aurea fulmine liquefacta est.* Christianâ mox invalescente Religione, sub Arcadio & Honorio Principibus, à Fl. Stilichone spoliari primùm cœptum conqueruntur non sine stomacho Zosimus [5] & Rutilius Numatianus[6]. nam iste punitos divinitùs Stilichonem & Serenam ejus conjugem, ob sacrilegium in Capitolio commissum scribit; Hîc verò proditorem (nec injuriâ) Stilichonem vocat, quòd exustis libris Sibyllinis, Capitolioque direpto crimen perduellionis addidisset. sic enim ait:

Non tantùm Geticis grassatus proditor oris
Antè Sibyllinæ fata cremavit opis.

Non autem licuisse Christianis è Tem-

5 Lib. 5. 6 In Itinerario.

Templis Gentilium ablata in privatos usus convertere, nè avaritiæ magis causſâ quàm Religionis id fecisse viderentur; docuit nos Eruditiſſimus & Illuſtriſſimus Cardinalis Baronius, ex epiſtolâ Auguſtini ad Publicolam, IV. Annalium Eccleſiaſt. Gizericus[1] deinde Vandalorum Rex multum ornatus illi detraxit, Totilas Gothorum, magnam partem igni conſumpſit. donec paulatim quà incenſum, quà direptum, veritatem Chriſtiani illius oraculi[2] expertum eſt:

Immortale nihil mundi compage tenetur,
Non Orbis, non regna hominum, non aurea Roma.

addemus ipſi (ſi licet)

Aurea nec ſacrâ Capitolia condita rupe.

Theodoricus quidem Gothus, inſignis animi Princeps (niſi enim in-tem-

1 Procopius & Alb. Crantzius. 2 Apud Juvencum.

tempestivâ sævitiâ corrupisset;) miseratione motus pulcerrimæ Urbis [3] Capitolium, Palatium, Amphitheatrum aliaque splendidiora ejus ædificia reparare conatus est. sed cùm omninò desererentur Gentilium sacra, & Populus Romanus

— paucis Tarpejâ in rupe relictis
Ad sincera[4] *virûm penetralia* NAZAREORUM,
Atque ad Apostolicos Evandria Curia Fontes,

curreret cottidiè, vim fati effugere non potuit. Tangit eam Capitolii & Falsorum Deorum desertionem Hieronymus in epistolâ ad Lætam: *Auratum squallet Capitolium, fuligine & aranearum telis omnia Romæ Templa cooperta sunt. movetur Urbs sedibus suis, & inundans populus ante delubra semiruta currit ad Martyrum tumulos.* Tangunt

3 Cassiodorus, Crantzius, alii. 4 Prudent. in Symm.

gunt Ambrosius, Augustinus, Arnobius variis locis; sed nè CAPITOLIUM destruxisse, antè videamur, quàm plenè exstruxisse, ad Formam ejus & Magnificentiam accuratiùs describendam, ἀγαθῇ τύχῃ, veniamus.

CAPUT XII.

Molem Capitolinam quandoque Delubrum *aliàs* Ædem *aut* Templum *vocari. discrimen inter ista breviter notatum. Templa ferè quadrata. Capitolium* quadrum: *ejus forma è numis & ingenio quæsita. Structuram videri* Doricam *fuisse.* Porticus *à fronte & latere adpositæ. De* crepidine *ejus aut* suggestu, *altitudine, ambitu, situ, magnitudine multa noviter*

ter dicta. quæ Columnæ Pentelicæ, *aut* Pentelesiæ.

Si quâ in re nobilis Grammaticorum veterum dissensio est, ea maximè inclaruit in distinguendis *Delubris*, *Ædibus*, *Templis*, adeò omnes omnia pugnantia inter se dicere, absurda etiam aliqui & inania. quia tamen locus ille sacer, quem describendum suscepimus, variè à scriptoribus & promiscuè sic appellatur, de discrimine horum trium aliquid nobis prælibandum erit. neque tamen in re multotiens jam agitatâ supervacaneo libet labore distineri: neque in ipso Capitolii quasi limine adeò

—— *multam hîc operam consumere par est*;

quando majoris operis prævisa nos meritò absterret amplitudo. *Delubrum* Paullus [1] ille, qui Festum mutilavit, *fustem delibratum, hoc est, decorticatum*

1 Et Serv. in 4. Æneid.

catum dici vult, *quem antiqui venerarentur pro Deo.* eum Græci Grammatici καθίδρυμα, ξόανον, καὶ ἀνάθημα appellant. fiebat iſtiuſmodi imago è ligno uno, qualem fieri in Templis commendat Plato apud Ciceronem in II. de Legibus. Verùm ea ſignificatio jam ad nos nihil attinet. Cincio [2] *Delubrum* dici placuit *locum ante Templum, ubi aqua currit, à diluendo*; συνεκδοχικῶς, pro parte totum, vel (quod Cornelio [3] Frontoni viſum eſt) *quia ibi homines pericula ſua diluerent.* Aſconio autem Pædiano, [4] *quod nulli junctum ædificio pluviâ dilueretur: multa numina ſub uno tecto complectens:* quâ ratione Capitolium *Delubrum* dicebatur, in quo Juppiter, Juno, Minerva ſub communi aquilâ eodemque tecto colerentur. Duas verò & præcipuas ejus vocis ſignificationes M. Varronem ajunt tradidiſſe lib. VIII. Rerum Divi-

2 Apud Serv. in 2. Æneid. 3 In Gloſſis.
4 In Divinat.

Divinar. cujus verba (prout à Veteribus [5] citantur) adscribam: *Delubrum alii existimant in quo præter ædem area sit adsumpta Deorum caussâ. ut est in Circo Flaminio Jovis Statoris: alii, in quo loco Dei simulacrum dedicatum sit.* Mox adjicit: *sicut locum in quo figerent candelam, candelabrum appellatum: ita in quo Deum ponerent, nominatum Delubrum.* Utra igitur rationum harum placuerit, justissimè secundum Varronem Capitolium *Delubrum* appellabis. nam & aream suam adjunctam habuit [6] sacri ministerii paratam caussâ; & simulacra Deorum plurimorum solenniter consecrata. De *Æde* non adeò variæ opinationes, sed simplicissima atque optima videtur Verri Flacci: *Ædem dici domicilium in ædito positum, simplex atque unius aditus.* Sive (ut magis explicat Varro [7]) *quod plano pede sive planitùs adeatur*: ubi sanè *planus*

5 Macrobio 3. Sat. c. 4. & Serv. in 2. Æneid.
6 Serv. 4. Æneid. 7 4. de L. L.

nus pes[1] nihil eſt aliud (noſtro judicio) quàm ἄλος πλατεῖα, ſive, locus ad ædificandum complanatus. quare & Capitolium, quia in planâ areâ, loco edito civitatis conſtructum, ſæpiſſimè Ædis nomine à ſcriptoribus cenſetur. ut à Varrone etiam ipſo, loco ſubobſcuro, ſed cui lucis aliquid interpretando adferemus apud Nonium[2]: *Hæc Ædis, quæ nunc eſt, multis annis pòſt facta fuit, in quâ omnia Regis temporibus, Delubra facta ſunt.* Per delubra enim cellas ſive σηκοὺς Tarquiniani Capitolii intelligit: in quîs Trium Numinum ſimulacra ex voto ſint poſita; quæ abſoluta vult à Tarquinio ante exordia libertatis. Ita etiam P. Victor in Regione Urbis VIII. *Templum Jovis Opt. Max. cum tribus Delubris.* Hoc autem diſcriminis inter Ædem ſacram & profanam ponit Chariſius, *quòd ſi Ædes dixeris, Domum; ſi Ædis,*

1 Aliter tamen explicatur in dimenſione Geometrica, pro pede Quadrato ſive Magno. 2 E lib. de vita P. R.

Ædis, *Templum ſignifices*. idque videmus apud Nonium à Varrone ſic eſſe uſurpatum.

In Templo major difficultas eſt, quòd ea res Augurali ſcientiâ nititur: cujus vix linea aliqua tenuis poſteritate traduce ad nos pervenit. attigit quidem aliqua M. Varro, ſed tot nævis ac lituris, ea quæ ſuperabant, injuriâ temporum ſunt deformata; ut veritatem in iis quærere citiùs liceat, quàm invenire. Illud tamen in ejus commentariis [1] liquidum eſt atque perſpicuum Tripliciter Templum dici: *In cœlo, ab Natura: in terra, ab Auſpicio: ſub terra, ſimilitudine.* De cæleſti & ſubterraneo Templis nulla mihi impræſens quæſtio eſt; de terreſtri bene idem ſcriptor: [2] *In terris dictum Templum locus Augurii aut Auſpicii quibuſdam conceptis verbis finitus.* Nullum itaque Templum niſi inauguratum. atque ideò non omnis Ædis ſacra Templum eſt,

1 6. de L. L. apud Serv. in 1. Æneid. 2 Ibidem.

est, ut nè Ædes quidem Vestæ Romæ; nec etiam omne Templum propriè sacrum erat: ut Curiæ Hostilia, Pompeia, [3] Julia, quæ inauguratæ in eum tantum usum fuerant: *ut in iis Senatusconsulta more majorum justa ac legitima fieri possent.* nam inaugurâtio non tam sanctimoniam ipsa conferebat, quàm Deus aliquis in Templo consecratus. Templum itaque si definire velimus; *Ædificium Deo sacratum per auspicia publica constitutum*; rectè atque ordine definierimus. Quamobrem Capitolina Ædes, quia Jovi dedicata, sanctimoniam: quia auspiciis procuratis condita, Religionem habebat. atque ideò Templum etiam rectè vocabatur. Templa autem (ut ex vetustis numis observare est) ferè omnia quadrata erant: & Natura ipsa Templorum hoc requirebat (ut bene à Gutherio [4] viro doctissimo annota-

G tum

3 Varro, apud Agell. lib. 14. c. 7. & lib. 6. de L. L. 4 3. de jure Pontif. c. 2.

tum est) *quattuor enim latera* ab Auguribus in iis designabantur: *sinistra ab Oriente, dextera ab Occasu, antica ad Meridiem, postica ad Septemtrionem.* [5] quæ πλινθία, sive quadrangularis forma, in Capitolini Jovis etiam servata est: catenus tamen ut quadrum magis, quàm quadratum id liceret appellare. cùm laterum ejus πλευράματα (si Dionysio fidendum est) totis fere quindecim pedibus anticam & posticam ejus partem superarent. Talis ejus forma spectatur in Numis Q. Petilii & M. Volteji, quorum exempla subjicio: Verùm ipsa [6] Dionysii verba prolixiùs adscribam, quibus ille Templum nostrum unus omnium accuratissimè descripsit. quæ sanè laus, supra Latinos, Græcis hominibus debetur in operibus Æternæ Urbis, Ritibusque sacris aut profanis λεπτομερῶς examinandis, & ad memoriam posteritatis explicandis. quæ Romani ple-

rumque

5 Varro ibid. 6 Lib. 3. Antiq.

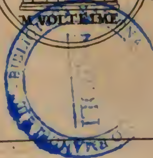

AR

AR

runque Scriptores visu atque usu cottidiano velut fastidientes præterierunt. Utinam verò Dionysius pro voto nostro magis hîc etiam accuratus & copiosus! quantum nobis laboris ac negotii suâ industriâ ac labore sustulisset! sed hoc quoque infelicitatis, inter tot clades ac ruinas, Capitolio accessit; quod ille sic breviter describit: Ἐποιήθη δὲ ἐπὶ κρηπῖδος ὑψηλῆς βεβηκὼς, ὀκτάπλεθρος τὴν περίοδον, διακοσίων ποδῶν ἔγγιστα τὴν πλευρὰν ἔχων ἑκάστην. ὀλίγον δ᾽ ἔτι διαλλάττον εὕροι τις ἂν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ μήκους παρὰ τὸ πλάτος, οὐδ᾽ ὅλων πεντεκαίδεκα ποδῶν. ἐπὶ γὰρ τοῖς αὐτοῖς θεμελίοις ὁ μετὰ τὴν ἔμπρησιν οἰκοδομηθεὶς κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν εὑρέθη, τῇ τε πολυτελείᾳ τῆς ὕλης μόνον διαλλάττων τοῦ ἀρχαίου. Ἐκ μὲν τοῦ κατὰ πρόσωπον μέρους, πρὸς μεσημβρίαν βλέποντος, τριπλῷ περιλαμβανόμενος στίχῳ κιόνων· ἐκ δὲ τῶν πλαγίων διπλῷ. Ἐν δὲ αὐτῷ τρεῖς ἔνεισι σηκοὶ παράλληλοι, κοινὰς ἔχοντες πλευράς. μέσος μὲν ὁ τοῦ Διός. παρ᾽ ἑκάτερον δὲ τὸ μέρος, ὅ τε τῆς Ἥρας καὶ ὁ τῆς Ἀθηνᾶς, ὑφ᾽ ἑνὸς ἀετοῦ καὶ μιᾶς στέγης κα-

λυπλόμϐμοι. Ea Lipsius fere Latinè sic reddidit : *Situm est in crepidine fundatum alta, habetque in ambitu* VIII. *Jugera, sic ut Latera singula ducentorum ferè sint pedum, exigua longitudinis & latitudinis differentia. nisi quod ista illam vincit vix pedibus quindenis. Etenim Templum quod iisdem fundamentis patrum nostrorum memoria, post incendium fuit inædificatum solo luxu, ac materiæ magnificentia à priore differre compertum est. Qua parte frons ejus Meridiem spectat, triplici columnarum ordine cingitur, ab aliis Lateribus, duplici. In ipso sunt tres Cellæ ex ordine, à lateribus communione parietum clausæ : Media est Jovis, utrimque altera Junonis, altera Minervæ, sub una aquila, eodemque tecto.* Ita Dionysius : cujus verba (quantum fieri poterit) ἐξηγήσει nostrâ clariora & commodiora reddemus.

In alta crepidine.) In æditissimo Urbis & Montis loco, quà à nativâ ejus

ejus celſitudine, quà Regiorum & Cenſoriorum operum ſubſtructione. Unde Ovidius egregiè ſub finem Transformationis:

Quique tenes ALTUS *Tarpejas*
JUPPITER *Arcis.*

& Martialis in x. Epigramm. de Ravennâ:

——— *nec illhic*
Sunt triplices Thermæ, nec Fora
juncta quater.
Nec Capitolini ſummum Penetrale
Tonantis,
Quæque nitent cœlo proxima
Templa ſuo.

Niſi fortè *ſuggeſtum* ipſum Templi Dionyſius intelligat, quem ſic Varro [1] nominavit, & quod probabilius mihi videtur. *In ambitu octo jugera*) id eſt, ut Dionyſius rectè computavit, pedes octingenti: ſi ad Græcam menſuram τȢ πλέθρȢ, ſive πλέθρȢ magnitudinem examines: quod Suidâ auctore centum

1 Apud Agell. lib. 2. c. 10.

tum pedes quoquoversùm continebat. unde & stadii sexta pars, hoc est cubitorum sex & sexaginta longitudinem habebat. Meliùs itaque interpretes octo *Versuum* sive *Modiorum agri* eam magnitudinem Templi esse dixissent, cui cum πλέθρῳ Græcorum omninò conveniret. *Jugerum* enim Romanum, sive Varroni & Columellæ assentiamus, qui *pedes ducentos quoquoversùm habere* dicunt; sive F. Quinctiliano [2], *qui quadragenos ampliùs in longitudine, & centenos vicenos in latitudine* illud habere Oratorem suum docet; longè majorem in Dionysio nostro summam colligemus. *Frons ejus meridiem spectat.*) In Meridionali Urbis parte Forum Magnum sive Romanum, Via sacra, & Palatium: quæ Capitolinum Templum, tanquam nobilissimam & frequentissimam totius Urbis partem, obversum respiciebat. Quamobrem bilem mihi aliquando movit

2 Instit. Orat. 1. c. 18.

movit Ligoriana Antiquitatum Urbis Tabula, in quâ Templi frons planè in Occasum, hoc est, in infame saxum conversa dirigitur. *Ab illa ergo parte* (inquit Lipsius in Admirandis[3]) *centum etiam gradus fuêre, quibus (ut Tacitus atque alii) superbè adibatur.* quo equidem in loco vir magnus centum gradus ad Monetæ cum gradibus Jovis Capitolini confudisse videtur. Idque sequentia ejus verba itidem clarè indicant: *Gradus autem isti haud dubiè ad majestatem: eoque in aliis Templis, etsi pauciores, soliti usurpari. sed ibi ratio, hic necessitas & locus aditior voluerunt.* Alia tamen omnia ut sentiam M. Varronis apud Apellium[4] verba faciunt in epistolâ ad Sulpitium: *In memoria mihi est quod Q. Catulus curator restituendi Capitolii dixit, voluisse aream Capitolinam deprimere, ut pluribus gradibus in Ædem conscenderetur: suggestusque pro Fastigii magnitudine*

 altior

3 Lib. 3. c. 5. 4 Lib. 2. c. 10.

altior fieret; sed facere id non quisse quoniam Fanissæ impedissent. His (inquam) verbis omninò persuadeor Capitolini Templi gradus ad illos Monetæ nequaquam pertinuisse. nam si hoc concedendum esset, non Area Capitolina, sed ipsum Forum deprimendum à Catulo fuisset ad gradus elevandos. Qui autem Templi *Suggestus* à Varrone vocatur idem fortè est (ut diximus) quem Dionysius τὴν κρηπῖδα, & *Crepidinem Templi* interpretes reddiderunt. Eorùmdem graduum Livius etiam meminit lib IIX. ubi de Annio superbo Latinorum Legato: *Cùm & Coss. crebrò Deos imploranteis, testes fœderum, & Patrum indignationem, & numina Jovis Romani sperneret, & commotus ira se ab vestibulo Templi citato gradu proriperet, lapsus per gradus, capite graviter offenso, impactus imo ita est saxo ut sopiretur. Columnarum triplicem ordinem.*) Harum Columnarum in opere Tarquiniano meminit Livius,

vius, cùm ait in rebus M. ÆmilI Lepidi Pont. Max.[1] *Ædem Jovis in Capitolio columnasque circùm poliendas albo locavisse, & ab his Columnis, quæ incommode opposita videbantur signa, amovisse.* Nimirùm ex opere albario, sive coronario, obtectionem intelligit à Lepido curatam: de quâ Vitruvius lib. VII. cap. II. & sequentibus. in quo opere mirabilem antiquorum industriam quasi adhuc spirantem multæ in Italiâ ruinæ hactenus conservant. Videntur ergo priores illæ columnæ structiles, non solidæ, aut (quod Græci propriè dicunt) μονόλιθοι fuisse: quas simili opere polire sanè venustum non fuisset.[2] Earum columnarum Dionysius haud meminit, ut quæ bello Sullano incendio perierint: sed earum, quas ipse Sulla Athenis, ex Olympii Jovis Templo, Capitolinis ædibus advexerat. quæ cùm tertio incendio essent deformatæ,

1 Lib. 40. 2 Plin. lib. 36. c.6. Vitruv.3.c.1.

Cæs. Domitianus alias ex eadem Urbe, è marmore Pentelico excisas, Capitolio suo petiit: sed quas (teste Plutarcho [1]) *nimiùm limando & expoliendo* non tam venustas reddidit, quàm *graciles nimiùm, & nonnihil à symmetria sua recedentes effecit.* Sanè multis egregiis columnis adornatum fuisse Domitiani Capitolium Statius Papinius [2] ostendit in descriptione Templi Flaviæ Gentis, quod Capitolio comparavit:

Tectum augustum, ingens, non centum insigne columnis:
Sed quantæ Superos, cælumque, Atlante remisso,
Sustentare queant. Stupet hoc vicina Tonantis
Regia, teque PARI *lætantur* SEDE *locatum*
Numina.

Nec fieri aliter potuit in triplice illâ Porticu, quæ frontem; duplice, quæ latera

1. In Poplicola. 2. 4. Silvar.

latera Capitolii cingebant. *Pentelicum* autem sive *Pentelesium* marmor in agri Attici monte [1] eruebatur, summæ inter lapicidinas æstimationis. eoque nomine à Theophrasto, Pausaniâ, Strabone celebratum. Vespasianus autem Domitiani pater unde columnas habuerit Capitolio suo destinatas, scriptores æquè non produnt; Urbanum tamen ejus dictum, factumque Suetonius: [2] *Mechanico* scilicet *cuidam grandes columnas exiguâ impensâ perducturum in Capitolium pollicenti, præmium pro commento non mediocre obtulisse, operam remisisse: præfatum, sineret se plebeculam pascere.* in quo animum cernere licuit Principis ingenia foventis, & populum suum nihilominùs amantis atque defendentis. *quem* (ex sententiâ Senecæ) *tam omnes supra se esse quàm pro se scirent.* Ibam ad reliqua Dionysii, sed reprehendit me & sustinuit dubitatio nulli hactenus Antiqua-

1 Vitruv. lib. 2. c. 18. 2 Cap. 18. Vespas.

tiquariorum discussa, videlicet cujus structuræ columnæ hæ, ac proinde tota Capitolii Moles, fuisse videri possit? Libri (quod sciam) nihil omninò juvant; vestigia etiam superant nulla, quibus instructiores evadamus; Numi aut Gemmæ, quia exigua sæpe, obscura, & detrita sunt, parum cognitionis adferunt; Res itaque nostro Marte gerenda est. hoc est, conjectura & divinationes adferendæ, quibus umbram aliquam veri, aut verum fortassean eruamus ipsum. Suspicor itaque illius speciei fuisse, quam οἱ ἀρχιτεκτόνων παῖδες *Doricam* appellant: Vitruvianâ [3] maximè ratione permotus, quâ præcipit *Minervæ, & Marti, & Herculi ædes Doricas fieri: his enim Diis, propter Virtutem, sine delitiis ædificia constitui oportere. quemadmodum delicatioribus, Corinthias; mediocribus, Ionicas.* Quis ergo in illâ Æde, quæ duo fortissima Numina haberet, Jovem, & Mi-

3 Lib. 1. c. 1.

& Minervam; tum in ipsâ arce Martialis populi, quis aliâ credat quàm Martiali fabricâ usos? Altera suspicio nostra est ex imitatione IOVIS OLYMPI: cujus majestatem Romani in Capitolio suo planissimè expresserunt. igitur cum (auctore Pausaniâ [4]) Doricâ specie Templum ejus in Ælide fuerit, omninò existimo ad eundem fermè modum Capitolium esse constructum. Sed in clarissimis etiam alibi Templis nobilis & usitata ea structura: [5] ut in æde *Minervæ*, quæ in Acropoli, Athenis; in Samo insulâ, *Junonis*: apud Eleusinios, *Cereris*. Doricam etiam suspicor fuisse ædem *Jovis Olympii* Athenis, ex quâ Sulla columnas Capitolii advexit. Quod si ita se res habet, quis credat alterius formæ aut proportionis ædificio venustè eas potuisse conjungi? Hoc itaque de Sullano sic ferè possim adfirmare. nec mutâsse credam Domitianum

4 5. Eliacor. 5 Vitruv. præf. lib. 7.

num Aug. etsi operis magnificentiâ istud in tantum superârit, ut Martialis [6] pro insanis habuerit illos, qui

Laudabant CATULI *vilia Templa senes.*

6 Lib. 5. Epig.

CAPUT XIII.

Tres in Templo Capitolino Cællæ, *eæ* σηκοὶ, Ædes, Templa, Delubra *aliter vocatæ:* IUPPITER, IUNO, MINERVA *quare simul in Capitolio culti? idque etiam in Provinciis servatum. quid* Aquila *in Templis: quid* ἀετὸς, ἀέτωμα, πτέρυξ, στέγασμα, γεισοπόδες & γεισοποδίσματα *è Græcis Grammaticis explicatum.*

Pergit Dionysius in descriptione ejus Templi: *In ipso sunt tres cællæ*

ex

ex ordine, à lateribus communione parietum clausa.) Σηκὺς vocat ipse sua linguâ. quod Hesychius explicat, ἐνδοτέρους τόπους τοῦ ἱεροῦ. Varro *Cællas, in quibus Dei sedes sunt :* [1] casque à *celando* [2] dictas aliqui voluerunt. Eæ cællæ Capitolinæ interdùm *Ædes* à Scriptoribus vocantur. ut ab Ovidio IV. de Ponto :

> *Me quoque secretò grates sibi Magnus agentem*
> *Audiret mediâ qui sedet Æde Deus.*

Jovem enim intelligit in mediâ cællâ constitutum, ut infrà docebimus. Sic etiam Tacitus in Annalibus : *Urbem Nero Princeps lustrâvit, è responso Haruspicum, quòd Jovis ac Minervæ Ædes de cælo tactæ essent.* sic enim κατ' ἐξοχὴν illæ vocantur, cùm alius locus certus non exprimitur. Vocantur etiam *Templa.* Liv. lib. VII. de clavo pangendo : *fixus fuit dextero lateri ædis*

IOVIS

1 4. de L. L. 2 Festus in *Cella.*

IOVIS OPT. MAX. *ea parte, quæ Minervæ Templum est.* Ovidius iterùm II. Tristium, loco mirificè huc facienti:

Cùm fuerit IOVIS *Æde, Jovis succurret in Aede*
Quam multas matres fecerit ille Deus.
Proxima adoranti IUNONIS *Templa, subibit*
Pellicibus multis indoluisse Deam.
PALLADE *conspecta, natum de crimine Virgo*
Sustulerit quare, quæret, Erichtonium.

Etiam *Delubra* nominata. Ut Varroni apud Nonium: [1] *Hæc Aedis quæ nunc, multis annis pòst facta fuit, in qua omnia Regis temporibus Delubra sunt facta.* & Plinio majori: [2] *Proserpinæ Tabula fuit in Capitolio, in Minervæ Delubro, supra Aediculam Juventutis.* Heic non immeritò quærit Cl. Lipsius,

1 E libb. de Vita P. R. 2 Lib. 35. c. 10.

fius,[3] ullumnè diſcrimen columnarum an interpoſitio parietum fuerit in cællis Capitolinis, cùm Dionyſius ſimpliciter κοινὰς πλευρὰς habuiſſe ſcribat, ambiguo & intricato nimis ſenſu? & opinatur certò fuiſſe, ſacellique aut ædiculæ ſpeciem ſingulas habuiſſe. quid autem diſcriminis illud fuerit citiùs nobis liceat divinare cum Lipſio, quam adfirmare.

Media eſt Jovis, utrimque altera Junonis, altera Minervæ.) Confuſiùs hoc paullò Dionyſius, non enim ſatis exprimit quæ læva eſſet iſtarum, quæ dextera. diſtinctiùs P. Victor, in deſcriptione Regionis. IIX: *Templum Iovis Opt. Max. in quo erant tria Delubra: medium Iovis, dextrum Minervæ, lævum Junonis.* Ubi Minervam Jovi dextram poni, neſcio an validum argumentum ſit opinioni eorum tuendæ, qui τὰ ἀριστερὰ antiquis honeſtiora fuiſſe docuerunt. quod tamen [4] viro magno,

3 In Admirand. l. 3. c. 5. 4 Lipſio 3. Elect. c. 2.

magno, cùm adverſus popularem ſuum eâ de re diſputaret nuper prudenter diſſimulatum eſt, aut certè à memoriâ ſubductum.

Rationem autem cur terna illa Numina junctim heic colerentur, præter Votum Tarquinii, Samothraciis relligionibus imbuti, quidam hanc adſignârunt, quod [5] DI PENATES *exiſterent, ſine quibus vivere ac ſapere nequiremus, ſed qui penitus nos regerent ratione, calore, ſpiritu.* Placuit autem veterrimis Theologis medium Ætheris IOVEM adpellare. ex quo vulgatum illud [6] EnnI:

Iſthic eſt is Iuppiter, quem Græci vocant Aërem;
Qui ventus eſt & nubes, imber poſteà,
Atque ex imbre frigus, ventus poſt fit, aër denuò.

illud quoque Platonis Poëtarum:

At

5 Macrob. lib. 3. & 4. & præter eum Arnobius, Auguſtinus, alii. 6 Apud Varronem 14. de L.L.

At pater omnipotens fœcundis imbribus Aether
Conjugis in gremium lætæ descendit.

IUNONEM enim infimum ejusdem, sive aërem cum terrâ citimum esse dixerunt, unde & *conjunx*, *& soror* IOVIS OPT. MAX. esse credita. Agnoscit eam veterum Philosophiam Phurnutus de Naturâ Deorum, cùm Græcorum Ζεὺς ἀπὸ τοῦ δεύειν deducit, origine non obscurâ. est enim δεύειν *humectare, irrigare, madefacere*. quod medii aëris est proprium. quare & ὑέτιος cognomento etiam cultus, ut memini jam non notum. hinc Doricâ Dialecto Ζδεὺς derivatum, & commune illud Ζεὺς, ac Latinorum fortè etiam *Deus*. Ut jam non obscurum sit quare [1] ψυχὴ πάντων, καὶ πνόη, καὶ ῥίζα, à genitabili videlicet aëris naturâ Juppiter vocatus. PALLADEM è parentis sui capite ortam ideò fabulati sunt, quod

1 Apud Phurnutum, Appulejum, alios.

quod homini suprema pars corporis sit caput, mundi autem æther, cujus supremum Palladi tribuebant. Apparet ex Hymno Martiani in Nuptiis [2] Philologiæ, ubi hoc elogium Minervæ scribitur:

> —— *Divûmque hominumque sacer* νοῦς:
> *Ultra terga means rapidi ac splendentis Olympi,*
> *Celsior una Iove, flammantis circulus æthræ.*

μυστικώτεροι igitur in illâ Arce Religionum simul consecrati sunt, & publicâ veneratione simul adorati. Unde solemnes istæ reperiuntur veterum obsecrationes; ut Scipionis Africani apud Sillium: [3]

> ——*Tarpeja* PATER *qui Templa,* SECUNDAM
> *Incolis* A CÆLO SEDEM, *&* SATURNIA *nondum*
> *Iliacis*

2 Lib. 6. 3 Lib. 10.

Iliacis mutata malis, tuque aſpera pectus
Aegide, Gorgoneos VIRGO *ſuccincta furores.*

& Paulli Æmilii Conſ. apud Valerium:[4] IOVEM OPT. MAX. IUNONEM REGINAM, *&* MINERVAM *precatus ſum, ut ſi adverſi quid P. R. immineret, totum in meam domum converteretur.* Venuſtiſſimæ etiam illa in ineptâ aliàs Oratione,[5] ad Equites, de Exſulio: *Nunc ego te,* IUPPITER OPT. MAX. *cujus nutu ac ditione ſola terrarum gubernantur: teque particeps connubii, ſocia regni,* REGINA IUNO: *teque Tritonia armipotens Gorgone* PALLAS-MINERVA: *cæterique* DI, *Deæque immortales, qui excellenti tumulo civitatis ſedem* CAPITOLII *incolitis, oro atque obſecro, ferte opem.* Quam religionem in vetuſtis etiam lapidum monu-

4 Lib. 5. cap. 9. 5 M. Tullio falſò inſcripta.

monumentis videre est. ut in Mediolanensi isto:

IOVI. O. M.
IUNONI
MINERVÆ
Q. V. G. V. S. L. M.

Et illo Albæ Juliæ:

I. O. M.
IUNONI. REGINÆ
MINERVÆ
L. ANNIUS. ITALICUS.
HONORATUS
LEG. AUG. LEG. XIIII.
ANTONINIANÆ
PRÆF. ÆRARII. MILITARIS
SODALIS. HADRIANALIS. CUM
CLAUDIA. TORQUATA.
SUA
ET. ANNIIS
ITALICO. ET. HONORATO
ET. ITALICA. FILIIS

In

D. ANTONINI PII.

D. ANTONINI PII.

D. TRAIANI.

D. TRAIANI.

In alio item qui Cærete eſt, agro Veronenſi:

IOVI
IUNONI
MINERVÆ
. . . . VS. V. S. L. M.

Videre etiam eſt in innumeris antiquis Numis. in queis eximii iſti Auguſtales: Quare & Supplicationes ſimul ad eorum cællas indici, & Ludos iis ſimul ab Ædilibus procurari moris fuit. ita Cicero de ſemetipſo lib. v. in Verrem: *Mihi Ludos antiquiſsimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate ac relligione* IOVI, IUNONI, MINERVÆQUE *eſſe faciendos* P. R. *Aedili decrevit.* Quamquam præter Deos iſtos σωνάους καὶ ὁμοχέτας alios interdum Jovi Capitolino ſocios lapides adjungant. ut iſte Romanus, apud Janum Gruterum:

IOVI. CAPITOL.
MARTI. ET. FORTUNÆ

ALIISQ.

ALIISQ. DIS. CONSERVAT.

DOMUS. AUG.
IMP. CÆS. DIVI. F.
AUGUSTI. PONT. MAX.
VOTO. SUSCEPTO
L. DOMITIUS. MAXIMUS
. . . .
S. P. P.

iste quoque in Electis Lipsianis:

I. O. M.
ET. DEÆ. SYRIÆ
ET. GENIO. VENALICI

alius item in Pannoniis, apud Lazium:

I. O. M.
IUNONI. REGINÆ
MINERVÆ
OMNIBUS. DIIS. IMMORTALIBUS
Q. AXIUS. ÆLIANUS. VET
PROC. AUG. ET. ÆLIA. ROMANA
EIUS. CON.

Nec

Nec mirum tres istos Imperii ac Naturæ Præsides etiam peregrè nominatos, nam & illhic in Capitoliis suis colebantur. Adfirmat Lactantius libro de falsâ Rellig. cap. XI: *Iuppiter sine contubernio conjugis filiaque coli non solet.* Arnobius: *Quis nescit in Capitoliis omnibus virginaleis esse species Minervarum?* Sidonius Martyrio Saturnini, Tolosæ in Capitolio passi:

Quem negatorem Iovis ac Minervæ
Vinxit ad tauri latus injugati
Plebs furibunda.

Sed de Coloniis Provincialibus [1] iterùm protollo.

Quod est præterea in Dionysio: *Sub unâ aquila eodemque tecto.*) Interpretes hîc quidam minus venustè *Laqueare*, aut *pinnaculum* reddiderant; *Fastigium* enim *aquilæ* dixerat Cornelius, loco suprà à nobis laudato; & Pausanias ἀετὸν similiter in Templo Jovis Olympii [2] ubi ejus altitudinem

H meti-

1 Vide c. 47. 2 1. Eliac.

metitur. ἀετὸν autem Glossæ Hesychianæ[3] explicant ὄροφον, ἢ τὸ ἐπὶ τοῦ γείσου, vel γείσῳ, κυμάτιον. vocatur alio nomine[4] πτέρυξ, ἀέτωμα, καὶ τέγασμα. Sic enim propriè in sacris ædibus vocabatur anterior tecti pars, fastigio & Pronao incumbens, quod expansis quasi alis eadem obvelaret: teste Galeno in Glossis Hippocraticis, & Eustathio in Iliad. ω. Eæ fortassis alio nomine à Polluce γεισοποδὲς, & γεισοποδίσματα appellantur. quod etiam vir magnus ad dictum Taciti locum nuper observavit.

3 Et Pollux Onomast. 4 Suidas in Lexico.

C A-

CAPUT XIV.

Ædiculæ TERMINI *&* IUVENTATIS *ambitu Templi contentæ: illius* ὑπαίθρια *aut ſubdialis, hæc cellæ dexteræ incluſa. Juppiter* ὅριος. *Termini ſacra.* Terminalia *unde dicta.* βαίτυλος. *Termini è lapide & ſtipite.* Juventus *&* Juventas *qui differant. item* Juventa *&* Juvenilitas. *Dea* Hora, Hebe. *Juventatis ſacra. Ludi* Juvenaliûm. *An etiam* Mars *in Capitolio cultus.*

Diximus è Dionyſio quæ ad ſtructuram Capitolii facere videbantur; reſtant Sacella quæ non tam architecturæ ratio, aut concinnitas, quàm ipſa Religionis neceſſitas in-

clusit. TERMINO enim & IUVENTATE (ut suprà diximus) Augurali obsecrationi cedere nolentibus pro monstro est habitum, statutumque ut qui cedere DIS majoribus noluerant, ejusdem Templi finibus clauderentur. Dicam iterùm Dionysii verbis: [1] Τοιγάρτοι συμπεριελήφθησαν αὐτῶν οἱ βωμοὶ τῇ κατασκευῇ τοῦ ἱερῶν. καὶ νῦν ὁ μὲν ἕτερος ἐστὶν ἐν τῷ προνάῳ τῆς Ἀθηνᾶς· ὁ δ' ἕτερος ἐν αὐτῷ τῷ σηκῷ, πλησίον τοῦ ἕδους. Sed quas ille βωμὸς sive *Aras* Plinius & P. Victor *Aediculas* vocant. agnoscit enim iste, *Nicomachi Tabulam, in Capitolio, in Minervæ delubro, suprà ædiculam Juventatis.* Unde apparet alteram Termini fuisse in vestibulo ejus Delubri: non quà cellæ Jovis se conjungeret in umbilico Templi, sed quà ad tecti declivitatem vergeret, in Angulo compositam. Colligo id è verbis interpretis Virgiliani, qui ita disertè in IX. Æneid. *In Capitolio prona pars tecti*

1 E lib. 3. Antiq.

tecti patet, quæ lapidem ipsum Terminum spectat. quæ nobilissimi Grammatici verba quomodo aliter explicari possint non video, nisi quod (ut benè à vero Sapiente nuper est monitum) *lubido quibusdam est dissentire.* adjungit rationem Servius: *Huic Termino non nisi sub divo sacrificabatur.* ubi vulgo corruptè: *sub clivo.* cui & Ovidius accedit; in Fastis, ubi de eodem Deo:

Nunc quoque se supra nequid nisi sidera cernat,
Exiguum Templi tecta foramen habent.

Unde Verrius Grammaticus apud Festum Pompejum: *Terminus quo loco colebatur super eum foramen patebat in tecto, quòd nefas esse putarent Terminum intra tectum consistere.* Lactantius etiam lib. I. c. XX. quem brevitatis gratiâ prætermitto. Quod tamen à Servio dicitur, illi Deo *non nisi sub divo sacrum fieri licere*, testimonio ni-

titur Dionysii, [1] qui (cum IOVIS ΟΡΙΟΥ, sive TERMINATORIS, cultum à Numâ Rege institutum percurrit) mox addit: Καὶ θυσίας ἔταξεν αὐτοῖς ἐπιτελεῖν ἅπαντας ἡμέρᾳ τακτῇ, καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐπὶ τὸν τόπον συνερχομένους· ἑορτὴν ἐν τοῖς πάνυ τιμίαν καὶ τὴν τῶν ὁρίων θεῶν καθιστάμενος. Voluit nimirùm superstitiosus Rex ubique Termino Deo sacrum fieri, in quo loco fuisset lapis metatorius defixus: idque annis singulis, eo die, quem à Dei nomine TERMINALIA Dionysius, Livius, Censorinus, Kalendarium Vetus appellant. ex a.d. IX. scilicet Kalendas Aprileis. post quem diem Intercalatio fieri solita. Varro lib. V. de L.L. *Terminalia, quod is dies anni extremus constitutus. duodecimus enim mensis fuit Februarius: & cùm intercalatur inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense.* idque ante Dictatorem Julium olim sic usurpatum. *nam* (ut bene traditum

1 Lib. 2. unde etiam Plutarch. in Numa.

ditum est Censorino) [1] *Cæsar instituit, ut peracto quadriennii circuitu dies tantum unus post Terminalia intercalaretur.* Sed hæc intercalandi ratio quia à Viris doctissimis diligentissimè est tradita, & extra oleas nostras abit, consultò à nobis prætermittetur. Illud tamen ex Varronianis verbis licet observare aliam ibi Terminaliorum originem afferri, quàm à Terminorum præside Deo. istam videlicet: à Termino anni; sive, quod is dies annum terminaret: cùm XXII. aut XXIII. extremi mensis die intercalationes fieri solitæ. quò spectat illud Ovidii in Fastis: [2]

Qui sequitur Janum, veteris fuit ultimus anni:
Tu quoque sacrorum TERMINE *finis eras.*

Sed quia superior opinio pluribus & majoribus testibus firmata est lubentiùs eam sequor. Fiebat autem Ter-

1 Sueton. etiam Cæs. c. 40. 2 Lib. 2.

mino ſacrum ἀναίματον. id eſt, ſanguinis & ſanici omnis purum. non enim Vetere Theologiâ licitum [3] αἱμάττειν τοὺς λίθους. Unde πελάνους δὲ δήμητρος καὶ ἄλλας τινὰς καρπῶν ἀπαρχὰς in ſacrificio illi ritè offerebant. eam opinor ob cauſſam quòd cuſtos atque fautor amicitiæ ac pacis, tributis ſuis cuique finibus, inter vicinos haberetur. quæ tamen religio diu poſteros non tenuit: auctore enim Ovidio, citato in loco:

Spargitur & caſo communis Terminus agno,
Nec queritur lactens cùm ſibi porca datur.

Pecoris etiam fibras illi offerebant, viâ Latinâ, ad ſextum ab Urbe lapidem, ex ejuſdem [4] teſtimonio; & pulmones Gallinarum. Prudentius adverſus Symmachum:

——— *Lapis illhic*
Si ſtetit antiquus, quem cingere ſueverat error

Faſcio-

3 Dionyſ. ibid. & Plutarch. in Ætiis. 4 Ibidem.

Fasciolis, vel gallinæ pulmone [5] *rogare;*

Frangitur, & nullis violatur Terminus extis.

Ubi vides *Lapidem* etiam Terminum vocari quemadmodum λίθον à Dionysio. potissimùm enim è lapidea materiâ compositus. Unde & Theophrastus Characterib. Ethic. περὶ δεισιδαιμονίας· Καὶ τῶν λιπαρῶν λίθων, τῶν ἐν ταῖς τριόδοις, παριὼν, ἐκ τῆς ληκύθου ἔλαιον καταχεῖν. qui λιπαροὺς rectè appellat λίθους, quia ex Siculo Flacco, Apulejo, Clemente Alexandrino, Minutio Felice, Concilio Africano Can. LI. aliis, satis liquet eos lapides unguento sive oleo imbui à defodientibus, sacrificantibus, & prætereuntibus solere. quorum testimonia, quia jam antè vulgata sunt omnia, lubens omitto. Ideò autem frequentiùs è lapide Terminus factus, quod saxum illud esse creditus, Satur-

5 *Rigare* emendat Gifanius in Indice Lucretiano.

no Deorum antiquiſſimo à Curetibus, nato Jove filio, oblatum (βαίτυλος illi nomen apud Heſychium;) idque à Jove ob rei geſtæ memoriam in Parnaſſo monte collocatum volunt; qui βαίτυλος deinde τέρμων appellatus eſſet, ὁ τῶν τερμόνων φύλαξ θεός. Unde Virgilianum iſtud de Termino Capitolino; quod ſuprà ponebamus:

—— *Capitoli immobile* SAXUM.

exprimere enim voluit τὸν λίθον Græcorum: quo nomine ἁπλῶς ipſi Termini apud illos cenſebantur. Niſi fortè de univerſo monte id malimus pronunciatum: ut ſuprà dicebamus. E ſtipite etiam & ligno Terminos aliquando defixos præter Gromaticos ſcriptores, Ovidium, Lactantium, Apulejum, locus etiam Tibullianus fidem facit è libro I:

Nam veneror ſeu ſtipes habet deſertus in agris,
Seu vetus in trivio florea ſerta lapis.

ſed

ſed de Termino heic terminus eſto. Alia erat Ædicula IUVENTATIS intra cellam (ut è Plinio oſtendi) Minervæ conſtituta. IUVENTATIS (inquam) ſpecioſi Numinis, & nominis ſui εὐφημίᾳ plurimùm Romuli nepotibus celebrati. eam alii *Horam* Deam, alii *Heben* diverſis omninò ſententiis appellant. illam Quirini Conjugem & *Herciliam* ante ἀποθέωσιν vocatam volunt; [1]hanc & fortiſſimi illius Alcidæ filiam, & Jovis pocillatricem, mox Catamiti Phrygii miniſterio ſubmotam. Romani ejus nominis non una terminatio eſt. *Veteres enim* (ait Acro, ſive quiſquis eſt Horatii Scholiaſtes) *Juventus & Juventas, & Juventa dixerunt.* Diſtinguit ſignificatione Nonius, apud quem ita legi: *Iuventus & Iuventa & Iuvenilitas hoc differunt: Iuventus, juvenes: Iuventa, ætas ipſa: Iuvenilitas, quod*

ὀξμὴν

1 Agel. lib. 13. c. 21. Agrætius in Gloſſ. Homer. Iliad. ε.

ὁρμὴν vel πᾶθος Græci vocant. nec absurdè quidem, etsi auctores aliter usurpent. Communiùs tamen IUVENTAS apud scriptores ipsa Dea appellata. ut M. Tullium in I. de Naturâ Deorum: *At Poëtæ quidem ambrosiam, epulas comparant, & aut* IUVENTATEM *aut Ganymedem pocula ministrantem.* & VerrI abbreviatorem, cùm ait: IUVENTATIS *sacra pro muneribus sunt instituta.* & Agrætium in Glossis: *Iuventus ipsa hominis ætas,* IUVENTAS *Dea* HEH, *ut Græcis dicitur.* Unde Horatius lib. I. ad Venerem:

Et parum comis sine te Iuventas.

Pro ætate tamen hanc vocem Lucretius etiam Virgiliusque usi. ille lib. V. cùm ait:

Tum demùm pueris ævo florente Iuventas
Incipit.

hic in VIII. Æneid. isto versu:

Tum

Tum mihi prima genas vestibat flore
Iuventas.

Numi veteres IUVENTUS, & IUVENTAS, & IUVENTA variè inſcriptum habent apud Antonium Auguſtinum [1], cum expreſſo ejus Divæ ſimulacro. quæ ſic fere depingitur, ut ex capedunculo aut acerrâ tura odorifera aræ ſumanti inſpergat, quòd illi odoribus ſolitum à juventute ſacrificari, quando jam veſticipes facti barbæ præmetiva poſuerant. Inde *Iuvenalia* huic Deæ celebrata, cùm barbam Nero primùm attondiſſet. quorum Tacitus, Suetonius, Dio, & Xiphilinus ejus breviator meminêre. quæ Gordianum deinde Cæſarem *per multas Italiæ civitates, toto quatriduo* æmulatum auctor eſt [2] Capitolinus. quin & privatim annis ſingulis à juventute aulicâ renovata, LUDI Q. PRIVATI vocitati. ut ex Juliani Cæſaris Miſopogône, & Sidonii Panegy-

1 Dialogo de Numiſm. 2 In Gordianis.

negyrico Lipsius observavit, doctissimo [3] in Tacitum commentario. Nos verò ipsi de Barbæ ac Capillorum consecratione, altera Syntagmatis hujus parte, pleniùs dicemus.

Sed numquid & Mars bellorum ille præses ac Genius unà cum pacatis his Numinibus in Capitolio cultus? ita verò asserere videtur è nostris Augustinus lib. IV. [4] de Civit. his verbis: *Nullo modo omninò si consuleretur faceret Juppiter quod ei fecerunt tres Dei Mars, Terminus, & Juventas, qui majori & Regi suo nullo modo cedere voluerunt.* & alibi apertiùs: *Capitolium ita constructum est ut etiam isti tres essent, & hoc etiam vix homines doctissimi scirent.* Sed quia nullus antiquorum fidem huic rei adstruit, trepidè viro sanctissimo adsentio. Scio quidem *ædiculam* illi votam [5] à T. Tatio, sub nomine *Quirini*; ejusque *Galeam* [6] in Sacra-

3 Ad Ann. 14. 4 Cap. 24. 5 Varro de L.L.
6 Dio lib. 41.

Sacrario Capitolino adſervari ſolitam; ſed de contumaciâ adverſus Augurales preces nihil uſquam memini me legere. In poſtremis autem verbis illud Auguſtinum reor voluiſſe, Terminum & Juventatem occultos potius in Capitolio, quàm cultos fuiſſe, juxta majeſtatem Numinum maximorum, alioquin ſatis cuiquam vel è plebe notum fuiſſe ſuſpicor, eorum Sacella ambitu Capitolii contineri; ut ſuprà probavimus.

Caput XV.

Faſtigium *in Templis quid ſit. ornari ſolitum* ſignis, clupeis, cælatura, inauratione. Quadrigæ fictiles Summani *olim in Capitolio : poſtmodum in* æreas aut argenteas inauratas *mutatæ. quis ille* Summanus. *Quadrigæ albæ Jovi ſacræ.* Clupea *unde ſic dicta: ea duplicia,* Votiva, *aut* Honoraria. *unde* Faſtigia Plaſtica : *Plinius emendatus. Templum cum ejuſmodi ornatu è veteri gemmâ.*

Abſoluto hactenus Jovis Opt. Max. Templo Faſtigium imponamus, neque enim ſine illo perfecta eſſe opera vel proverbium teſtatur. *Faſtigium* autem (ni fallor) in Tem-

Templo appellabant τὸν ὄροφον, sive altitudinem superiorem frontispicii, in acumen trigônum surgentem: novissimè apponi solitam: quam M. Tullius III. de Oratore, *in Capitolio, cæterisque Templis, non tam venustatem, quàm necessitatem fabricatam* scribit. sed ingenioso artificum commento ista quoque accessit posteà, cùm fastigia Templorum *signis, clupeis, cælaturis, inaurationibus* decoratum irent. nam & fictilia primùm signa fastigio Capitolino imposita, testantur *Quadrigæ Fictiles* Varroni [1], Plinio [2], & Plutarcho [3] memoratæ. *quas in fornace dum coquerentur, excrevisse* non sine miraculo, & magnâ vicinorum invidia, iidem tradiderunt. testatur & *Summanus fictilis* iis impositus: *cujus caput de cælo ictum, cùm nusquam inveniretur, Haruspices in Tiberim id depulsum esse dixerunt:* auctore Cicerone.

1 Apud Plin. lib. 35. 2 Lib. 29. c. 2. 3 In Poplicola.

ne.[4] Cur autem Summano (id est, Plutoni) Quadrigæ attribuerentur caussam eam esse veram quidam[5] putant, *quod aër esse crederetur*: tum *nocturna illi fulmina attribuerentur* (auctoribus Plinio[6] & Sext.[7] Pompejo) quorum celeritatem quadrijugo equorum cursu volebant exprimere. Arnobius lib. v. ubi de raptu Proserpinæ: *Emicuit* SUMMANUS *è terris, curru quadrijugo vectatus.* Jugalium ejus nomina Claudianus proponit lib. I. dicti argumenti:

ORPHNÆUS *crudele micans*,
ÆTONQUE *sagittâ*
Ocyor, & stygii sublimis gloria
NYCTEUS
Armenti, Ditisque notâ signatus
ALASTOR.

Dictus autem SUMMANUS *quasi Summus Manium* à Martiano II. de Nuptiis Philologiæ. unde in veteribus

4 I. de Divin. & alibi. 5 Phurnutus & Martianus lib. 2. de Nupt. 6 Lib. 2. c. 52. 7 In *Dium Fulgur* & *Provorsum fulgur*.

bus inſcriptionibus utroque nomine interdum adpellatus : PLUTO. SUMMANUS. Dubitare tamen videtur Naſo [8] cui Deo cognomen iſtud ritè tribuendum ſit. ſic enim ille, ubi de dedicatione Ædis Summani, ad Circum:

Reddita (quiſquis is eſt) Summano
Templa feruntur,
Tunc cùm Romanis Pyrrhe timendus eras.

Jovem [9] videtur adpellare abbreviator Livii in Epitome lib. XLII. *Cùm* (ait) *inter alia prodigia fulmine dejectum eſſet in Capitolio Jovis ſignum, caput ejus per aruſpices inventum*, quæ res copioſè narrata de Summano apud M. Tullium in libris ſapientiſſimis de Divinatione. *Jovem* etiam vocat (ni fallor) ipſe Livius lib. x. his verbis: *Cn. & Q. Ogulnii, Ædiles Curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt. quorum*

8 Faſtor. lib. 6. ad d. XIII. Kal. Jul. 9 Et Homer. Διὸς καταιβάτου.

rum bonis mulctatis, ex eo quod in publicum redactum est aenea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea vasa, Iovemque in culmine cum quadrigis posuerunt. Argento igitur fictiles illæ veterum Quadrigæ mutatæ: quemadmodùm aureas, aut æreas inauratas in Apollinis Palatini Propertius [1] videtur agnoscere.

Auro Solis erat supra fastigia currus.

Solemne autem fuisse hujusmodi vel Quadrigas, vel Sejuges, & ferè ex mulctatitiâ pecuniâ, Jovi poni, ex eodem Livio apparet variis locis, ut in isto lib. XXIX. *Quadrigæ aureæ in Capitolio positæ ab Ædilibus Curulibus C. Livio & M. Servilio Gemino.* & altero lib. XXXV. *De mulctâ damnatorum Quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ, in cellâ Iovis, supra fastigium ædiculæ: & duodecim clypea inaurata.* quem locum accuratè postea [2] discutiam.

tertio

1 Lib. 2. Eleg. 31. 2 Vide c. 33.

tertio denique ex lib. XXXVIII. *Eo anno in ædem Herculis ſignum Dei ipſius ex Decem-virorum reſponſo, & Sejuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio poſiti.* CONSULEM DEDISSE *inſcriptum eſt.* cauſſam verò hujus dedicationis eandem eſſe puto quæ in Summano: quam reſpexit venuſtiſſimè Horatius ubi de Jove:

Quandoque per purum tonanteis
Egit equos, volucremque currum.

Plautus etiam noſter in Amphitryone Scænâ primâ:

—— *M E. Quadrigas ſi nunc inſcendas Iovis,*
Atque hinc fugias, ita vix poteris effugere infortunium.

Quadrigas autem albas Jovi potiſſimùm ſacras fuiſſe auctor eſt Plutarchus in Camillo; unde Διὸς ἵπποι vocari conſueti; & Q. Curtius Rufus lib. 3. Hiſtoriæ Alexandri in adparatu Darii; Quadrigarum etiam curſus annuus [3] in Capi-

3 Plin. lib. 27.

Capitolio celebratus (ut altero Syntagmate dicemus) ad exemplum Elæi certaminis. Hujus victorem, ἐπὶ τοῦ λευκοῦ ζεύγους, ad vicina opida circumferri solitum ex [4] Suetonio liquet, in Nerone, quem Neapolim hujusmodi equis ingressum tradidit, more Hieronicarum. quod & Tyranni olim in Græcia usurpare consueti; unde amarulento nomine λευκόπωλοι à Tragico [5] vocati: quasi divinos honores ambitiosè nimis sibi usurpantes. Præter Quadrigas illas Iovis Summani, alia etiam signa Templi Fastigium ornâsse credo, Tuscanico [6] ritu. nam si in aliis passim minus celebribus id factum, quantò magis in augustissimo illo & sumptuosissimo Capitolio: quod (secundum Strabonem [7]) *ubi quis adspexisset facilè omnia alia oblivione deleret: tantumque cæteris omnibus præcelleret,* [8] *quantum divina mortalibus* solent ante-

4 Cap. 25. 5 Eurip. in Herc. Furente. 6 Vitruv. lib. 3. c. 2. 7 Lib. 5. 8 Amm. Marcell.

anteferri? Plinius certè hujusmodi signa agnoscit in æde (quam diximus) Apollinis Palatinâ, præstantissimorum artificum filiorum Anthermi. & in Panthéo Agrippæ: *Ubi*, ait, *in fastigio posita signa probari inter pauca operum. sed propter altitudinem loci minus celebrata.* Noti etiam ex Macrobio, *Tritones cum buccinis fastigio Saturni ædis superpositi*: & alia quoque alibi signa. In Capitolio autem (vero judicio) *Victoriæ* fuerunt in acroteriis ejus Templi conspicuæ. *Volantia* enim *signa* nótat Claudianus in descriptione Capitolii, Panegyrico [1] ad Honorium. & quid aliud, quæso, quam alata Victoriarum simulacra, quæ in aliarum etiam Ædium culminibus Romæ sic spectata? sed nunc Claudiani verba delibemus, diffusiùs alibi ea propositurì:

—— *Iuvat intra tecta Tonantis*

Cer-

1 In 6. ejus Consulat.

Cernere Tarpejâ pendentes Rupe
Gygantes:
Cœlatasque fores, mediisque vo-
lantia signa
Nubibus.

describit enim Poëta augustissimum Capitolii ex aulâ Cæsaris Palatinâ prospectum. quem inprimis conspicua illa Fastigii ornamenta augustiorem reddebant. Nos ea Capitolino spectatori non ex Claudianicis tantùm versibus, sed Numo etiam veteri argenteo conspicienda exhibebimus: Diximus & *Clypeis* in fagistiò datum locum quò venustas major accederet. Eæ imagines (ut Lipsio [2] videtur) rotundæ quædam erant, & ad speciem scuti bellici ex ære, argento, auro efformatæ: ἀπὸ τοῦ γλύφειν, aut γλύπτειν, Plinio [3] sic dictæ, *non (ut perversa Grammaticorum subtilitas voluit) à cluendo.* Caper tamen Grammaticus [4] inter *Clu-*

2 In 2. Ann. Taciti. 3 Lib. 35. cap. 3.
4 Videtur & Plin. apud Sosipatrum.

Æ

Clupeum & *Clipeum* sic distinguit, *ut illud imago sit, iste autem ἀσπίς.* Unde Trebellius, in Claudio, Grammaticos vereri Censores videtur, cùm ait: *Illi Clipeus aureus, vel (ut Grammatici loquuntur) Clupeum aureum Senatus totius judicio in Curiâ conlocatum est.* & ipse D. Hadrianus, Oratione XII. apud Sosipatrum, in *Validißimè: A vobis P. C. peto, & validißimè impetratum cupio, ut proximè imaginem Augusti argenteum potius Clupeum, sic ut Augusto, ponatis.* Quamquam non hujusmodi imagines, sed scuta potiùs bellica, imaginibus insignita, in fastigio Ædis spectabantur. quod inventum Pœnorum fuisse auctor est Plinius [1], qui *ex auro primùm factitâsse eos* scribit *& Clypeos & imagines, secumque in castris tulisse.* qualem, victis Pœnis, *Asdrubalis* invenit Q. Martius: *isque clypeus supra fores Capitolinæ ædis usque ad incendium primum fuit. in Templo*

I fuisse

1 Ibidem.

fuiſſe cum mavult Livius [2], *Martium* adpellatum, ſed *argenteum pondô centum & triginta octo:* cum eadem Pœni Ducis imagine. Potuit & inventum Hebræorum eſſe: (ut me V.CL.Dionyſius Villerius per litteras admonuit) cùm Cap. IV. Canticorum Salomonis legamus: *Sicut Turris David collum tuum, quæ ædificata eſt cum propugnaculis: mille clypei pendent ex eâ, omnis armatura fortium.* ad quem locum multa Franciſcum Moncejum Atrebatem, qui eum librum Poëticâ Paraphraſi illuſtrâvit, idem monuit adnotaſſe. Videat Lector cui malit adſentiri. Hujuſmodi autem multos in Capitolio fuiſſe, è variis (ut opinor) Triumphis dedicatos, argumento eſt idem Plinius, libro notato: *Majorum quidem noſtrorum tanta ſecuritas in eâ re adnotatur, ut L. Manlio Q. Fulvio Coſſ. anno Urbis* IↃ. LXXV. *M. Aufidius*, TUTELÆ CAPITOLII REDEMPTOR, *docuerit Patres* AR-

2 Lib. 25.

GEN-

GENTEOS *esse* CLYPEOS, *qui pro Æneis jam aliquot per lustra aßignabantur.* O simplicitatem castioris illius ævi, quamque ut rem memorabilem Plinius meritò chartis illevit! Ad hujusmodi consuetudinem clypeos aliaque arma in Templo dicandi Virgilius respexit lib. VII. de Regiâ Latini, quem locum sacrum esse vult:

Multaque prætereà sacris in postibus arma:
Captivi pendent currus; curvæque secures,
Et cristæ capitum; & portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque rostra carinis.

Quamquam & Honoraria istiusmodi ac Votiva in Templis non rarò posita. ut ex pecuniâ mulctatitiâ, quâ ferè usi in sacros usus. Liv. lib. XXXV. de M. Æmilio Lepido & L. Æmilio Paullo Ædilibus: *Multos pecuarios damnârunt. ex eâ pecuniâ clypea inau-*

rata in fastigio Iovis Ædis posuerunt. & lib. XXXIIX: *Duodecim clypea aurata ab Ædilibus Curulibus P. Claudio & Ser. Sulpicio Galbâ sunt posita ex pecuniâ, qua frumentarios ob annonam compressam damnârunt.* frequenter æquè ex Voto Publico aut Privato. Unde Virgilianus Interpres in II. Æneidos: *In Capitolio fuit clypeus consecratus, cui inscriptum erat:* GENIO. URBIS. ROMÆ. SIVE. MAS. SIVE. FÆMINA. Exstant & numismata Augustéa, ubi inter binas Laurus aut totidem signa Militaria, sed & sigillatim nonnunquam, Dona ista spectantur, cum inscriptione: S. P. Q. R. CL. V. aut CL. V. quas Notas explicabat V. C. Villerius (in cujus Museïo spectantur) CLYPEI VOTIVI. favente omninò Minervâ. hoc etiam adjungens puros illos esse, non anxiè aut operosè elaboratos: quales Vulcaniristi apud Homerum aut Virgilium. cujus humanissimi Viri

Viri amœnitati, ſicut & plura alia exquiſitarum Elegantiarum, merito ſuo hoc deberi, agnoſcere te mecum Erudite & Amœne Lector velim. Itaque cùm nimia iſtiuſmodi Dona in Templo aut Porticibus, illi adjunctis eſſent, ſuoque numero faciem ejus deformarent, moris erat ea à Pontifice Max. amoveri aut concinniùs ordinari. ſuggerit idem Livius lib. XL. *M. Æmylius Lepidus Pont. Max. Ædem Iovis in Capitolio columnaſque circùm poliendas albo locavit: & ab his columnis quæ incommodè oppoſita videbantur ſigna, amovit: clypeaque de columnis, & ſigna militaria affixa, omnis generis, dempſit.* [1] quod & Cæſ. Auguſtum ex S. C. feciſſe Dio adnotavit, ut veteribus Ornamentis, quaſi contaminata ea eſſent, detractis ex Ægyptiacâ prædâ meliora & ſpecioſiora reponeret.

Cælaturas etiam in faſtigiis ſacra-

1 Lib. 51.

rum ædium celebratas auctor est Plinius lib. xxxv. [2] *Dibutadis* (inquit) *inventum est rubricam addere, aut ex rubrica cretam fingere: primusque personas tegularum extremis imbricibus imposuit, quæ inter initia protypa* [3] *vocavit. postea idem ectypa fecit. Hinc & fastigia Templorum orta, propter hunc plastæ appellari.* quibus in verbis aliquid monstri subesse vv. planè cc. indicant, in queis variè extrema leguntur. nam in quibusdam est: *propter hunc plasta appellata.* in aliis: *p. h. plasticè appellata.* Lege levi mutatione: *plastica appellata.* videlicet à plasticâ arte & cælatura: ad distinctionem eorum quæ metalli fulgore essent imbuta. nam inaurata etiam fastigia ex eodem Plinio eruimus, loco citato: *Fastigia Templorum etiam in Urbe crebra, & municipiis, mira cælatura, & arte ævique firmitate certiora auro, certè innocentiora.* Prudenter igitur Vitruvius archi-

2 Cap. 12. 3 Al. *prototypa.*

architectum suum jubet[4] *rationis plasticæ non esse ignarum.* cùm ejus usus multiplex tum esset in cælandis Templorum lacunaribus, ac fastigiis, & ædificiorum cameris. Hujusmodi autem cælaturas fecisse in Capitolio Turrianum Fregellis Etruriæ à Tarquinio accitum, artis [5] plasticæ gratiâ ex Varrone, Plinioque certò opinamur.

4 Lib. 1. c. 1. 5 Ibidem.

CAPUT XVI.

Laquearia *in Capitolio* deaurata *&* sculpta. *Veterum querella de ambitiosâ illâ Magnificentiâ.* Tegulæ æreæ *ibidem Catulianæ* auro inductæ. *inde* Capitolia, aurea, aurata, micantia, fulgentia, fulva *appellata. Domitiani incredibilis in hanc deaurationem sumptus. in Christianorum Ecclesiis idem usurpatum.*

Fastigium Templorum Tectum & Laqueare consequitur, necessarium utrumque munimentum, & injuriæ tempestatum arcendæ, & eorum elegantiæ vel augendæ, vel conservandæ. Istorum quidem in Capitolio magnificentiam V. C. Justus Lipsius

Lipſius in [1] *Admirandis* ſuis ita nuper exſecutus eſt, ut nihil ferè dicendum nobis reliquerit. quia tamen non ibi tantùm quæ dixit, merentur legi; & adjungi à nobis etiam aliquid poſſit Lipſio prætermiſſum; inſtitutum noſtrum proſequemur. *Laquearia Capitolina* (teſte Plinio, lib. XXXIII.) *poſt Carthaginem everſam. primò inaurata ſunt Cenſurâ L. MummI*: inuſitato antè magnificentiæ hujus genere. Tunc enim Romani nè in Templis quidem Deorum luxum adhuc ferebant, quem poſteà ad viles parietes & cameras etiam tranſtulerunt. quâ de re inſignis eſt querella Plinii lib. jam dicto [2], & Manilii in opere Aſtronomico; ubi de illis qui ſub Virgine naſcuntur:

> [3] *Sculpentem faciet ſanctis Laquearia Templis,*
> *Condentemque novum cælum per Templa Tonantis.*

I 5 *Hæc*

1 Lib.3.c.5. 2 Lib.35.c.1. & alibi. 3 Lib.5.

Hæc nunc fuerat quondam Divis
concessa figura,
Nunc jam luxuriæ pars, & tricli-
nia Templis
Concertant, tectique auro nunc
vescimur aurum.

Fabiani quoque Papyrii Rhetoris, in Controversiis, apud [4] Senecam Patrem: *Ad delitias dementis luxuriæ lapis omnis eruitur; caduntur que gentium Silvæ: æris ferrique usus, jam auri quoque in exstruendis & decorandis domibus.* Unde etiam Lucanus in Templo Jovis Ammonis luxum istum Romanum acerbè reprehendit, cùm ait: [5]

—— MORUMQUE PRIO-
RUM
Numen ROMANO *Templum*
defendit ab AURO.

De inauratis illis Lacunaribus intelligendus locus Ovidii 1. Fastorum:

Cernis adoratis ut luceat ignibus
æther,

Et

4 Lib. 2. 5 Lib. 9.

Et sonet accensis spica Cilissa focis?
Flama nitore suo Templorum verberat aurum,
Et tremulum summa spargit in Æde jubar.

& Rutilii Numatiani, in Elogio Urbis Romæ:

[1] *Confunduntque vagos delubra micantia visus:*
Ipsos crediderim sic habitare Deos.

Nunquid & Horatii, in Oraculo Junonis?

[2] *—— stet* CAPITOLIUM FULGENS, *triumphatisque possit*
Roma ferox dare jura Medis.

sic videtur: nisi ad exteriorem Tecti inaurationem referre hæc postrema malis. cùm à Plinio [3] scriptum sit: *variè de* Q. CATULO *ætatem suam existimasse, quòd* TEGULAS CAPITOLII ÆREAS INAURASSET

1 Lib. 1. Itinerar. 2 Lib. 3. Odar. 3 Lib. 33.

SET *primus*. Unde *Capitolia, Aurea, Aurata, fulgentia, fulva* veteribus appellata. Ut delicio nostro Propertio, in isto loco:

[4] *Fictilibus crevere Deis hæc aurea Templa:*
Nec fuit opprobrio facta sine arte casa.

apertiùs apud Sidonium Apollinarem, in Panegyrico Majorani:

Et Regum aspicient Capitolia fulva catenas.

& Sillium Bassum Declamatorem in Controversiis: [5] *Fastigiatis suprà tectis auro puro fulgens prælucet Capitolium.* & Portium Latronem, in iisdem: *Bella civilia aurato Capitolio gessimus.* quod non sine censoriâ aliquâ notâ Latroni pronunciatum: quasi nimius ille luxus DIS etiam immortalibus displiceret. Ænei etiam in Capitolio tecti, auri nitore fulgurantis meminit Vetus Epigramma Florilegii,

4 Lib. 4. 5 Lib. 1. Cont. 6. & 2. Cont. 1.

gii, quod heic Lipſius, & nos alibi citavimus:

[1] Εἶξον ἀρεισοπέρεισι χάρις Καπιτωλίδος αὐλῆς,
Εἰδὲ χαλκείων ὀρόφων ἀμαρύγματα πέμπεις.

De quo Procopius obſervavit, *Gizerichum Regem Vandalorum cùm alia decora Romanæ Urbis ſecum in Africam aſportaviſſe; tum & partem Tegularum Jovis Capitolini Inauratarum dimidiam.* Ejuſmodi Tegulas æreas, quas è Capitolino Templo Honorius Pontifex in Vaticanum tranſtulerat, tunc vidimus, quùm ea Baſilica fabricandæ novæ Ædis cauſſâ ad fundamenta nuper dejecta eſt. [2] Eas etſi è Catuli *clariſſimo* illo *pulcerrimoque monimento* ſuperâſſe non exiſtimem, crebris incendiorum ruinis omnia illhic ſenſim deformantibus; ad priorum tamen exemplum ſubſtitutas à FLAVIIS Cæſſ. poſtremis Templi reſtauratoribus

1 Lipſ. ibidem. 2 Cic. Verr. 10.

ribus fuisse putem, ut de Domitiano adfirmare videtur Ausonius [3], hoc versu:

> ———*postremus & ille*
> AUREA *qui statuit* CAPITOLI CULMINA *Cæsar.*

Hunc certè Principem tantum impendisse in solam deaurationem Capitolii [4] Plutarchus scribit, ut *duodecim millium*, & quod excurrit, *Talentorum summam* ejus sumptus æquarent. *summam* (inquit idem scriptor) *ad quam nullius privati hominis, etiam ditißimi, facultates attingere valerent.* Ea nobis esset ex supputatione V.CL. Justi Lipsii, *septem, & ampliùs, milliones.* O portentosam magnificentiam! & de quâ justissimè æqualis illorum temporum Poëta exclamat: [5]

> *Quantum jam Superis, Cæsar, cæloque dedisti*

Si

3 In Encom. Narbonis. 4 In Poplicola.
5 Martial. lib. 9.

Si repetas, & si creditor esse velis;
Grandis in ætherio licet auctio fiat Olympo,
Coganturque Dei vendere quidquid habent;
Conturbabit Atlas, & non erit uncia tota
Decîdat tecum quâ pater ipse Deûm.
Pro CAPITOLINIS *quid enim tibi solvere* TEMPLIS,
Quid pro Tarpeiæ frondis honore potest?
Quid pro culminibus geminis Matrona Tonantis?
Pallada prætereo: res agit illa tuas.
Quid loquor Alcîdem, Phœbumque, piosque Lacônas:
Addita quid Latio FLAVIA TEMPLA *polo?*
Exspectes & sustineas, Auguste, necesse est:

Nam

Nam tibi quod solvat non habet
arca Jovis.

Plura si cui libuerit de hujusmodi luxu veterum in Laquearibus & parietibus inaurandis collecta videre, commodè aditurus est libellum eruditissimum Joannis Meursi c. XII. de Luxu Romanorum. & gratiam mihi ob indicium debebit. Illud tantum ὁδοῦ πάρεργον hîc jam libet adtexere, in Christianorum olim Ecclesiis exornandis hujus quoque metalli pretiosioris adhibitum usum. Exemplo scilicet Magni Constantini: cujus in hac re pietatem ac munificentiam Eusebius [1] disertè laudavit. Hieronymus de Ecclesiis Romanis, in Epitaphio Fabiolæ: *Sonabant Psalmi* (inquit) *& aurata tecta templorum reboans in sublime quatiebat: Alleluja.* & Sollius Sidonius, in descriptione Novæ Ecclesiæ Lugdunensis: [2]

Intus lux micat, atque bracteatum
Sol

1 Lib. 3. ejus Vitæ c. 35. 2 Lib. 2. Epist.

Sol sic sollicitatur ad Lacunar,
Fulvo ut concolor erret in metallo.

Prudentius item de Templo D. Fructuosi, in arce Tarraconensi:

Hinc aurata sonent in arce tecta,
Blandum Litoris exstet inde murmur:
Et carmen freta feriata pangant.

& idem scriptor sæpe alibi. Quin & hodiè in celebrioribus Orbis Christiani Templis, ac præcipuè Vaticano illo PRINCIPUM APOSTOLORUM, quod cætera omnia majestate suâ longè vincit ac superat; Dei Opt. Max. honori ac Divorum ornamento, justè & meritò id videre licet usurpatum.

CA-

Caput XVII.

Limina ænea *ibidem*, *& forte etiam* trabes. *Locus Virgilii examinatus : verba Servii notata*. Fores cælaturâ, *&* laminis aureis *obtectæ : variaque illarum materia. De cælaturis Virgilii & Propertii loci allati*. Pavimentorum *alia alibi genera : sed in Capitolio* scalpturatum.

Quid, quòd Romanis satis non fuit æneo tegumento Jovem obvelâsse nisi æs etiam calcandum [1] pedibus subjicerent, quà Jovem adirent? Scribit enim Livius lib. x. *Fœneratores aliquot mulctatos, & ex eo, quod in publicum redactum esset, Ænea in Capitolio Limina Ædiles posuisse*. Eò respexisse credo sacratissimum Vatem,

1 Vide Plin. lib. 34. c. 3.

tem, cùm in Templo Junonis Carthaginiensis Romanum istud summum adumbraret: [2]

> *Ænea cui gradibus surgebant limina,* [3] *nexæ —*
> *que Ære trabes, foribus cardo stridebat aënis.*

quo in Loco, ait Servius, *per æneas trabes putarunt quidam Templum* χαλκίοικον *significari*; quale videlicet Pallados χαλκιοίκου apud Lacedæmonios fuisse olim scribit Pausanias: aut in Urbe Româ ædes Jani bifrontis, aut Concordiæ, quarum Plinius, Victor, & Procopius meminêre. Ego tamen ad consuetudinem suorum temporum respexisse Poëtam credo, quibus Architecti solerent æneas etiam trabes Deorum tectis imponere. quales spectare me Romæ aliquando memini in Pronao celeberrimo Panthei M. Agrippæ: iis, scilicet exstructo temporibus, quo de Æneâ suo Virgilius ista commentabatur.

2 Æneid. 3 Al. *nexæque.*

tur. Sanè & hujusmodi Trabes in Capitolio etiam fuisse ferè ausim dejerare; etsi testimonia, quibus id firmem, certa non habeo. Conjecturâ tamen quasi certâ moveor ab incendio illo postremo, quo Catulianum Templum funditus eversum est. cui incendio magna præbuisse fomenta credebantur ligneæ trabes [4], ad sustentandam Templi aquilam olim à majoribus adhibitæ. existimo enim vel Domitiani patrem, dum Capitolium instaurat, vel [5] ipsum Domitianum, tot cladibus admonitum, tutissimum (quà fieri potuit) ab omni incendio Capitolium instaurâsse. Quare autem *ænea limina* Virgilius Templo suo adfinxerit, aliam rationem probam non invenio; etsi Scholiastes Servius varia commentetur [6]. *quòd æs videlicet religioni sit aptius:* idque probat exemplo *Flaminis Dialis, qui æreis cultris tonderetur.* aut

4 Cornel. Tacit. 3. Hist. 5 Marian. Scotus id adserit in rebus Domitiani. 6 In exemplarib. P. Danielis & sched. Fuldens.

aut *quia tempore , quo hæc gesta finguntur, aureum sæculum esset*; *aut quia æs vocalius cæteris metallis*; & quæ ibi sequuntur non absimilis farinæ. Adeò mirum est Romanos illos homines in rebus Romanis tam pueriliter interdum hallucinatos. Nam & ea quæ de cardinibus æneis Capitolii subjungit, æquè frigida videntur. necessario enim legisse eum existimo :

[1] ——*foribus cardo stridebat aënis.*

cùm adnotaverit : *cautum fuisse post proditum hostibus à Tarpeja Virgine Capitolium, ut ærei cardines fierent, quò stridor posset aperta ostia omnibus indicare*; meliùs tamen vulgata exemplaria habent, *ahenis*. ut fores æneas intelligat in Capitolio fuisse. quas deinde in aureas, hoc est, crassis laminis aureis obductas posteritas vertit. scribit enim Zosimus, *in magnâ pecuniæ inopiâ mandasse Stilichonem ut fores in*[2] Capitolio *Romano, quæ auro magni ponderis erant obductæ,*

1 Ibidem. 2 Lib. 5.

obducta, laminis iis spoliarentur. Cùm autem qui hoc facere jußi erant, id agerent; in parte forium scriptum reperisse: INFELICI. REGI. SERVANTUR. Eas autem laminas egregiâ cælaturâ fuisse conspicuas Claudianus videtur ostendere, in VI. HonorI Consulatum:

—— Iuvat intra tecta Tonantis
Cernere Tarpeja pendentes rupe Gygantes,
CÆLATASQUE FORES.

cujusmodi cælaturam Poëta Princeps etiam descripsit III. Georgicorum, in Templo CÆS. AUG. à se destinato:

In foribus pugnam ex auro, solidoque elephanto
Gangaridûm faciam, victorisque arma Quirini.
Atque hîc undantem bello, magnumque fluentem
Neilum, ac navali surgenteis ære Columnas.

Addam

Addam Urbeis Asiæ domitas, pulsunsque Niphatem,
Fidentemque fuga Parthum, versisque sagittis:
Et duo capta manu diverso ex hoste Trophæa:
Bisque triumphatas utroque ab litore genteis.

Et Propertius noster in Templo Apollinis Palatini, [1] versibus à Josepho Scaligero emendatis:

Auro solis erat supra fastigia currus,
Et valvæ Libyci nobile dentis opus.
Altera dejectos Parnassi vertice Gallos,
Altera mœrebat funera Tantalidos.
Deinde inter matrem Deus ipse, interque sororem,
Pythius in longâ carmina veste sonat.

Illîc

1 Lib. 2. Eleg.

Illic adspicias scopulis hærere sorores,
Et canere antiqui dulcia furta Iovis, &c.

quibus in locis videre est nonnunquàm ex ære solido, interdum ex auro & ebore, aliquando ex ebore solo valvas Templorum nobilium compositas, & operosis nobilibusque cælaturis, in variâ materiâ, variè fuisse adornatas.

Nec minor elegantia in Pavimentis quæsita est *tessellatis*, *scalpturatis*, *lithostratis*, *asarotis*, sive *pictis*. quæ vel segmentis pretiosi marmoris, vel laterculorum aut vitri, lignive tessellis compaginata, vel coloribus amœnissimis imbuta intuentium oculos morabantur. quorum differentiam Plinius lib. XXXVI. c. XXV. & Vitruvius lib. VII. c. I. diligentissimè explicârunt. Priùs autem moris fuerat Græco ritu ædium pavimenta depingere. *vermiculata* deinde aut *scalpturata* invaluêre:

re: quæ à *Mufinis* aut *Mufeacis* nihil differre opinati ſunt viri doctrinâ & eruditione clariſſimi. Tale in Jovis Capitolini Æde factum auctor eſt (ubi diximus) Plinius. idque *poſt tertium Punicum bellum initum.* [1] ut miremur in Urbe adhuc parum comi tantum Deorum ornandorum ſtudium ac Religionem.

1 Circa annum V. C. DC. IV.

CAPUT XIIX.

Fictilis Juppiter *primùm in mediâ cællâ poſitus: inde nominatus, & miniari ſolitus.* *Hercules* Materiarius. *Juppiter* Minianus. DI *etiam alibi miniati, & Æthiopum Proceres, ac Triumphantes. Deinde* Eburneum *videri Jovem fuiſſe: poſtremò* Aureum. *PlinI, Martialis,*

lis, ServI & aliorum sententiæ examinatæ. quis Juppiter Lapis, *& unde per eum jurari cœptum.*

Templo jam (ut anteà diximus) substructo: hoc est, Rege Tarquinio circa Templi suggestum adhuc occupato; de Simulacro ejus Numinis, cui Templum dedicandum esset, maturè cogitatum est. M. Varro ejus rei auctor est apud Plinium lib. XXXV. [1] TURRIANUS (inquit) *à Fregellis accitus, cui locasset Tarquinius Priscus effigiem* JOVIS *in Capitolio dedicandam.* FICTILIS *is fuit: atque ideò miniari solitus.* Sic enim legendum eum locum puto ex editione veteri Aldinâ, quamquam vulgata illa: *atque ideò nominari solitus,* non etiam adeò displiceant. Sensus enim esset Jovem illum à figulinâ FICTILEM vulgò

1 Cap. 12.

vulgò dictum. quò allusisse videatur Satyricus Aquinas:

Hanc rebus Latiis curam præstare solebat
F I C T I L I S, *& nullo violatus,*
J U P P I T E R, *auro.*

deque eodem Jove Ovidius in Fastis:

Juppiter exigua vix notus stabat in Æde,
Inque Jovis dextra F I C T I L E F U L M E N *erat.*

quamquam dubitem an de Numæ Pompilii antiquissimo Jove non id potiùs capiendum, cujus Templi structura (ut antè diximus) humilis, exigua, barycephala erat. [2] Dictus igitur F I C T I L I S in populo I U P P I T E R, quemadmodum H E R C U L E S etiam Romæ M A T E R I A R I U S: quia è materia, sive ligno ab eodem artifice olim compositus. Certior tamen omninò lectio illa videtur Aldina. Notum enim cuique paullo humanio-

2 Plin. ibid.

maniori Deorum simulacra Romæ, & Iovem maximè, festivis diebus [3] minio illini solere. testatur hoc inter cæteros Plinius lib. XXXIII. c. III. è Verrio (nî fallor) Flacco, additque, *ad suum usque avum Minium addi in unguenta Cenæ Triumphalis, & à Censoribus miniandum Jovem inprimis locari.* Solebant enim Triumphantes, inter cætera Iovis insignia, & Miniationem usurpare: *sicque Camillum triumphasse* apud eundem scriptorem Verrius adfirmat. Dictus inde IUPPITER ille, MINIANUS, apud Ciceronem, in epistolis [4] ad Papyrium. quemadmodum & *Minei* [5] quidam cognominati, *à minia faciei rubedine.* Ita liberum patrem apud Græcos pingi etiam solitum, auctor est Pausanias, in Achaïcis, cùm ait: Τοῦ Διονύσου δὲ ὑπὸ κινναβάρεως τὸ ἄγαλμα ἐστὶν ἐπικεκοσμημένον. alios etiam alibi Deos, Arnobius lib.

VI.

3 Serv. in 10. Eclog. & Plutarch. in Ætiis.
4 Lib. 9. ad Famil. 5 Auctor vitæ Martiani Capellæ.

VI. & Plutarchus in Ætiis Romaïcis Æthiopum [6] quoque Proceres (credo quo divini aliquid habere viderentur) Minio tota corpora pingere consueverant. Sed Heroïcus ille & Divinus color, ad mollitiem hodie Gynæcæi transivit; neque Triumphales ampliùs vultus, aut Deorum simulacra, sed muliebres genas, & sequioris sexus lineamenta profanat. Ad Fictiles Deos revertor. *Hæ olim* (inquit Plinius) *effigies erant Deorum laudatissimæ: nec pœnitet nos eorum, qui tales coluerunt.* Putaverunt enim Romani tunc felicissimam fuisse R. P. [7] cùm *Religiones piè magis colerentur, quàm magnificè*; cùm *Delubra Deorum Religione, domos suas gloria decorarent*; Inque eum sensum Philosophus etiam locutus est Consolatione ad Elbiam: [8] *Quorum tecta nondum auro fulgebant: quorum Templa nondum gemmis renidebant.*

6 Plin. ibid. 7 Liv. lib. 3. Sallustius. 8 Et Epistol. 31. sub finem, & alibi.

bant. Itaque tunc per FICTILES *Deos Religiosè jurabatur. qui per illos juraverant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant.* Ut tamen aliquam speciem paupertatis in sacris reliquam haberent Romani, etiam *inter maximas opes non murrhinis, crystallinisque, sed fictilibus prolibavêre Synpullis.* teste Plinio, Appulejo, Arnobio, Iuvenale, aliis: Τοιούτοις (ut à Porphyrio alicubi dictum est) χαίρειν πεπίστευται τὸ θεῖον. Mansêre igitur *lignea aut fictilia Deorum simulacra, in Delubris dicata, usque ad devictam Asiam.*[1] tunc res populi Romani opulentiores ornare Numinum suorum simulacra, & veterem sacrorum horrorem depellere persuaserunt. dicit enim Varro[2] apud Nonium: *Quid inter hos Joves intersit, & eos qui ex marmare, ebore, & auro fiunt; possumus advertere & horum temporum divitias, & illorum pauperpates.* exemplo videlicet Græculorum: de quibus

præter

1 Plin. lib. 34. 2 E libb. de vita P. R.

præter Plinium, Pauſaniam, Caſſiodorum, ita Lactantius [3]: *Simulacra ipſa & effigies Deorum, Polycleti, & Euphranoris, & Phidiæ manu, ex auro atque ebore fuiſſe perfectas.* Dentibus quidem elephantorum tam ingens pretium Græcia [4] fecit, ut videretur ſupra aurum ipſum & argentum extollere. Iovem enim Olympium, *quo nullum præſtantiorem humanæ fabricatæ ſunt manus* [5], Eburneum fuiſſe, & Palladis in Acropoli Athenienſi ſignum, & Iovem Cyzicenum, plurimaque alia præſtantiſſima in eâdem terrâ Panſanias, [6] cum Plinio, auctor eſt. Apud Italos Hercules Tiburtinus ex ebore celebratus eſt, & Iuppiter, in æde Iovis Metellinâ, à [7] Praſitele factus, & noſter (ut opinor) CAPITOLINUS. Quamvis ad vilia dein miniſteria ebur etiam uſurpatum, ut

 non

3 Lib. 2. c. 4. 4 Pauſan. & Cicero lib. 4. in Verrem. 5 Valer. lib. 3. c. 7. Quinctilian. lib. 12. c. 10. Propert. lib. 3. 6 In Eliacis 7 Alii *Paſitelem* vocant.

non immeritò conqueſtus ſit Naturalis Hiſtoriæ auctor : [1] *A diis nato velut jure luxuriæ, eodem ebore Numinum ora ſpectata, & menſarum pedes.* adeò nihil in Divinis illis magnificum aut pretioſum, quin id profanus opulentiorum civium luxus continuò ad ſe traheret, & cottidiano uſu velut pollutum uſurparet. quò reſpexit facundè Eumolpus Petronianus :

Quæritur in Silvis Mauri fera, & ultimus Hammon
Afrorum excutitur, ne deſit belua dente
In mortes pretioſa ſuas.

Eburneum etiam fuiſſe Capitolinum Iovem ad tempora uſque Trajani (quando nullus antiquorum certò quid ſuper ea re tradidit) duplici ſuſpicione permoveor ut credam. Primâ & præcipuâ, quod fictilia & lignea Deorum ſimulacra eburneis primùm mutata adfirmet [2] Plinius; Alterâ, nec minùs

1 Lib. 12. c. 1. 2 Ibidem.

minùs verosimili, ex loco isto Arnobiano, quo Olympium & Capitolinum Ioves comparat mordaci & Satyricâ quadam ratione: [3] *O utinam* (inquit) *liceret in simulacri alicujus medias introire pendigenes! imò, utinam liceret* OLYMPIACOS *illos &* CAPITOLINOS IOVES *deducere in sua membra resolutos! omnesque illas partes, quibus summa concluditur corporum, discretas & singulas contueri!* Ecce quàm æquè utrumque videre optat in sua membra resolutum. hoc est, in eburneas laminulas, quibus summa corporum compaginata est, videre comminutum (certè hoc in metallis aut marmoribus commodè non fiat) quorum εἴδωλα non multis habent partibus constructam corporis superficiem, sed solidâ, unâ & continuâ materiâ fundatam. quemadmodum igitur ex ebore atque auro Olympiacus ille Iuppiter factus: ita & Capitolinus;

 cùm

3 Lib. 6. Disput.

cùm multa inter ſeſe communia haberent: quod proximè oſtendemus.

Dixi, *ad* TRAIANI *uſque tempora.* nam is è ſolido primùm auro *Jovem, Junonem, Minervam* in Capitolio videtur poſuiſſe. Eruere autem id videor è Martialis Epigrammate, lib. XI. *pro ſalute hujus ad Deos*, cùm ait: [4]

Scriptus es æterno nunc primùm Juppiter auro,
Et ſoror, & ſummi filia tota patris.

ubi fortè legendum: *ſculptus.* certè magnificentiæ ſummæ Capitolii Domitianici convenire videbatur, ut aurea etiam iſthic Deorum ſimulacra eſſent, cùm multa hominum inibi ſic ſpectarentur: ut ſuo loco dicemus. Statuæ etiam Aureæ in Capitolio Martinus Polonus meminit, in libello Topogaaphiæ Urbicæ: *In ſummitate* (inquit) *arcis Capitolii fuit Templum Jovis,*

4 Epigr. 5.

Jovis, in quo erat statua aurea Jovis, sedens in[5] *Throno aureo.* idem quoque scriptor annotat in rebus Calixti Papæ. *manum Jovis auream fulmine conliquefactam.* & Cæcilius Baldus, in Polycratico Salisbernensis[6], sic interrogat. *Quis enim Deorum ei parcat à quo se deceptum iri intelligat? quis non irruat in eum, qui aureos Jovis oculos eruit?* qui unde hæc hauserint nescio. adjuvari tamen eorum testimonio, non leniter, conjectura nostra videtur. Admirari autem satis non possum (imò indignari) celeberrimi istius simulacri nullum usquam autorem à Scriptoribus memorari: cùm aliarum in urbe statuarum artifices satis diligenter nominaverint. Sed id temporum injuriæ magis fortasse imputandum, præ quâ non ipsorum modo artificum nomina, sed præclarissimo quæque eorum monimenta ut perierint; in Italiâ Græciâque universâ factum videmus. illud quidem à Plu-

5 Vide sequenti cap. 6 Lib. 3. c. 14.

Plutarcho observatum est, in libello de Iside & Osyride, Sullano incendio Iovis etiam ipsius simulacrum periisse. Verba sunt: Ὁ δὲ Ζεὺς ὁ Καπιτώλιος περὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἐνεπρήσθη, καὶ διεφθάρη· aliter verò contigisse putat V. C. Petrus Fabri, [7] incendio Vitelliano, nimirùm ut Iovis Capitolini simulacrum medias inter flamas incolume servaretur. cujus rei fidem auctori suo relinquo. Subjungendum autem videtur σὺν ἀσπίσιν, quod à Servio Grammatico curiosè annotatum, ad Virgiliana verba:

—— & cæsa jungebant fœdera porca.

Fœdera (inquit) *dicta sunt à porca, fœdè & crudeliter occisa, nam cùm ante gladiis configeretur, à Fætialibus inventum, ut silice feriretur: ea caussa, quod antiquum Jovis signum lapidis siliceni putaverunt esse.* Sed quod tandem (si DIS pla-

7 Ex Philostrato, Apolloni sui lib. 5. ubi tamen hoc non invenio. Æneid. 8.

placet) ſignum illud Iovis ſilicenum? num Iovis Capitolini fictile antiquum, quod Fregellanus opifex Tarquini I juſſu confecit? ſed quæ tandem materiæ ſimilitudo inter ſigulinam & ſilicem? Ergo Plinius, Ovidius, Iuvenalis, Seneca falſi heic fuerunt qui unanimi ſententia plaſticum ſignum agnoverunt? quin & agnoſcit ipſe Servius, ſi verborum ejus ſenſum accuratè penſitamus. Ait enim non re verâ ſiliceum aut ſilicenum fuiſſe antiquum Iovis ſignum, ſed ſimpliciores illos, colore figulinæ fortè deceptos, tale eſſe exiſtimâſſe. Ex quâ (crediderim) opinione fluxit mos IOVEM LAPIDEM adjurandi, cùm Tarpejum fictilem intelligerent. Annæus Seneca, verbis iterùm poſitis, de primigeniâ Romanorum ſimplicitate: *Tunc per* FICTILES DEOS *relligioſè jurabatur. qui per illos juraverant, ad hoſtem morituri, ne fallerent, redibant.* Antiquiſſimum autem & ſanctiſ-

ſanctiſſimum P.R. fuiſſe ſacramentum per IOVEM LAPIDEM Phavorinus teſtatur apud Agellium lib. I. Noct. Atticar. c. XXI. cum quo M. Tullius facit in Epiſtolis ad Trebatium, Plutarchus in Sullâ, & è recentioribus elegantiſſimus I. C. Iacobus Ræuardus lib. V. Varior. cap. V. atque ita D. E. R. C.

C A-

CAPUT XIX.

IOVIS CAPITOLINI *insignia, ſive* κόσμος, Fulmen aureum, Barba aurea, Corona aurea, *ſive* διάδημα. Sceptrum *ſive* Haſta, Sella eburnea auro vincta, *vel* ex auro mero. Veſtis picta *ſeu* palmata. *Coronæ* Etruſcæ, *&* Olympicæ. *Haſtæ ad imagines Deorum: earumque relligio. Statuæ Deorum ſeſſiles plerumque, &* χρυσόθρονοι *hinc dicti. Jovis* ornatus, Exuviæ, Tunicæ, Pictæ, Palmatæ, Triumphales, Capitolinæ. *Peplum Iunonis. CaI Cæſ. inſania: aliaque in hanc rem.*

IOVEM

IOVEM Fictilem Eboreum, Aureum descripsimus: restare videtur ut Ornamenta ejus omnia sigillatim exprimamus. In his velut præcipuum eminebat Fulmen aureum, insigne IOVIS CAPITOLINI proprium, de quo Minucius Felix Octavio: *Juppiter cùm Hammon dicitur, habet cornua; & cùm* CAPITOLINUS, *tunc gerit fulmina; & cùm Latiaris, cruore perfunditur.* Livius lib. XXXII: *Cn. Flaminio & Cn. Servilio Coss. Decemvirorum monitu decretum fuit, fulmen Iovi aureum quinquaginta pondô fieret.* Unde Juvenalis Satyrâ XIII. de pejerante aliquo:

> *Per Solis radios Tarpejaque fulmina jurat.*

& Plinius[1]: *Alii in ipso Capitolio fallunt &* FULMINANTEM *pejerant* IOVEM. credebaturque vulgò Jovem è Capitolio fulmina vibrare. Claudianus

1 Lib. 2. c. 7.

nus eò accedit III. de laudib. Stiliconis:

—— Hinc fulmina vibrat
Juppiter, hanc tota Tritonia Gorgone velat.

Virgilius ipse in descriptione montis Capitolini:

—— Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem cùm sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextra, nimbosque cieret.

quibus adde quæ de antiquâ loci hujus relligione & opinione istâ vulgari capp. II. & VI. hujus commentarii in medium adtulimus. Præter Jovem etiam Iunoni, Minervæ & Volcano [2] quidam Fulmina tribuerunt; antiquissimi tamen Etruscorum soli Iovi.

Alterum Iovis Romani ornamentum Barba aurea, scilicet tum maximè cùm eboreus adhuc esset. legitur enim

2 Lucret. lib. 6. Serv. in I. Æneid. Virgil. ibidem Interpp. HoratI ad od. 2.

enim de Cajo Cæsare, apud Suetonium [3], dum Iovem nostrum cupit imitari, *aurea barba conspicuum fulmen tenuisse.* ubi interpretes, qui de Æsculapio dubitant, frustra omninò sunt. quæ enim conformitas Medico Numini cum fulmine? idque eò magis de Iovis æmulatione ceperim, quod inter cæteras ejus monstri insanias à Senecâ referatur: [4] *Cajum Cæs. iratum cœlo, quòd obstreperet Pantomimis, quos imitabatur studiosiùs, quàm spectabat, quodque comissatio sua fulminibus terreretur; ad pugnam vocavisse, & quidem sine intermissione* (Iovem) Homerico illo inclamato versu:

Ζεῦ πάτερ, ὅ τις σεῖο θεῶν ὀλοώτερος ἄλλος,

ut cæteras ejus minas in Iovem, seu blanditias transeamus, quas Suetonius in ejus vitâ, Dio Coccejanus, Iosephus, atque alii curiosè adnotarunt. De barbis illis signorum, auro bracteari

3 Cap. 52. 4 Lib. 1. de ira.

ctari solitis, ita Persius Severus in Satyris:

> —*nam fratres inter aënos,*
> *Somnia pituitâ qui purgatißima*
> *mittunt,*
> *Præcipui sunto: sitque illis aurea*
> *barba.*

quasi dicat, in signis pretiosioribus id tantum esse observatum.

Tertium Iovis ejus insigne Sceptrum aureum vel eboreum, quod præter vetera Statuarum monimenta, Dionem Coccejanum [1], Albericum Phurnutum, alios, D. etiam testatur Augustinus [2] his verbis: *Ipsum enim* (Iovem) *Deorum omnium Dearumque Regem esse volunt. hoc ejus indicat Sceptrum, hoc in alto colle Capitolium.* exemplo scilicet Iovis cælestis de quo, post Homerum, Ovidius [3] in descriptione Majestatis:

Aßidet

1 Lib. 41. & Pausaniam. 2 4. de Civit. c.9.
3 5 Fastor.

Aßidet inde Jovi, Jovis est fidißima custos,
Et præstat sine vi sceptra tenenda Jovi.

Ea autem Deorum Sceptra nihil aliud quàm oblongæ quædam hastæ fuerunt, quod præter vetera ἀγάλματα ex Homero colligimus, ubi Vulcanum inducit è domo suâ ornatè prodeuntem:

Δῦ δὲ χιτῶν', ἕλε δὲ σκῆπτρον παχὺ, βῆ δὲ θύραζε
Χωλεύων.

clariùs è Justino lib. LXIII: *Per ea tempora Reges hastas pro diademate habebant, quas Græci Sceptra dixêre. nam & ab origine rerum pro Diis immortalibus hastas coluere. ob cujus relligionis memoriam adhuc Deorum simulacris hastæ adduntur.* unde in Julio Obsequente legimus *Hastas in Deorum Templis suâ sponte se commovisse*, vel, *in summis spiculis*, per prodigium, *exarsisse.* Quin & Hastæ hujusmodi,

sive

five σκῆπ]ρα, pro DIS etiam cultæ, & juramenta per illas concipi solenniter solita; quod Nicolaus Leonicus Thomæus Var. Histor. lib. I. c. XII. & Lumen illud Galliæ Turnebus Adversar. lib. XII. cap. XVI. curiosissimè adnotârunt. Adde quæ Servius in VII. Divinæ Æneidos, ad Virgiliana verba:

—— *lævaque Ancile gerebat.*

Septem (inquit) *fuerunt paria, quæ Romanum imperium tenerent: Acus Matris Deûm, Quadriga fictilis, Vejentorum cineres, Orestis sceptrum, Priamine & Ilionæ, Ancilia.* Qualem hastam non in lævâ tantùm IOVIS CAPITOLINI manu, sed Dearum etiam IUNONIS & MINERVÆ Numis TRAIANI elegantissimis conspicimus, quos suprà [1] proponebamus. Coronatus etiam in Capitolio Juppiter, quod adsero è Plautinâ Trinumo, Scænâ, *Larem coronâ:*

Nam

1 Cap. 13.

Nam nunc ego si te surripuisse su-
-spicer
Jovi coronam de capite, è Capi-
tolio,
Quod in culmine adstat summo.

Ubi legendum fortè, *exstat summo.* ut naturalem loci altitudinem designet: sed hoc arbitrarii juris esto. Auream opinor eam coronam fuisse, ad similitudinem *Etruscarum*, quas Tertullianus [2] noster describit, libro de Coronâ Militis: *Hoc vocabulum est coronarum, quas gemmis & foliis ex auro quercinis ob Jovem insigneis, ad deducendas Thensas cum Palmatis Togis sumunt.* Notum est enim cuivis quercum Jovi Tarpejo sacram fuisse, unde querneæ etiam coronæ Agônis Capitolini victoribus distributæ. Juvenalis [3]:

An Capitolinam deberet Pollio
quercum
Sperare.

quem-

2 Plut. etiam in Ætiis, & Plin. lib. 33. cap. 1.
3 Sat. 6.

quemadmodum Olympiacæ, ex oleastro, quod [4] Iuppiter ipse Eliacus χρύσεϛ στεφάνῳ oleaginâ similitudine redimitus. Martianus autem Capella, 1. Philologiæ, præter Coronam auream Iovi etiam διάδημα tribuit è Palladio textrino. quemadmodum Peplum Iunoni Homerus Iliad. ξ.

Ἀμφὶ δ᾽ ἄρ᾽ ἀμβρόσιον ἑανὸν ἕσαθ᾽, ὅν οἱ Ἀθήνη

Ἔξυσ᾽ ἀσκήσασα, τίθει δ᾽ ἐνὶ δαίδαλα πολλά.

Sed ut Deorum maximè proprium fuisse credas coronari, *olim* (inquit Plinius[5]) *Corona nulli nisi Deo dabatur. ob id Homerus cælo tantum eas & prælio universo tribuit, viritim verò nè in certamine quidem ulli.* Sed hunc ipsum Iovem post expulsos devictosque Titanas à cæteris DIS coronatum, auctor est Diodorus apud Tertullianum, eo, quem laudavimus, libro. cætera, quæ de Coronis, elegantissimo Com-

4 Pausan. lib. 5. Aristoph. Pluto. 5 Lib. 16. c. 4.

Commentario nuper proſecutus V.C. Carolus Paſchalius I.C. Gallus; unde ad Veſtitum IOVIS CAPITOLINI deſcribendum tranſcurrimus.

Eum quidém nemo melius aut accuratiùs uno Sollio Sidonio depinxit in Epithalamio Polemi & Araneolæ, cujus carmina adſcribo :

At parte ex aliâ textrino prima Minerva
Palla Iovis rutilat, cujus bis coctus aëno
Serica Sidonius fucabat ſtamina murex.
Ebria non ſolùm ſpirat conchylia Sandyx.
Inſertum nam fulgur habet, ſiloque rigenti
Ardebat gravidum de fragmine fulminis oſtrum
Heic viridis patrio Glaucus pendebat amictu,
Undabant hic arte ſinus, fictoque tumore

Mer-

Marsabat pandas tempestas tecta carinis.

Non igitur ὁλοπόρφυρος Iovis ille vestitus fuit, id est, purpureus purus; sed varietate emblematum & picturarum diversitate signatus: quæ purpuræ ipsi decorem commendationemque majorem adferrent. Inde *Toga Picta*, & *Iovis Tunica* ἔνηλος καὶ σημειωτής Triumphantium appellata. Unde illud Satyrici Poëtæ[1]:

In Tunicâ Iovis, & Pictæ Sarrana ferentem
Ex humeris aulæa Togæ.

Et illud Festi Pompeï[2] in descriptione Tunicæ Palmatæ: *Tunica autem Palmata à latitudine clavorum dicebatur, quæ nunc à genere Picturæ adpellatur:* nimirum à Victoriis palmas ferentibus ei intextis. de quo genere picturæ Isidorus libro XIX. *Toga Palmata dicebatur quam merebantur ii, qui reportabant de hostibus palmas, quæ voca-*

1 Satyr. 10. 2. In *Picta Toga.*

vocabatur & Toga Picta, eò quod victorias cum palmis intextas haberet. & Glossarium Vetus M. S. in quo sic legimus: *Toga Palmata, quæ palmas habet.* quamquam priori apud Isidorum etymologiæ & Servius faveat in Eclogam Virgili decimam, & Sollius Sidonius in Panegyrico ad Majoranum:

—— Meritisque laborum
Post Palmam PALMATA *venit.*

Plutarchus, in Æmilio, *Togam* eam *Pictam* ἁλουργίδα χρυσόπαστον vocat: quasi *vestimentum purpureum*, aut, *Paludamentum auro intextum.* Eò allusit Venantius Fortunatus lib. Carm. 11.

Alter Palmatæ, Trabeæ nitet alter honore:
Pingit & ornatum gemma, aurum, purpura, byssum.

quanquam *Trabea* inter περιπορφύρους vestes Halicarnassæo numeretur, in adparatu Saliorum[3]; quæ nonnullis tamen

3 Lib. 2.

men cum Palmatâ confunditur. Toga Picta, seu Palmata, etiam *Triumphalis* dicebatur : quòd (uti diximus) à Triumphantibus gestaretur. Nam ut bene à CL. Turnebio, in Adversariis, observatum est ; Metellus, à Valerio, [4] *in veste Palmata* : à Sallustio, *in Picta* : à Plutarcho, *in* θριαμβικῇ. *seu Triumphali* convivia celebrâsse dicitur; narrare tamen rem eamdem volentibus. Igitur quia Iovis ille vestitus variè sic depictus & intextus, usus etiam obtinuit Romæ, ut vestes illæ Pictæ aut Palmatæ *Iovis Ornatus*, & *Exuviæ* vocarentur. Livius in Oratione P. DecI Cos. libro x. *Qui Iovis O. M. ornatu decoratus, curru aurato per Urbem vectus in Capitolium ascenderit.* [5]Suetonius Augusto, de OctavI, patris ejus, somnio : *sequenti nocte statim videre visus est filium mortali specie ampliorem cum fulmine & sceptro, Exuviisque Iovis Opt. Max. ac radiata coro-*

4 Lib. 5. c. 9. 5 Cap. 94.

na super Laureatum currum, bis senis equis, candore eximio, trahentibus. Lactantius item noster lib. II. c. XVII. *Quotiens autem pericula impendent, ob levem aliquam caussam se profitentur iratos. sicut Juno Varroni, quòd formosum puerum in Templo Jovis ad Exuvias tenendas collocârat.* Vocabantur etiam *Capitolinæ Palmatæ*, vel quia ad exemplum vestitus Jovialis effectæ, vel quia è Capitolio viri Principes ac Triumphantes eam sumebant: quod alibi adfirmabimus. Fl. Vopiscus in Probo: *Te manet pro virtutibus tuis* CAPITOLINA PALMATA. Cujusmodi Capitolinam aut Triumphalem Togam Numisma vetus Augustæum nobis exprimit. Suspicor autem eam consuetudinem Jovis Exuvias pingendi ab Olympiaco Jove, ut plura alia, ad Romanum nostrum transivisse. Scribit enim [1] Pausanias *Pallio* istius *aureo varias animantium & floscu-*

[1] 5. Eliacor.

fol 244

na super Laureatum currum, bis senis equis, candore eximio, trahentibus. Lactantius item noster lib. II. c. XVII. *Quotiens autem pericula impendent, ob levem aliquam caussam se profitentur iratos. sicut Juno Varroni, quòd formosum puerum in Templo Jovis ad Exuvias tenendas collocârat.* Vocabantur etiam *Capitolinæ Palmatæ*, vel quia ad exemplum vestitus Jovialis effectæ, vel quia è Capitolio viri Principes ac Triumphantes eam sumebant: quod alibi adfirmabimus. Fl. Vopiscus in Probo: *Te manet pro virtutibus tuis* CAPITOLINA PALMATA. cujusmodi Capitolinam aut Triumphalem Togam Numisma vetus Augustæum nobis exprimit. Suspicor autem eam consuetudinem Jovis Exuvias pingendi ab Olympiaco Jove, ut plura alia, ad Romanum nostrum transivisse. Scribit enim [1] Pausanias *Pallio* istius *aureo varias animantium & flosculu-*

1 5. Eliacor.

S.P.Q.R.PAREN
CONS. SVO

flosculorum figuras fuisse interspersas; quemadmodum in Capitolini nostri Fulmina, & Victoriarum palmas ferentium sigilla.

Inde petitam etiam reor Sellam Jovis Eburneam, sive Auream, *Thronum* peregrino vocabulo à Plinio, Polono, Alberico, & Veteri Poëtâ apud [6] Suetonium, in Augusto, appellatam: quamquam ibi pro,

Fugit & auratos Iuppiter ipse Thronos,

Tholos quidam malint legere. quod ad cælaturas Capitolii aureas referendum esset, de quibus suprà cap. XVI. Vulgatæ tamen lectioni & Homerus Poëtarum Princeps favet qui Θεὰς χρυσοθρόνους interdum appellat; & consuetudo Romanorum Græcorumque, qui ex Auro & Ebore Deorum ferè sellas habebant. de quâ Cæcilius in Panegyrico; *Iamdudum illi radiatum caput, & media inter Deos sedes, auro staret*

2 Cap. 68.

aut ebore. & is (quem diximus) Albericus in deſcriptione Jovis: *Pingebatur* (inquit) *in Throno eburneo, in ſuâ Majeſtatis ſede ſedens, Sceptrum Regium in manu ſiniſtra tenens; alterâ verò fulmina ad inferos mittens*. qualem ſcilicet Thronum, auro, gemmis, ebeno variegatum habuiſſe Olympium fatetur Pauſanias v. Eliacor. & ex auro mero Capitolinum Martinus Polonus Chronographus [3], cui & Vetus ille apud Suetonium Epigrammatiſtes (ſi vulgatam ſcriptionem retinemus) & quæ de ſtatuâ Jovis aureâ ſuprà adſeruimus, aſſentiri videntur. Thronum hunc, ſive *Sellam* aut *Solium* mavis dicere, CAPITOLINI IOVIS præter Numos hactenus allatos Numus etiam AURELIÆ QUIRINÆ VESTALIS exhibet, quem appingimus: Seſſilem autem Iovis in Capitolio Statuam fuiſſe, præter ea, quæ attulimus, antiquorum teſtimonia,

3 Cujus verba capite ſuperiori.

VEST . AVR .
QVIRINA .

CAPITO . LINVS
SANIT . O . MAX .

nia, somnium etiam Q. Catuli ostendit, apud Suetonium, *in gremio Capitolini Iovis* Octavium puerum videre se credentis. Mos etiam & consuetudo Triumphantium, qui in gremio ejusdem Numinis Laureas suas victrices deponebant. de quâ consuetudine Lipsius ad XI. Annalem Cornelianum, & Casaubonus ad lib. VIII. SuetonI, nos etiam ipsi alterâ Commentarii hujus parte. Talis quoque statua Iovis in Capitolio CUSTODIS, de quâ Tacitus in III. Historiar. & IOVIS CONSULENTIS, aut *Consultoris*, de quâ Vopiscus in Firmo: aliorum quoque plurium in hac Urbe Deorum. Hinc verò apparet non leviter falli Guilelmum Choulium [4], qui è vetere gemmâ Iacobi Stradæ Antiquarii, Templum *Iovis Capitolini* stantis proponit, sceptro carentis, & Coronâ. cùm (si ad res Romanas id referendum esset) ad *Tonan-*

4 Lib. de Religione Roman.

nantem potiùs, meo judicio, pertineat; cujus non absimilis in Augusti Numis forma; sed quam alibi [5] proponemus.

5 Infrà c. 39.

CAPUT XX.

JOVIS *istius cognomenta* TARPEIUS, CAPITOLINUS, OPT. MAX. CUSTOS. CONSERVATOR. PROPUGNATOR. AUGG. CAELESTINUS. DOLICHENUS. FULMINANS. FULGURATOR. SARAPIS. ROMANUS. *& apud Poëtas* TONANS. *Petri Fabri V.C. in Plutarcho emendatio confirmata. Jovis in Principes cura. quid* δολιχὸς, *quæ* δολιχά. *Discrimen Jovis* Capitolini, *&* Tonantis, *contra*

tra ineptos Antiquarios ostensum.

Nunc πρωθύστερον (quod dicitur) à Iovis Ornamentis, Insignibusque ad cognomenta in Capitolio ejus describenda, accingamur. Primam præcipuamque IOVI nostro ἐπωνυμίαν locus ipse fecit. Inde TARPEI & CAPITOLINI cognomenta fluxêre. illo à Poëtis potissimùm vocatus: quasi speciosius foret eò crebriùs utentibus. [1] Unde Sillius Italicus, verbis Syphacis ad fœdus feriendum Romanos cohortantis:

> *Cornigerumque Iovem*, TARPEIUMQ. *ore vocemus.*

Ovidius in VI. Fastor. orationē Iunonis Iunium sibi adscribentis:

> *Si torus in pretio dicor matrona Tonantis,*
> *Iunctaque* TARPEIO *sunt mea Templa* IOVI.

1 Lib. 15:

Statius IV. Silvarum:

Donec Troïcus ignis, & renata
TARPEIUS *Pater intonabit*
aulæ.

[2] Martialis in Epigrammate ad Cæsarem Domitianum mirè κολακικῶς:

TARPEIO *Deus hic commodet*
ora Patri.

& iidem alibi sæpissimè. Quanquam non Poëtæ modo, sed princeps etiam [3] I. C.rum Iovi hoc attribuit in Fragmentis Institutionum, cùm ait: *Deos publica auctoritate receptos hæredes bonorum institui posse, sicuti* IOVEM TARPEIUM, *Apollinem Didymæum,* &c. cujus loci occasione alius in mentem venit, quem in libro περὶ παραλλήλων Plutarchi V. C. Petrus Faber doctè nuper emaculavit. [4] nam ubi de M. Curtii Devotione agitur (qui in vastum & immensæ altitudinis specum, medio foro hiantem, se dimisit) sic vulgò

2 Lib. 9. 3 Ulpian. Tit. 22. 4 Lib. 3. Semestr. c. 4.

vulgò ſcriptum erat: Διὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς ῥέων ὁ Τίβερις ἐς τὸ διὰ μέσον ΤΑΡCΙΟΥ ΔΙΟC, μέγιστον ἀπέρρηξε χάσμα, καὶ πολλὰς οἰκίας ἐβύθισε. ridiculè nimis pro: διὰ μέσον ΤΑΡΠΕΙΟΥ ΔΙΟΣ. errore ſcilicet è confuſione litterarum nato. Illi enim Curtius ſe devovit, ut vel ex Livianis iſtis facilè adparet: [5] *Silentio facto Templa Deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cælum, nunc in patentes terræ hiatus ad Deos Maneis porrigentem, ſe devoviſſe.* Hæc quidem de TARPEI cognomine, ſequitur alterum quo, uti numeroſiore, pedeſtris ſcriptorum claſſis magis delectata. ut Plinius Cæcilius, in Panegyrico Principi dicto: *In fine Orationis præſides cuſtodeſque Imperii Deos ego Conſul pro rebus humanis, ac te præcipuè* CAPITOLINE IUPPITER *precor, ut beneficiis tuis faveas.* Vellejus in fine operis ſui Hiſtorici: IUPPITER

TER

5 Lib. 7.

TER CAPITOLINE, *& auctor ac ſtator Romani nominis, Gradive Mars,* & quæ ibi ſequuntur, pro ſalute Principis, exquiſitiſſimis adulationibus expreſſa. Sic M. ipſe Tullius in orationibus paſſim & CAPITOLINUM, & OPTIMUM, MAXIMUMQUE cognominat. Sic veteres ipſi lapides, & præcipuè iſte, quem in arcè Tarpejâ olim deſcripſimus:

........COMUNEI.RESTITUTEI.IN MAIORUM. LIBE........ROMA IOVEI. CAPITOLINO. ET. POPLO. ROMANO. BENIVOLENTIÆ BENEFICIQVE. CAUSA. ERGA. LUCIOS. AB. COMUNI......

ſubjuncta erant ferè eadem Græcè:

....ΚΙΩΝ. ΤΟ. ΚΟΙΝΟΝ. ΚΟΜΙΣΑΜΕΝΟΝ. ΤΗΝ. ΠΑΤΡΙΟΝ. ΔΗΜΑ.....ΡΑΤΙΑΝ. ΤΗΝ. ΡΩΜΗΝ. ΔΙΙ. ΚΑΠΕΤΩΛΙΩΙ

ΚΑΙ. ΤΩΙ. ΔΗΜΩΙ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ. ΑΡΕΤΗΣ. ΕΝΕΚΕΝ. ΚΑΙ ΕΥΝΟΙΑΣ. ΚΑΙ

ΕΥΕΡ-

ΕΥΕΡΓΕΣΙΑΣ

ΤΗΣ. ΕΙΣ. ΤΟ. ΚΟΙΝΟΝ. ΤΟ. ΛΥΚΙΩΝ

cui quidem lapidi velut in basim efformato, sacrum aliquod Donarium videtur fuisse impositum, ab iisdem Lyciis Templo Capitolino olim oblatum. cujusmodi multa ibi fuisse infrà [1] commodiùs ostendam. Exstat etiam alius in Urbe lapis, quem pleniùs suprà descriptum exhibui:

JOVI. CAPITOL.
MARTI. ET. FORTUNÆ
ALIISQ. DIS. CONSERVAT
DOMUS. AUG.

In quo bene CONSERVATOR. AUG. vocatus Juppiter, quemadmodum & in aliis lapidibus NUMEN. AUGUSTI, ut qui Princeps Deorum Principes viros curare præcipuè creditus. eruditè à clarissimo Turnebo [2] olim est observatum, ad istud Horatianum:

—— *Tibi cura Magni*

CÆSA-

1 Cap. 21. 2 Adversar. lib. 29. c. 29.

CÆSARIS *fatis data.* cui opinioni confirmandæ illud Callimachi adducit:

—— οὐδ᾽ ἐξέλεο πτολιάρχους

Αὐτοῖς.

& iterùm:

Ἐκ δὲ Διὸς βασιλῆες, ἐπεὶ Διὸς οὐδὲν ἀνακτ@-

Θειότερον.

Inde celebres illæ Nummorum inscriptiones IOVIS STATORIS, SERVATORIS, CONSERVATORIS, CUSTODIS, PROPUGNATORIS AUGG. Inde in veteri Epigrammate Tudertino legitur: IUPPITER OPT. MAX. CONSERVATOR. Inde à Græcis Σώτηρ etiam cognominatus. auctoribus Plutarcho [3] & Pausaniâ. Nec aliò respexisse credo Domitianum Augustum, cùm post incendium Capitolinum, sub initia paterni Imperii, *Templum ingens* in Capitolio IOVI CUSTO-

3 In vita Demosthenis.

CUSTODI[4] exſtruxit, *ſeque in ſinu ejus* (ob accepti memoriam beneficii) *ſacravit.* Inde etiam toties in marmoribus IOVI. O. M. PRO. SALUTE. CÆSS. AUGG. Vota concepta, quæ in Theſauro Antiquario Laurinorum fratrum, Huberto Goltzio adſcripto, & uberrimo Jani Gruteri Romanarum Inſcriptionum opere partim leguntur, partim nos ipſi altero Syntagmatis hujus libro (cùm neceſſe erit) producemus. Nihil itaque mirandum ſi tantus ille Principum Princeps, & Humani generis Curator (ut falſò atque impiè majores noſtri crediderunt) OPTIMI & MAXIMI cognomenta ſibi repererit: idque præcipuè in ſolenni aliquâ Votorum nuncupatione, aut celebriore ſacrificio. Unde Lactantius noſter c. x. ubi de DIS: *Quid omnium horum pater Iuppiter, qui in ſolenni precatione* OPTIMUS MAXIMUS *nominatur?*

4 Tacit. III. Hiſtor. Sueton. Domitian.

tur? ſic tamen ut OPTIMI nomen ſemper MAXIMO præponeretur, quod (teſte Cicerone) *majus ſit gratiuſque prodeſſe omnibus quàm opes magnas habere.* nam ut ex eodem Cicerone [1] alibi diſcimus, *Iovem Capitolinum P. R. propter beneficia* OPTIMUM, *propter vim* MAXIMUM *nominavit.* Gratiora autem generi humano beneficia, quàm vis Deorum atque potentia; quòd diligi ſe ab illis malint, quàm puniri atque caſtigari. Volebant enim ad exemplum ſupremi iſtius Iovis humanos etiam Deos, hoc eſt, Principes ipſos conformari; ut nimirùm hinc diſcerent certoque ſibi perſuaderent ſtabilius firmiuſque regnum fore, quod benevolentiâ ac lenitate, quàm quod potentiâ atque Tyrannide adjungerent. Quod Politicum θεώρημα ſi bene atque ſapienter intellexiſſet Princeps Caligula, vel ab iſtis Iovis cognomentis [2] planè ſe abſtinuiſſet; vel

1 2. de Nat. Deor. 2 Vide Suet. in ejus vita c. 22.

vel clementiùs herculè atque moderatiùs Principatum administrâsset. Eamdem verò Beneficentiam atque Benignitatem quàm Theologi ipsi IOVI τῷ ἀρίστῳ καὶ μεγίστῳ, Astronomi Ioviali etiam astro tribuerunt. Sic enim M. Cicero lib. VI. de Rep. in Somnio Scipionis: *Est hominum generi prosperus & salutaris ille fulgor, qui dicitur Iovis.* Firmicus etiam Maternus libro (ni fallor) I. Matheseωn: *Et tu Iuppiter Tarpejæ rupis habitator, qui mundum ac terras salutari semper ac benignâ majestate lætificas, & secundi globi poßides principatum.* & Aratus ante illos Solensis in principio τῶν φαινομένων:

—— Πάντῃ δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες,
Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. ὁ δ' ἤπιος ἀνθρώποισι
Δεξιὰ σημαίνει.

Sed numquid ab isto secundi globi principatu CÆLESTINUS etiam dictus? sic enim legere memini in veteri lapide, quem Smetius publicavit: IOVI. OPT. MAX. CÆLESTI-

NO.

N O. Erat & alter apud eumdem ſic inſcriptus : I O V I. O. M. D O L I-C H E N O. obſcuro quidem cognomento: cujus rationem non infeliciter ſic videtur eruiſſe. Adeptus enim id cognominis Juppiter videtur παρὰ τὸ δόλιχον. quod interpretantur veteres Grammatici [1] τὸ ἱππόδρομον, quod potiſſimum erat ſtadiorum IV. Unde à longitudine ipſâ decurſionis δόλιχον adpellatum. δολιχὰ namque ſunt iis τὰ μακρὰ, τὰ πολλά. Ideò δολιχὸς πλόος apud Homerum, & in florilegio, δολιχοὶ κάματοι, δολιχαὶ ἐλπίδες & alia ſic multa eleganter dicta. Romani igitur Græcanico nomine Jovem D O L I C H E-N U M inſcripſerunt, [2] vel quia ſolennis illi Thenſarum pompa cotannis è Capitolio in Circum duceretur; vel quòd Latinarum feriis quadrigæ certarent in Capitolio : ut alibi dicetur.

Succedit his cognomentis alterum

FUL-

1 Ariſtophan. Scholiaſt. Pollux , Suidas , alii.
2 Dionyſ. lib. 7. Plin. lib. 27.

FULMINANTIS, aut FULMINATORIS (Græci Κεραύνιον aut Κεραυνόβολον dicerent;) quod eruimus è manifesto loco Plinii[3]: *Alii in ipso Capitolio fallunt, & FULMINANTEM pejerant JOVEM.* à Fulminibus videlicet, quæ Capitolinus gestare manu solitus, ut initiò docuimus. Neque id cognominis Madaurensi Philosopho prætermissum in paraphrasi elegantissimi libelli de Mundo: *Nam à Iuvando Iuppiter dicitur, quem Ζῶα, quòd vita nostra auctor sit, rectissimè appellant. idem* FULMINATOR, FULGURATOR *&* TONITRUALIS *ac* SERENATOR *dicitur.* Omittere etiam sine piaculo non possum nobilissimum locum Senecæ è II. Natural. Quæst. suprà nobis prætermitum, sed huc mirificè facientem: *Ne hoc quidem* (ait vir Sapiens) *crediderunt majores nostri Iovem, qualem in Capitolio & cæteris ædibus colimus, mittere*

3 Lib. 2. c. 7.

tere manu fulmina; sed eundem, quem nos, IOVEM *intelligunt*: CUSTODEM RECTOREMQUE UNIVERSI, ANIMUM *ac* SPIRITUM MUNDANI HUIUS OPERIS, DOMINUM *&* ARTIFICEM, *cui nomen omne convenit.* In Volumine Smetiano Antiquarum Inscriptionum Ara Tudertina est, cum Titulo: ARA IOVIS FULGURATORIS. quem ad Capitolinum nostrum spectare existimo. Aliæ Romæ cum Inscriptione: IOVI. SANCTO. BRONTONTI. quæ ad Tonantem [4] potius in Clivo ab Augusto dedicatum referendæ. Hunc tamen Poëtæ usitatâ sibi libertate cum *Fulminante* Capitolino sæpè confundunt. ut Ovidius [5] in Fastis:

Si torus in pretio est, dicor Matrona
Tonantis.

non tamen isto loco.[6]

Ad

4 Vide infrà cap. 39. 5 Lib. 6. 6 Lib. 1. Fast.

*Ad penetrale Numæ, Capitolinum-
que* TONANTEM,
Inque IOVIS SUMMI *cædi-
tur Arce bidens.*

Ubi expressè *Iovem summum* à Tonante Capitolino discriminat. *Capitolinum* autem vocat, quia ad clivum (uti diximus) ejus Templum dedicatum. Confundunt etiam, Sillius lib. XII.

*Et demigrantem Tarpejâ rupe To-
nantem.*

idemque alibi: & Martialis lib. IX.

*Adspice Tarpejum, Pallatinumque
Tonantem,*
*Ausa nefas Lachesis læsit utrum-
que Iovem.*

Nec Poëtæ solùm confundunt, quibus veniam facilè tribuimus; sed (quod indignor) Antiquarii [1] etiam quidam, ducti errore loci Pliniani, sed parum à se intellecti, aut sinistrè interpretati. Is est lib. XXXIV. c. II. ubi de discri-

1 Illi quoque qui Indicem PliniI concinnârunt.

scrimine Æginetici & Deliaci æris: *Bos æreus inde captus in foro Boario est Romæ. hic est exemplar Æginetici æris. Deliaci autem, Iuppiter in Capitolio in Æde Iovis Tonantis.* & alterius infrà lib. XXXVI: *Primùm, ut arbitror, Romæ marmoreos parietes habuit scæna M. Scauri. qui non facilè dixerim sectos, an solidis glebis positos; sicut est hodie Iovis Tonantis ædes in Capitolio.* Utriusque tamen differentiam egregiam cùm ex situ diverso Templorum, tum ex verbis Suetonianis, observare est in vitâ Augusti: *Cùm dedicatam* (ait [2]Suetonius) *in Capitolio ædem Tonanti Iovi aßiduè frequentaret, somniavit queri Capitolinum Iovem: cultores sibi abduci. seque respondisse: Tonantem pro janitore ei adpositum. Ideoque mox tintinnabulis fastigium ædis redimivit, quod ea ferè januis dependebant.* quæ tamen clariora legentibus & apertiora fierent, si ea adjunxerint, quæ nos de Æde

2 Cap. 91.

Æde IOVIS TONANTIS, suo loco [3] adferemus, cùm aliorum in Capitolio Deorum Dearumque Sacraria describentur. Erat & cognomen Iovis nostri alterum (quod ex veteribus inscriptionibus Goltzius [4] profert) IOVIS OPT. MAX. SARAPIDIS. Unde & in Græcis lapidibus passim legitur: ΔΙΙ. ΗΛΙΩΙ. ΜΕΓΑΛΩΙ. ΣΑΡΑΠΙΔΙ; ex Ægyptiorum videlicet opinione natum, qui *Sarapidem* à Sole, & Solem à Iove non distinguunt. ut eruditè atque eleganter à Macrobio demonstratum est lib. I. Saturnal. c. xx. & sequenti. Quam opinionem Ruffinus etiam noster attingit lib. II. Historiæ Ecclesiasticæ, his verbis: *De Sarapidis origine diversa fertur opinio. alii Iovem putant, cujus capiti modius superimpositus. vel quia cum mensurâ modoque cuncta indicet moderari, vel, vitam mortalibus frugum largitate præberi.* sed quem ille *modium*

3 Infrà c. 39. 4 In Thesauro Antiquario.

dium Macrobius dicto libro [5] *calathum* vocat: eumque simulacro ejus additum vult, *quia & altitudinem sideris monstrat;& potentiam capacitatis ostendit:quia in solem omnia terrena redeunt, dum immisso calore rapiuntur.* Atque hujusmodi modium, sive calathum, simulacro Iovis impositum est videre, cùm in aliis multis tum in numo æreo D. Hadriani, quem in gratiam hujusmodi elegantias amantium adpingam: Dictus tandem àRomâ UrbiumPrincipe & Romanâ Arce IUPPITER ROMANUS, apud Livium lib. IIX. de Latinorum Legato: *Cùm & Coss. crebrò Deos imploranteis, testes fœderum, & Patrum indignationem & numina* IOVIS ROMANI *sperneret.* quemadmodùm ab aliis Italiæ civitatibus aut locis *Hercules Tiburtinus, Iuno Vejentana, Fortuna Antias* & *Prænestina, Pallas Surrentina, Apollo Cumanus*, & extra Italiam infiniti hujusmodi

5 Cap. 20.

fol 264

jusmodi Tituli variarum Divinitatum.

Caput XXI.

Cellarum Ornamenta è sacris Donariis. *quid propriè* Donaria. Aurum, Gemmæ, Statuæ, Coronæ, Arma, Picturæ, Vasa pretiosa, Vestes aliaque munera *Jovi oblata.* De Auro *primùm dictum: ejus quanta vis in Capitolio dicata. id* Triumphale *aut* Votivum *potissimum fuisse, aliquando* Coronarium *aut* Fideicommissum: *expilatum à variis aut mutuò sumptum. Diversæ de auro Gallico sententiæ. quid sit in Prudentio,* Placare Delubra. *Corvi & mures aurum adroserunt.* χρυ-

σὸς ἄφθαρθος : *idque è Sappho Poëtriâ probatum.*

Cellarum modum, formamque, ac figuram (quò per injuriam temporum licuit) stilo illustravimus; restat ut earum Ornamenta (quæ illustria sanè fuerunt) paucis prosequamur. [1] Nam *in Fanis* (ut Macrobius inquit è Papyriano jure) *alia Vasorum sunt & sacræ suppellectilis: alia Ornamentorum. Quæ Vasorum sunt, instrumenti instar habent, quibus semper sacrificia conficiuntur: Ornamenta verò sunt clypei, coronæ, & hujuscemodi Donaria.* quo in loco καταχρηστικῶς *Donaria* pro ipsis *Donis* usurpari ex Virgiliano interprete constat, in locum istum [2] è IV. Georgicor.

> *Quæsitas ad sacra boves Iunonis, & Uris*
> *Imparibus ductos alta ad Donaria currus.*

Anno-

1 Lib. 3. Sat. c. 11. 2 Et in 12. Æneid.

Annotat enim, *Donaria propriè loca esse, in quibus Dona reponerentur Deorum:* cùm tamen pro ipsis Donis, & Muneribus sacris, imò & Templis ipsis, abusivè usurpentur. Servi auctoritatem egregiè juvat Apulejus lib. IX. Metamorphos. ubi ait: *Cantharoque & ipso simulacro quod gerebam apud Fani Donarium redditis ac consecratis, alterâ die productum me, rursum voce præconis vænui subjiciunt*, ubi negari omninò non potest, quin pro repositorio aliquo Donorum, sive ἱεροθήκη *Donarium* sit positum. quæ res diligentissimum interpretem Beroaldum minimè fefellit. Hujusmodi autem Munera sive ornamenta, omninò multa & pretiosa in Capitolio fuere. Auri scilicet magna vis, Gemmæ variæ, Statuæ ex omni metallo, Clypea diversa, Arma & Tropæa sumptuosa, Coronæ aureæ innumeræ, Picturæ effectissimæ, Vasa summorum artificum, Vestes admirandæ. Præcipua

horum à Ducibus, Regibus, Rebuspublicis, aut Victoriæ gratulandæ, aut Fœderis firmandi, aut Voti nuncupandi caussâ Iovi Opt. Ma. oblata. Accedebant illa quæ ab Ædilibus Curulibus è pecuniâ mulctatitiâ interdum posita, & à Senatu ipso, à Principibus, & Triumphantibus Divinitati consecrata. Primam tamen in primariâ illâ cella χρύσεος ὁ Διὸς [3] παῖς, apud parentem suum positus admirationem merebatur. Ejus quæ fuerit in Capitolio majestas hoc capite pertexam; reliqua deinde Ornamentorum, per suas partes, sigillatim explicaturus. Duas in Capitolio (uti & cæteris Templis) sacrandi Auri caussas potissimùm reperio: Voti, & Triumphi. quas prudentissimus scriptor suggerit Annali XV. cùm ait: *Inque eam prædam etiam* DI *cessere spoliatis in Urbe Templis, egestoque auro, quod* TRIUMPHIS, *quod* VOTIS *omnis P. R. ætas* PROSPERE,

3 Sappho Poëtria apud Scholiast. Pindari.

SPERE, *aut* METU *ſacraverat.* Certè in metu aliquo publico nihil uſitatius aut crebrius quàm dona hujuſcemodi Iovi & cæteris Diis polliceri. Inde totiens apud Livium: *Conſules paludati Votis Nuncupatis in Provincias profecti.* & apertè apud eundem lib. XXXI. *Ludos Iovi Donumque vovere Conſulem, cui provincia Macedonia eveniſſet,* (Senatus) *juſſit.* Formulam autem ſive Verba concepta, queis ſolemne id votum nuncupabatur à Senatu, Pontifice Max. præeunte, idem ſcriptor attulit libro XXXVI: SI. DUELLUM. QUOD. CUM. ANTIOCHO. REGE. SUMI. POPULUS. JUSSIT. ID. EX. SENTENTIA. S. P. Q. ROMANI. CONFECTUM. ERIT. TUM. TIBI. JUPPITER. P. R. LUDOS. MAGNOS. DIES. X. CONTINUOS. FACIET. DONAQ. AD. OMNIA. PULVINARIA. DABUNTUR. DE. PECUNIA. QUANTAM. SENATUS. DECREVERAT. QUISQUIS. MAGISTRATUS. EOS. LUDOS. QVANDO. UBIQUE. FAXIT. HI. LUDI. RECTE. FACTI. DONAQUE. RECTE.

 DATA.

DATA. SUNTO. Eò facit vulgatum illud Petronii: *Ipse Senatus recti bonique præceptor* CIↃ. *Pondo auri Capitolio promittere solet.* Et quod in Veteri Inscriptione positum: JOVI. OPTIMO. MAXIMO. SENATUS. POPULUSQUE. ROMANUS. VOTO. SUSCEPTO. PRO. SALUTE. IMP. CÆS. QUOD. PER. EUM. P. R. IN. AMPLIORI. ATQUE. TRANQUILLIORI. STATU. EST. Hoc etiam est quod Asclepiades Præfectus apud Prudentium [1] *Placare Delubra* dicit, his verbis:

Hoc sanctum ab avo est, hoc est ab avis traditum,
Placanda nobis pro Triumphis Principis
Delubra, faustus ut secundet gloriam
Procinctus, utque subjugatis hostibus
Ductor quietum frænet orbem legibus.

Quæ

1 Martyrio Romani.

Quæ solemnis Nuncupatio in vilissimam demum adulationem transiit, ut quicquid delirâssent Principes aut somniâssent Dono aliquo Jovi consecrato sanciretur. [2] scribit enim Cornelius Tacitus Agrippinâ ac Sejano interemptis decretum à Senatu, *ut* xv. *Kalendas Novemb. utriusque necis die, per singulos annos donum Jovi sacraretur.* [3] Itemque, *ut Eiduum Septemb. dies, quo se Libo Drusus interfecerat, dies festus haberetur, & dona Jovi, Marti, Concordiæ consecrarentur.* quæ adulationes pessimis illis temporibus adeò frequentes fuêre, ut non injuriâ tunc iste apud Senatores exclamaverit: [4] *O homines ad servitutem paratos!* nosque iis omnibus describendis frustra laboraremus. Alterum & potius illud aurum fuit, quod re benè gestâ Duces Triumphantes offerebant in Templo dedicandum. Ita M. Camillum Ur-

M 4 bis

2 Annal. 6. & Suet. Tib. 3 Idem Annal. 2. 4 Idem Ann. 3.

bis Liberatorem legimus post Gallos ad internicionem cæsos, [5] *bis mille pondô auri* in cellam Capitolinam condidisse. cujus auri dimidium Matronas (quo sacro auro abstineretur) contulisse quidam volunt; reliquum è Manibiis adjectum Gallicis, sed anteà partum à Gallis è delubris Urbanis detractum. Livius tamen illud quoque adjectum putat, [6] *quod ex aliis Templis inter trepidationem collatum in Jovis cellam fuerit. cùm enim in quæ Templa referri quodque oporteret confusa memoria esset, Sacrum omne judicatum esse, & sub Jovis cellâ poni jussum.* Bis autem in Historiis reperimus Matronas Romanas Aurum collativum dedisse. Primùm ad Votum Apollini Delphico, quo se Camillus Bello Vejente damnaverat, persolvendum; secundò (uti diximus) ob Gallorum exercitum ab obsidione Capitolii submovendum. Festus Pompejus de isto:

5 Liv. lib. 6. & Plin. 33. c. 1. 6 Ibidem.

isto: *Pilentis & carpentis Matronis per Urbem vehi concessum est, quòd cùm aurum non reperiretur ex voto, quod Camillus voverat Apollini Delphico, contulerunt.* Ea erat *Patera* (ut [7] Livius) sive *cratera aurea* (ut eam alibi [8] Festus vocat) *octo Talentorum.* Cujus pretium Matronisne à P. R. restitutum sit, an illud potiùs quod liberandæ à Gallicâ obsidione Urbi deinde collatum est, Scriptores ambigunt. Plutarchus in Camillo redditum iis Aurum non scribit, sed decretum à Senatu, μετὰ θάνατον, ὥσπερ ἐπὶ τοῖς ἀνδράσι, καὶ ταῖς γυναιξὶ λέγεσθαι τὸν ἄξιον ἔπαινον. quod Livius interpretatur: *Ut earum sicut virorum post mortem solemnis laudatio esset.* quem tamen honorem iis tributum mavult ob Tributum Capitolinum persolutum. Itaque magna heic opinionum confusio est. nec tamen mirandum, cùm non defuerint qui aurum illud Gallis traditum, non extor-

7 Lib. 5. 8 In Matronis.

tum à [1] Camillo (ut fama est communis) sed in Gallias asportatum, & à Livio Druso Proprætore inde relatum putent. [2] Alii (inter quos Trogus Pompejus) civitatem in Galliâ Massiliensium; cùm ex Legatis suis, ab Apolline Delphico revertentibus, captam incensamque Romam intellexisset, *aurum & argentum publicum privatumque contulisse ad explendum pondus Gallis, à quibus redemptam pacem cognoverat.* Quicquid demum hujus sit, satis constat etiam ante Gallicam irruptionem, aurum in Deorum Templis quà in Prosperitate, quà in Trepidatione Publicâ à P. R. sacratum. qui deinde mos ad posteros transivit. [3] Legimus enim C. *Sulpicium Dictatorem auri ex Gallicis spoliis satis magnum pondus, saxo quadrato septum, in Capitolio sacravisse.* & longo pòst tempore Dictatorem alterum L. Sul-

1 Sueton. Tib. c. 2. 2 Justin. lib. 43. 3 Liv. lib. 7.

L. Sullam Felicem, *tredecim millia pondô auri, quod ex Capitolinæ Ædis incendio, cæteriſque*[4] *delubris C. Marius filius Præneſte detulerat, & argenti ſacri ſeptem millia,* præter gentium devictarum prædam longe opulentiorem Triumpho ſuo exhibuiſſe. cujus magnam partem quis neget uti propriam Jovi Capitolino, & fortaſſis cum fenore reſtitutam? ſemper autem eam Triumphantium conſuetudinem fuiſſe, ut pecuniam è Manibiis magnam Capitolio dicarent, D. etiam Auguſti factum oſtendit. quem [5] Suetonius adfirmat unicâ, ſed prodigioſâ, largitione: *ſedecim millia pondô auri in cellam Jovis contuliſſe.* Triumphale itaque hoc Aurum erat, ſed diverſum ab eo quod ad Coronas aureas Imperatoribus ex Provinciâ decedentibus, ad decorandum Triumphum, conferretur: [6] στεφανικὸν τέλεσμα Græcis, aut

χρυ-

4 Plin. lib. 33. c. 1. 5 Vitæ ejus cap. 30. 6 Lipſ. Admirand. 2. c. 9.

χρυσίον ἐς στεφάνους, *Coronarium* Romanis appellatum. Ejus meminit idem Augustus, in Indiculo, rerum à se gestarum, Ancyrano:

IN. CAPITOLIO. ET. IN. ÆDE. DIVI. IULI. ET. IN. ÆDE. APOLLINIS. ET. IN. ÆDE. VESTÆ. ET. IN. TEMPLO. MARTIS. CONSECRAVI. QUÆ. MIHI. CONSTITERUNT. CIRCITER. MILLENIS: AURI. CORONARI. PONDO. TRIGINTA. QUINQUE. MILLIBUS.

Vides itaque & Coronarii hujus auri partem ornando Capitolio à Religioso Principe datam. quâ in re parentis sui Dictatoris famam visus castigare, [7] qui, *in Primo Consulatu* CIↃ.CIↃ.CIↃ. *Pondo auri è Capitolio furatus, tantundem inaurati æris reposuerat.* Quanquam & Magnus Pompejus eum Thesaurum dissipare maluerit, quàm augere.

7 Sueton. Cæs. & Plin. lib. 19. c. 3.

gere. scribit enim Plinius [8], *Tertio ejus Consulatu* CIↃ. CIↃ. *P. à Camillo* (ut suprà diximus) *in solio Jovis condita periisse*. in subsidium (opinor) Civilis belli à Senatu & Collegâ illi concessa: Scribit enim Dio Cassius [9] statim à Curionis ab Urbe discessu pecuniam & militem ab his Cn. Pompejo attributum. Nihilominus ipse Cæsar Octavius pecuniam è Capitolio anteà acceperat, sed gratuitò, & fœneratò. sic enim Appianus lib. v. de bello Civili, loco mirificè huc facienti: Καὶ χρήματα τῷ Λευκίῳ μὲν ἐξ ἐθνῶν τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου οὐ πολεμουμένων· Καίσαρι δὲ ἃ εἰλήχει πάντα, χωρὶς Σαρδοῦς, ἣ ἐπολεμεῖτο, ὅθεν ἐκ τῶν ἱερῶν ἐδανείζετο σὺν χάριτι ἀποδώσειν ἐπισχνούμενος· ὁπότε Ῥώμης ἐκ τοῦ Καπιτωλίου, καὶ ἀπὸ Ἀντίου καὶ Λανουβίου, καὶ Νεμοῦς, καὶ Τίβουρος. ἐν αἷς μάλιστα πόλεσι καὶ νῦν εἰσι θησαυροὶ χρημάτων ἱερῶν δαψιλεῖς. De Nerone etiam Tacitus [10] notavit (quem initio laudavimus)

8 Lib. 33. 9 Lib. 41. 10 Et Sueton. cap. 32.

mus) *spoliâsse in Urbe Templa, & egessisse aurum, quod omnis P. R. ætas prosperè aut metu sacraverat.* & quis dubitet quin purpureus Prædo Gazam Capitolinam ut opulentissimam inter primas invaserit? Sed & bello Civili Vitelliano de Germanis militibus Josephus ait: [1] *Direptis primùm Templi Donariis mox ipsum incendisse.* Ex adductis testimoniis illud ampliùs observare est non Romæ modo, sed & in aliis alibi Templis usitatum, Aurum factum infectumque Deorum fanis committere. sed aliâ (ut opinor) interdum ex caussâ; Custodiæ, & fidei videlicet, quæ nusquam arctior, quàm in Templis; nusquam sanctior, quàm apud Deos. Quod etiam Romæ sic factum auctor est Cicero de Æde Opis: Juvenalis, de Castoris & Pollucis: Herodianus [2], de Pacis: cujus verba subscribam: Πλουσιώτατον δὲ τὸ πάντων ἱερῶν, δι' ἀσφάλειαν ἔχεστο καὶ ἃ εἶχεν, ἐκεῖσε

1 Lib. 5. c. 13. de bello Judaic. 2 Lib. 1.

ἐκεῖσε ἐθησαυρήσατο. cùm enim multis periculis & grassationibus nocturnis alia Urbis loca essent obnoxia, ibi velut in tuto positi census crediti, cùm militares excubiæ continuò Templis prætexerentur. Sed in Summi etiam Dei Templo Hierosolymis id fieri solitum fidem faciunt Crassi rapinæ Josepho [3] memoratæ; & ditissimi cujusdam Tobiæ Hircani facultates in eo Templo repositæ: quibus Antiochum Principem per Legatos suos insidiatum sacræ etiam litteræ [4] testantur. Illud verò mirandum, quod à Livio [5] inter prodigia adfertur, *Aurum in Capitolio corvos non lacerâsse tantùm rostris, sed etiam edisse creditos.* & alibi: *Mures illud arrosisse.* quod Frusinone etiam aliquando factum Julius Obsequens adnotavit. Alioqui Aurum ipsum ἄφθαρτον secundum Pindari Scholiasten, id est, *ævi injuriâ incorrupti-*

3 Lib. 14. Antiq. c. 12. 4 2. Machab. c. 3.
5. Lib. 40. & Plut. in Sulla.

ruptibile. cujus rationem reddidit è Sapphô Poetria: Ὅτι Διὸς παῖς ὁ χρυσὸς, κεῖνον ὐ σὴς ὐδὲ κὶς δάπτει, *quia Chrysum Jovis filium nec cossus nec tinea arrodit.*

CAPUT XXII.

Anulorum & Gemmarum *apud veteres luxuria. Dei anulati.* Dactylotheca *Mithradatis Jovi sacrata. Augusti & Augustæ in Capitolium munificentia.* Crystalli *pretium.* Pocula murrhina *Triumphi Pompejani.* Vasa argentea Mentoris, Amphoræ, Canthari, Pateræ aureæ *Camilli.* Candelabrum gemmatum *Regum Syriæ.* περπολὴ, *sive,* Vitis aurea *Aristobuli. Capitolium etiam ab exteris ornatum.*

Ab

Ab Auro Capitolino ad Gemmas transſibimus: cùm & Gemmæ venuſtare aurum, & illud viciſſim Gemmas publicâ etiam æſtimatione celebratum ſit. Inde Anulorum nata ornamenta: quibus tantum pretii vetuſtas fecit, ut nobilibus cælaturis eos diſtinguendo, & illuſtribus exquiſitiſque gemmis exornando, ad ſummum tandem luxuriæ pervenerint. Egregiè pro more ſuo & eleganter Plinius: *Multis hoc modis, & cætera omnia, luxuria variavit.* [1] *gemmas addendo exquiſiti fulgoris, cenſuque opimo digitos onerando: mox & effigies varias cælando; ut alibi ars, alibi materia eſſet in pretio.* Adeò enim inſano illo luxu delectatos fuiſſe veteres reperimus, ut Deos etiam ejus expertes conſiſtere haud paterentur. nam cùm variè nunc his, nunc illis in digitis anulos circumferrent, [2] *poſteà* (ait idem Plinius) *pollici*

1 Lib. 33. c. 1. 2 Ibidem.

pollici proximo induere, etiam Deorum simulacris. Ex eâ consuetudine natum deinde opinor ut Dactylothecas integras Templis sacrarent. Quemadmodum M. Varro, [3] aliique ejusdem ætatis auctores adfirmant, *Pompejum Magnum eam, quæ Mithradatis Regis fuerat, inter dona in Capitolio dedicavisse.* eaque secunda omnium fuit, quas unquam Roma vidit, cùm primus omnium privignus Sullæ Scaurus Dactylothecam ibi aliam instituisset. Quam Pompeji munificentiam æmulatus Augustus, eadem (de quâ paullò ante) donatione [4] *gemmas ac margaritas quingenties HS. in callâ Capitolini Jovis condidit.* & uxor ejus Livia, mulier ornandorum Deorum vehementer studiosa, *magnitudinem amplissimam crystalli, Librarum circiter quadraginta* eidem Templo donavit. Quanquam alii codices hanc lectionem

3 Apud Plin. lib. 37. c. 1. 4 Sueton. Aug.
5 Plin. lib. ult. c. 11.

nem Plinianam ſollicitent, & pro XL. *quinquaginta*, pro *Liviâ Auguſtâ*, *Divum Auguſtum* ſubſtituunt. in quâ quid cui ſit præferendum non adeò proclive eſt diſcernere. [6] Sanè iis temporibus magnum cryſtallo adhuc pretium fuiſſe vel unius Vedii Pollionis furor oſtendit, ad murænas ſervulum illum damnare cupientis, qui calicem unum cryſtallinum in [7] præſentiâ Auguſti confregerat; vel Neronis Auguſti, *cùm amiſſarum rerum nuncio accepto duos ex eâ materiâ calices in ſupremâ irâ fregit illiſos.* Noſtro autem ævo, ut plura alia, ſic prodigioſæ glaciei auctoritas eviluit. Par æſtimatio Murrhinis circa eadem & inferiora etiam tempora fuit. Eo enim Triumpho, quem ex a. d. III. Kalendas Octob. M. Meſſallâ, & M. Piſone Coſſ. magnificentiſſimum Pompejus duxit, VI. *pocula Murrhina*, [8] *tunc primùm in Urbe*

6 Dio lib. 54. 7 Plin. ibid. & L. 3. ff. de ſup. leg. 8 Plin. ibid. & lib. 7. c. 26.

Urbe conspecta, Jovi Capitolino dedicavit. quæ tamen conqueritur Plinius à Deorum ministerio *ad hominum usum abiisse protinùs, abacis & vasis escariis indè expetitis.* Unde Martialis lib. XII. ævi istius luxum perstringens:

Si calidum potas, ardenti Murrha Falerno
Convenit, & melior sit sapor ille mero.

Sed quia ex Romano illo Polyhistore (Plinium dico) Gemmarum Capitolinarum Catalogum texere incepimus, non omittenda ex eodem videntur Mentorei operis Toreumata, gemmis quibuscumque & ornatiora & pretiosiora. Ait enim lib. VII. cap. XXXVIII: PHIDIÆ *Jovem Olympium cottidiè testimonium perhibuisse,* MENTORI *Capitolinum, & Dianam Ephesiam, quibus fuere consecrata artis ejus vasa.* & lib. XXXIII. cap. penultimo: *Mirum in auro cælando in-*

inclaruiſſe neminem , argento multos: maximè tamen laudatum eſſe Mentorem. Quatuor paria ab eo omninò facta eſſe, ac jam nullum exſtare dici, cùm Templum Dianæ Epheſiæ ac Capitolium jaceret incendiis. Periêre igitur pretioſiſſima illa vaſa aut incendio Vitelliano, quo Donaria ejus Templi direpta ſunt, [1] quodque in initia imperii Veſpaſiani incidit (quo Plinius fortè iſta commentabatur;) aut poſtremo illo, quod Tito imperante fortuitò contigiſſe ſcriptores [2] adfirmant. Sed quàm irreparabilis eorum vaſorum jactura fuerit vel hinc licebit conjecturam facere, quòd L. Craſſus Orator duos Scyphos, ejuſdem artificis manu cælatos, centumque ſeſtertiis coëmtos *nùmquàm uti propter verecundiam eſt auſus.* quaſi Deorum tantùm immortalium honori ſummi artificii miniſterium deberetur. Pari æſtimatione

1 Vide Joſephum capite ſuperiori. 2 Plutarchus in vita Poplicolæ, Xiphilinus in Tito. Plin. lib. 33. cap. 11.

tione Amphoræ illæ fictiles, tenuissimæ subtilitatis, de quibus Plinius lib. xxxv. cap. xii: *Hodieque in Templo* [3] *ostenduntur Amphoræ duæ propter tenuitatem consecratæ, discipuli magistrique certamine uter tenuiorem humum duceret.* In Veteri etiam Inscriptione legimus: CANTHARUS. EX. IUSSU. IOVI. OPT. MAX. POSITUS. cujus etiam pretium inde conjicimus, quod tam illustri in loco offerri jussus ac conservari. Receptæ autem jam olim consuetudinis esse vasa hujusmodi pretiosa in Templis dicari, factum Furii etiam Dictatoris ostendit, qui trium simul bellorum victor, longè plurimis captivis sub hastâ vænundatis, tantum æris redegisse dicitur, *ut pretio pro duro Matronis persoluto, ex eo quod supererat Tres Pateras aureas fecerit, quas cum Titulo nominis Camilli ante Capitolium incensum in Jovis cellâ*, Livius adfirmat, *ante*

3 Ita vocatum Capitolium κατ' ἐξοχήν.

ante pedes Junonis positas fuisse. Ut de Græciæ Delubris nihil dicam: quorum sumptuosissima Donaria, quà à Græcis ipsis quà Barbaris oblata, eruditissimo volumine Pausanias recenset. *Quin & cæteros Reges multos, multas liberas civitates, multos privatos, opulentos & potentes viros habuisse in animo Capitolium sic ornare, ut Templi dignitas Imperiique majestas postulabat,* Cicero adfirmat disertissime lib. IV. in Verrem. idemque gravissimam Verri criminationem adfert, quòd *Candelabrum è gemmis clarißimis, opere mirabili perfectum,* dolo malo interverterit: à Regibus Syriæ, Regis Antiochi filiis, Capitolio destinatum donum. *Erat enim* (inquit) *eo splendore, qui ex clarißimis & plurimis gemmis esse debebat: eâ varietate operum, ut ars certare videretur cum copiâ: eâ magnitudine, ut intelligi posset non ad hominum apparatum sed ad* AMPLISSIMI TEMPLI *ornamen-*

namentum esse factum. Quod Syriacum Donarium, privatâ fraude Jovis Capitolini manibus extortum, alterius ex eadem provinciâ sumptuosissimi memoriam renovat: Vitis scilicet aureæ quingentis talentis æstimatæ, nomine [1] τερπωλῆς, ab Aristobulo Magno Pompejo dono missæ. de quo ita Strabo Cappadox apud Josephum: Τοῦτο μέντοι τὸ δῶρον ἱστορήκαμεν καὶ ἡμεῖς ἀνακείμενον ἐν Ῥώμῃ, ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Διὸς τοῦ Καπετωλίου, ἐπιγραφὴν ἔχον: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. ΤΟΥ. ΤΩΝ. ΙΟΥΔΑΙΩΝ. ΒΑΣΙΛΕΩΣ. ἐτιμήθη δὲ εἶναι πεντακοσίων ταλάντων. ΑΡΙΣΤΟΒΥΛΟΝ μὲν οὖν τοῦτο λέγεται πέμψαι τῶν Ἰουδαίων δυνάστην. Nec dubito quin ad hunc Donariorum luxum respexerit Horatius [2] cùm οὐκ ἄνευ χολῆς ita exclamet:

Vel nos in CAPITOLIUM,
Quò clamor vocat & turba faventium,
Vel nos in mare proximum,
Gem-

1 Id est, Oblectamenti. lib. 14. Antiq. cap. 5.
2 Lib. 3. Od. 24.

Gemmas & lapides, aurum & inutile,
Summi materiam mali,
Mittamus.

[1] Ovidius etiam, ubi de Antiquâ Quiritium ſimplicitate:

Frondibus ornabant quæ nunc Capitolia gemmis,
Paſcebatque ſuas ipſe Senator oves.

[2] Quanquam intolerabilem illi cauſſam faciunt Caji Principis qui rem ſolis Templis, & mundo muliebri hactenus cognitam margaritas (inquam) ad ſocculos demiſit: [3] & Neronis Principis qui ſceptra, & perſonas, & cubicula Viatoria unionibus conſtruebat. Quæ enim luxuria profligatior exiſtimari poſſit? quæ deterior eorum qui ad alveos luſorios & potoria vaſa rem pretioſiſſimam tranſtulerunt? quod tamen & Mithradatem [4] Ponti-

N cum

1 1. Faſtor. 2 Sueton. Calig. 3 Plin. lib. 37. 4 Plin. ibid.

cum fecisse legimus, & P. R. usurpasse omnis Veterum eloquentia conquesta est. Cæterùm cui cordi erit similes Gemmarum thesauros à Romanis Principibus in aliis Urbis Delubris consecratos, nôsse: is eruditissimi operis Pliniani librum septimum ac trigesimum (si libet) percurrat: ac præcipuè libri ejus caput princeps ad finem. Et hæc quidem de Gemmis præclarissimi Templi: quarum memoriam scriptores conservârunt. Quis autem dubitet quin longè plura & fortè pretiosiora in eo Templo opulentissimi Cæss. Domitianus, Trajanus, Antoninus, alii, κειμήλια deposuerint: quæ scriptores vel multitudinis eorum tædio dissimulârint, vel cottidiani adspectus lassitudine quasi negligentes prætererint?

C A-

CAPUT XXIII.

Occasione superioris capitis de subobscuro LivI loco quæsitum. Videri aliam in cællâ Jovis Ædiculam *fuisse Antiquariis omissam:* Victoriæ Aurea Hieronis *summæ in Templo dignitatis. aliæ* Bocchi Numidæ *quomodo fingi eæ ac pingi solitæ.* Ara Victoriæ *in Curiâ. Templi* cælla *in tres partes divisa. Alter Taciti locus examinatus.*

Quandoquidem verba suprà M. Tullii retulimus, in queis *multos Reges exteros, multas liberas civitates, Capitolium P. R. ornare in animo habuisse* confirmavit; omittere impræsens non possim quin Antiquariorum nostrorum sive ineptiam, sive incu-

riam obiter accusem: qui subobscurum in Livio locum de Iovis cællâ, vel prætermiserunt; vel si attulerunt, nè perfunctoriè quidem explicare sunt conati. Is est è lib.xxxv. sic conceptis verbis: *De mulctâ damnatorum Quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ, in cællâ Iovis, supra fastigium Ædiculæ.* quo equidem in loco diu me torsi, dum quæ ea Ædicula intus cællam esset aliundè investigarem. [1] Elegantissimus Lipsius, in Admirandis, sensisse videtur per Ædiculam ipsam Templi cællam notari: quod certè (pace Manium ejus dictum sit) nimis exile nomen fuerit vastæ ac primariæ cællæ, in tam grandi illo ac capaci tot hominum millium Templo. præsertim cùm grandia ista nomina *Ædis, Delubri, Templi* à scriptoribus omnibus ei solenniter tributa. Deinde, quomodò supra Fastigium cællæ Quadrigæ illæ esse potuerint, si in-

tra

1 Lib. 3. c. 5.

tra ipſam collocatæ? Ego (ut meam tenebroſo loco facem quoque admoveam) obſervaveram aliquando Vetuſtiores Templi cællam in tres ferè partes dividere: in πρόναον, ſive *Veſtibulum* ejus: Varro πρόδρομον vocat; ἀπόθεσιν,[1] ſive *Dei ſolium*, aut corpus cellæ: *Seßimonium*[2] (ut videtur) Vitruvius adpellat; & ὀπισθόδομον,[3] ſive *Poſtædium* (ut ita dicam) poſticam ejus partem. Jam in ipſâ cællâ, aut cællæ alis, videntur & minores cællæ ſive Ædiculæ fuiſſe (*Capellas* nos dicimus) in queis minora Deorum ſimulacra ponerentur. quamvis enim cælla in Templis *non niſi uni Deo ritè conſecraretur*; non vetabat tamen Religio quin aliorum Deorum imagines ibi ponerentur: putà ad ornatum ejus Templi aut cultum. Sic enim legimus[4] in cælla Jovis Olympii Gratiarum conſortium, opus Phidiæ fuiſſe poſitum;

 & in

1 Gloſſæ Veteres à Vulcanio correctæ. 2 Præfat. lib. 7. 3 Ulpian. Orat. Demoſth. contra Timocr. Liv. lib. 27. 3 In Pauſania, Plinio, Livio.

& in Delubro Cyziceno, eburneum Jovem coronatum ab Apolline alterius materiæ, & in Templo Apollinis Romæ, ad Porticum Octaviæ, Latonam & Dianam, & Musas novem marmoreas, & alium Apollinem nudum; & in hoc ipso Capitolio Junonis simulacrum in cællâ Jovis fuisse, ad cujus pedes Pateras illas aureas Camillus posuerit. Ut statim meminimus. Forsitan igitur hujusmodi aliquid cavum, aut θολωειδὲς, in Liviano loco intelligendum sit, quod *Ædicula* vocetur: cui Ædiculæ, sive interiori cællæ, Quadrigæ aureæ fuerint impositæ. Cujus autem Dei simulacrum ibi fuerit, difficile putem explicatu, in tanto sacrarum statuarum numero, nisi fortè nobilis ejus *Victoriæ Aureæ*, quam HieroRex Syracusanus Capitolio miserat dedicandam. de quâ idem Scriptor lib. XXII: *Legati Syracusani ab Hierone missi, præter multa alia munera, quibus bella juvari solent, ominis caussâ*

causſâ VICTORIAM AUREAM PONDO CCCXX. *adferre ſeſe nunciârunt.* Additque Legationis Formulam: ACCIPERENTQUE. EAM. TENERENTQ. ET. HABERENT. PROPRIAM. AC. PERPETUAM. & ſubjungit Senatum Romanum, OMINIS. GRATIA, ACCEPTÆ. SEDEM. DIVÆ. DEDISSE. DICASSE. CAPITOLIUM. TEMPLUM. IOVIS. OPT. MAX. magnâ cum ſpe: IN. EA. ARCE. URBIS. ROMÆ. SACRATAM. VOLENTEM. PROPITIAMQ. FIRMAM. AC. STABILEM. P. R. FORE. Quibus ex verbis adparet magnæ illud Donum venerationi fuiſſe, & non humiliter in Templo conſecratum. conſecratum autem (ut veroſimile eſt) in cællâ Jovis. Meminit ejus muneris P. etiam Victor in Topographiâ [1] Urbicâ, cùm ait: *Victoria aurea in Templo Jovis Opt. Max.* ſed ut antiquioris puto. nam ad ſua tempora incolume permanſiſſe, inter

1 Regione Fori Romani.

tot incendia ac rapinas, difficulter adducor, ut credam. Forsitan & Prudentius, Apologetico in Symmachum:

Quæ si defuerint, bellantibus AUREA *quamvis*
Marmoreo in Templo rutilas VICTORIA *pennas*
Explicet, & multis surgat formata metallis
Non aderit.

Alatam certè Capitolinam Victoriam fuisse, præter Numos & Monimenta omnia vetera, quæ alas ei tribuunt, ratione etiam persuadeor ut credam, quam Drepanius Pacatus in Panegyrico proponit: *Rectè* (inquiens) *germana illa pictorum Poëtarumque commenta Victoriam finxisse Pennatam, quod hominum cum fortuna euntium non cursus est, sed volatus.* ἄπτερον tamen apud Athenienses Victoriæ signum fuisse, ominis caussâ, testis est Pausanias, nè scilicet commovere se ex illâ

sede

ſede poſſet. quam conſuetudinem Romani deinde imitati videri poſſint teſtimonio Numi argentei Titiani, in quo Victoria ſine alis ſpectatur, lævâ corollam Lauream, dextrâ Palmam, inſigne ſuum, geſtitans, globo volubili innixa: cum epigraphê: VIC. AUG. & Pompeji cujuſdam Veteris Epigrammatarii, cujus in IV. Anthopologiæ hoc diſtichon legitur:

Ῥώμη παμβασίλεια, τεὸν κλέος οὔποτ' ὀλεῖται·

Νίκη γάρ σε φυγεῖν ἄπτερος οὐ δυνάται.

niſi Poëticâ quadam amœnitate excogitatum id arbitremur, quaſi ad perpetuas Romanorum Victorias commentum id referendum ſit; quod probabilius opinamur. Sed iis quæ de Victoriâ in Cællâ diximus, objiciet fortè aliquis verba Taciti,[1] inter prodigia Othoniani tempore illud quoque numerantis: *In Veſtibulo Capitolii omiſſas bigas cui Victoria inſtiterat*; ergo vi-

 deri

1 Lib. 1. Hiſt.

deri ante Cællam, non in ipsâ, hanc Ædiculam fuisse. Sed & ostendere ego possum plures in hoc ipso Capitolio Victorias dedicatas. scribit enim Plutarchus in Mario, Bocchum Numidam Socium & Amicum P. R. ΝΙΚΑΣ ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΥΣ, [2] καὶ παρ' αὐταῖς ἐν εἰκόσι χρυσαῖς ΙΟΥΓΟΥΡΘΑΝ ἐγχειριζόμενον ὑπ' αὐτοῦ ΣΥΛΛΑ, ibidem posuisse. quas tamen quasi in sui contumeliam positas parum abfuit quin bellicosus ille Arpinas dejiceret. & vix dubium est quin alias alii Principes aut nationes propter omen P. R. obtulerint; cum vix ullum Romæ atque alibi frequentius in Templis Numen. nam & in manu Deorum, [3] Jovis præcipuè, fingi solitæ, & in eorum sellis pedem fulcire, & pallis intexi, & coronis inferi, & fastigiis imponi. Solemnis autem in vestibulo Curiæ Juliæ Ara hujus Deæ, de quâ Suetonius in Vitâ

Augusti,

2 Exstant etiam in Sullæ vetustis Numis.
3 Pausa. lib. 5. Porphyr. in ratione Nat. Deor. Liv. lib. 28.

Augusti, Herodianus extremo lib. VII. Symmachus in epistolâ ad Augg. Fratres, Ambrosius & Prudentius contra Symmachum, Claudianus de VI. Honorii Consulatu, Lampridius in Alexandro Severo. sed hanc, uti & alia ejus Templa (quod ἀπεσπδόμενα jam sint) aut describenda aliis relinquimus, aut nos ipsi majore otio alibi describemus.

Caput XXIV.

Statuæ *in Capitolio Variæ*, Divinæ, *&* Humanæ. *de istis primùm dictum*, Juppiter Imperator Prænestistinus, *&* Macedonicus. *Antiquariorum error indicatus*, *& Tabula Liviana ex Pighio reformata.* Juppiter alter in Columnâ, *fulmine dejectus cum aliis signis*, *& restitutus.* Lupa Romuli *etiam inter Deos.* Minerva custos *Ciceronis. Minerva* Catuliana. *Dii* Nixii, *vel*, Nixi. Nemesis. Bona Fortuna. Bonus Eventus. Fortunæ aureæ *in Templis*, *& cubiculis Principum.*

Dicere

Dicere incepimus de Statuis, & Signis; itaque filum hoc pertexamus, & quæ Deorum quæ hominum (præter Tres illos Principes) in Capitolio celebrata sint, è vetustis monimentis proferamus. Præmisso tamen nobili illo discrimine, quod inter Divinas Humanasque Statuas, à [1] viris doctis, hactenus adfertur. Videlicet, ut eæ quæ DIS fierent, εἴδωλα dicerentur: quæ Heroïbus, ξόανα: quæ Regibus, ἀνδριάντες: quæ Sapientibus, εἴκελα: quæ benemeritis viris, βρέτεα. & horum ferè omnium cùm amplissimus in Capitolio, & circa illud, numerus olim fuerit, à Deorum tamen Immortalium (quorum prima in suis Templis dignatio est) simulacris initium sumam. Inter ista nobile ibi fuisse reperio signum IOVIS IMPERATORIS, Præneste circa annum

V. C.

1 Guil. Philandro, Aldo Manutio, F. Jacobo, Gutherio, aliis. 2 Liv. lib. 6. P. Victor. Reg. 8.

V. C. CCCLXXV. à T. Quinctio Cincinnato advectum, dedicatumque inter cællam Jovis ac Minervæ, Tabulamque sub eo fixam, monimentum rerum à se bene gestarum, his fermè incisam litteris:

IUPPITER. ATQ. DI. OMNES. HOC. DEDER. UT. T. QUINCTIUS. DICT. OPPIDA. NOVEM. CAPERET

Atque ita quidem vulgò apud Livium: Sed magni vir judicii, & exactæ eruditionis Stephanus Vinandus Pighius,[3] ex verbis Cincianis apud Festum[4], malè detruncatam esse Inscriptionem & librariorum magis oscitantiâ quàm Livii ipsius errore corruptam rectè arbitratus est, eamque tam ex ipso Livio & Eutropio, quàm Festo Pompejo, in hunc modum reformavit:

IUPPITER. ATQUE. DI. OMNES HOC. DEDER. UT. T. QVINCTIUS, DICT. OPPIDA. NOVEM DIEBUS.

3 Lib. 3. Annal. 4 In *Triens*.

DIEBUS.IX.CAPERET.X.PRÆNESTE. IN. DEDITIONEM ACCIPERET. EARUM. RERUM ERGO.TRIENTEM. TERTIUM. PONDO. CORONAM. AUREAM IOVI. D. D.

Dedicatum quoque ab eodem Quinctio alicubi IOVI IMPERATORI. Templum ex mutilatis Fastorum verbis, Onuphrius conatur eruere. sed quia testimonium Livianum repugnat, frustra niti diligentissimum aliàs virum existimo. Agnoscit & alterum ejusdem nominis signum Macedonicum, in Capitolio, disertissimus Romanorum lib. IV. in Verrem: *Tria ferebantur* (inquit) *in Orbe Terrarum signa* IOVIS IMPERATORIS, *in suo genere pulcerrimè facta. Unum illud Macedonicum, quod in Capitolio videmus. alterum in Ponti ore, & angustiis. tertium quod Syracusis ante Verrem Prat. fuit. illud Flamininus ita ex ade sua*

sua sustulit, ut in Capitolio, hoc est, TERRESTRI DOMICILIO IOVIS *poneret.* malè tamen ibi vulgò legitur : *videmus.* pro præterito ipso : *vidimus.* cùm semetipsum Cicero corrigat verbis superioribus : *Si recordari volueritis quanta religione fuerit, eadem specie atque forma signum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio posuerat Flamininus.* in queis ut de corrupto aut amisso eo signo P.C. alloquitur. unde periisse unà cum summo ac primario Iove, primo ejus Templi incendio, [1] sub Sulla, certò ferè liceat arbitrari. Fuisse autem Prænestinum simulacrum Græco isto longè vilius, vel hinc licebit æstimationem facere, quòd Romanæ pater Eloquentiæ, si artificii elegantiâ, & magisterii venustate, cum tribus illis, à se nominatis, fuisset comparandum; nullâ ratione indictum abire permisisset. quod miror (imò indignor) nulli hactenus Anti-

1 Plutarch. lib. de Iside & Osiride.

Antiquariorum fuiſſe animadverſum. Nam quæ Marlianus aliique de Iove iſto annotârunt, nive Gallicâ frigidiora ſunt, aut (quod dici ſolet) gerræ Germanæ.

Sequitur alia IOVIS Statua ænea, columnæ ſuperimpoſita [2] quam M. Tullius, Dio [3] Caſſius, I. Obſequens, alii, paullò ante conjurationem Catilinariam fulmine dejectam, & biennio pòſt (cùm ea conjuratio detegeretur in Senatu) ibidem reſtitutam ſcribunt. non ſine prodigio tamen, & Haruſpicum cautelâ: *Ut major ea effigies, & facie ad Solem ortum, forumque converſa poneretur.* quæ omnia Urania, cœleſtis Muſa, verſibus apud Ciceronem pauculis complectitur: [4]

Atque hæc fixa gravi fato ac fundata teneri,
Nî poſt [5] excelſum ad culmen formata decorè

Sancta

1 Cicero in Divinat. & 3. Catilin. 3 Lib. 37.
4 1. Divinat. 5 Malè vulgo: *exciſum ad columen.*

Sancta Jovis species claros spectaret in ortus.
Tum fore ut occultos populus, sanctusque Senatus
Cernere conatus posset, si Solis ad ortum
Conversa inde Patrum sedes, populique videret.
Consule te tandem celsa est in sede locata.
Atque una fixi, & signati temporis, hora
Juppiter excelsa clarabat sceptra columna;
Ac clades patriæ, ferro flamaque parata,
Vocibus Allobrogum Patribus populoque patebat.

Addunt Scriptores cum eâ Iovis Statuâ aliorum quoque Deorum, ROMULIQUE & REMI cum æneâ LUPA inauratâ (cujus uberibus inhiabant) statuam quoque Nattæ Pinarii, & æneas Legum Tabulas complures

plures vi fulminis dejectas, aut liquefactas, concidisse. Ut non immeritò de Iove Fulminante sapiens interrogaverit [1] Lucretius:

Postremò cur sancta Deûm Delubra, suasque
Discutit infesto præclaras fulmine sedes?
Et benefacta Deûm frangit simulacra, suisque
Demit imaginibus violento volnere honorem?

subintellige videlicet, quod præcessit, si fulminum tonitruumque solus ille præses ac director? Sæpe autem Iuppiter è veterum sententia:

[2] *Ipse suos quondam tumulos ac Templa petivit,*
Et Capitolinis injecit sedibus igneis.

quod tamen quoties accidit, numquàm sine omine est habitum, ut suo tempore ostendam. Simile ferè Lucretiano

1 Lib. 6. & Seneca Nat. Quæst. lib. 2. cap. 42.
2 Cicero in Divinat.

cretiano argumentum D.Hieronymi, in epiſtolâ ad Marcellam, de Templo Bethleemitico: *Sanctior locus eſt Rupe Tarpeja, quæ de cælo ſæpiùs fulminata oſtendit, quod Deo diſpliceat.* Nunc verò in ſanctiore illo Capitolio, id eſt, ab omni veterum impuritate ac ſuperſtitione purgato, Æneum adhuc inauratum Lupæ infantium nutricis, ſimulacrum ſpectatur, fulminis πληγὴν in crure hiulcam oſtendens: quale nos adpinximus, & ab Uraniâ Tullianâ deſcribitur, his verbis:[3]

Heic ſilveſtris erat Romani nominis altrix
Martia, quæ parvos Mavortis ſemine natos
Uberibus gravidis, vitali rore rigabat.
Quæ tum cum pueris flamato fulminis ictu
Concidit, atque avulſa pedum veſtigia liquit.

De

3 2. de Conſ. ad Q. fratrem.

fol 308

AENEUM. SIGNUM. LUPAE. ROMULUM.
ET. REMUM. LACTANTIS. IN CAPITOLIO.

De simili Lupâ, ad Ficum Ruminalem positâ, Livius lib. IX. in Ædilitate Ogulniorum: *Jovemque in culmine* (Capitolii) *cum Quadrigis, & ad Ficum Ruminalem, simulacra infantium, conditorum Urbis, sub Uberibus Lupæ posuerunt.* Non desunt qui hanc ipsam esse putent, quam adpinximus, quæ è Comitio in Basilicam Lateranam, cum nonnullis aliis Antiquitatum reliquiis, atque hinc in Capitolium posteà relata sit. quamvis Marlianus antiquam Capitolinam esse malit à Tullio descriptam, cui, ut in re nimis dubiâ, trepidè adsentimur.

Videtur quidem semper istius animalis simulacrum aliquod in Capitolio stetisse, conditione vel supra humanam venerandâ. quod Lactantius adfirmat libro de falsa Religione: [1] *Romuli* (inquit) *nutrix* LUPA *honoribus est adfecta divinis. & ferrem si id animal ipsum fuisset, cujus figuram gerit; auctor*

1 Lib. I. c. 20.

auctor est Livius Laurentiæ esse simulacrum, & quidem non corporis, sed mentis & morum. Eam adorare videatur Romanus Callimachus sub initium lib. IV:

> *Optima nutricum nostris*, LUPA MARTIA, *rebus*
> *Qualia creverunt mœnia lacte tuo!*
> *Mœnia namque pio conor disponere versu,*
> *Hei mihi, quod nostro est parvus in ore sonus!*

Egregiè autem Parentis sui & conditoris honori consuluêre Romani, quùm dissimulatis fortuitæ, sed impuræ ejus nutriculæ officiis, sub artificioso excogitati animalis schemate rem pudendam obtexerunt.

Omissâ tamen sive *Laurentia*, sive *Lupa*, ad Virginalem Divam transibimus MINERVAM ΠΟΛΙΟΥΧΟΝ, aut CUSTODEM URBIS M. TullI

TullI Ciceronis,[2] quam is domesticâ religione apud se diu cultam, Tribunitio demùm æstu in exilium compulsus, sub ipsum discessionis tempus, in Capitolium tulit. Eam ipsemet Cicero veneratur in fine Orationis *pro domo sua ad Pontifices*, & in epistolâ ad Cornificium, *decrevisse Senatum*, scribit, *ut* MINERVA *sua* CUSTOS URBIS, *quam turbo* (heu! infesto nimis omine) *dejecerat*, *restitueretur*. Dignum certè Monimentum quod à Romanæ Eloquentiæ parente positum, in illâ Arce Romani Imperii, invito Barbarorum furore perennaret.

Erat & altera MINERVA non incelebris ibi nominis, non in ipso quidem Templo, sed juxtà (ut videtur) à Q. Catulo posita. de quâ Plinius lib. XXXIV:[3] *Euphranoris est Minerva Romæ, quæ dicitur* CATULIANA, *infra*

2 Plut. in Cicerone. Dio lib. 36. Cic. 2. de Legib. 3 Cap. 8.

infra Capitolium à Q. Catulo dicata. eam adfirmare licet æneam fuisse, cùm de laudatissimis æris opificibus eo capite sermonem Plinius instituat.

Fuêre etiam ante cællam Minervæ NIXI DI (quos corruptè NOXIOS vel NIXIOS alii adpellant) de quibus ita Festus Pompejus: [4] NIXI DI *appellantur tria signa in Capitolio, ante cællam Minervæ genibus nixa, velut præsidentes parientium nixibus, quæ signa sunt qui memoriæ prodiderint Antiocho Rege Syriæ superato, M'. Acilium subtracta à P. R. adportasse, atque ubi sunt posuisse. etiam, qui capta Corintho advecta huc, quæ ibi subjecta fuerint mensæ.* Festi autoritatem juvat etiam Nonius verbis à Lipsio [5] castigatis: *Enixæ dicuntur fœminæ nitendi, hoc est, conandi & dolendi labore perfunctæ, à Nixis, quæ Relligionum genera parientibus prosunt.* Videntur itaque specie labo-

4 Hac voce. 5 Antiq. lect. cap. 17.

laborantium aut onus ferentium ficti, quales in porticibus transmarinis [6] Caryatides, aut Barbari captivi ponebantur, sustinendis epistyliis. Æreos quoque fuisse *Nixos* putaverim, eo maximè argumento, quòd Corintho advectos quidam tradiderint: quam civitatem notissimum est æs nobile, atque æris artifices præstantissimos habuisse.

BONAM etiam FORTUNAM unà cum BONO EVENTU *marmoreas Praxitelii operis Statuas* in Capitolio observavit Plinius libro XXXVI. c. V. nec absurdâ quidem conjunctione: cùm *Evenisse aliquid, non nisi in Bonis diceretur.* quò respexisse putat Comicum Afrum Donatus, ad ista Hecyræ verba:

> —— *Hunc videre semper optavimus diem*
> *quòm ex te esset aliquis qui te appellaret patrem.*

O EVE-

6 Vitruv. lib. I.

EVENIT: *habeo gratiam Diis.* Sed num in ipso Jovis hæc simulacra posita, an *Fortunarum* potiùs *Capitolinarum* aliquo Templo? sanè ambigo: neque etiam sine ratione. cùm in Tacito legamus,[1] ob natam Neroni è Poppæâ Augustâ filiolam, inter alios honores decretum: *ut Fortunarum effigies aureæ in solio Capitolini Jovis collocarentur.* Unde fortassè natum ut Principes (qui omnia sensim Deorum ornamenta sibi adsumebant) Fortunam etiam auream[2] in cubiculis apud se repositam haberent. Illud autem, quod in Prænestinæ Fortunæ arâ legitur apud Gruterum paginâ LXXII:

TU. QUÆ. TARPEIO. COLERIS
VICINA. TONANTI
VOTORUM. VINDEX. SEMPER
FORTUNA. MEORUM

nullam dubitationem habet quin ad FORTUNAM PRIMIGENIAM referendum sit: cujus Ædem in colle Tar-

1 Ann. 15. 2 Vide infrà cap. 43.

Tarpejo Servius Tullius exſtruxit, cum alterâ ejuſdem OBSEQUENTIS: auctore Plutarcho, in libello ſingulari de Fortunâ P. R. quemadmodùm & interpretandus Cato Cenſorius apud Ciceronem, [3] in Officiis, cùm ait: FIDEM *in Capitolio vicinam Jovis Opt. Max. majores eſſe voluiſſe.* non quod in ipſo Templo, ſed viciniâ ejus, in peculiari ſibi æde, eſſet dedicata. De Templo autem BONI EVENTUS quod in Regione IX. Circi Flaminii, ita habet Ammianus lib. XXIX: *Claudianus Urbis Præfectus Porticum excitavit ingentem Lavacro Agrippæ contiguam,* EVENTUS BONI *cognominatam, eâ re quòd hujus nominis propè viſitur Templum.* Hujus etiam Numinis Galbæ & Titi Impp. Numi, quos vidimus, inſcriptionem continebant.

3 Lib. 3.

CAPUT XXV.

Statuæ Divinæ Colosseæ, *&* *earum origo.* Pagodi *Chinenses.* *Juppiter* Carvilianus *in Capitolio.* *Plinii locus examinatus de Iove* Latiario *aut* Latiari. *ejus à* Latiali *discrimen ostensum.* *Petri Fabri error circa signum Carvilianum.* *Hercules* Tarentinus, *Apollo* Apolloniates. Capita *duo* Colossea *à Lentulo dicata.* *De capite æneo hodierno Capitolii quæsitum.* Colossi Augusti, Neronis, Commodi, Solis. *Sacellum Jovis ad Colossum.* *Illustris Claudiani locus explicatus*, *alter LivI emendatus.* Substructiones *Capitolinæ.*

Magnam circa Capitolium, (fortaſſè in ipſâ Templi areâ) Statuæ Deorum Coloſſeæ admirationem merebantur. Excogitatæ enim inſanis ſumptibus moles iſtæ immanes, ab Ægyptiis primùm ad Græcos, à Græcis verò (quaſi contagione quâdam) ad Romanos pervenerunt. Sed & Indos hodie Chinenſes admirandæ magnitudinis ſtatuas Pagodos in inſulâ Zeylam conſtituiſſe ferunt, [1] qui eum tractum Orbis aliquando navigarunt. Primum in Capitolio Coloſſum ſtatutum invenio IOVEM, à SP. CARVILIO MAXIMO, [2] *victis Samnitibus ſacratâ lege pugnantibus*, [3] æreum (opinor) *è pectoralibus eorum, ocreiſque & galeis. amplitudine*, ſecundum Plinium, *tantâ ut conſpiceretur à Latiario Iove: & de Reliquiis limæ ejus ſtatua efficeretur, quæ erat ante pedes*

 ſimu-

1 Caſpar Balbus, & alii. 2 Plin. lib. 34. c. 7.
3 Vide Liv. in fine lib. 10.

simulacri ejus. sic ferè in Plinio, in cujus tamen verbis illud cognomentum *Jovis Latiarii* omninò improbo. quæ enim res adeò magna aut annotatione digna, ab Amphitheatro Flavio (quod in capite Viæ sacræ, & in quo Sacellum sanguinarii hujus Jovis) Colossum Capitolinum, turri parem, conspicuum fuisse? Eò magis quòd à Plinio inter portentosæ horrendæque magnitudinis simulacra Juppiter iste nominetur? Suspicor itaque corrigendum mendum: *Latiali Iove.* ut scilicet è monte Albano [4] (in quo hujus Jovis Ædis celebrata est) Colossus Carvilii videretur. quod omninò sic inter prodigiosa atque stupenda referri mereretur ac observari. Fuisse autem LATIARIUM IOVEM, aut LATIAREM, à LATIALI diversum (quia multis ea res parùm observata erroris occasionem præbuit) testi-

4 Cicero in Miloniana. Lucan. lib. 1. Strabo lib. 5.

teſtimoniis aliquot veterum evincam. Ac primùm Minucii Felicis, Octavio, in verbis iterùm recitatis: *Juppiter cùm Hammon dicitur, habet cornua: & cùm Capitolinus, tunc gerit fulmina: & cùm* LATIARIS, *cruore perfunditur.* cujus autem cruore? O dedecus ſuperſtitioſæ Urbis! hominis unius ad beſtias damnati. Eò enim ſpectant verba Tertulliani, in Apologetico: *Ecce in illâ Urbe religioſiſſimâ Æneadarum eſt Juppiter quidam, quem ludis ſuis humano proluunt ſanguine. ſed Beſtiarii (inquitis) opinor, hoc minus quàm hominis. an hoc turpius, quod mali hominis? at certè de homicidio funditur.* Ubi quidem non nominat illum, ſed Jovem eumdem eſſe, quem diximus, Euſebius oſtendit IV. de Præpar. Euangelicâ, [5] cùm ait: Ἀλλ᾽ ἔτι καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ, κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν, τῇ τοῦ ΛΑΤΙΑΡΙΟΥ Διὸς ἑορτῇ σφαζόμενον

 ἄνθρω-

5 Eadem habet Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2.

ἀνθρώπων; Ubi interpres, LATINI IOVIS reddiderat. inepte sane, & imperitè; cùm *Latiarium* aut *Latiarem* reddere debuisset. sic etiam corrigendi Lactantius lib. I. c. XXI. & Arnobius lib. VII. in queis istud nomen corruptum pariter habetur. IOVI LATIARI Ludi Gladiatorii curæ erant, quemadmodum LATIALI Feriæ Latinæ. de isto Pius vates adversus Symmachum:

[7] *Funditur humanus* LATIARI
in munere sanguis,
Consessusque ille spectantûm solvit
ad aram
Plutonis fera vota sui.

Plutonem enim quidam hunc esse existimârunt: *Latinum* Regem alii, uti Festus in *Oscillo*. De [8] Latiali sacro in monte Albano, ejusque feriis notiora sunt omnia, quàm ut laborem iis explicandis insumere debeam. Itaque ad

7 Prudent. lib. 1. 8 Videndus ante omnes Sigon. lib. de Antiq. Jure civ. Rom.

ad Colossos Capitolinos revertor, & Carvilianum Iovem. in quo miror allucinatum fuisse V. CL. Petrum Fabrum lib. III. Semestrium c. IV. eumdem hunc cum summo CAPITOLINO IOVE existimantem, quem Vitelliani milites, incenso ejus Templo, apud Philostratum oppugnant lib. V. Apolloni sui Tyanæi. cùm ille non æneus, vel marmoreus, sed eburneus vel aureus verosimiliter fuerit. quod suprà [3] quærebamus. Adhæc CAPITOLINUS intra cællam suam positus ab astantibus, aut propè accedentibus, conspici tantum potuit; Templi enim alæ sive latera omnem eminus adspectum auferebant. cùm tamen Carvilianum signum Plinius ab Amphitheatro commodè conspectum (si vulgatam lectionem sequimur, quam sequendam non puto) vel (uti nos correximus) è monte Albano videri potuisse, adnotaverit. Sed heic

3 Cap. 18.

& alibi cecidit doctissimus ille vir: cadam etiam ego, &, ut Laberianus Mimus habet:

> —— *cadet qui sequitur. Laus est publica.*

Venio ad alterum inibi Colossum HERCULEM TARENTINUM. is est quem, captâ Urbe Tarento, Fabius Maximus Verrucosus in Capitolio, juxta statuam suam æneam equestrem, collocavit: autore Plutarcho in Fabio, Plinio lib. XXXIV. c. VII. Strabone lib. VI. & Auctore de Viris illustribus. Lysippi opus æreum fuisse iidem scriptores adfirmant, & à Verrucoso tanquam Victoriæ suæ monimentum asportatum; cùm Jovem, qui in eadem Urbe erat LX. cubitorum, propter magnitudinem difficultatemque moliendi, attingere non auderet; quem tamen suspicor ab Augusto posteà in Urbem advectum. nam sacelli Capitolini ad Jovis Colossum,

ſum, [4] à ſe fortè poſitum, ab Auguſto Strabo meminit lib. XIV. Livius nihil hujus rei ſcribit, quod miror, hoc tantum adnotans: *Fabium interroganti ſcribæ: quid fieri de ſignis vellet* (*quos*, ait, *ingentis magnitudinis Deos eſſe, ſuo quemque habitu in modum pugnantium formatos*) *Deos iratos Tarentinis relinqui juſſiſſe.* qui tamen auctor lib. IX. in rebus ſub L. Poſtumio & Ti. Minucio Augurino Coſſ. geſtis hoc etiam obſervavit: *Soram, Arpinum, Cenſenniam à Samnitibus recepta.* &, *Herculis magnum ſimulacrum in Capitolio poſitum, dicatumque.* Fuêre ii Coſſ. (ut ex Faſtis adparet) anno P. R. C. CDLXVIII. cùm Urbs Tarentina integro ferè poſteà ſæculo (ut ex iiſdem Faſtis apparet) Verrucoſo prodita legatur, anno videlicet V. C. DXLIV. Ut vel de alio Herculis ſimulacro Livium loqui neceſſe ſit; vel in dedi-

4 Meminit alterius Jovis Coloſſi P. Victor in Reg. Urb. X.

dedicatione ejus annotandâ μνημονικὸν ἀμάρτημα commiſerit. De iſto. fortaſſe Hercule intelligendus Dio, in Prodigiis anni DCCVII. *Inter alia prodigia apes quoque in Capitolio juxta Herculis ſtatuam ſedem occupavêre, quùm Iſidi ſacra fierent.* & inſcriptio Vetus, quæ in ipſa Urbe legitur:

POMPEIVS. APPIVS. FAVSTINVS
V. C. PR. VR. N. DD. FELICITER
IN. CAPITOLIO. HERCVLI. VICTORI
POLLENTI. POTENTI. INVICTO
DONVM. DEDIT
LIB. MER.

quemadmodum & Ara quædam in Capitolio etiamnum conſiſtens, cujus ἐπιγραφὴν iſtam deſcripſimus:

TE. PRECOR. ALCIDE. SACRIS. INVICTE. PERACTIS
RITE. TVIS. LAETVS. DONA. FERENS. MERITIS.
HAEC. TIBI. NOSTRA. POTEST TENVIS. PERFERRE. CAMENA
NAM. GRATES. DIGNAS. TV. POTES EFFICERE.

SVME,

ȘVME. LIBENS. SIMVLACRA. TVIS
. QVAE. MVNERA. CILO
ARIS. VRBANVS. DEDICAT. IPSE
SACRIS

Existimo autem sacellum ibi fuisse, quò Donaria Herculi inferrent: quale, ad Jovis Colossum alterum, in Capitolio factum abs D. Augusto, jam adnotavimus. Præter Joves istos atque Herculem, APOLLO APOLLONIATES magni ibi nominis fuit: de quo Plinius libro dicto: *Moles quippe excogitatas videmus statuarum, quas* COLOSSOS *vocant, turribus pares. Talis est in Capitolio Apollo translatus à M. Lucullo, ex Apolloniâ, Ponti Urbe,* XXX. *cubitorum, quingentis talentis factus.* ô immensum atque incredibilem sumptum! sed tantum libri Vett. Mss. suggerunt; non eam summam vulgatam: *centum quinquaginta.* quod Dalechampii fide annotamus. Magni autem Colossi hujus marmorea quædam παρέγγραφα sunt etiam-

etiamnum qui in Capitolio spectari velint. [1] Habuerunt in eodem Capitolio admirationem & capita duo quæ P. Lentulus Cos. dicavit: alterum à Charete Lyndio, Lysippi discipulo, factum; alterum à Decio. *comparatione in tantum victo, ut artificium minimè probabilis artificis videretur.* Tale etiam caput ex Colosso æneo, ab injuriâ temporum servatum, in æreâ Capitolinâ S. P. Q. R. collocari nuper jussit. ut veterum istorum decorum aliquam velut umbram aut imaginem in nobilissimo amplissimoque loco adhuc ostenderet. Bartholomæus Marlianus, [2] atque alii, è Commodiano Colosso id esse putant, de quo Lampridius in Commodo: *Colossi caput depressit, quod erat Neronis, ac suum imposuit, & titulum more solito subscripsit.* Æl. tamen Spartianus D. Hadrianum mavult depositâ Neronis effigie simulacrum istud Soli consecrasse, &

XXIV.

1 Plin. ibid. 2 Lib. 2. c. 9.

XXIV. Elephantis adhibitis, per Detrianum architectum, è loco suo commovisse. Is fuit (ni fallor) nobilis Colossus, de quo Martialis in libro Spectaculorum Titi, & lib. I. Epig. atque alibi. & P. Victor in Regione Urbis IV. *quem altum fuisse* (ait) *pedes centum & duos, cum dimidio: habentem in capite radios septem, singulos pedum viginti duorum & semis:* quamvis de longitudine Eusebius, Cassiodorus, aliique varient. quòd si fides Publio tribuenda quoad radiorum magnitudinem, vereor nè apud Capitolinum istud caput longè minutius atque exilius reperiatur, quàm ut concinnitatem aliquam aut venustatem tanto simulacro adferre potuerit. Sed hoc Marlianus ipse viderit. Ego coronidis vicem illustrem CL. Claudiani locum adscribam, in quo *Colossi* istius & reliqua Tarpejæ arcis decora, velut in tabellâ quadam nobili expressa pinguntur. Is est in Panegyri ad VI. HonorI. consulatum: *At-*

Attollens apicem subjectis REGIA *Rostris*
Tot circum DELUBRA *videt, tantisque* DEORUM
Cingitur excubiis. juvat intra tecta TONANTIS
Cernere TARPEIA *pendentes* RUPE GIGANTES,
CÆLATASQ. FORES, *mediisque* VOLANTIA SIGNA
Nubibus, & densum STIPANTIBUS *æthera* TEMPLIS:
ÆRAQUE *vestitis* NUMEROSA PUPPE COLUMNIS
Consita, subnixasque IUGIS IMMANIBUS ÆDES
Naturam cumulante manu: Spoliisque MICANTES
INNUMEROS ARCUS. *acies stupet* IGNE METALLI,
Et circumfuso trepidans obtunditur AURO.

quibus in verbis ut omnia ferè hactenus à nobis dicta aut dicenda uno eodemque

demque succincto elogio complexus est; sic in istis,

—— subnixasque jugis immanibus ædes.

aut ad substructionem Tarquinianam respexit, de quâ suprà capite IX. & sequentibus egimus copiosè; aut Tribunitiam alteram, de quâ Livius lib. VI. CAPITOLIUM *quoque* SAXO QUADRATO *substructum est*, OPUS *vel in hâc Magnificentiâ Urbis* CONSPICIENDUM. vel demum censoriam, de quâ idem scriptor lib. XXXVII. *Censores Romæ T. Quinctius Flamininus & M. Claudius Marcellus substructionem super Æquimelium, & in Capitolio, & viam silice sternendam à Portâ Capenâ ad Martis locaverunt.* sic enim totum istum locum constituo, variè in exemplaribus luxatum corruptumque. Cætera suo quæque loco atque ordine deinceps exsecuturus.

Caput XXVI.

De Statuis *&* Signis Humanis *dictum. Diversa horum materia & forma.* Regum Statuæ *sine tunicis.* Statuæ Togatæ *quæ.* PHILIPPI RUBENI V.C. *mors deplorata. Inter Reges statua* L. Bruti *&* Cæsaris. *Honos Imaginis in cællâ Iovis quibus olim permissus.* Æneæ, Deauratæ, Aureæ, *&* Argenteæ *statuæ Impp. Aliæ Virorum Triumphalium juxta. Templum. Turma* Inauratarum Equestrium. *Censores & Pontifices nimia signa interdum amoliti. Cicero & Trebellius explicati : vulgata apud Nonium lectio defensa.*

Fuêre

Fuêre in Capitolio (quemadmodum & in reliquâ Urbe) uti diversa Materia, sic diversi etiam habitus Humanarum Statuarum. [1] Nam illa pro majestate operis aut opulentiâ dedicantis sic variabatur, ut interdum *Fictiles*, *Ligneæ*, *Marmoreæ*; interdum [2] *Gemmeæ*, *Aureæ*, *Argenteæ*, *Æreæ*: exque vel *Simplices*, vel *Inauratæ* fierent. Hi verò κατὰ τὸ πρέπον sic differebant, ut prout quisque vel Magistratum gessisset, vel Sacerdotium obtinuisset, vel benè de R. P. (quà bello, quà pace) esset meritus, sua etiam insignia, suaque ornamenta in simulacris retineret. Inde natæ *Pedestres* primùm Statuæ, Regum Principumque: *Sessiles* deinde Magistratuum ac Sacerdotum, mox *Equestres* & *Triumphales* Ducum atque Imperatorum. Quarum omnium cùm in Capitolino Templo numerum

1 Plin. lib. 33. 34. & alibi. Cassiodor. lib. 7. Variar. 2 Ex ebeno etiam & electro. Artemidor. lib. 2. c. 44. Plin. lib. 34. c. 6.

rum ingentem fuisse ex Veterum Commentariis liceat opinari; uno etiam capite complectar omnia; hoc est εἰς μίαν μύκηνον congeram, quidquid de Capitolii signis, sive Statuis, tumultuariâ lectione adhuc nobis observatum.

Regiæ Statuæ uti antiquissimæ in Capitolio, sic primæ nobis memorandæ. De iis Pædianus [1] eleganti loco: *Cato Prætor judicium quia æstate agebatur sine tunicâ exercuit, campestri sub togâ cinctus: in forum quoque sic descendebat jusque dicebat. idque* [2] *repererat ex vetere consuetudine: secundum quam & Romuli ætatis statuæ in Capitolio, & in Rostris Camilli fuere Togatæ sine tunicis.* quibus similia ferè Plinius lib. XXXIV. c. v. *Togatas* autem *Statuas* in Etymologico describit Isidorus, [3] his verbis: *Toga dicta quod velamento suo corpus tegat, atque operiat. est*

1 In Orat. pro M. Scauro. 2 Al. *repetierat.*
3 Quæ ille ex veteri Persii Scholiaste, sive is Cornutus, sive quis alius.

est autem pallium purum formâ rotundâ, & fusiore atque inundante sinu & sub dextro veniens super humerum sinistrum ponitur. cujus similitudinem in operimentis simulacrorum vel picturarum adspicimus, easque STATUAS TOGATAS *vocamus.* Hujusmodi autem Statuas, sed cum tunicis tamen, id est, ævi recentioris, illustrandæ rei litterariæ Romanæ è veteribus monimentis delineatas proposuit in Electis suis[4] nuper PHILIPPUS RUBENIUS. Ille (inquam) RUBENIUS, *Juventutis* eheu! *Belgicæ brevis & infaustus amor.* cujus memoriam quotiens recolo, totiens & suavissimi amici, & præclarissimi hominis jacturâ non possum toto animo non commoveri. Etsi enim crudo fato videri nobis non debeat subreptus, si dictum illud Posidonii consideramus apud Senecam: *Unum diem hominum eruditorum plus patere, quàm imperiti longissimam*

4 Lib. I. c. 17.

gißimam ætatem; dolendum tamen est tam iniquè cum rebus humanis esse comparatum, ut optima quæque, velut nauseabunda, è terris hinc ad cælos statim transvolent; pessima autem omnia contrariâ lege, ad fastidium usque, nobiscum maneant atque perdurent. Verùm quod ait Sapientissimus Tragicus:

Τὰ Θεῶν οὕτω βουλόμεν' ἔσται.

quos incusare uti impietatis esset summæ, sic mentis etiam ad Philosophiam parùm compositæ atque castigatæ:

—— Terrestria quando
Mortaleis animos vivunt sortita: neque ulli est,
Aut magno aut parvo, lethi fuga.

Itaque à Libitinæ Lessu & Næniâ in Capitolium, ad Regias Statuas, revertor. quas æreas fuisse ex Plutarcho [5] licet affirmare, qui talem L. Bruti, *mediam inter Regias, strictum gladium exse-*

5 In M. Bruto.

exſerentem agnoſcit. quare pro omine habitum adſerit Dio,[6] Cæſ. Julium ex ære pariter (ut veroſimile eſt) prope minacem illam ſtatuam fuiſſe collocatum. Præter Regias conſpicuæ etiam multæ Virorum Illuſtrium aut Triumphalium: queis ob eximiam virtutem locus in ipſo Templo, aut circa illud, adſignatus. Prior ille honos uni (quod ſciam) Africano, ante Cæſ. ætatem, Romæ habitus: [7] *cui* (teſte Valerio) *ſoli inſtar atrii Capitolium erat.* idque eam maximè ob cauſſam quòd ſuperſtitioſa quâdam opinione Iove natus crederetur; qua de rē idem Vālerius lib. 1. c. 11. [8] & Silius in Epilogo belli Punici:

Nec verò qum te memorat de ſtirpe Deorum
Prolem TarpeI mentitur Roma Tonantis.

quem tamen, ex Gracchana apud Livium

6 Lib. 43. Sueton. Cæſ. c. 76. 7 Lib. 8. c. 15.
8 Sext. etiam Aurel. in Elogio Scipionis.

vium Oratione constat, [1] *præ modestiâ probibuisse statuas sibi in Comitio, in Rostris, in Curiâ, in Capitolio, in cella Iovis poni.* Etiam : *nè decerneretur ut imago sua Triumphali ornatu è Templo I. O. M. extet.* [2] quod fieri tamen solitum refert Valerius, *quotienscunque funus aliquod Corneliæ gentis celebrandum esset.* Sed is honor (ut Divina paullatim omnia) cùm Impp. etiam aliis quà in Templo Iovis Olympii, in Elide; quà Capitolini, [3] in Urbe dein communicatus. Ipse enim Imperii auctor & metator Cæsar [4] Statuam in Capitolio *æneam globo Orbis Terrarum insistentem habuit*, cum inscriptione SEMIDEI, ex S. C.to positam: *Currumque in cella Iovis adversus Deum ipsum spectantem*; in quo nomen tamen ΗΜΙΘΕΟΥ, aut SEMIDEI, peracto de Pompejo Triumpho, (quia id fastuosius videbatur) eradendum

1 Lib. 38. 2 Ibidem. 3 Pausan. 5. Eliac.
4 Dio lib. 43.

dum curavit. Sed & hoc defuncto illi mox Augustus filius reddidit, teste Bæbio Macro, cujus verba à Scaligero [5] F. laudantur: *Circa horam octavam stella amplissima, quasi Lemniscatis coronata orta est, quam quidam ad illustrandam gloriam Cæsaris juvenis pertinere existimabant. Ipse animam patris sui esse voluit, eique in Capitolio statuam, super caput auream stellam habentem, posuit. inscriptum in basi fuit:* ΚΑΙΣΑΡΙ. ΗΜΙΘΕΩ. Ipsius etiam Augusti statuam in Capitolio agnoscit Dio.[6] in cujus Basi prodigium factum sit prioris ἐν τῷ CÆSAR litteræ dispunctæ. In quo modestiam Tiberii [7] Suetonius laudavit, qui statuas atque imagines eâ tantum conditione sibi fieri promisit: *Nè inter simulacra Deorum, sed inter ornamenta ædium ponerentur.* A quo, immane! quantum diversus abierit ambitiosissimus prin-

P ceps

5 Notis in Propertium. 6 Lib. 56. & Sueton. Aug. 7 Cap. 26. ejus vitæ.

ceps Domitianus, cujus in hac re insolentiam intolerabilem Plinius Orator proponit, his verbis: *At paullò antè* ADITUS *omnes* (de Templo Capitolino loquitur) *omnes* GRADUS, *totaque* AREA, *hinc* AURO, *hinc* ARGENTO *relucebat: seu potius, polluebatur. cùm incesti Principis statuis permixta Deorum simulacra sorderent.* sic tamen Panegyristes superiorem illum Cæsarem vituperat, ut Trajanum suum vehementiùs laudet: *cujus una aut altera tantum ænea statua, atque ea in vestibulo Templi spectabatur.* quasi Tiberianam Modestiam (sed meliore fide) optimus & laudatissimus Princeps exprimeret. Aureæ autem Argenteæque statuæ servili Cæss. ætate Romæ primùm usurpari cœptæ, cùm Romani hactenus Principes Æneas, ad summum, Inauratas sibi poni permisissent. Apud Græcos vulgatior hæc licentia fuit. apud quos jam olim Gorgias Leontinus, [8] ex mercede ora-

8 Plin. lib. 34. Cic. 3. de Or.

oratoriâ, auream ſtatuam ſolidam habuerat. Primus Romanorum ex Argento videtur Auguſtus habuiſſe, qui quàm ægrè eas admiſerit vel cognoſcere hinc licet, [1] quod *conflari* ſtatim *juſſerit, & Apollini Palatino auratas cortinas indè dedicarit.* Succeſſorum ejus hac in re ambitionem, aut conniventiam, Veteres maximè Inſcriptiones produnt, in queis STATUÆ. TI. CLAUDI. CÆSARIS. AUG. GERMANICI. EX. AURI. P. XV. formatæ leguntur. quemadmodum & VESPASIANOR. CÆS. HONORI. EX. AURO. P. X. Domitiani [2] certè tantam in hac re φιλοτιμίαν Annales produnt, ut, *Statuas ſibi in Capitolio non niſi aureas, argenteaſque poni permiſerit, ac ponderis certi.* quod Edictum publicatum vult etiam Dio Caſſius per totum orbem Romanum. Pondus autem, quod illi diſſi-

 mulant,

1 Sueton. Aug. 2 Sueton. Domit. cap. 13. Dio lib. 67. & Xiphilin.

mulant, expressum putat Lipsius in verbis Statianis: [3]

Da Capitolinis Æternum sedibus
Aurum,
Quò niteant sacri CENTENO PONDERE *vultus*
CÆSARIS.

ut non nisi *Centum Pondo*, purioris metalli, dicare illi statuam liceret. cujus conjecturæ & nos assentimur. De pessimo Principe Nerone (quod miremur) Tacitus adnotavit, initio Imperii [4] *statuas sibi argento vel auro solidas adversus offerentes prohibuisse.* (quod fortassè sic interpretemur ut alias non prohibuerit, quæ cavæ tantum, id est, ὁλοσφύρατοι non essent.) De Tacito Imp. Fl. Vopiscus, decrevisse Aureliano decessori suo, *statuas argenteas in Capitolio, in Curiâ, in Templo Solis, in foro Trajani.* Cæterorum Principum in his statuis factum ultrà non persequar (quis enim in talibus

3 Admirand. lib. 3. 4 Annal. 13.

libus modus aut finis?) si locum adjecero Trebellii Pollionis, de Claudio Aug. quem varie nonnulli interterpretantur. Is est: *Illi (quod nulli antea) P. R. sumtu suo, in Capitolio, ante* IOVIS O. M. *Templum statuam auream* X. P. *collocavit.* Ubi Notulæ singulares X. P. aut malè intellectæ, aut corruptæ à librariis, sensum perturbârunt. Legebat Onuphrius aliique, X. *Pedum*, satis ineptè. placet LipsI conjectura, CIↃ. *Pondo.* quod exscribentium errore scilicet *Millenaria* nota in *Denariam* mutata esset. ut sæpè alibi in exemplaribus factum viri docti jam adnotârunt. Et Lipsianam conjecturam juvat quòd altera illi in Rostris dimidiò majore pondere, *librarum* scilicet *argenti* CIↃ. IↃ. posita legatur. Nè cui mirum aut novum fiat, in celeberrimo Urbis loco, tantam statuam ab universo Populo Imp. suo esse dedicatam. Onuphrii interpretatio eam ob caus-

ſam non arridet maximè, quia vix alibi lectum aut obſervatum (exceptis Coloſſeis) ad pedum numerum ſtatuas commenſurari. Atque hæc de Statuis quæ in ipſo Templo, ſeu primariâ Templi cællâ. Reſtabant aliæ, queis in Pronao ejus, ſeu Porticibus, & attributâ illi areâ locus adſignatus. Eæ illuſtrium (uti diximus) Triumphaliumque virorum erant; [5] qualis *L. Scipionis Aſiatici chlamydata, & crepidata. quo habitu videlicet, quia aliquando uſus fuerat, effigiem ſuam formatam poni voluit.* [6] Erat id quidem Romanis moribus inſolens; ſed in eâ re Scipiones illi aliquid ſibi permiſerunt. [7] nam & P. Scipionem in Senatu reprehenſum legitur, quod inter conſilia & molitiones Africanæ expeditionis, *cum pallio crepidiſque obambularet in Gymnaſio: libellis etiam palæſtræque operam daret.* Quam ſanè maxi-

5 Valer. lib. 3. c. 6. 6 Agell. lib. 13. c. 20.
7 Liv. lib. 29. Cic. pro Rabirio Plut. Cat. Cenſ. Valer. ibid. Sueton. Tib. Tac. Ann. 12.

maximorum virorum libertatem in secessu Rhodiensi Tiberius Cæs. & in Ægyptio Germanicus liberè imitati sunt: nec dubito quin audaciores exemplo. Ut ridicula hinc adpareat in statuâ Asiatici quorumdam allucinatio, qui pro *Crepidis Græcanicis, crepundiis* eam potius induerunt: crepundiis sanè ipsi & Togâ prætextâ (sed puerorum) planissimè digni. Fuêre etiam in Capitolio & Palatio statuæ [8] *Trebii Ædilis, quod in Ædilitate suâ assibus populo frumentum præstitisset*; *Cæcilii* etiam *Metelli* Pont. Max. in Capitolio, quòd è mediis ignibus arreptum Palladium, periculo suo ingenti conservavisset. [9] in cujus Basi omnes sibi honores, quà ob Siculam victoriam, quà pietatem istam, concessi legebantur. [10] *Æmilii* quoque *Lepidi* pueri, bullata & prætextata; ex S. C.to quia eâ ætatulâ progressus in

P 4 aciem

8 Plin. lib. 18. cap. 3. 9 Dionys. lib. 2. Valer. Max. lib. 3. c. 2.

aciem *hostem interemerat, civem servârat.* De Statuâ æneâ *Nattæ Pinarii,* signo *Carvilii* ad pedem Colossi Samnitici, statuâ equestri *FabI Max.* propè Tarentinum, ex Cicerone, Livio, Plinio, Plutarcho suprà jam diximus. De nobili TURMA. INAURATARUM. EQUESTRIUM apud eumdem Ciceronem legitur in epistolâ ad Pomponium: [1] *Ad mehercule ego* (inquit) *cùm in Turma inauratarum Equestrium, quas hic Metellus in Capitolio posuit, animadvertissem in* SARAPIONIS *subscriptione* AFRICANI *imaginem, erratum fabrile putavi.* Sed quæ ea Turma inauratarum Equestrium? num illa fortè quam in Porticu sui nominis Metellus, de Manibiis Macedonicis, posuit loco tantopere à [2] Vellejo, Cicerone, [3] aliisque scriptoribus laudato? sed situs ipse repugnat. ad Porticum enim Octa-

1 Lib. 6. ad Att. ep. 1. 2 Lib. 1. 3 In 4. Verr.

Octaviam Metellina ea Porticus fuit, in Regione aliâ Circi Flaminii: satis remotè à Capitolio. Fatendum est ergo alterum Metellum, Ciceronis σύγχρονον (quò gentilis sui factum imitaretur) similem Turmam in Capitolii ornamentis posuisse. quem ideo ἀνιστορησίαν Turpem commisisse[4] Cicero scribit, *quòd nescierit proavum suum Censorem fuisse*. sic enim legendum omninò eum locum puto, demtâ negationis notula, qua Sensus perturbabatur. Is fuit (ni fallor)[5] Q. Scipio Metellus V. C. Nasicæ filius, Sarapionis Nepos, Censoris Pronepos, in genus hæreditatemque Metelli Pii adoptatus: unde cognomen illi adhæsit. Hunc opinor Metellum in Porticu Proavi sui, quæ in Capitolio (ut mox docebo) similem gregem posuisse: atque ibi dictam ἀνιστορησίαν commisisse. Sed tuam heic fidem, Amice Lector appello; cui non admiranda prorsus at-

4 Ibidem. 5 Dio lib. 40. Vell. lib. 2.

que incredibilis Templi unius in Urbe Roma magnificentia videatur; in cujus Cællis, Porticibus, Faſtigio, Gradibus, Area tot pretioſiſſima ſigna, tot artificioſiſſimæ Statuæ, tot Imagines effectiſſimæ, in queis ars cum pretio, pretium cum artificio portentoſa quadam rivalitate certarent? Niſi fortè *greges* illos *abundantiſſimos*[1] *Equorum* & *populum copioſiſſimum Statuarum* nimia ſui abundantia deformaſſe potiùs locum nobiliſſimum quàm ornaſſe conquerare. Sed querellam omnem tollet Pontificia ac Cenſoria ſeveritas: quæ nihil nimium aut redundans, nihil Templi ſplendoribus officiens, in Templo aut areâ,[2] perſtare patiebatur. Legitur enim in verbis Caſſii Hæminæ, apud Nonium,[3] *Cenſores ænea, quæ in Capitolio erant, ſigna demoliri juſſiſſe.* Ubi ſcio eſſe quibus placuerit: *in area, in*

1 Caſſiodor. 7. variar. 2 Neque etiam Foro aut aliis publicis locis. Plinius lib. 34. c. 6. 3 In *moliri.*

in Capitolio. vel : *aurea quæ in Cap.* cum vulgata lectione mutare. tuetur eam tamen Livius, & I. Obſequens variis locis, cùm *tempeſtatibus ſigna ænea in Capitolio dejecta* prodigiis adſcribunt ; neque etiam tam antiquis temporibus (teſte Plinio [4]) vel in Divûm ſtatuis vulgatus adhuc auri luxus erat. ut meritò vitioſa iſta correctio viro etiam elegantiſſimo F. Urſino olim diſplicuerit. De M. Æmilio Lepido Pont. Max. Livius [5] obſervat, *à columnis Capitolii, quæ incommodè oppoſita videbantur ſigna, amoviſſe.* De Auguſto Suetonius, [6] *ex Capitolina area propter anguſtias in campum Martium quaſdam contuliſſe*; quæ poſteà à C. Cæſare, perverſè ambitioſo atque invido, *ita ſubverſæ ac dejectæ ſunt, ut reſtitui ſalvis Titulis non valuerint.*

4 Lib. 34. & alibi. 5 Lib. 40. 6 Calig. cap. 34.

Caput XXVII.

Signorum παραλειπόμενα: *ut Ædilitia de mulctis.* Canis *Æreus.* Ephœbus *cum Rutro.* Centaurus. κεραυνοπλήξ. Anser *Argenteus. quid* Rutrum, σκαφεῖον, σκαπάνη. πυρογρύτλειν. *Varro apud Nonium forsan correctus.*

Priusquam sermone isto de Signis defungar, non omittenda videntur ea, quæ Ædiles in Capitolio de mulctis damnatorum interdum sacraverunt. Sic T. Livius [1] adfirmat *Ædil. Pl. Q. Fulvium Flaccum duo signa aurata*, & *P. Ælium Tuberonem Luciumque Lectorium vitio creatos signa* III. *ex mulctatio argento facta ibidem posuisse.* Iidem Clypea sumtuosa & Quadrigas inauratas interdum obtulerunt, quæ

1 Lib. 3c. & lib. xxx.

quæ [2] suprà recensebam. Ut antiquæ illi R. P. nihil appareat antiquius etiam fuisse, quàm ex occasione qualibet Deorum ornandorum studium ostendere. Non omittendus etiam nobilis ille Canis æreus in cællâ Junonis, vulnus suum lambens. *cujus eximium miraculum* (inquit Plinius) *non eo solum intelligitur* [3] QUOD IBI DICATUS FUERAT; *verùm & novâ satisdatione. nam summa nulla par videbatur.* CAPITE TUTELARIUM CAVERE *pro eâ instituti publici fuit.* Pari miraculo fuisse oportet *Ephœbum* illum *rutrum tenentem, & Græcorum more arenam ruentem, exercitationis gratia.* quod signum Festus auctor [4] est *Pompejum Bithynicum ex Bithynia supellectilis regiæ Romam deportavisse. Rutrum* autem quid sit ostendit eruditissimus Isaacus Casaubonus Lection. Theocritic. c. VI. nimirùm ligo, quo in palæstrâ athletæ præludentes concer-

2 Cap. 15. 3 Lib. 54. c. 7. 4 In *Rutrum.*

certabant, quis socium suum longiùs ruendo præverteret: σκαφεῖον Græcis aut σκαπάνη dictum. idque genus exercitationis eadem linguâ περιτρέχειν dicebatur. Utitur illâ voce, præter alios, Varro apud Nonium [5] Margopoli, περὶ ἀρχῆς, verbis medicum quærentibus: *Cui celer die nos lemnatos logos, Antipatri Stoici filius rutro caput displanat.* vetus liber habebat fide doctissimi Hadriani IunI: δι' ἑνὸς λήμματος. unde *Ant. St. f. v. c. displanat*, vel, *complanat.* quod alii codices exprimunt. [6] λήμματα enim sunt apud Dialecticos τὰ προσλαμβανόμενα: quas Aristoteles προτάσεις appellavit. quamvis Cl. Victorius in Varronianis verbis διλήμματος rectius putaverit, quem, si libet, libro XXIII. Var. Lect. vide. Magnam quoque elegantiam habuisse credo Centaurum illum, quem suâ ætate, in Capitolio, Cicero [7] ictum de cælo com-

5 In *Rutrum* & Vitruvius subinde. 6 Cic. 2. de Divin. 7 1. de Divinat.

commemorat : unà cum Portis in Aventino, hominibusque, & ædibus aliquot Romæ & Tusculi sacris. Fuit & argenteum Anseris simulacrum in Templi Porticu positum. ejus scilicet memoriæ celebrandæ, qui (ut Rudini [8] Poëtæ verbis loquar)

Qua Galli furtim noctu summa Arcis adorti
Mœnia concubiâ;

vigiles excitavit, & hostis indicium dedit. ejus simulacri Virgilius mentionem facit, in clypeo Æneæ : [9]

In summo custos Tarpejæ Manlius arcis
Stabat pro Templo, & Capitolia celsa tenebat:
Romuleoque recens horrebat Regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat.

Unde

8 EnnI apud Macrob. 9 8. Æneid.

Unde Martialis adulatoriè (ut ſolet) in Apophoretis lemmate *Anſer:*

Hæc ſervavit avis Tarpeji Templa Tonantis.
Miraris? nondum fecerat illa Deus.

(Domitianus ſcilicet, poſtremus Capitolii reſtaurator, quem idem ſcriptor *Dominum Deumque* alibi ſic ſæpè nominat) Et Sollius Sidonius eleganter Romam alloquens, in Panegyrico Majorani:

Tum quoque totam aciem Senonum dux garrulus anſer
Nunciat, & veſtrum vigilat ſine milite Fatum.

Lucretius quoque noſter, quem primo nominatum oportuit,

Romulidarum Arcis Servator candidus anſer.

quam ob cauſſam ſacræ illi volucri alimenta publicè [1] decreta ſunt, alii-
que

1 Cicero pro Roſcio. Plut. in Quæſt.

que honores adſignati, quos ſuo loco proferam.

Caput XXIIX.

Militaria ἀναθήματα Torques. Signa, *aliaque* inſignia *hoſti detracta*, & arma *omnis generis*: *quibus in re trepidâ nonnunquam uſi.* Tropæa Aurea *C. FlaminI* & *MarI. ab hoc* capita *etiam* Proſcriptorum *Jovi oblata*: *quemadmodum à Principibus aliis* Arma conjuratorum. *Propertius explicatus.*

Signis Imaginibuſque variis Militaria Dona ſuccedant, quæ Jovi Capitolino Duces Romani Victores, tanquam victoriæ omnis auctori atque arbitro, contulêre. Ita L. Æmilius Coſ. de Gallis triumphans (teſte Poly-

Polybio) τὸ Καπιτώλιον ἐκόσμησε τοῖς τε σημαίαις καὶ τοῖς μανιάκοις.[1] id est, *Capitolium signis eorum & Torquibus ornavit.* Quid sint autem οἱ μανιάκοι idem scriptor explicat disertè, verbis ibi subjunctis: Τοῦτο δ' ἐστὶ χρυσοῦν ψέλλιον ὃ φοροῦσι περὶ τὰς χεῖρας καὶ τὸν τράχηλον οἱ Γαλάται· *Torques scilicet sive armillæ quibus & collum & brachia circa manus Galli revincirent.*[2] ita M. Claudius Marcellus (apud Livium) *Torquem aureum magni ponderis de præda Bojorum & Insubrum Jovi in Capitolio dicasse* legitur. Et L. Martius, Scipionum in Hispaniâ ultor, *clypeum aureum, vel argenteum, cum effigie Barchini Asdrubalis* Capitolio dedisse. quod alibi diximus. & D. Augustus auctoritate Horatii:

—— *Signa nostro restituit Jovi,*
Direpta Parthorum superbis
Postibus.

[3] quod fortassè de signis Crassianarum legio-

1 Λογ. ἱστορ. β. 2 Lib. 33. 3 Vide infrà cap. 39.

legionum recuperatis, & in Templo Martis Ultoris Capitolini repositis commodiùs interpretari possis. Nec Duces modò ipsi Triumphantes, verùm etiam milites videntur aliquid è bello raptum in Templis posuisse. id enim dicere videtur Lucanus, ubi Scævam fortissimum Cæsarianum adloquitur occisum:[4]

Non tu bellorum spoliis ornare Tonantis
Templa potes, non tu lætis ululare Triumphis
Infelix.

& Tertullianus noster, libro de Resurrect: Carnis: *Gladius suus bene de bello cruentus, & melior homicida, laudem suam consecratione pensabit.* Inde varietas illa hujusmodi Donorum nata, quam è Virgilio supra Cap. xv. & imitatore ejus Sillio licet adumbratam cernere.[5] cujus hæc verba sunt:

In

4 Lib. 6. 5 Lib. 1.

In foribus sacris, primoque in limine Templi,
Captivi currus belli decus, armaque rapta
Bellantûm Ducibus, sævaque in Marte secures,
Perfoßi clypei, & servantia tela cruorem
Claustraque portarum pendent.

Idem & Emeriti Milites faciebant, quasi Diis ob rem bene gestam gratias acturi; ut jam tantum non armamentaria ipsa Templa essent. Quæ consuetudo ad privatarum etiam domuum postes atque atria paullatim transiit, ut viri docti plures jam ante me observârunt. Hinc etiam factum ut dubiis R.P. temporibus arma ista convellerentur, & juventuti in militiæ usum distribuerentur, habito dilectu. Valerium Maximum audi id asserentem lib. VII. cap. de Necessitate: *Cannensis* (inquit) *clades adeò urbem nostram vehementer confudit, ut M. Junii*

Junii opera, Dictatura Remp. administrantis, spolia hostium, affixa Templis, Deorum numini consecrata, instrumenta militiæ futura convellerentur, ac prætextati pueri arma induerent. Eò res[1] exit haud dubiè grandis ille (si quis) Poëta Statius in III. amœnissimæ Thebaïdos:

Tantus in attonitos cecidit Deus: arma paternis
Postibus, & fixos Superûm ad penetralia currus
Vellere amor.

& lib. XII. ejusdem:

—— Patriis modò fixa revellunt
Arma Diis, clypeisque obducunt pectora fractis.

id fecisse Lucanus Arminensis etiam scribit, Cæsare vi armatâ illis adpropinquante: [4]

Diripiunt sacris affixa Penatibus arma

Quæ

1 Lib. I.

Quæ pax longa dabat. nuda jam crate fluentes
Invadunt clypeos, curvataque cuspide pila:
Et scabros nigræ morsu rubiginis enses.

Eum Ritum arma sacrandi in periculo suo etiam Principes tenuerunt. videlicet ut ensem aut pugionem, quo petiti essent, Diis offerrent. sic Nero ab conjuratione Pisonianâ liberatus *eum pugionem*, quem Scævinus Templo Salutis in Etruriâ, sive (ut alii tradiderunt) Fortunæ [2] Ferentanæ detraxerat, *apud Capitolium sacravit, inscripsitque* IOVI VINDICI.[3] sic Caligula antea *tres gladios, in necem suam præparatos*, MARTI ULTORI *addito elogio consecraverat.* [4] & Apostea Vitellius *pugionem, quo se Otho occiderat, in Agrippinensem Coloniam misit Marti dedicandum.* Longè tamen

2 Tac. Ann. 15. 3 Sueton. Calig. Dio lib. 59. 4 Suet. Vitell.

men istorum superstitionem immanitas vicit C. Marii (qui teste [5] Orosio) *capita proscriptorum* adhuc sanguine fluentia Capitolio obtulit, & conviviis, ad oculorum quasi saturitatem, spectanda ingessit. [6] Neque hoc facere vir iste erubuit in eo loco, qui præclara illa Tropæa sua Aurea de Cimbris atque Jugurthâ paullò antè receperat, nobilissimas etiam Statuas quamplures sibi dedicatas haberet. quæ ab inimico ejus atque æmulo L. Sullâ dejecta, in Ædilitate suâ Cæs. Julium, magnificentiâ incomparabili [7], noctu ferunt restituisse; non sine gravi Q. Catuli & optimatum omnium indignatione. Meminit horum C. Martii monimentorum Sext. Propertius, in Elegejâ de Cleopatrâ:

Fœdaque Tarpejo conopæa tendere saxo,

Jura

5 Lib. 5. cap. 18. 6 Plutarch. in Cæsare. 7 Ibidem & Sueton. Cæs. c. 11.

Iura dare, STATUAS *inter &* ARMA MARI.

Arma enim rectè vocantur à Poëtâ, quòd variâ armorum miscellâ Tropæorum moles construeretur. ut præter alios multos Virgilius ostendit initio XI. Æneid. cum Statio Papinio, sub finem II. Thebaïdos; & nobilia illa Tropæa Mariana testantur de Cimbris Teutonisque lapidea, quæ à Castello Aquarum (ubi quondam constiterant) in suggestum Capitolinum S. P. Q. R. transferri nuper jussit. ut Antiquorum aureorum memoriam, quanquam in dissimili materiâ civibus hospitibusque renovaret. Unus præter Marium C. Flaminius Cos. (teste Julio Floro) cùm de [8] Romanorum militum prædâ Marti suo Torquem Galli vovissent, *de Torquibus eorum aureum Tropæum* IOVI ROMANO *erexisse* legitur. Ita bis omninò (quod observaverim) ex devictâ

8 Lib. 2. c. 4.

victâ Transalpina gente Aureorum Trophæorum ornamenta Capitolium recepit.

CAPUT XXIX.

Tabulæ *etiam* pictæ *in Capitolii ornatu. eæ ferè Triumphales, aut ab hostibus captæ. L. MummI Tabula Achaica, & M. FulvI præda Ambraciensis. Mos Templa pingendi in Italiâ & Græciâ antiquissimus: idque fere bellorum monimentis. Romæ publica multa sic etiam ornata.* ποικίλη *Atheniensium:* Tituli Victoriarum *picturis adjuncti, Saturnio versu. Similes è Livio aliisque Tituli allati.* Tabulæ Honorum *ad pedes Jovis depositæ, aureis litteris conscriptæ.* Annales Maximi.

In Donis Militaribus & Tabulæ picturarum erant; quæ vel ex hostili loco captæ, vel à Triumphalibus viris positæ, Capitolium exornabant. C. Plinius lib. XXXV. c. IV: *L. Scipio Tabulam Victoriæ suæ Asiaticæ in Capitolio posuit.* & ejusdem libri c. X: *Parrhasius Ephesi natus pinxit, præter alia multa,* THESEA, *qui Romæ in Capitolio fuit: & navarchum thoracatum.* illos (opinor) ex prædâ aliqua transmarinæ Urbis. Nam in potestate erat eorum, quorum auspiciis bellum gerebatur, ex devictis populis signa eorum, statuas, picturasque, etiam in Templis consecratas, auferre. Desinebant enim religiosa esse, aut sacra: meritoque ad fiscum redigi poterant. ut à I. C.tis [1] diligenter est observatum. Unde acerbus ille aculeus M. TullI lib. IV. in Verrem, de Tabulis Minervæ Syracusanæ, quas *Marcellum* (inquit)

1 Ad Tit. DD. de jure Fisci.

(inquit) *hostem servavisse*: Verrem, *Prætorem P. R. diripuisse*. Primus legitur L. Mummius, vir aliàs minimè comis, Aristidæ Tabulam, ex victoria [2] Achaïca, in Cereris Delubro Romæ posuisse. Post hunc (inter alios victores) M. Fulvius Cos. ex Ambracia, Regia Pyrrhi, [3] quicquid signorum aut Tabularum esset, Romam ad Triumphum domumque suam exornandam transmisisse: quamobrem magna illi apud cives suos invidia conflata est. Moris autem fuisse hujusmodi picturis etiam in Italia Templorum parietes convestire, Poëmatium antiquissimum ostendit, quod in Templo Ardeæ legisse & exscripsisse se Plinius fatetur: [4]

Dignis digna loca picturis condecoravit

REGINÆ IUNONIS, SUPREMI CONIUGIS, *Templum*

Q 2 MAR-

2 Plin. lib. 34. c.4. 3 Liv. lib.38. 4 Ibid. cap. 10.

MARCUS LUDIUS *Elotas, Ætolia oriundus;*
Quem nunc, & pòst semper, ob artem hanc ARDEA *laudat.*

& quæ de Fabio Pictore idem scriptor adfert dicti libri cap. IV. *Princeps ejus cognominis* (inquit) *ipse Ædem Salutis pinxit anno V. C.* CCCCL. *quæ pictura duravit ad nostram memoriam, æde* CLAUDI *principatu exusta.* idemque [5] Plinius cum Pausania innumerabilia adfert exempla Templorum Romæ atque Græciæ venustissimis picturis radiantium. Picturæ autem illæ Martiales potissimùm erant, id est, rerum præclarè in bello gestarum. Sic L. Scipio victoriæ (quam diximus) Tabulam in Capitolio posuit. [6] sic Agathocles Siculorum Rex equestrem suam pugnam, in Æde Minervæ Syracusanæ, quæ in insula. sic Sempronius [7] Gracchus (is qui Sardiniam subegit) Sar-

5 Toto lib. dicto. 6 Cic. lib. 4. in Verrem. 7 Liv. lib. 41.

Sardiniæ Insulæ formam, & in ea simulacra pugnarum picta in æde Matris Matutæ. Ad eam consuetudinem omninò respexit Tydeus apud Statium Minervæ Templum voturus:

Heic ego majorum pugnas, vultusque tremendos
Magnanimûm effingam Regum, figamque superbis
Arma Tholis.

& princeps vates in principe Æneidos suæ libro. ubi de Templo Carthaginiensi ab Ænea conspecto:

—— videt Iliacas ex ordine pugnas:
Bellaque jam fama totum vulgata per orbem;
Atrîdas, Priamumque, & sævum ambobus Achillem.

Nec in Templis modò Romæ, sed in foro, Rostris, Porticibus, curia, aut alio quovis publico monimento eæ Tabulæ constitutæ. Ut [8] Pinacothe-

8 Plin. ibid. Capitolin. in Maximin.

cas taceamus, queis lautiores cives villas & domos ſuas etiam privatim exornabant. In Porticibus verò huiuſmodi victoriarum ſimulacra ponere, Athenienſium inventum fuiſſe quidam putant; qui victoriam ſuam contra Perſas & Medos publicè depinxiſſent in Porticu, quæ à varietate picturæ [1] ποικίλη, alioque nomine στοὰ, aut πεισιανάκτειος appellata. Talem fuiſſe Literni fingit Silius, quam Annibal Campaniæ victor non ſine bile ſpectarit; quæ P. R. de Carthaginienſibus victorias contineret. Talis etiam in Vrbe erat [2] *Septimiana* (quam de Patris nomine Caracalla vocari juſſit) quæ geſta Septimii omnia, & Triumphos, & bella. nè plures recenſendo extra oleas noſtras nimiùm abeamus. Addebantur & picturis aliæ Tabulæ ſubindè, quæ literis grandibus indicem explicarent, rerum à Ducibus P. R.

1 Cornel. Nepos Miltiade. Laërtius Zenone. Suidas. 2 Spartian. in Caracalla.

P.R. ſtrenuè geſtarum. [3] Nam Gracchana Tabula (quam diximus) ad ædem Matutæ poſita, talem indicem habuit:

TI. SEMPRONI. GRACCHI. COS. IMPERIO. AVSPICIOQVE
LEGIO. EXERCITVSQ. P. R. SARDINIAM. SVBEGIT
IN. EA. PROVINCIA. HOSTIVM. CÆSA AVT. CAPTA
SVPRA. LXXX. MILLIA. RE. PVBLICA FELICISS.
GESTA. ATQVE. LIBERTATIS. [4] .... VECTIGALIB.
RESTITVTIS. EXERCITVM. SALVUM ATQVE
INCOLVMEM. PLENISSVMVM. PRÆDA. DOMVM
REPORTAVIT. ITERVM. TRIVMPHANS IN. VRBEM
ROMAM. REDIIT
CVIVS. REI. ERGO. HANC. TAB. DONVM IOVI. D.

Eæ Tabulæ *Tituli Victoriæ* vocabantur,

3 Liv. lib. 41. 4 Videtur aliquid deeſſe.

tur, in Capitolio potissimùm positi. Attilius Fortunatianus, ubi de Saturniis versibus: *Apud nostros in Tabulis antiquis, quas Triumphaturi Duces in Capitolio figebant, Victoriæ suæ Titulum, Saturniis versibus prosequebantur. talia reperi exempla ex Regilli Tabula:*

DVELLO. MAGNO. DIRIMENDO. REGIBVS.

& infrà, in Acili Glabrionis Tabula:

FVNDIT. FVGAT. PROSTERNIT. MAXIMAS. LEGIONES.

idemque scriptor alio loco, de eodem versu: *Hic versus obscurus quibusdam videtur, quia passim, & sine cura, eo homines utebantur. maximè tamen Triumphaturi in Capitolio Tabulas hujusmodi versibus incidebant:*

SVMMAS. OPES. QVI. REGVM. REGIAS REFREGIT:

Similia his sunt quæ ex Donatiano Grammatico adferuntur à CL. V. Petro Ciacconio, in eruditissimo ad *Columnam Duiliam Rostratam* Commen-

mentario. Saturnius autem versus (ut ἰδὲ πάρεργον hoc dicam) is est *cui prisca apud Latinos ætas tanquam Italo & indigenæ Saturnio nomen dedit.* quorum tamen errorem Marius [5] Victorinus redarguit III. de metris. Græcis enim scriptoribus quà Tragicis, quà Comicis, æquè ostendit priùs fuisse usurpatum. constabat is plerumque pedibus sex, & semipide, tribus Jambis videlicet cum Syllaba & tribus Trochæis: qualis est iste,

Dabunt malum Metelli Nævio Poëtæ. [6]

quanquam antiqui non semper eam legem observaverint; sed *præterquam quod durissimos fecerunt, etiam alios longos, alios breviores inseruerunt.* quorum exempla apud Grammaticos licebit reperire, & præcipuè apud suavissimæ difficultatis artificem Terentianum, opusculo de Metris. Æmilii

5 Et Terentianus Maurus, ubi de hoc versu.
6 Victorin. ibidem.

Regilli Triumphalis in Capitolio Tabulæ (cujus Fortunatianus meminit) apud Livium exemplum adhuc superat, truncum, mutilum, & variè à librariis corruptum. quale tamen cunque est non pigebit adjicere:

. . . .
. . . . . .

DVELLO. MAGNO. REGIBVS. DIRIMENDO
CAPVT. [1] SVBIGENDIS. PATRANDÆ PACIS
HAC. PVGNA. EXEVNTI. L. ÆMILIO M. ÆMILI
F. AVSPICIO. IMPERIO. FELICITATE DVCTVQ. EIVS
INTER. EPHESVM. [2] CAMOCHVMQ. INSPECTANTE
COS. IPSO. ANTIOCHO. EXERCITV OMNI. EQVITATV
ELEPHANTISQ. CLASSIS. REGIS. ANTIOCHI. [3] ANTEA
SIC. VICTA. FVSA. CONTVSA. FVGATAQ. EST

IBIQ.

1 Emendat Sigon. *Capiendis, subigendis, patrandæ paci.* 2 Idem: *Samum Chiumque.* 3 Idem: *Ante diem* XI. *Kal. Januar.*

IBIQ. EO. DIE. NAVES. LONGÆ. CVM OMNIB. SOCIIS
CAPTÆ. XLII. [4] EA. PVGNA. PVGNATA. REX
ANTIOCHVS. REGNVMQ. EIVS . . . .
. . . .
. . . .
. . . .
EIVS. REI. ERGO. ÆDEM. LARIB. PERMARINIS. VOVIT

Triumphum autem Navalem egit L. Æmilius Regillus Præt. de Antiocho, anno V. C. DLXIV. (secundum Fastos Capitolinos) ad Kal. Februarias eamque Ædem LX. [5] posteà annis M. Æmilius Cens. dedicavit, alii autem Tituli, sive Tabulæ, quarum Fortunatianus meminit, ut M'. Acilii Glabrionis, qui uno ante Regillum anno de eodem hoste triumphaverat; cæterorumque Ducum, vetustate temporum planissimè perierunt. Σύστιχος autem ille superiori mos, atque adeò heic non omittendus, decretos Princi-
pibus

4 Al. LXII. 5 Liv. lib. 37.

pibus honores in Tabulas aut columnas referre, & publicè alibi, vel in Capitolio, proponere. Eò facit testimonium EnnI de Africano, apud [6] Trebellium: *Quantam Statuam faciet P.R. quantam columnam quæ res tuas gestas loquatur!* quem honorem statuis antiquiorem Plinius adfirmat lib. XXXIIII. c. x. Exemplum est in Dione Cassio, ubi de S. C.tis in honorem Cæsaris μάλα κολακικοῖς factis [7]: *Decora hæc in argenteis columnis litteris aureis perscripserunt, & sub pedibus Jovis Capitolini collocaverunt.* Ritum istum litteris aureis scribendi Tacitus etiam tangit in IV. Annali: *Atque Haterius cùm ejus diei S. C.ta* (de Tiberii honoribus) *aureis litteris figenda in Curia, censuisset, deridiculo fuit:* & Sidonius Apollinaris I. Epistolar. in fine: *Dignum Poëma quod perennandum apicibus auratis justè Tabula Rostralis acciperet, aut etiam Capitolina.* nisi ad consuetudinem

6 In Claudio. 7 Lib. 44.

dinem alteram ducere hoc malimus, qua victoris in Musica commissione carmina simili magnificentia Jovi dicabantur. ut suo [8] loco dicemus. Similes Tabulæ istis erant Annales Maximi. de queis Macrobius III. [9] Saturnalior. *Pontificibus* (inquit) *permissa est potestas memoriam rerum gestarum in Tabulas conferendi, & hos Annales appellant equidem Maximos, quasi à Pontificibus Maxx. factos. Unde ex persona Ænea ait (Virgilius)*

> *Et vacet Annales nostrorum audire laborum.*

8 Syntag. II. 9 Cap. 2.

CA-

Caput XXX.

De Tabulis æneis *aliquid interpositum, quarum magnus in Capitolio numerus. Mos eas in Curiâ aut Templis ponendi: tandem in Ærario.* Tabularium, Capitolinum, Palatinum, *aliaque P. R. Quid* Æra figere *aut* refigere. *Olim varia Tabularum materia. Earum in Capitolio series atque ordo. Exempla duarum prolata.* Leges Sacratæ *quæ.*

Quia in Tabulas Capitolinas incidimus, omissis tantisper Donariis inseramus etiam illas quæ S. C.ta, Principum Rescripta, Plebiscita, Magistratuum Edicta, Leges, Federa, Privilegia & his similia aut

agnata

agnata continerent. [1] Quarum Tabularum ∞. ∞. ∞. quæ unà cum nobilissimo Templo conflagrarint, restituenda Vespasianus suscepit, undique vestigatis exemplaribus. Nequis exiguum harum numerum & vix ἀξιομνημόνευτον fuisse sibi persuadeat. Quæ omnes Tabulæ num in ipso summo templo repositæ, an adjuncto ei Tabulario servatæ sint haud proclive adeò sit dicere, TABULARI quidem CAPITOLINI meminit Vetus apud Marlianum Inscriptio, in qua legimus Q. LUTATIUM. Q. F. Q. N. CATULUM. COS. SUBSTRUCTIONEM ET. TABULARIUM. DE. SUO. FACIENDUM. COERAVISSE. Nisi fortè stultividi exscriptores isti fuerint, & pro TABULATO Tabularium supposuerint, quæ suspicio nobis incidit. Fundus tamen vulgatæ lectioni Polybius qui lib. Histor. II. vetustissimum Romanorum & Carthaginiensium Fœdus

[1] Suet. Vespas. Tac. 4. Hist.

Fœdus ad ſua uſque tempora manſiſſe ſcribit ἐν χαλκώμασι, παρὰ τὸν Δία τὸν Καπιτώλιον· ἐν τῷ τῶν ἀγορανόμων ταμιείῳ. Recepta tamen etiam ab antiquo conſuetudo promulgatas jam & in Æneis Tabulis inciſas Leges ad Deorum Templa (ubi cuſtodiendæ reponerentur) deferri. Sic invenimus apud Livium [2] *L. Valerio & M. Horatio Coſſ. inſtitutum ut S. C.ta in Ædem Cereris ad Ædiles Pleb. deferrentur, quæ anteà arbitrio Coſſ. ſupprimebantur vitiabanturque.* Sic apud eumdem Scriptorem [3] *Legem Iciliam* de Jure Populi & Tribuniciæ Poteſtatis, *aliaſque Sacratas Leges* apud Dianæ in Aventino fuiſſe repoſitas. Quæ ſint autem *Sacratæ Leges* Feſtus Pompejus explicavit hac ratione: *Quia illis ſanctum erat ut ſi quis adverſus eas feciſſet, ſacer alicui Deorum eſſet cum familia pecuniaque.* De Fœderibus etiam conſtitutum quò ſanctiora & relligioſiora eſſent, ut

2 Lib. 3. & Serv. in 4. Æn. 3 Ibidem.

ut in Capitolio aliiſque Templis ſervarentur : exemplo tamen iis (ad quos pertinerent) tranſmiſſo. quod è Livio diſcimus lib. XXVII. his verbis: *Hæc convenerunt, conſcriptaque biennio poſt Olympia ab Ætolis, in Capitolio ab Romanis, ut teſtata ſacratis monimentis eſſent, ſunt poſita.* Et è SS. Litteris lib. I. Machab. c. VIII. [4] *Hoc reſcriptum eſt quod reſcripſerunt in Tabulis æreis, & miſerunt in Jeruſalem ut eſſet apud eos ibi memoriale Pacis & Societatis.* Joſephus quoque de Fœderibus cum ſuâ gente initis, ſcriptoque conſignatis lib. XIV. Antiquit. c. XVI. quorum exempla ait ἐν τῷ Καπετωλίῳ, καὶ Σιδῶνι, καὶ Τύρῳ, καὶ ἐν ἀσκαλῶνι, καὶ ἐν τοῖς ναοῖς fuiſſe conſecrata. [5] Fœdus item antiquiſſimum P. R. cum Latinis DionysI ætate in Capitolio viſebatur columnæ æneæ Græcis inſculptum litteris. In Curiâ etiam & Roſtris monimenta iſtiuſmodi ſpectata fidem facit

4 Vide etiam ibid. c. 14. 5 Dionyſ. Hal. lib. 4.

cit Annalium scriptor[6] in Actis TiberI: *Atque Haterius cùm ejus S. C.ta figenda Aureis Litteris in Curiâ censuisset, deridiculò fuit.* Et M. Tullius in Oratione pro Balbo: *Cum Latinis omnibus ictum Fœdus Sp. Caßio, Postumio Gemino Coss. quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus post Rostra incisum & perscriptum fuisse.* [7] Qui mos videtur deinde omissus, & ad Præfectos Ærarii omnis Tabularum Publicarum cura translata. nisi quod Prærogativa sua & vetùs consuetudo Jovi Capitolino subindè relicta; quasi loci istius sanctimonia ac religio plurimum auctoritatis Tabulis ipsis conferret. Undè & Numen quoddam habere creditæ, fide Uraniæ Tullianæ, in I. de Divinat.

Tum species ex ære vetus, generosaque Natta
Concidit, elapsæque vetusto NUMINE LEGES.

quibus

6 Tac. Ann. 4. 7 Serv. in 2. Georg. Tac. Ann. 13.

quibus equidem in verbis Prodigium Capitolinum tangit, de quo ipsemet sæpè alibi: tum præcipuè Catilinariâ III. cùm ait: *Memoriâ tenetis Cotta & Torquato Coss. complures in Capitolio turres de cælo esse percussas, cùm & simulacra Deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum dejectæ, & Legum æra liquefacta.* Æneæ igitur omnes eæ Tabulæ erant, atque ideò *Æra* ἁπλῶς sic interdum vocata. Idem Cicero ad Familiar. VII. ep. I. *Cujus Æra refigere debebamus, ejus etiam cheirographa defendimus?* Dicebantur autem *refigi leges* cùm abolerentur. Virgilius ex Vario:[8]

> ——*fixit leges pretio, atque refixit;*

figi, cùm promulgarentur.[9] Ovidius:

> —— *nec verbâ minantia fixo*
> *Ære legebantur.*

Plau-

8 6. Æneid. 9 I. Metam. quamvis alii aliter legant.

Plautus Trinummo:

Eæ miseræ etiam ad parietem sunt
fixæ clavis ferreis.

Quanquam olim ligneæ & eboreæ etiam Tabulæ essent. Unde de XII. non levis quæstio est, quâ tandem materiâ in publico primùm sint positæ, *Æneas* opinantur fuisse Diodorus, Dionysius, Livius. *Eboreas* M. Tullius in laudata Catilinariâ. *Roboreas* sive ligneas Pomponius de origine Juris. nisi mendum ibi sit, & pro *roboreæ*, *eboreæ* legendum sit. quod Criticis quibusdam est visum. sed totam eam ζήτησιν eruditè atque eleganter olim tractavit eruditissimus Brodæus lib. IV. Miscellaneorum c. XII. cujus scrinia non compilo. Distinguebantur hujusmodi Tabulæ in Capitolio characterum quorundam notis, paginarum numeris, & loculorum diversitate; vitandæ scilicet in tanto numero, confusioni. Ostendit monimentum vetus Aquileæ, ad exemplar Capito-

pitolinæ Tabulæ deſcriptum, quod à Fulvio Urſino communicatum ſibi Lipſius olim in Tacito vulgavit; nos fide LipsI iterùm adſcribemus:

IMP. CÆSAR. VESPASIANVS AVG. PONT. MAX.
TR. POT. II. IMP. VI. PP. COSS. III. DES.- IIII.
VETERANIS. QVI. MILITAVERVNT. IN CLASSE
RAVENATE. SVB. SEX. LVCILIO. BASSO. QVI
SENA. ET. VICENA. STIPENDIA. AVT PLVRA
MERVERVNT. ET. SVNT. DEDVCTI. IN. PANNONIAM
QVORVM. NOMINA. SVBSCRIPTA SVNT
IPSIS. LIBERIS. POSTERISQVE. EORVM CIVITATEM.
DEDIT. ET. CONNVBIVM. CVM. VXORIBVS. QVAS
TVNC. HABVISSENT. CVM. EST. CIVITAS. IS
DATA. AVT, SIQVI. CÆLIBES. ESSENT CVM

IIs.

IIS. QVAS. POSTEA. DVXISSENT. DVMTAXAT

SINGVLI. SINGVLAS. NON. APRIL CÆSARE

AVG. DOMITIANO. CN. PEDIO. CASTO. COS.

ILATORI. VENETI. F. CENTVRIONI AMEZEIO

DESCRIPTVM. ET. RECOGNITVM. EX TABVLA

ÆNEA. QVÆ. FIXA. EST. ROMÆ. IN CAPITOLIO

AD. ARAM. GENTIS. IVLIÆ. DEFORAS. PODIO

SINISTERIORE. TAB. T. PAG. II. LOC. XXXXIIII.

Adſcribemus & Græcum S. C. breviuſculum è Joſepho: quò Antiquitatis illius Venerandæ ex Utriuſque Linguæ vetuſtis Tabulis, in Capitolio olim fixis, recens aliquod μνημόσυνον Lectori noſtro repræſentetur. Ait igitur Joſephus de Cæſare: Ἐπιτρέπει δὲ καὶ Ὑρκανῷ τὰ τῆς πατρίδος ἀναστῆσαι τείχη, ταύτην αἰτησαμένῳ τὴν χάριν· ἐρρίπτο δὲ ἔτι Πομπηΐου καταβαλόντος. καὶ τοῦτ' ἐπιστέλλει τοῖς ὑπάτοις

ὑπάτοις εἰς Ῥώμην, ἀναγράψαι ἐν τῷ Καπετωλίῳ. καὶ τὸ γενόμενον ὑπὸ τῆς συγκλήτου δόγμα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον:

ΛΕΥΚΙΟC. ΟΥΑΛΕΡΙΟC. ΛΕΥΚΙΟΥ
ΟΙΥΙΟC. ΣΡΑΤΗΓΟC
ΣΥΝΕΒΟΥΛΕΥCΑΤΟ. ΤΗ. ΣΥΓΚΛΗΤΩ
ΕΙΔΟΙC
ΔΕΚΕΜΒΡΙΑΙC. ΕΝ. ΤΩ. ΤΗC. ΟΜΟΝΟΙΑC. ΝΑΩ
ΓΡΑΦΟΜΕΝΩ. ΤΩ. ΔΟΓΜΑΤΙ. ΠΑΡΗCΑΝ. ΔΕ
ΛΕΥΚΙΟC. ΚΩΠΩΝΙΩC. ΛΕΥΚΙΟΥ
ΟΙΥΟC. ΚΑΙ
ΠΑΠΙΡΙΟC. ΚΥΡΙΝΑC. ΠΕΡΙ. ΩΝ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC
ΙΑCΟΝΟC. ΚΑΙ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC. ΔΩΡΟΘΕΟΥ. ΙΟΥΔΑΙΩΝ
ΠΡΕCΒΕΥΤΑΙ. ΑΝΔΡΕC. ΑΓΑΘΟΙ. ΚΑΙ
ΣΥΜΜΑΧΟΙ. ΔΙΕΛΕΧΘΗCΑΝ. ΑΝΑΝΕΟΥΜΕΝΟΙ
ΤΑC. ΠΡΟΥΠΗΡΓΜΕΝΑC. ΠΡΟC. ΡΩΜΑΙΟΥC
ΧΑΡΙΤΑC. ΚΑΙ. ΤΗΝ. ΦΙΑΛΗΝ. ΚΑΙ
ΑCΠΙΔΑ

ΧΡΥCΗΝ.

ΧΡΥCΗΝ. ΣΥΜΒΟΛΟΝ. ΤΗC. ΣΥΜ-
ΜΑΧΙΑC
ΓΕΝΟΜΕΝΗΝ. ΑΝΗΝΕΓΚΑΝ. ΑΠΟ
ΧΡΥCΩΝ
ΜΥΡΙΑΔΩΝ. ΠΕΝΤΕ. ΚΑΙ. ΓΡΑΜ-
ΜΑΤΑ
ΑΥΤΟΙC. ΗΞΙΩCΑΝ. ΔΟΘΗΝΑΙ. ΠΡΟC
ΤΕ
ΤΑC. ΑΥΤΟΝΟΜΟΥΜΕΝΑC. ΠΟΛΕΙC
ΚΑΙ. ΠΡΟC
ΒΑCΙΛΕΙC. ΥΠΕΡ. ΤΟΥ. ΤΗΝ. ΤΕ. ΧΩΡΑΝ
ΑΥΤΩΝ. ΚΑΙ. ΤΟΥC. ΛΙΜΕΝΑC
ΑΔΕΙΑC
ΤΥΓΧΑΝΕΙΝ. ΚΑΙ. ΜΗΔΕΝΑ. ΑΔΙ-
ΚΕΙCΤΑΙ
ΕΔΟΞΕ. ΔΕ. ΣΥΝΘΕCΤΑΙ. ΦΙΛΙΑΝ. ΚΑΙ
ΧΑΡΙΤΑC
ΠΡΟC. ΑΥΤΟΥC. ΚΑΙ. ΟCΩΝ. ΕΔΕΗCΤΗ-
CΑΝ. ΤΥΧΕΙΝ
ΤΑΥΤΑ. ΑΥΤΟΙC. ΠΑΡΑCΧΕΙΝ. ΚΑΙ
ΤΗΝ. ΚΟΜΙ
CΤΕΙCΑΝ. ΑCΠΙΔΑ. ΠΡΟCΔΕΞΕCΤΑΙ
ΤΑΥΤΑ. ΕΓΙΝΕΤΟ. ΕΠΙ. ΥΡΚΑΝΟΥ.
ΑΡΧΙΕΡΕΩC
ΚΑΙ. ΕΘΝΑΡΧΟΥ. ΕΤΟΥC. ΕΝΝΑΤΟΥ
ΜΗΝΟC
ΠΑΝΕΜΟΥ

Erant

Erant & privata Cæsarum Tabularia, sive ἀρχεῖα Palatina, quorum Veteres inscriptiones mentionem faciunt, & Hyginus Aug. Cæs. (ni fallor) Libertus in libello, *de Limitibus constituendis*, his verbis: *Libros æris & Typum totius perticæ* [1] *lineis descriptum secundum suas terminationes, asscriptis* [2] *finibus, Tabulario Cæsaris inferemus.* paullò etiam infrà: *Et quidquid aliud ad instrumentum mensorium pertinebit, non solùm Coloniæ, sed & Tabularium Cæsaris, manu conditoris subscriptum habere debet.* [3] Erant & Tabularia alia publica ad Atrium Libertatis, & ad ædem Nympharum, in queis rerum minorum tabellæ, sive Acta publica, continerentur. sed quia istæ sermonis ἐκβολαὶ institutum nostrum retardant, lectoribusque tædio sæpè sunt & molestiæ; in Capitolium revertemur.

1 Al. *linteis.* 3 Al. *affinibus.* 3 Liv. lib. 43. Cic. pro Milone. Lips. ad An. 5. Taciti.

CAPUT XXXI.

Coronæ Aureæ *Capitolinæ multæ & magni ponderis: Mos & caussa eas dicandi. Ducum quorundam heic ostentatio. Petillius de Coronâ subreptâ postulatus.* Custodes Capitolii, & Tutellæ *ejus* Redemptores. Diadema *Cæsaris in Capitolium missum. Ridicula Marliani negligentia.*

Ducum Triumphantium munus *Coronæ* etiam *Aureæ* erant, egregium Jovi ἀνάθημα: aut Populorum Regumque, P. R. συμμαχίαν sibi istâ ratione gratulantium. Harum quæ in Capitolio magnificentia ac multitudo fuerit; vel ex iis, quas superstitibus in libris Livius recenset, aliquam licebit æsti-

æstimationem facere. Marlianus ὁ τυφλὸς ὁδηγὸς, & secutus eum Rosinus, unius tantum aut alterius inibi meminerunt. ego ex Livio istas subnotabam, posterioris maximè generis; Quas dehinc ordine temporum observato, tanquam ex Nomenclatore, recitabo.

[1] Primi (quod sciam) Legati Latinorum, fœdere cum Romanis circa annum v.c. CCLIX. inito, donum Jovi Coronam auream miserunt. quo anno Rex Tarquinius, Capitolii conditor, Cumis extremum diem obiisse creditur.

[2] Anno post eam conditam CCCVI. statim à secessu plebis in montem sacrum, iidem Latini cum Hernicis, concordiam P. R. gratulati, aliam attulerunt.

[3] Anno v. c. CCCCXII. cùm de Samnitibus Triumphatum esset; Carthaginienses Legati gratulatum missi,

1 Liv. lib. 2. 2 Lib. 3. 3 Lib. 7.

cum Coronæ aureæ dono xxv. p. quæ in cællâ Jovis poneretur.

[4] Quarto verò & decimo belli Punici, Legati Saguntini cum aliâ Coronâ, incerti ponderis, Jovi item dedicandâ.

[5] Anno v. c. IↃLVII. Legati ab Rege Attalo venerunt cum Coronâ CCLXVI. P. sive (ut alii libri habent) CCLVI.

Paucis interjectis annis[6] alia à Rege Philippo Jovi missa, c. P. & ab Alabandensibus altera, dimidio minor.

Eodem tempore Lampsaceni[7] LXXX. P. Coronam donaverunt, & Pamphyliorum Legati aliam ex viginti millibus Philippæorum factam. *quam iis Senatus in Capitolio ponere, & apud eam sacrificare permisit.* Populorum aut Principum externorum munera, nec illarum minor numerus, quas Duces Romani Triumphantes Deorum Regi

4 Lib. 28. 5 Lib. 32. 6 Anno V. C. D. LXXXIV. lib. 36. 7 Lib. 34.

Regi posuerunt; etsi Scriptorum iis recensendis diligentiam interdum desiderem.

[1] Mamercus Æmilius Dictator traditur Fidenatibus, Faliscis, & Vejentibus devictis, coronam auream *Libræ pondo* ex pecuniâ publicâ posuisse. prout res P. R. tum adhuc inopes erant.

Aliam *duarum Librarum pondo & Trientis* T. Quinctius Dictator, cùm per novem dies totidem urbes, & decimam Præneste cepisset. sic enim pretium ejus *Trientem tertium Pondo*, è CincI Mystagogico, Festus interpretatur.

Quod omnes Triumphantes facere etiam solitos Plinius testatur, ubi de Coronis: [2] *Inde natum* (inquit) *ut etiam Triumphaturis conferrentur in Templis dicandæ.* Ubi de aureis eum loqui Festus ostendit in *Triumphales Coronæ : quas temporibus* (ait) *antiquis*

1 Liv. lib. 4. 2 Lib. 16. c. 3.

propter paupertatem laureas fuisse, quæ suo tempore *Imperatori Aureæ præferrentur*: Ut dubium non sit quin & artificii præstantiâ, & materiæ pretiositate, ac donantium multitudine, Coronæ Capitolinæ summam loco æstimationem, maximam verò spectantibus admirationem attulerint. Nam (ut stillicidium hauriamus è situlâ) Triumpho uno Scipionis Asiatici, Coronæ aureæ CCXLIII: [3] & altero Q. FulvI Flacci, Coronæ aureæ CXXV. prælatæ leguntur. ut Cæsaris Dictatoris & aliorum Triumphos taceamus. quas etsi omnes Capitolino Templo illatas fuisse affirmare constanter non audeam; maximam tamen earum partem non dubito I. O. M. in Templo Maximo esse consecratam. Adhæc Pii Principes, Vespasianus Aug. [4] *Coronas ex Cinnamomo, interrasili auro inclusas, in Templis Pacis & Capi-*

3 Lipſ. Admir. lib. 2. c. 9. 4 Plin. lib. 12. c. 19. Vopiſc. Aurelian.

Capitolii dicavit; & Probus, *Coronas aureas, quas ſibi obtulerant omnes Galliæ civitates*, IOVI OPT. MAX. DIS, DEABUS, *Senatus manibus*, CONSECRARI *voluit*. Igitur neceſſarium fuit Theſauris hujuſmodi ab injuriâ defendendis cuſtodes adponi, quos [5] TUTELLÆ CAPITOLI REDEMPTORES appellare videtur Plinius lib. XXXV. c. III. è quorum numero *M. Aufidium* ipſe nominat; & Horatius, in Satyris, *Petillium Capitolinum* quemdam, de Coronâ aureâ ſubreptâ ſub Auguſto poſtulatum. qui tamen ægrè defenſantibus multis judicio tandem abſolutus eſt. Unde *duram* ejus *cauſſam* Horatius vocat Satyrâ x. ſed non ſine ſuſpicione criminis deinceps ætatem egiſſe oſtendunt iſta, quæ decerpſimus, è Satyra IV.

——— *mentio ſiqua*
De CAPITOLINI *furtis injecta* PETILLI

5 Et alibi TUTELARES.

Te coram fuerit; defendas, ut tuus est mos:
Me Capitolinus convictore usus, amicoque à puero, caussaque meâ permulta rogatus
Fecit, & incolumis lætor quod vivit in urbe;
Sed tamen admiror quo pacto judicium illud
Fugerit.

Numismata vetera argentea, capite XII. hujus Commentarii posita, quæ unâ ex parte Capitolii, ex alterâ Aquilæ, aut Jovis Capitolini effigiem expressam habent, cum nomine PETILLIUS. CAPITOLINUS, an ad reum istum pertineant, haud proclive adeò sit dicere: tamen cognomentum istud CAPITOLINI satis ostendit penes PETILLIAM Gentem plerumque Capitolii custodelam fuisse. In Veteri enim Glossario quod LovanI M. S. inspexi, sic erat: CAPITOLINUS, *id est,*

est, Capitolio serviens. Parum autem abest, quin nec immeritò, nec injuria, factum dicam ut Petilliorum aliquis (etiam innocens) [1] accusaretur, cùm iidem ante P. Scipionem Africanum, innocentissimum virum, unà cum Nævio Tribuno Pleb. repetundarum accusâssent. quem tamen & sua auctoritas, & P. R. benevolentia laudabiliter absolvit. Ex eâ consuetudine Coronas in Capitolio deponendi fecisse etiam videatur Dictator Cæsar, cùm Lupercalibus oblatum sibi à M. Antonio, & Collegiis Sacerdotum, [2] Regale Diadema in Capitolium statim misit; responso dato: SOLUM IOVEM ROMANORUM REGEM ESSE. quò modestissimo facto ambitiosissimi animi impetum piè prudenterque apud populum Romanum dissimularet.

1 Liv. lib. 38. Auctor. de V. ill. Val. Max. alii. 2 Sueton. Cæs. Plutarch. Dio lib. 44.

CAPUT XXXII.

JOVI *tamquam Regi* Purpura *dicata,& V*estes *aliæ pretiosæ. quid* Sandyx *in Virgilio & Vopisco. Donariorum sumtuositas à Platone, Alexandro Severo, & Lactantio reprehensa. Lipsi emendatiuncula rejecta. Epitheton* Inane *ferè mortuorum esse.*

Igitur quia IUPPITER εἷς τῶν Ῥωμαίων ἡγέμων, εἷς βασιλέων βασιλεὺς, testimonio etiam HoratI:

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Jovis;

alia consuetudo nata ut inter Donaria Capitolii sacra *Purpurā* etiam *Regia* poneretur. cujus rei clarum testimonium est in Aureliano Vopisci, his verbis: *Meministis enim fuisse in Templo Jovis Opt. Max. Capitolini pallium breve*

breve purpureum laneſtre, ad quod quum matronæ, atque ipſe Aurelianus, jungerent purpuras ſuas, cineris ſpecie decolorari videbantur cæteræ, Divini comparatione fulgoris. Hoc munus Rex Perſarum ab Indis interioribus ſumtum Aureliano dediſſe perhibetur. Erat id pallium *Sandyce Indicâ tinctum.* [1] cujus ut pretioſiſſimi muricis Virgilius etiam meminit in Eclogis :

Sponte ſuâ Sandyx paſcentes veſtiet
agnos. [2]

& Sidonius in Epithalamio Polemii & Araneolæ :

Ebria non ſolùm ſpirat conchylia
Sandyx.

quam *Sandycem* herbam eſſe putavit interpres Servius, atque inde Sandycinum fieri colorem. deceptus fortè verbis Plinii [3] lib. xxxv. cap. vi. qui ſimilem (ſed immeritò) ſapientiſſimo Poëtæ opinionem attribuit. Erat enim

Sandyx

1 Vopiſc. ibid. 2 Eclog. iv. 3 Vbi Dalechampium vide.

Sandyx coloris nomen, cujus compositionem ex Sandarachâ & Rubricâ Plinius docet laudato loco. Unde & cum *Sandarachâ factitiâ* Vitruvii [4] quidam confuderunt: quâ de re doctissimos viros Hadrianum Junium in Nomenclatore, Dalechampium in citatum librum Plinii, & Philandrum (si libet) Vitruvianum Interpretem disputantes vide. De superstitioso Ritu Vestes Capitolio offerendi, sic etiam Lampridius Alexandro. *Dimisso Senatu Capitolium conscendit, atque inde re divinâ factâ, & Tunicis Persicis in Templo locatis, hujusmodi concionem habuit.*

Tunicæ istæ è prædâ militari erant, atque indè pretium earum colligitur quòd tam nobili in loco fuerint à victore Cæsare locatæ. Quam Donariorum sumptuositatem irrisit è nostris Lactantius lib. 11. *His* (Deos intelligit) *Peplos & indumenta pretiosa,*

4 Lib. 7. c. 12.

ſa, quibus uſus velaminis nullus eſt; his Aurum & Argentum conſecrant. quæ non tam habent, qui accipiunt; quàm qui illa donârunt. Et Divinus apud [5] Tullium Plato. cujus verba etſi longiuſcula, quia Romulæ illius Suadæ ore ſonantia, non pigebit exſcribere. Ait igitur: *Aurum & Argentum in urbibus & privatim, & in fanis, invidioſa res eſt. Tum ebur ex inani corpore extractum, haud ſatis caſtum donum Deo.* (Lipſius *ex immani corpore* legebat. quod non probo. nam & alibi obſervatum epitheton *inane* [6] ad Funeralia & Mortualia pertinere.) *Jam æs atque ferrum duelli inſtrumenta, non fani. ligneum autem, quod quis voluerit uno è ligno dedicato: itemque lapideum in Delubris communibus. Textile ne operoſius, quàm mulieris opus menſtruum. color autem albus præcipuè decorus Deo eſt. tum in cæteris, tum maximè in textili.*

5 2. de Legib. 6 Apud Virgilium, Statium, & alios.

li. tincta verò absint nisi in bellicis insignibus, divinissima autem dona habent & formæ, ab uno pictore absolutæ die. itemque cætera hujus exempli dona sunto. Cui Platonicæ doctrinæ Alexander Imperator assentiri visus, qui (teste Lampridio) nihil auri aut argenti in Templis unquam posuit, semper in ore habens illud Persianum:

Dicite Pontifices, in sacro quid facit Aurum?

Usus tamen evicit ut aliter heic Vulgus, aliter Sapientes & cordatiores homines sentirent.

Caput XXXIII.

De Columnis Roſtratis *aliquid dictum, quæ in Capitolio Æneæ, Inauratæ. Aliæ aliorum locorum. Mos & cauſſa eas dicandi. eadem cum* Arcubus Triumphalibus *aut* Τροπαιοφόροις. *Hi quoque in Capitolio, etiam extra Romam. magnus eorum in Romano numerus: Ornamenta varia. Antiquariorum De* Arcu Trajani *inſignis error.*

Defunctum me rebar Militaris Munificentiæ adparatu; cùm ecce recordatio oboritur Roſtratarum Columnarum, quas in Navali victoriâ S. P. Q. publicè conſecrabat.

bat. [7] Plinius lib. xxxiiii: *Antiquior* (Statuis) *celebratio columnarum. sicut C. Duellio, qui primus Navalem Triumphum egit de Pœnis, quæ est etiamnum in Foro.* Ea è candido marmore olim fuit Silii testimonio, qualem ipse depictam in Linternate Porticu ab Hannibale conspici fingit:

[8] *Æquoreum juxta decus, & navale Tropæum,*
Rostra gerens niveâ surgebat mole columna,
Exuvias Marti, donumque Duilius alto,
Ante omnes, mersâ Pœnorum classe dicabat.

Similes columnas Julius Cæs. Dictator (auctore [9] Servio) honori suo Romæ posuit: *unam in rostris, alteram ante Circum in parte januarum.* Sed & Capitolium (quod volebam) hujusmodi ornamenta habuit, ex ære potissimùm formata. Claudianus enim in Pane-

7 Cap. 5. 8 Lib. 6. 9 In 3. Georg.

Panegyrico ad Honorium numerat in Capitoli ornamentis:

Aeraque vestitis numerosâ puppe columnis
Consita.

quæ in eodem Panegyrico alibi ostendit inaurari solere. Sic enim Roma loquitur:

Ast ego frænabam geminos quibus altior ires
Electi candoris equos, & nominis ARCUM
Jam molita tui, per quem RADIANTE *decorus*
Ingrediere TOGA; *pugnæ monimenta dicabam*
DEFENSAM *Titulo* LIBYAM *testata perenni.*
Jamque parabantur pompæ simulacra futuræ,
TARPEIO *spectanda* IOVI, CÆLATA *metallo*
CLASSIS, *ut auratos sulcaret remige fluctus.*

quæ

quæ prolixiùs adſcribo, quia plera in iis Capitolii Ornamenta: *Arcus Triumphales, Tropæa, Tituli*, ſivè *Indices*, & *Columnæ Roſtratæ*. Talem in Capitolio columnam agnoſcit & [1] Livius *bello Punico priore poſitam à M. Aemilio Coſ. (cui collega Ser. Fulvius fuerat) totam mox ad imum fulmine diſcuſſam*. Servius quoque Honoratus ad Virgilianum illud:

—— *Navali ſurgenteis ære columnas*; [2]

Auguſtus (inquit) *victor totius Aegypti, quam Cæſ. pro parte ſuperaverat; multa de navali certamine ſuſtulit Roſtra, quibus conflatis* IV. *effecit Columnas: quæ poſteà à Domitiano in Capitolio ſunt locatæ*. Unam earum columnarum, cum ſtatuâ Aug. ſuperpoſitâ, videre eſt in veteribus ejus Numis; quemadmodùm & Titi Cæſ. quos Auguſto reſtituit; & nos poſt Torrentium alioſque effingi curavimus: [3] Julius Philar-

1 Lib. 42. 2 Ibid. 3 In 3. Georg.

IMP
CAESAR

largyrius, alter Virgilii Scholiastes, eum honorem ab Augusto cùm M. Agrippâ, genero suo, communicatum putat, qui unde hoc hauserit nescio. Dio quidem libro LI. *Agrippam*, scribit, *præter alios honores Vexillo cæruleo (quod Navalis victoriæ testimonium esset) à socero donatum*; qui tamen illi honores essent, non expressit. Ex eâdem consuetudine Senatus Galbæ Cæs. [4] *Statuam decreverat Rostratæ columnæ superstantem in parte fori, quâ trucidatus est; sed decretum D. Vespasianus abolevit.* Plura non addam in re tam vulgatâ; sed quia (teste [5] Plinio) eadem Columnarum & Arcuum Triumphalium olim ratio fuit: *attolli supra cæteros mortaleis*; sciat Lector speciosissima hæc Victoriæ monimenta in Capitolino monte sæpè etiam erecta. Cornel. Tacitus in rebus Neronis: [6]. *At Romæ Tropæa de Parthis, Arcusque medio Capitolini montis*

4 Sueton. Galba. 5 Lib. 34. c. 6. 6 Lib. 15.

montis sistebantur, decreta ab Senatu medio adhuc bello; neque tum omissa, dum adspectui consulitur; spretâ conscientiâ. significat Senatum etsi rei malè gestæ conscium ornamenta tamen ista, metu Cæsaris, in Capitolio derelinquenda censuisse. Sed numquid Numi quidam Veteres Neroniani eum Arcum adhuc ostendunt? Judica Lector ex effigie ejus, quam ab Amplissimo & Reverendo V. Dionysio Villerio nobiscum communicatam, operæpretium putavi heic inserere: Sicuti & alterius illius, qui in numo Trajani à Choulio, aliisque, vulgato; cum Inscriptione I. O. M. à Senatu fortè ob victoriam Dacicam erecti. Falsò Antiquarii Jovis Templum esse tradiderunt, errore ducti Inscriptionis; & vel ideò appingendum putavimus. Agnoscit Trajani Arcum, in foro ipsius, Dio lib. LXVIII. qui an numo isto signatus sit non planè ausim affirmare. certè mul-

ta

S C

I.O.M.
S.P.Q.R. OPTI.O.M. PRINCIPI.
S C

ta in eo ſpolia, Tropæa, ſigna, ſimulacra Victoriarum expreſſa. qualia in foro Trajani agnoſcit Agellius [1] his verbis: *In faſtigiis fori Trajani ſimulacra ſunt ſita, circùm undique inaurata, equorum atque ſignorum militarium. ſubſcriptumque eſt:* EX MANUBIIS. & in Arcubus Capitolinis Claudianus Panegyrico dicto:

——— ſpoliiſque micantes
Innumeros ARCUS, *acies ſtupet igne metalli:*
Et circumfuſo trepidans obtunditur auro.

fuit cùm hæc poſtrema ad Tecti Capitolini deaurationem traherem, ſed nunc eam interpretationem cum poſteriore non muto. Dicit ecce Poëta, *Innumeros arcus.* & nos (o vicem rerum humanarum!) laboramus ut unum è veteribus monimentis protrahamus. Septimianum in radice clivi Capitolini, terrâ penè defoſſum, adhuc

1 Lib. 13.

huc spectamus:[2] cum alatis Victoriis, tropæa gestantibus, terrestris navalisque belli simulacris, & hoc Titulo:

IMP. CÆS. LUCIO. SEPTIMIO
M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI
AUG. PATRI. PATRIÆ. PARTHICO. ARABICO. ET. PARTHICO
ADIABENICO. PONTIF. MAXIMO. TRIBUNIC. POTEST. XI. IMP.
XI. COS. III. PROCOS. ET. IMP. CÆS. M. AURELIO. L. FIL.
ANTONINO. AUG. PIO. FELICI TRIBUNIC. POTEST. VII. COS. PROCOS.
P. P. OPTIMIS. FORTISSIMISQ. PRINCIPIBUS. OB. REMPUBLICAM.
RESTITUTAM. IMPERIUMQ. POPULI.

2 Cujus effigiem quia nullus hactenus non edidit, edendam heic non putavi.

PULI. ROMANI. PROPAGATUM.
INSIGNIBUS. VIRTUTIBUS. EORUM. DOMI. FORISQUE.
S. P. Q. R.

cæteros omnes unà cum Templo ipſo,

Hauſit longa dies, & inextricabile fatum.

Neque Romæ modò, in principe Terrarum orbis loco, ſed & peregrè in coloniis eadem magnificentia uſurpata. quod in Capitolio Veſontionenſi Sequanorum præclara Triumphalium ἀψίδων monimenta, etiamnum durantia, vivo & ſpectabili argumento cuivis probaverint.

CAPUT XXXIV.

Ad Templi πάρεργα *perventum. Eximiæ in iis* Porticus *à Censoribus fabricatæ. penes illos Operum olim cura.* ἐλαττωμάτων *in Livio observatum.* Curia Kalabra. Senatulum. *De vero* Clivi Capitolini *positu quæsitum. Alii Capitolii & Arcis aditus.* Centum gradus Concordiæ. *Porticus Temporariæ Cæs. Supposititiæ aliorum.*

Absoluto Capitolii τοῦ ἔργου, cum Donariis ornamentisque suis omnibus; restant πάρεργα nobiliora quædam, seu nobilissimi Templi appendices, nec illæ quidem sub silentio nobis transmittendæ. In his primarium facilè locum habent magnificen-

centiſſimæ Porticus, quîs ad invidiam reliquæ urbis magna pars Sacri iſtius montis obſeſſa. Virgilius in Æneid. VIII. de iſto loquens:

> *Atque heic* AURATIS *volitans argenteus anſer*
> PORTICIBUS, *Gallos in limine adeſſe canebat.*

Livius lib. XLI. de Cenſſ. [1] Q. Fulvio Flacco, & A. Poſtumio Albino: *Clivum Capitolinum ſilice ſternendum curaverunt, & Porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senatulum, ac ſuper id Curiam. Senatulum* aut *Senaculum* quoddam inter Capitolium & forum fuiſſe Nicoſtratus [2] memoriæ prodidit, in libro, qui inſcribebatur, *De Senatu habendo.* ubi deinde fabricata eſt Ædis Concordiæ. quòd ſi in eo loco, planè ſitus ejus humilior quàm ut extendi commodè ad id Porticus potuerit ab æde Saturni, quæ & ipſa in imo

S clivo

1 Anni V. C. DXXIX. 2 Apud Feſtum, hac voce.

clivo Capitolino. Puto igitur præpositivam particulam in Livio νοθεύεσθαι, rescribendumque : *& Senatulum ac. s. i. Curiam.* vult enim ea loca pariter silice strata, sicut Porticum illam Capitolinam. nam & hujusmodi ædificia sic sterni consuêsse idem scriptor infrà probat de Censs. iisdem, cùm ait, *extra Portam Trigeminam in Aventinum Porticum silice sternendam curavisse*, & nonnulla alia, quæ lòci corruptela nobis invidit. De silice lapide vide (si tanti est) Plinium lib. XXXVI. Vitruvium lib. II. c. VIII. atque alibi. & Lipsium nostrum Admir. lib. III. c. X. qui laborem hîc nostrum mitigavit. *Curiam illam* in loco Liviano *quæ super Senaculum, Kalabram* intelligo,[3] *unde Pont. Minor Kalabat dies,* quæ planè in illo tractu. ut veteres quædam parietinæ adhuc testantur. superposita etiam illa Templo Iovis Tonantis, è cujus

3 Macrob. lib. 1. Serv. in 9. Æneid. Varro 5. de L. L.

cujus ruinis tres ingentes columnæ cum nobilissimo Zophoro in clivo adhuc manent, pretiosissimi operis, & superbissimæ materiæ manifesta testimonia. [4] Alterius Porticus è magnificis, in Capitolio, meminit Velleius à P. Scipione Nasicâ item Censore fabricatæ : anno circiter V.C. DXCIV. secundum Fastos Capitolinos. penes Censores enim tum operum Publicorum cura. eoque spectavit Cicero de Legibus : *Censores Urbis Templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia tuentor.* In eâ Scipionis Porticu videtur Turma Statuarum Equestrium à Q. Metello Scipione posita, de quâ suprà c. XXVI. diligenter egimus. Cornelius Tacitus III. Histor. *Porticus* antiquas *in latere clivi Capitolini* agnovit, *dexterâ subeuntibus*: quas ad Nasicam auctorem multi referunt, ego à censoribus malim Q. Fulvio Flacco & Postumio ejus collega constructas. nam

4 Lib. 2. Hist.

de Porticu laterali ipsius Templi (quod vir magnus nuper opinatus) ὀυδεὶς λόγος. Poggius sanè (fide Fabricii) [s]testatum reliquit Porticum quamdam suo ævo penè adhuc integram in Clivo Capitolino, ad forum, dejectam, ejusque columnas (nequid barbaræ immanitati deesset) in calcis usum fuisse consumptas. Incerta itaque in Porticuum situ heic omnia. de Clivo tamen aliquid certi statuere se profitentur Antiquarii, etsi in varia & incerta sæpe opinionum divisi. Mihi si suffragii relictum etiam aliquod jus est, post tam multos nobilesque Senatores, existimarem illum κατ' ἐξοχὴν dictum CLIVUM foro Romano ab Æde Vestæ, præ Concordiæ Templo, centum gradibus ad rupem Tarpejam protensum fuisse. Affirmare id videntur Ovidius III. Fastor:

> *Arduus in vallcis & fora Clivus erat;*

M. Var-

s In Româ suâ c. 18.

M. Varro[6] de L. L. *Dies qui vocatur quando stercus delatum fas, ab eo adpellatus, quod eo Die ex æde Vestæ stercus everritur, & per Capitolinum Clivum in locum deportatur certum.* Tacitus citato lib. *Diversos Capitolii aditus invadunt, juxta lucum Asyli, & quà Tarpeja rupes centum gradibus aditur.* Juxta eos Gradus Templum erat Concordiæ, inde *Concordiæ* etiam vocati. Cicero Philipp. VII. *Occulta enim fuit eorum voluntas judiciumque de M. Antonio, qui frequentissimi in Gradibus Concordiæ steterant.* eademque ferè repetit in Philippicâ II. ubi *cellæ Concordiæ in clivo* disertim meminit.

Templo Concordiæ è centum gradibus imminebat Ædes Monetæ, in ipso Arcis ingressu fabricata. de quâ Ovidius in eodem opere:

Quà fert sublimeis alta MONETA *gradus.*

Ex opposito ejus Templi, dextrà è

6 Lib 5.

foro ſubeuntibus, Ædes erat Jovis Tonantis. quem ideò Auguſtus ſomnians reſponderat, JOVI CAPITOLINO *Janitore*, * *adpoſuiſſe*, quia nimirum illhinc maximè adibatur. In eum Clivum Via Sacra deſinebat. quod docere C. Plinius videtur lib. XIX. [7] *Cæſar Dictator totum Forum Romanum intexit, Viamque Sacram ab domo ſuâ ad clivum Capitolinum.* qui & ſacer ipſe habitus, ac proinde idem Cæſar triumphans genibus [8] eum aſcendit. Horatius lib. IV. Ode ad L. Antonium:

Concines majore Poëta plectro
Cæſarem, quandoque trahet feroces
Per SACRUM CLIVUM *meritâ decorus*
Fronde Sicambros.

Fuêre & aditus alii non incelebres à Luco Aſyli, Portâ Carmentali, Velabro, & Theatro Marcelli, quod veteres ſcriptores, & ruinæ quædam olim detectæ, teſtantur. Aliud de Porticibus

7 Cap. I. 8 Quod & alii Principes fecere.

bus Capitolinis quod adjungam non habeo, nisi Constantinianam quandam à Fabricio in illis nominari. & alteram Metellinam à Marliano, sed illi vellem auctores suos nominâssent. Addam corollarium de magnificentiâ Ædilitatis Cæsarianæ, quæ apud Suetonium in Cæsare: [1] *Ædilis* (inquit) *præter Comitium, ac Forum, Basilicasque, etiam Capitolium ornavit Porticibus ad tempus exstructis, in quibus abundante rerum copiâ pars apparatus exponeretur.* quod ita interpretandum cum Doctissimo & Amplissimo Torrentio nostro puto, ut quæcunque Ædilitii muneris Forum aut Comitium non cepisset, ea in Capitolio populo spectanda sint proposita. De eadem Ædilitate, verè splendida atque magnificâ, multa idem Suetonius, & diligentior Suetonio Plutarchus [2] adnotaverunt: ad quæ Lectorem nostrum remitto.

1 Cap. 10. 2 Et præter istos Dio lib. 37.

CAPUT XXXV.

Bibliothecæ *in Templorum Porticibus, & fortè Capitol I. ejus rei caussa & origo* Capitolinæ, *investigata. Hæc sub Commodo incensa, & à Gregorio demum PP. destructa.* Auditorium Publicum *omnis disciplinæ in Capitolio.* Poëmata *etiam ibi recitata. quid* Commissiones? Neronis Carmina *Jovi dedicata.*

Porticibus Capitolinis Bibliothecam subjungo, quia in Porticibus [1] sæpè illam Veteres posuerunt. iis maximè quæ Templorum ædificiis adjunctæ: qualis Romæ, ad Apollinis in Palatio, & Templum Pacis: Tibure, ad Herculis; Alexandriæ, ad Augusti:

1 Lipſ. de Biblio. c. 6.

Augusti: Athenis, ad Pantheon ab Hadriano constructum: atque aliæ sic alibi. Sed eadem (ut opinor) ex caussâ, quia Deo auspice optimum studia profectum sperabant habitura. Inde nobile illud Principis Poëtæ:

Ab Jove principium Musis, Jovis omnia plena.

Et Solensis Arati [2] ἐν τοῖς φαινομένοις:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα· τὸν ἐδέ ποτ᾽ ἄνδρες ἐῶμεν
Ἄῤῥητον.

Quos etiam Cicero imitatus in II. de Legib. *A Jove Musarum primordia sumenda esse putavit.* Merito igitur apud Jovem Capitolinum Jovis etiam filiabus domicilium constitutum: quod adfirmat Eusebius Chronologus in rebus Commodi Imperatoris; *In Capitolium* (inquit) *fulmen ruit, & magnâ inflammatione factâ Bibliothecam & vicinas quasdam ædes concremavit.* adfirmat & Paullus Orosius verbis c. XI. à

S 5 nobis

2 Simile Theocrit. Eidill. 17. in initio.

nobis citatis. Quis Bibliothecæ hujus auctor fuerit citius liceat divinare cum Lipsio, quàm certum quid arbitrari. ille quidem Domitianum suspicatur, permotus istis Suetonianis. [3] *Bibliothecas incendio absumptas impensissimè, reparari curavit, exemplaribus undique petitis: missisque Alexandriam, qui describerent emendarentque.* Sed ibi de reparatis scriptor ille tantum, de noviter constructis ne γρῦ quidem. Sed quid ni alios potius Principes suspicemur Sullam Dictatorem, Capitolii restauratorem, Julium Cæs. D. Augustum? quorum in libris conquirendis diligentia atque cura à Suetonio, aliisque, impensè laudata? [4] Certè de primo illorum nostra omninò suspectio est, qui post expilatas Athenas Atticas, magnamque librorum vim inde asportatam, nullibi videtur commodius aut honorificentius, quàm in Capitolio, deponere potuisse. Idque

inpræ

3 Ibidem. 4 Plutarch. in éjus vitâ.

inpræsentiarum sic optimum videtur :

—— ἐπεὶ οὐ μέν τι παρὲξ προνοῆσαι ἄμεινον;

si tamen per Dictatorem illum Litterarium licebit. De interitu ejus Bibliothecæ notiora paullò & exploratiora sunt omnia. incensa enim (uti diximus) sub Commodo, & posteriorum Principum sollicitudine denuo restituta, à Christianorum capite summo [1] D. Gregorio, quod nefanda (opinor) & superstitiosa volumina multa contineret, funditus eversa & combusta legitur. Multis tamen antea annis Auditorium Publicum Bibliothecæ Capitolinæ additum, in quo Liberalis omnis Disciplina juventuti Romanæ explicaretur. fidem facit Lex singularis C. *de studiis liberalibus Urbis Romæ, & Constantinopolitanæ.* & Codice Theodosiano lib. XIV. L. III. eod. quam, si otium daretur, lubens totam

1 Sarisberi. Polycrat. lib. 8. c. 19.

totam adſcriberem, eam maximè ob cauſſam, quia maximorum Principum benivolum erga litteras animum teſtatur, quas plerique hodiè etiam terræ filii faſtidioſiſſimè contemnunt. Conſueverant & Recitationes in ipſo Templo Poëmatum fieri: de queis Horatius in Satyris:

Quæ, nec in Æde ſonant certantia judice Tarpâ.

Eæ *Commiſſiones* à Suetonio appellatæ (ni fallor) Auguſti c. LXXXIX. quibus ipſe D. Auguſtus lubenter cum negotia permitterent, intereſſe ſolitus. Commiſſiones autem videntur dictæ, quod ancipiti Criticorum examini atque arbitrio, præmiorum ſpe Poëſim ſuam hinc inde Recitatores permitterent. è quorum numero Metius ille Tarpa nominatur ab Horatio, citato loco, & in epiſtolâ, de Arte, ad Piſones:

—— in MetI deſcendat judicis aureis.

Com-

Commiſſionibus Theatralibus (nam & illic recitatum) ſpretâ Imperii Majeſtate ipſe Nero Imperator carmina ſua perlegit, *tanta univerſorum lætitia* (ait [2] Suetonius) *ut ob Recitationem ſupplicatio decreta ſit, atque pars carminum aureis litteris Jovi Capitolino dicata.* ſublatas tamen cenſeo Recitationes Capitolinas Agône ſacro, ad exemplum Eliaci certaminis, à Domitiano inſtituto. cujus ſolemnia atque certamina varia alteri Syntagmatis hujus libro, ceu Ritus Capitolinos reliquos, (cum bonâ legentium veniâ) reſervabo.

2 Nero. c. 10.

CAPUT XXXVI.

Aræ Capitolinæ *DIs & Principibus erectæ. adulatio circa illas maximè oppressâ R.P.* Aræ Votivæ *in periculis aut novâ relligione.* Θεῷ πατρογόνῳ *ab Augusto erecta. Discrimen* Aræ & Altaris *è veteri Jure Pontificio observatum.* Podia *circa Templa.*

In Porticibus atque Areâ Capitolinis Aræ etiam passim atque Altaria erant, variis Divinitatibus variâ ex caussâ posita. quæ uti multum loco Relligionis, sic ornamenti & magnificentiæ non parum adferebant. Sic in Veteri Inscriptione [1] reperimus, ARAM. GENTIS. IULIÆ. IN. CAPITOLIO. DEFORAS. PODIO. SINISTE-

[1] Exhibui supr. c. 30.

STERIORE. existimo enim Podia ista Templi Porticibus circumposita, ad speciem aliquam, vel fortè profanam turbam amovendam. Meminit Ararum Julio positarum Suetonius in vitâ c. LXXVI: his verbis; *Ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus, & sedem auream in Curia, & pro Tribunali Tensam, & Ferculum Circensi pompa, Templa, Aras, simulacra juxta Deos.* quarum unam fuisse hanc Capitolinam quidni liceat suspicari? Qui mos, adulatione temporum, mox fœdissimus irrepsit, ut Cæsaribus etiam vivis, tanquam DIs immortalibus, aræ ponerentur, &. victimæ cæderentur. [2]Sic in eodem scriptore legimus Claudium Cæs. natum Kalendis Aug. Lugduni, *eo ipso die quo primùm ara ibi Augusto dedicata est* & C. Caligulam Romam à Miseno tendentem, [3] *inter altaria & victimas ardenteisque tædas, densissimo & lætissimo obviorum agmine,*

2 Claud. c. 2. 3 Calig. c. 13.

agmine, inceßisse. De Domitiano, pessimo & ambitiosissimo principe, ita Panegyristes in laudatione Trajani: *Antè quidem ingentes hostiarum greges per Capitolinum iter, magna sui parte intercepti, divertere via cogebantur, cum sævißimi Domini atrocißima effigies tanto victimarum cruore coleretur, quantum ipse humani sanguinis profundebat.* sic de aliis Cæss. alii. Antiquior [4] tamen hujus rei consuetudo est, quàm ut Augustali tempori initium ejus tribui debeat. Scribit enim Valerius (quod miremur) Q. Metellum Pium, impiè satis, [5] *in Hispania adventus suos ab hospitibus aris & ture excipi passum.* & de Mario Gratidiano apud Ciceronem legimus, ob rem numariam constitutam, *omnibus vicis statuas ei factas, & ad eas tus atque cereos.* [6] Sed apud alias quoque nationes idem usurpatum Iustinus ostendit, perspicuo isto loco: *Arsinoë*

4 Lips. in 2. Hist. Taciti. 5 3. de offic.
6 Lib. 24.

Arsinoë pragressa virum festum diem Urbi indicit, domos, Templa, cæteraque omnia exornari jubet; aras ubique, hostiasque disponi. Numquàm tamen frequentior ea adulatio, quàm oppressâ R. P. quùm levissimis ex caussis nati, seu quæsiti potius, infiniti Tituli quibus Aras & Altaria Principibus, Domuique Augustæ aut Numinibus eorum Tutelaribus, Virtutibusque, ac Memoriæ sacrarent. Inde Aræ ADOPTIONIS, CLEMENTIÆ, ULTIONIS, PROVIDENTIÆ, FECUNDITATIS, AMICITIÆ, PACIS, FIDEI, GENI AUGG. & siqua alia his similia aut germana, quæ veteres partim lapides & Numi, partim libri Historiæ Augustalis testantur sæpè in Capitolio, sæpè aliis in locis dicata. Antiquitùs tamen religiosæ magis caussæ aras atque altaria statuendi, ut Votum in periculum Deo alicui conceptum. quò spectat vetus lapis Gallicanus:

PRÆ-

PRÆPOSITO. IOVI. S.
TRIB. COH.X. PRÆF. CULTOR
NUMINIS.IPSIUS.PROFICISCENS
AD. OPPRIMENDAM.FACTIONEM
GALLICANAM.IUSSU.PRINCIPIS
SUI. ARAM. ISTAM. POSUIT.

[1] Talis erat in Capitolio ara IOVIS SOTERIS, in quâ Gallicâ obsidione solutâ, coria soleasque veteres Romani concremaverunt: quibus durante illâ madefactis, & posteà frictis, vesci fuerant coacti. [2] Altera etiam IOVIS PISTORIS, ibidem,

Nomine quàm pretio celebratior,

in memoriam animosi facinoris, quo penuriam suam Quirites dissimulaturi panes in oppugnantem hostem ex arce jecerant. Simili ex caussâ Domitianus Aug. post pericula incendii Viteliiani, *disjecto aeditui contubernio modicum sacellum* IOVI CONSERVATORI, *aramque in Capitolio posuit, casibus*

1 Serv. in 8. Æn. 2 Serv. ibid. Ovid. 6. Fast. Fronti. Stratag. lib. 3. Lactant. c. 20. Tacit. 3. Hist.

sibus ibi suis in marmore expressis. Præter votum Religio etiam aliqua aut Pietas impellebat, maximè in novellum aliquod Numen. Sic *Isidi* & *Sarapidi* Ægyptiorum, sic *Mithræ* Persarum, *Monetæ* Vejentium, *Semoni Sanco* Sabinorum, *Vertumno* Tuscorum, *DIs Magnis* Samothracum, aliisque innumeris aliarum gentium vel spontè accersitis, vel ex hostili Urbe evocatis, Templa, Sacella, Aras concessa & exstrūcta legimus: idque sæpissimè in Capitolio. quod *Deorum omnium Domicilium*, &, *Religionum publicarum caput summum* veteres propterea scriptores appellârunt. Ab illâ etiam Religione factum, ut D. Augustus, [3] post Oraculum Delphicum de vero mundi CONSERVATORE IESU CHRISTO D. N. acceptum, his verbis:

ΠΑΙΣ ΕΒΡΑΙΟΣ κέλεταί με θεοῖς μακάρεσσιν ἀνάσσων
Τόνδε δόμον προλιπεῖν, καὶ ἀΐδην αὖθις ἱκέσθαι,

Aram

3 Suidas in αὔγουστος.

Aram in Capitolio erigi curaret, cum Inſcriptione : ΠΡΩΤΟΓΟΝΟΥ. ΘΕΟΥ. ſive : PRIMOGENITI. DEI. non ſine præſagio atque omine illam Urbem Arcemque futuram in quâ, auſpiciis ſacroſancti ejus Numinis, depulſa ſuperſtitione veteri veræ Relligionis ac Pietatis ſedes olim ſtabiliretur. Omiſeram de diſcrimine Aræ & Altaris (quæ indifferenter nunc uſurpavimus) cùm à veteribus differre nihilominùs putentur. M. Varro, doctiſſimus Romanorum, apud Servium, [4] ita diſtinguit, ut, *DIs Superis altaria, Terreſtribus aræ, Inferis foci attribuerentur.* cui ipſe Servius accedere videtur. Feſtus etiam Pompeius in *Altaria*, & Veranius, è F. Pictore, apud Macrobium. [5] tria enim iſta ſic diſtinctim nominat; *Exta porriciunto, DIs danto in altaria, aramve, focumve : quò exta dari debebant.* [6] Altaria itaque Solis ſuperis ſa-

cra

4 In Eclog. 5. 5 3. Sat. c. 2. 6 Serv. & Feſt. ibid.

cra erant, ac proinde altiora; unde & nomen invenerunt. quanquàm fuêre qui libamina ipſa in aram infuſa *altaria* vocarent. origine omninò mihi obſcurâ, niſi fortè, quia ex alto infunderentur. unde dictum à Poëtâ:

—— *pateriſque altaria libant.*

è Pontificiis fortaſſe Indigitamentis, quorum myſteria nobis perierunt. altera tamen originatio certior, & inſtituto noſtro aptior omninò, qui heic non ſacrorum Ritus aut κρύφια: ſed ſacrarum ſtructurarum potiùs ornamenta deſcribimus.

CA-

CAPUT XXXVII.

Quid Atrium Publicum *in Capitolio.* Atriorum ἔτυμον. μεσαύλιον, περιστῷον, Delubrum *alio sensu*, Favissæ *vel* Flavissæ, Thesauri, ὀμφαλὸν. Aquæ Marcia & Tepula *in Templum ductæ. earum fistulæ aliquando intercisæ. Ritus aquæ usurpandæ in sacris apud Romanos, Græcos, Etruscos, Hebræos.* Aquiminarium, Amula.

Ante ipsam (ut opinor) Ædem ATRIUM PUBLICUM erat: de quo Livius lib. XLIV: *Prodigia multa nunciata sunt: tacta de cœlo Atrium publicum, in Capitolio, Ædem in campo Volcani, Nucem, Publicamque Viam.* Atrium autem, quid sit, docet nos Ro-

manæ

manæ Architecturæ præceptor Vitruvius lib. VI. cap. IV. & egregie ut solet Festus Pompejus his verbis: *Atrium proprium est genus ædificii ante ædem continens mediam aream, in quam collecta ex omni tecto pluvia descendit.* mox adjungit τὸ ἔτυμον. *Dictum autem Atrium, vel quia id genus ædificii Atriæ primùm in Etruria sit institutum; vel quia à terrâ oriatur, quasi aterreum.* Græcis Grammaticis, auctore doctissimo [1] Hadriano Junio, μεσαύλιον & περιστῷον vocitatum. ac rectè quidem; sed in iis ædibus, quæ aulam aut Porticum ante atrium haberent: quales in Capitolinâ fuisse jam antè docuimus, Tabulis, Statuis, Picturis, Bibliothecâ, aliisque ornamentis copiosissimè instructas. Solebant namque in privatis etiam ædibus imaginibus gentilitiis, statuis heroicis, & pinacothecis, atria exornari: ut ex Plinii lib. XXXV. Juvenale, Valerio, Senecâ de Beneficiis,

1 In Nomenclat.

ficiis, aliisque innumeris, vel pueris jam notum est. Præter hæc in Atrio Capitolino vasa etiam illa fuisse existimo aquæ continendæ parata, quâ se homines sacra adituri, usitato ritu, spargerent, & ministri ipsi in sacris uterentur. de queis idem Festus Pompejus: *Favissæ. locum sic appellabant, in quo erat aqua inclusa circa Templa.* cujusmodi locum Cincius & Cornelius Fronto [2] supralaudati *Delubrum* etiam censuerunt appellandum. diversâ tamen ratione; ille, *quòd ibi aqua curreret, à diluendo*; hic verò, *quia ibi homines pericula sua diluerent.* nisi malimus ibi mendum esse (quod ferè subodoror) & pro, *pericula*, *peccata* rescribendum. Dispiciant eruditi. De *Favissis* tamen aut *Flavissis* longè alia explicatio est in epistola M. Varronis [3] ad Serv. Sulpicium I.C. de hac voce sciscitantem. videlicet, *esse cællas quasdam & cisternas, quæ in area sub terra essent,*

2 Cap. 12. 3 Apud Agell. lib. 2. c. 10.

essent, ubi reponi solerent signa vetera, quæ ex eo Templo (Capitolium intelligit) *collapsa essent. & alia quædam relligiosiora è donariis consecratis* & hæc quidem è sententiâ clarissimi Viri Q. Luctatii Catuli. illius (inquam) Catuli, qui Templum Capitolinum dedicavit. [4] subjungit tamen idem Varro sententiam aliam Q. Valerii Sorani, quam etiam non pigebit adscribere: *Sed Q. Valerius Soranus solitus est dicere quos Thesauros Græco nomine appellaremus, priscos Latinos Flavissas dixisse.* quod in *eos non rude æs, argentumque, sed flata signataque pecunia conderetur.* Ii ergo Thesauri foramina quædam erant pecuniæ recondendæ, quale ad latus erat Templi Apollinis in Delphis, Græcis ὀμφαλὸν dictum. de quo eruditè idem M. Varro, Togatorum doctissimus, VI. de L. L. & eruditissimè Josephus Scaliger, Notis in eum locum. quem vide. nos ad aquam (an-

T tequam

[4] Agell. ibid. & non in *Flavissæ.*

tequam ea nobis defluat) revertamur. Aquæ MARCIÆ in Capitolium ductæ, innumerabili sumptu, per millia passuum XXXIII. meminit Sext. Julius Frontinus nitidissimo libello Commentario de Aquæductibus. non sine aliquâ tamen Decemvirorum obnunciatione, qui, dum aliis ex caussis libros Sibyllinos inspicerent, invenisse dicebantur: *non esse aquam Marciam, sed Anienem in Capitolium perducendam*; deque eâ re in Senatu fuisse actum Appio Claudio & Q. Cæcilio Coss. atque iterùm tertio post anno C. Lælio, Q. Servilio Coss. *sed utroque tempore vicisse gratiam Q. Marcii Regis, atque ita esse in Capitolium Marciam perductam.*

De illius hominis generositate egregiè Plinius libr. XXXVI. cap. XV: *Sed dicantur vera æstimatione invicta Miracula quæ Q. Marcius Rex fecit. is jussus à Senatu aquarum* APPIÆ, ANIENIS, TEPULÆ *ductus reficere,*

reficere, novam à nomine ſuo appellatam cuniculis per montem actis, intra Præturæ ſuæ Tempus adduxit. De Aquæ verò Marciæ præſtantiâ, ejuſque in Urbem tranſcurſu, pulcerrimè idem auctor lib. XXXI. cap. III: *Clariſſima aquarum omnium in toto Orbe frigoris ſalubritatiſque palma, præconio Urbis,* MARCIA *eſt, inter reliqua* DEUM. MUNERE. URBI. TRIBUTA. *Vocabatur hæc quondam*[1] *Auſeja: fons autem ipſe Piconia. oritur in ultimis montibus Pelignorum. tranſit Marſos, & Fucinum Lacum, Romam non dubiè petens. mox ſpecu merſa in Tiburtina ſe aperit, novem millibus paſſuum fornicibus ſtructis, perducta.* Hinc non obſcurum erit quid Statiani verſus ſibi velint lib. I. Silvarum:

Teque per obliquum penitus quæ laberis amnem
Marcia, & audaci tranſcurris flumina plumbo.

T 2 Marciæ

1 Aliis *Aufria* ſed malè.

Marciæ Aquæ ductum, variis subinde casibus impeditum interruptumque, diversi Principes magno studio, maximisque impendiis, acquisitis etiam novis fontibus, veteribusque purgatis, in Sacram Urbem suam reduxerunt; ut Veterum Inscriptionum præclara in ipsâ Urbe adhuc testantur monimenta: quorum exempla in Schediis nostris concepta huic Commentario adscriberem, nisi fastidium jam moverent omnium oculis & lectioni cottidiè expositæ, & à nemine Antiquariorum hactenus non scriptæ. Illò revertor, ut hinc quoque magnam Capitolinæ Ædi æstimationem accessisse Lector discat, cujus usibus nobilissima totius Urbis & Orbis aqua, tantâ deliberatione præhabitâ, tot milliariûm itinere, tanto congesto sumptu, procurantibus Sacerdotum Collegiis, consulto Senatu fuerit attributa. Sed nè ea sola in Capitolio esset, quasi minus fortè Sacrificulo-

rum

rum ufibus fufficiens; aut ut pretium comparatione augeretur, TEPULA adjuncta eft, minoris, fed non ignoti etiam nominis humor. [1] concipiebatur is *Via Latina ad* XI. *Milliarium, diverticulò euntibus ab Roma dextrorfus millium paffuum* II. *inde rivo fuo in Urbem perducebatur.* Fons ejus in agro Luculliano, five (ut quibufdam placet) Tufculano: Unde M. Plautiò Hypfæc, [2] & Fulvio Flacco Coff. Cenfores Romam, & in Capitolium, adducendum curaverunt. Incidit autem is Confulatus (fecundum Faftos Capitolinos) anno P.R.C. DCXXVIII. quo anno Cenfores fuiffe produntur tàm à Frontino noftro, quàm Annalibus Pighianis, *Cn. Servilius. Cn. F. Cn. N. Cæpio. L. Caßius Q. F. L. N. Longinus*, clari & illuftres viri: neque minùs Reip. Legibus ftabiliendæ, quàm Urbi, operibus atque ædificiis exornandæ, utiles. De Fiftulis Aquarum

1 Fronti. ibid. 2 Aliàs, *Hypfæpone.*

Capitolinarum seditione Appulejanâ intercisis, præter Plutarchum in Mario, Appianum lib. I. & Florum lib. III. M. etiam Tullius agit, pro C. Rabirio perduellionis reo, sed verbis mutilatis: *Etsi C. Marius fistulas, quibus aqua suppeditabatur* IOVIS. OPT. MAX. *Templo & sedibus, præcidi imperarat; quod in clivo Capitolino improborum civium* * * * * * Ex quo tamen fragmento illud discimus non ad alia Sacri montis loca, sed ipsum Templum Jovis eam aquam fuisse derivatam. Usum autem illius nunc prælibavimus, videlicet ad officia Sacrorum, & Sacrificantium lustrationem. de quâ veterum Romanorum consuetudine Plautus passim in Rudente sua, Virgilius Bucolici carminis Eclogâ III.

Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vitta.

& Æneidos XI. in Superstitione Ducis Trojani:

Me

Me bello è tanto digressum & cade recenti
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.

Macrobius etiam III. Saturn. c. I. *Constat DIS Superis sacra facturum corporis ablutione purgari, cùm verò Inferis litandum est satis actum videtur si aspersio sola contingit.* Inde [1] *Aquiminarium* sive *Amula* vas lustrale Latinorum, id est, deportandæ aquæ relligionis expiationisque ergo deputatum. Similem verò inter sacrificandum Græcis & Etruscis consuetudinem fuisse ostendit ex Etruscis Tabulis, & libro Iliados nono V. C. mihique conjunctissimus Adrianus Scrieckius Rodornius, *originum Rerumque Celticarum* libro I. Sed annon ab Hebræis, veris Dei cultoribus, ista cærimonia desumpta? Josephus clarè id ostendere videtur Antiquitatum ejus gentis

1 Paull. Diacon. è Festo.

tis lib. [2] III. Ἐντὸς δὲ τῶν πυλῶν περιρραντήριον ἦν χαλκοῦν, ὁμοίαν αὐτῷ καὶ τὴν κρηπῖδα παρεχόμενον, ἐξ οὗ τοῖς ἱερεῦσι τὰς χεῖρας ἀποπλύνειν, καὶ τῶν ποδῶν καταχεῖν παρῆν. Nimirùm ut siquid agendo vel meditando impietatis concepissent, externâ istâ ablutione corporum purgatum expiatumque videretur.

2 Cap. 5. & passim SS. Litteræ.

CA-

Caput XXXIIX.

De origine Horologiorum *apud Romanos, &* Solario *primo. quidam in Capitolio id ſtatutum volunt, alii aliis in locis. Turnebi in M. Tullio & Varrone lectiones probatæ. Locus Plauti examinatus. Horologia etiam in Foro, Templis, Baſilicis, & ad Roſtra. ibi conciones frequenter habitæ, & judicia minora exercita.*

Neque omittendum in Capitolio videtur Solarium, ſive, τὸ σκιαθηρικὸν ὡρολογεῖον, quo ornatum eum locum fuiſſe Cenſorinus oſtendit libro de die Natali, ad Cærellium, his verbis: *Solarium alii apud ædem Quirini primùm ſtatutum dicunt, alii in Capito-*

lio, nonnulli in æde Dianæ, in Aventino. Significat (meo judicio) in tribus istis æditioribus Urbis locis singula Solaria fuisse posita, intervallis Horarum ostendendis, unum in colle Quirinali, alterum in Arce Tarpejâ, tertium apud Dianam Aventinam. De origine Horologiorum apud Romanos varia & anceps Auctorum est sententia. Trecentis enim fermè annis Horarum ipsarum nomen Romæ ignoratum est, SOLE tantùm ORTO & OCCASO in XII. Tabulis, & forensi omni actione, nuncupatis. *Post aliquot annos* (teste C. Plinio [1]) *adjectus est & Meridies, Accenso Cos. id pronunciante, cùm à Curia, inter Rostra & Græcostasin, prospexisset talem Solem.* quo in loco Turnebi, ingeniosissimi Critici, & vv. cc. accuratam lectionem expressi. ubi vulgati *Curionis* nescio cujus peregrinum & intempestivum nomen subdiderant; quem in Mor-

1 Lib. 7. c. 60.

Morboniam aut νεφελοκοκκυγίαν Ariſtophanæam libens ablego. Fabius quidam Veſtalis apud Plinium (cujus teſtimonio aliquoties utitur, nomine tamen in Indicibus haud expreſſo) L. Papyrium Curſorem primùm Horologium Solare Romanis ſtatuiſſe prodidit, *ad ædem Quirini*, *cùm eamdem dedicaret à patre ſuo votam ante duodecim annos, quàm cum Pyrrho bellatum eſt.* M. Varro, apud eumdem, *primùm ſtatutum in publico, ſecundum Roſtra, in columna tradit, bello Punico primo, à M. Valerio Meſſalla Coſ.* deportatum è Catanâ, Sicilia devictâ, anno Urbis CCCCLXXVII. [2] Illud autem Sicilienſe, cùm ad peregrinum clima deſcriptum horis Romæ deſignandis minus conveniret; Q. Marcius Philippus Cenſ. aliud juxtà conſtituit, diligentiùs ordinatum; *idque munus* (adſeverante Plinio) *inter Cenſoria opera gratiſſimè acceptum eſt.* Incidit autem Cen-

2 Cenſorin. ibid.

Censura Q. Marci Philippi (si marmora Capitolina sequimur) anno P. R. C. DXXCIX. Collegâ L. Æmilio L. F. M. N. Paullo. Sed & Parasitus alicubi Plautinus [3] ut novitii inventi meminit, de Solario constituto, sic enim ait:

Ut illum DI perdant primus qui horas repperit,
Quique adeò primus hîc statuit Solarium:
Qui mihi comminuit misero articulatim diem,
Me puero Uterus hîc erat Solarium.

quod si ad Comicum ipsum trahimus, de Valeriano capere vix possumus, cùm à Triumpho Siculo ValerI Messallæ*(qui in annum V. C. CDXC. ad obitum Poëtæ, qui in P. Claudii Pulcri, & L. Porcii LicinI consulatum incidit) LXXIX. anni, Capitolino calculo,

3 Ex Bœotia fabula, quam Varro & Agellius Plauto tribuunt Noct. Att. lib. 3. c. 3.

culo, effluxerint; multò minùs de Papyriano, quod medio ferè sæculo antè; aut Marcii Regis, quod vigesimo post mortem Plautinam anno demùm fabrefactum est. Quod itaque Solarium Plautus notatum velit, incertum est, nisi Comicâ quadam δύτραπελίᾳ Solarium illud in arce sui cerebri potiùs effinxerit. Erant & in Basilicarum ornamentis οἱ ἡλιακοὶ γνώμονες, ut testatur fidelissimus rerum antiquarum testis M. Varro v. de L. L. *Solarium* (inquit) *dictum id, in quo Horæ in sole inspiciebantur: quod Cornelius in Basilica Æmilia & Fulvia inumbravit.* [4] sic enim legere ibi malo cum elegantissimo Adriano Turnebo; quàm quod in Vertranianâ editione legebatur: *Meridiem, ab eo quod medius dies. D. antiqui non R. in hoc loco dicebant. ut Præneste incisum in Solario vidi, quod Cornelius in Basilica Æmilia & Fulvia inumbravit.* quæ tamen verba

4 7. Adversar. c. 22.

ba ſic emendari poſſent, ſi legeremus; *ut Præneſtè inciſum in Solario vidi, & in eo, q. C. in B. Æ. & F. i.* quod an doctiſſimo Scaligero etiam animadverſum ſit, neſcio: liber enim ab illo recenſitus jam non erat ad manum. Cæterùm non ἀπροσδιόνυσον erit inſtituto de Horologiis ſermoni admetiri, ad Solarium ſecundum Roſtra, in foro, conciones perſæpe habitas, & judicia minorum rerum pronunciata. Unde M. Tullius oratione pro Quinctio, de multitudine cò convenicnte: *Vixit enim ſemper incultè atque horridè: natura triſti ac recondita fuit: non ad Solarium, non in Campo, non in conviviis verſatus eſt.* & de juvenibus ibi declamantibus, lib. IV. ad Herennium, verbis acidiſſimis pædagogi: *Ita petulans es, atque acer, ut ne ad Solarium quidem idoneus, ut mihi videtur; ſed pœnes Scænam, & in ejuſmodi locis exercitus.* & Plautus eò fortè ducendus lepidiſſimâ Curculione, Scænâ Ædepol:

In

In foro infimo boni homines atque
dites ambulant:
In medio, propter canalem, ibi ostentatores meri:
Confidentes, garrulique, & malevoli, supra lacum.

Ut taxet eos, qui alienæ caussæ ventilandæ juvenilium declamatiuncularum pigmenta, ληκύθυς, & colores adhiberent. quod dispicere eruditiores volo.

CAPUT XXXIX.

DI Consentes *apud Ennium: Iuppiter* Feretrius , *ejusque origo. Juppiter* Fidei-sponsor; *& Interpretum Dionysi error. Ædes duæ aliæ Jovis. Ædes Jovis* Tonantis *ab Augusto, Jovis* Custodis, *à Domitiano, earumque ornamenta. Templum Martis* Bisultoris, *ejusque ab* Ultore *discrimen.*

PLanè enim ut XI. Deos Consentes Jovi adsignavit Antiquitas, diversi sexus, quasi immortalitati ejus consentientes, & majestatis supremæ assessores ; quos singulari disticho Ennius complexus est.

Juno, Vesta Minerva Ceres, Diana, Venus, Mars,

Mer-

Mercurius, Jovi, Neptunus Vulcanus Apollo;

ita in terresti Jovis (ut[1] ita dicam) cœlo varia Templa, variæque Ædes, primario isto Delubro ornando, atque coronando, diverso tempore constructæ sunt: & non unâ ex caussâ subinde consecratæ. Antiquissimum ibi reperio (imo[2] quod primum omnium Templorum Romæ sacratum est) Templum IOVIS FERETRI (quem Græci[3] ΤΡΟΠΑΙΟΥΧΟΝ, & ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΝ, alii ΣΚΥΛΟΦΟΡΟΝ, aut ΥΠΕΡΦΕΡΕΤΗΝ à *Feretro*, aut *Ferculo*, *Tropæorum ferendo* nominant; nonnulli Latinorum[4] à *Feriendo* incertâ nuncupant ἐτυμολογίᾳ.) Voverat id Templum fundator Æternæ Urbis Romulus victo cæsoque Acrone Rege Cæninensium, cum *Spolia* inde *Opima* ferens, ad quercum pastoribus sacram deposuisset. [5] Voti formulam exprimit

1 Vide inf. c. 47. 2 Liv. l. 1. 3 Dionys. l. 2. 4 Ut Propar. lib. 4. 5 Plut. Romulo. Liv. ibidem. Flor. lib. 1. Dionys. & Prop. ibid. alii.

mit Livius sub initium vasti sui operis: IUPPITER. FERETRI. HÆC. TIBI. VICTOR. ROMULUS. REX. REGIA. ARMA. FERO. TEMPLUMQ. IIS. REGIONIBUS. QUAS. MODO. ANIMO. METATUS. SUM. DEDICO. SEDEM. OPIMIS. SPOLIIS. QUÆ. REGIB. DUCIBUSQ. HOSTIUM. CÆSIS. ME. AUTHOREM. SEQUENTES. POSTERI. FERENT. *Itaque*, propter nimiam Antiquitatem, *huic Ædi lex nulla exstabat* (auctore Festo) *neque Templum necne haberetur sciri commode poterat.* [6] Angustiore primum formâ conditum Ancus MarciusRex amplificavit: mox vetustate ferè conlapsum, suasu T. PomponI Attici Equitis Rom. D. Augustus restituit. ut præter Livium lib. IV. & Cornelium Nepotem, in Attici vitâ, ipsemet de se Augustus testatur, in lapide Ancyrano. Fuit (nisi me fallit conjectura) in Aquilonari montis parte, [7] ex adverso Arcis

6 Liv. l. 1. 7 Ubi hodie ædes Virginis in ara cæli

Arcis atque Ædis ipsius Capitolinæ. Tempore Dionysii quemadmodum Templum sic & vestigium ejus antiquum à Romulo, aut potius Rege Marcio, exstabat, [8] *habens latera quà latissima erant decem pedum magnitudinis, quà contractiora pedum quinque.* Ex Cornelio certè Nepote apparet non magnæ rei sive Templum sive Ædem hujus Numinis fuisse, hoc est, potius religione ac vetustate, quàm ornatu aut magnificentiâ fuisse venerabile.

Ædem IOVIS FIDEI-SPONSORIS in Capitolio etiam conditam fuisse, censuit vir (si quisquam mortalium) rerum Antiquarum peritissimus Fulvius Ursinus Romanus. in eo namque Commentario, quem Rerum Urbanarum inscripsit, & cum cæterâ Librorum suorum supellectili moriens Bibliothecæ Vaticanæ legavit, Vetus quoddam Kâlendarium descriptum est,

8 Dionys. lib. 2.

est, in quo ad Nonas Junias sic manu ipsius adnotatum reperi.

DEDICATIO. SANCI. FIDI. SEMIPATRI. IN. COLLE QUIRINALI. ET. JOVIS. FIDEI-SPONSORIS. IN COLLE. CAPITOLINO.

& adjungit verba Dionysii è lib. IX. sic à se interpretata: *In urbe autem Templum* FIDEI-SPONSORIS IOVIS. SP. *Postumius Coss. alter in Capitolino colle dicavit.* quæ à vulgatis non parum discrépant. Alii in Luco Bellonæ hoc Templum ponunt, alii in colle Quirinali, & pro *Fidei-sponsore*, *Fidium*, reddunt, Dionysium sic depravantes. cum Ædes I. SPONSORIS inter Capitolinas, Regione VIII. à P. Victore numeretur, situ à Quirinali & Templo Bellonæ longè diverso, quod si animum advertissent Gelenius & Portus recentiores Interpretes, Lapum jam olim in Dionysio, FIDEI-SPONSOREM edidisse, adcuratè & fide-

fideliter, observare potuissent. Inchoatum hoc Templum ab ultimo Romanorum Regum Tarquinio fuerat, non tamen ab illo (ex more P. R.) consecratum; itaque pari fortunâ, quàm Capitolini Jovis à Sp. Postumio Albo Regillensi Cos. anno P. R. C. CCXXCVII. ex S. C.to dedicatum est; eâ ipsâ die, quam in Vetere P. R. Kalendario annotatam prædiximus.

Erant prætereà Ædes duæ, incerti positus, IOVI dicatæ in Capitolio. de queis Livius lib. XXXV: *Ædes duæ Jovi in Capitolio dedicatæ sunt. Voverat L. F. Purpureo, Præt. Gallico bello unam: alteram Cos. Dedicavit Q. Marcius Ralla Duûmvir.* contigit eà dedicatio circa annum C. V. IↃLXI. quantum è Livio & Fastis conjicimus. Unde miror Onuphrium Antiquarium magnum nihil de his ædibus ad [1] Victorem suum adnotâsse.

Ædes IOVIS TONANTIS auctore atque

1 Comment. de Rep. Rom. 51

atque opere inter Capitolinas ferè nobilissima (cujus Ædis suprà mentio facta est, [2] ubi de Porticibus & clivo Capitolino egimus, quo in loco, secundum P. Victorem, abs D. Augusto constructa est.) dedicata legitur anno V. C. IↃC. XXXI. [3] Fannii Cæpionis & Murenæ Varronis conjuratione in Augustum detectâ. Structuræ caussam diligens auctor Suetonius suggerit lib. (ut recentioribus Criticis placet) secundo. in quo sic ait: [4] *Tonanti Jovi ædem consecravit liberatus periculo, cùm in expeditione Cantabricâ, per nocturnum iter, lecticam ejus fulgur perstrinxisset, servumque prælucentem exanimâsset.* Dio Cassius ipso consecrationis sacro multa tonitrua exaudita scribit, quasi Augustale opus Tonans & Fulgens Juppiter sanciret. Fastigium habuit *tintinnabulis redimitum*, cujus rei rationem idem scriptor, cum

2 Cap. 34. 3 Dio lib. 54. Fasti Sigon. Lapis Ancyran. 4 Aug. c. 29.

cum Suetonio, reddidit, ex querelâ Capitolini Jovis somnianti Aug. facta. Nam cùm Augustus ipse dedicatàm à se IOVIS TONANTIS ædem assiduè frequentaret, visus est in somnis Capitolinum audire conquerentem, *cultores à se abduci*; cui responsum dedit: *Tonantem pro janitore ei appositum.* Unde mane facto Tintinnabulà Tonanti appendi jussit, quod ea fere è januis dependerent. Parietes in Æde Tonantis *solidis glebis marmoreis* [5] agnoscit Plinius, cum necdum secare marmora didicisset Italia. Signa etiam præstantissima duo: Iovem Tonantem, opus [6] Locræ, *ante cuncta laudabilem* ex ære Deliaco: & Dioscuros fratres item æreos, [7] Hegiæ elaboratos, ante ædem positos.

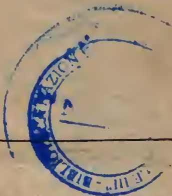
Superant etiamnum ex illa Æde (ut suprà diximus) in clivo Capitolino tres speciosissimæ columnæ, striati operis,

5 Lib. 36. c. 6. & 34. c. 8. & 11. 6 Al. Leocræ. 7 Al. *Hygia.*

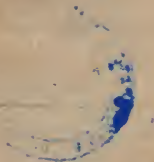
operis, ad forum descendentibus visendæ, sed incuria temporum atque injuria in terram nunc pœnè defossæ: in quarum Zophoro Albogalerus, sive, Apex Flaminis Dialis, secespita, malleus, securis, aquiminarium, sive, cantharus, capedunculus, aliaque Sacrorum instrumenta adhuc spectantur, summa elegantia & exquisitissimo artificio expressa. Cujus Zophori imaginem effectissimè elaboratam, quia amicus noster Philippus Rubenius in Electis [8] suis nuper publicavit, eò Lectorem meum volens remittam, ut defatigatos nugarum nostrarum lectione oculos amœnissima pictura reficiat. Heic autem ejus vice Templum IOVIS TONANTIS integrum & redivivum, ex Numaria D. Augusti officina, spectandum exhibebo: Templum MARTIS ULTORIS, sive (ut [9] Augustus ipse maluit) BISULTORIS, ad Augustum etiam auctorem referendum

8 Lib. 2. c. 25. 9 Dio lib. 54. Ovidius.

IOV.
TON.

rendum est. in quo, ad exemplum Jovis Feretrii, signa P. R. de Parthis recepta, & spolia Militaria [1] Parthorum adfixa, currus etiam Triumphalis D. Augusti repositus. Cujus victoriæ & Templi mentio in Ovidianis [2] Fastis:

Parthe refers AQUILAS, *victos quoque porrigis arcus:*
Pignora jam nostri nulla pudoris habes.
Ritè Deo Templumque datum, nomenque BISULTOR:
Emeritus voti debita solvit honor.

Rotundæ Figuræ fuisse vetera numismata ejus Principis ostendunt, in quîs & Legionum Crassianarum insignia reposita, & Currus ille, quem diximus, ad memoriam expressus. Unde Capitolinum id Templum esse conjicimus; non alterum illud MARTIS ULTORIS, [3] sumptuosissimo ope-

V re

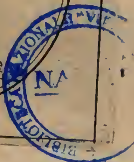
1 Dio ibidem, & vett. Numi. 2 Lib. 5.
3 Sueton. A c. 29. Ovid. Tristib. Plin. lib. 33. a:ii.

re summoque artificio, ad Forum Cæsaris, ab Augusto ædificatum. fortè, ut voluntatem in eo, patris sui D. Juli impleret, [4] qui *Templum* ejus Numinis *statuerat facere, quantum usquam terrarum esset*. Numorum figura talis est: Solus autem diligentissimus Ovidius utriusque Templi distinctim meminit, nam Dio & Suetonius, nescio quâ ratione, alterutrum sub silentio transmittunt. Adeò non semper Laus Historicæ diligentiæ Poëtas quoque fugit. Istorum error multos dehinc in errorem etiam traxit, qui de Diis, & festis eorum diebus Syllabos contexuerunt: quos mei otii aut judicii jam non est refellere. ἡμεῖς γὰρ οὐ μυῖαι τοῖς ἕλκεσιν ἐφιζάνουσαι, μέλισσαι δὲ ἐκ τῶν Μουσῶν λειμῶνος τὸ κάλλιστον ἀπανθίζουσαι. quod ille [5] ait. Possis ad discrimen (exemplo, ut opinor, ipsius Augusti) Capitolinam ædem BISULTORIS, aliam, quæ in Foro, MARTIS ULTORIS nominare.

4 Sueton. Cæs. c. 44. 5 Eustathius.

MARTIS
VLTORIS

S.P.Q.R.

re. BIS-ULTOR autem dictus vel, ex Ovidianâ opinione, quia arma Parthica, una cum signis Craſſianis recuperatis accepit: vel quia ejus numine præſidioque Parthos ſuperavit Auguſtus, & parricidas debellavit.

IOVEM CUSTODEM in Arce Tarpejâ periculum Domitiani Cæſ. conſecravit, de quo ſic Tacitus III. Hiſtor: *Domitianus primâ irruptione* (Vitellianorum) *apud Æditmum occultatus, ſollertiâ liberti, lineo amictu, turbæ ſacricolarum immixtus, ignaruſque apud Cornelium Primum, juxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, diſjecto æditui contubernio, modicum Sacellum* IOVI CONSERVATORI *Aramque poſuit:* CASUSQUE *ſuos* IN MARMORE EXPRESSIT. *mox Imperium adeptus* IOVI CUSTODI *Templum ingens, ſeque in ſinu Dei ſacravit.* Et Suetonius [6] opera publica recenſens à Domitiano facta: *Novam* (inquit) *excitavit*

6 Domitian. c. 5.

citavit ædem, in Capitolio, CUSTODI IOVI. [7] Amplissimum opus fuisse, etsi Suetonius non adnotâsset; facile persuaderet Domitiani illa in ædificando magnificentia, quam Statius in Silvis, Martialis in Epigrammatiis; Plutarchus in vitâ Poplicolæ, atque alii, mirabiliter extollunt. Hujus enim testimonio Epicharmium illud facile ei conveniebat:

Οὐ φιλάνθρωπος τύγ' ἐσσί· ἔχεις νόσον·
Χαίρεις διδούς.

quod [8] Lipsius vertebat:

Non liberalis, aut benignus tu eluis:
Profusione gaudes.

Meminit hujusce Jovis Vetus Inscriptio Tudertina: IOVI. OPT. MAX. CUSTODI. CONSERVATORI. Sed & HERCULEM. MAGNUM. CUSTODEM. L. Sulla Dictator, [9] ad Circum Flaminium, jam olim dedicârat: cujus alii meminêre.

7 Ibidem. 8 In Adm. 9 P. Victor & Sext. Ruf.

CA-

CAPUT XL.

De Asylo Romuli, *&* Lucis, *sive* Intermontio duorum quercetorum. *Asylorum jus unde natum, &* Luceres *unde dicti. Ædes* Væjovis, *& simulacrum cupressinum. quale Numinis hujus nomen.* Juppiter ἄξυρος, puer, nondum barbatus. *In occasione de* Templo *&* Ærario Saturni *novè quædam adserta.*

Inter arcem P. R. & Capitolium, Duo Luci quernei erant, inter quos Asylum à Romulo Quirino olim legendæ multitudini apertum. locum hunc *Intermontium duorum Quercetorum* vocat P. Victor: unde suspicemur declivitatis nonnihil habuisse. De iis Lucis Virgilius lib. VIII. Æneid:

Hunc Lucum ingentem quem Romulus acer Asylum
Rettulit.

& Ovidius in Fastis:

Romulus ut saxo Lucum circumdedit alto,
Quilibet huc (inquit) confuge, tutus erit.

Asconius in II. Verrin. *Luceres à Lucomone sive à Lucretino, sive à Luco, quem Lucum Asylum vocaverat Romulus.* præter hos Livius lib. I. Dionysius lib. II. Plutarchus in Romulo,& Simylus apud eum Poëta, Strabo lib. v. Vellejus lib. I. Eutropius lib. I. Prudentius adversus Symmachum, Servius Virgilii Commentator, aliique innumeri [1]. Asyli autem jus Græcorum exemplo Romulum instituisse planè credibile est, primi enim Herculis Nepotes Asylum aperuisse putantur: & ei genti inventionem hanc attribuit Livius lib. xxxv. sub finem, cùm

1 Serv. in 8. Æneid. Stat. Papin.

cùm ait: *Templum est Apollinis Delium imminens mari, quinque millia passuum à Tanagro abest,* [2] *minus quattuor millium. inde in proxima Eubœa est mari trajectus. Ubi & in Fano Lucoque ea relligio, & eo jure sancto, quo sunt Templa, quæ* Asyla *Græci appellant.* cui Tacitus in Annalibus [3] concinere videtur, qui de jure Asylorum præcipuas Græciæ civitates coram Tiberio contendisse scribit. *Factaque sub eo S. C.ta quîs multo cum honore modus præscriberetur*, ad compescendam scilicet licentiam, quæ passim Græcas per urbes crebescebat, Asyla ubique statuendi. id enim credere malim cum CL. [4] Lipsio, quàm, quod Suetonius Dioque prodidêre, *Jus moremque Asylorum, quæ usquàm erant, Tiberium abolevisse.* Apertum autem Asylum fuerat à Romulo, impunitasque omnibus data eo consilio, ut Urbem novo ad-

 venien-

2 Mendosus videtur locus. 3 Lib. 3. 4. In Comm. ibid.

venientium præsidio firmaret. [5] sub ipsa enim initia Romana urbs vix centum habitacula (Plutarcho teste) continebat: parvum nimis munimentum injuriæ exterorum, aut vicinorum, defendendæ, novisque mœnibus propugnandis. Illud quoque memorabile à Dione Cassio [6] observatum est, lucum istum Romuli ἄσυλον καὶ ἱερὸν, postquam sufficere civitati multitudo (quæ convenerat) visa est, nomen tantùm deinceps retinuisse, atque ita obseptum fuisse, ut nemo amplius eò ingredi aut confugere, salutis caussâ, posset. Verosimile ergo hinc ἔτυμον apparet *Lucerum* à Luco Capitolino: nam quotquot in eum locum vel ob civitatis communionem, vel *Asyli* impunitatem undique confluxerant, in unam Tribum conscripti, & *Tatiensibus*, *Ramnensibusque* (ut initio hujus operis docuimus) adjuncti sunt. Ante

Asylum.

5 Plutarch. Rom. Dionys. Liv. Strabo lib. 5. Vellejus lib. 1. Lucan. lib. 7. Juven. Sat. 8.
6 Lib. 47. 7 Liv. lib. 1. Pædi. 3. Ver.

Asylum ergo istud Capitolii καὶ σεμνεῖον Templum Væjovis posteà constructum est, quasi ad Asyli ipsius religionem sanctitatemque protegendam. Unde Ovidius in III. Fastor.

Una nota est Martis Nonis, sacrata quod illis
Templa putant lucos Vejovis ante duos.

& P. Victor, in Topographiâ Urbis, Regione IX: *Ædes Vejovis, inter Arcem & Capitolium, propè Asylum.* Simulacrum ejus Dei cupressinum erat, & sagittis obarmatum: circa annum Urbis conditæ DLI. (si probi sunt numeri [8] Pliniani) in Æde suâ positum. De nomine ipsius multa disputârunt Veteres recentesque φιλόλογοι, & ex istis præcipuè Agellius lib. V. Noct. Atticarum c. XII. Festus Pompejus in *Vesculi*, Martianus lib. II. de Nuptiis Philologiæ. ipse etiam Ovidius in Fastis. neque minor controversia de

8 Lib. 16. c. 40.

Natura ipsius Numinis, quod alii inter ἀλάστορας καὶ παλαμναίους, alii inter μειλιχίους καὶ σωτῆρας collocarunt.. Ego (si meam fas est tantis viris interponere sententiam) nihil aliud designari arbitror quàm parvulum & imberbem Jovem, qualis erat Juppiter *Anxur*, sive ἄξυρος, in Campaniâ: imberbis, in Alti Eleæorum: & collacteus Junonis, in gremio Fortunæ Prænestinæ. Unde Vetus marmor inscriptum:

F. O R T U N Æ
I O V I S. P U E R I
P R I M I G E N I Æ
*

& Poëtæ illud Satyrici:

——— *sub Jove nondum*
Barbato.

[9] Sed & capellam ejus simulacro adstitisse Agellius scribit, quòd lacte Oleniæ capellæ in Cretâ insulâ Juppiter puer enutritus crederetur. Longè majores de Saturni Ærario tricæ sunt,

9 Ibidem. Germanic. Cæs. in Arateis.

ſunt, quod alii in Foro Romano, alii in Capitolio noſtro ponunt. cum (ſi verba ſcriptorum rectè inſpiciamus) imminens foro Romano in Vico Jugario, ad radices clivi Capitolini, fuerit: hoc eſt, in confinio utriuſque. Servius id indicare videtur lib. IIX. Æneid. ubi de Saturno: *Sibi* (inquit) *opidum fecit, ubi nunc ejus ædes videtur.* atqui in imo noſtro monte *Saturnia* opidum fuit: ut [1] alibi aſſeruimus. accedit auctoritas Dionysl, de Sempronio Atratino & M. Minucio Coſſ: *His Coſſ. ferunt Templum dedicatum Saturno, in clivo Capitolino, quà de foro exſcenditur.* P. Victor in IIX. urbis regione: *Ædes Opis & Saturni in Vico Jugario.* addit Servius [2] alibi, *juxta Concordiæ Templum:* quod in centum gradibus Capitolii ſtetiſſe, ſuprà probavimus. Hanc ædem Ærarium feciſſe primùm Valerium Poplicolam, Plutarchus putat in ejus vitâ. exemplo

1 Cap. 2. 2 In 3. Æneid.

plo ſcilicet Athenienſium, qui [3] ἐν τῇ ἱερᾷ ἀκροπόλει ſanctius habebant ærarium repoſitum. De auctore ejus primo, neſcio quo fato omnis ſcriptorum vetuſtas penè digladiata eſt, nemine diverſum quid non afferente. Epéos enim Herculis comites, Solinus: Tullium Hoſtilium Regem, Macrobius: L. Tarquinium, M. Varro: L. Furium Trib. Pleb. ex S. C. Cn. Gellius: nonnulli T. Lartium Dictatorem aut eos, quos nominavi, binos Coſſ. authores faciunt. quam ſententiarum & opinionum diſcordiam nè ipſa quidem Concordia nobis tollat. *Tritones æreos in faſtigio* hujus Templi *cum buccinis Macrobius* [5] laudat, & ſimulacrum ipſius Dei *eburneum* Plinius, *intus oleo repletum*, quod cariem amoliretur. Oreſtis oſſa ab Aritiâ Romam tranſlata, & ante Ærarium Saturni condita teſtatur Servius, ad Virgilianum illud: [6] *San-*

3 Ulpian. in Orat. Demoſth. contra Timoc.
4 1. Sat. c. 8. 5 Lib. 15. c. 7. 6 In 2. Æneid.

Sanguine placastis ventos, & virgine cæsâ.

Restitutum fuisse videtur à L. Munatio Planco V. C. hortatu Augusti, ut Suetonius in Augusto, & vetus hoc marmor adfirmat, in vico Jugario nuper effossum :

L. PLANCUS. L. F. COS. IMP.
ITER. DE. MANIB.

Restitutum fuit de Manubiis Rhæticis : quod Titulus ejusdem Planci Triumphalis, in monte Cajetano, nobis declarat. Aliam Ædem ex oraculo Apollinis Pythii & S. C.to Q. Luctatius Catulus Capitolinus, cum Arâ tetragônâ, Saturno dedicavit : auctore Plutarcho in Paralellis, cujus situm planissimè ignoramus.

CAPUT XLI.

Ad Muliebreis Relligiones transitum. Junonem *imprimis* Monetam, *quæ & Regina nonnullis. hujus Ædes in Arce, & ratio nominis investigata: illam videri duplicem fuisse.* Arx Monetæ. *Sulpicia Pöëtria castigata.* Μνημοσύνη, Memoria, Minerva Memor, Isis-Moneta. Meminerva. Moneta *pro officinâ Monetariâ.* Apollò Monetalis. *Ædes* Opis *à quo posita. Templa duo* Veneris Calvæ. *Ædes* Erycinæ, *quæ &* Venus Capitolina. Isis, Sarapis, Harpocrates *variè exclusi aut recepti.*

Specus

Specus Mithræ. *in P. Victore conjectura.*

Ad Deos Fœminas in Capitolio perventum eſt, in queis primas ſibi parteis jure vindicat illa & conjunx & ſoror Jovis Opt. Max. Juno *Regina.* cujus relligioni locum peculiarem adtributum in Capitolio non offendimus, quamvis id ἀνιστορήτως quidam exiſtimaverint. votum, ut ipſi ajunt, à C. Flaminio Coſ. bello [1] quod adverſus Ligures geſtum eſt. nam ædes iſta IUNONIS REGINÆ, quam collega Flaminii M. Æmilius octo antè annis bello Liguſtino voverat, XX. ∞. Æris ſibi abs Senatu decretis, unà cum alterâ Dianæ in Circo Flaminio ab eodem dedicata eſt. quod Livius Hiſtor. lib. XL. diligènter adnotavit. illud tamen memorabile Junonem illam Vejentem in Aventino, quam Livius, Ovidius, Macrobius, P. Vi-

1 Liv. lib. 39.

P. Victor, alii REGINAM appellant, MONETAM à Valerio vocari lib. I. c. XII. & Lactantio nostro lib. II. qui *de origine erroris*, cap. IIX. Cujus rei rationem nuper ad Valerium inquisivit vir doctrinæ clarissimæ Stephanus Vinandus Pighius, nec aliud quicquam præter conjecturam invenit. Nimirum quia ad similitudinem Capitolinæ Junonis, sic dictæ, vocem emisit, quasi à monendis Camilli militibus MONETAM vocitatam. quæ viri clarissimi conjectura quo in loco habenda sit impræsentiarum non disputo, hoc tamen adseverare possum, non Junonem tantum, Dearum supremam; sed alias etiam Divinitates, quæ Monendo mortalibus prodessent, cognomentum illud obtinuisse. qualis imprimis μνημοσύνη sive *Memoria* Dea, quam Glossæ veteres *Munetam* interpretantur, corruptè pro *Monetam*: quibus & Livius accedit Andronicus in fragmento isto Odysseiæ:

Nam

Nam Diva Monetâs filiam docuit.
Ubi ſanè *Monetâs filia*, nihil eſt aliud, quàm Muſarum aliqua. *Monetâs* enim ἀρχαικῶς pro *Monetæ*. Plautus eodem ἀρχαισμῷ uſus, proloquio Pænoli:

Sed niſi moleſtum eſt nomen dare vobis volo
Comœdiâs.

Monetam autem iſtam, vel μνημοσύνην, cum Deâ Minervâ quidam videntur confudiſſe. hanc enim Paullus è Feſto Langobardus dictam putat [2] *quod bene moneat.* & Arnobius lib. III. *quaſi Meminervam*. de Memoriâ etiam puerorum Palladi ſeu Minervæ ſacrâ D. Aurel. Auguſtinus VII. de Civit. Dei, cap. III. unde & *Memoris* cognomentum videtur adepta: quod expreſſum in Inſcriptione veteri, quam [3] fide Petri Victori deſcripſimus:

MINERVÆ
MEMORI
. CÆLIA.

2 Aliter Cicero & Cornificius apud Feſtum.
3 In Caſtigat. poſteriorib. ad epiſt. Famil. Ciceron.

CÆLIA. IULIANA
INDULGENTIA
MEDICINARUM
EIUS. INFIRMITATE
GRAVI. LIBERATA
D. P.

Quamquam ibi MEMOR potiùs vocata, quod Cæliam illam incubantem salutaribus consiliis per somnium curavisset, unde & MEDICÆ [4] cognomento in Romanâ etiam Urbe culta. eademque ratione ISIN etiam MONETAM invenio, celeberrimo Romæ Templo, in III. [5] Urbis Regione, quod & nomen Regioni ipsi dedit. Isin namque inter ἰατρικὰ καὶ ἐπικέρδια olim Numina fuisse sicut Minervam, Apollinem, Æsculapium, Hygejam, Sarapim, è Tibulli voto discimus, pro salute suâ illam deprecantis:

[6] *Nunc, dea, nunc succurre mihi, nam posse mederi*

Picta

4 Quæ Græcis *Παωνία*. 5 P. Victor, Sext. Rufus. 6 Lib. I. el. 3.

Picta docet Templis multa Tabella tuis,
Ut mea votivas persolvens Delia curas,
Ante sacras lino tecta fores sedeat.

P. Victor in dictâ Urbis Regione notatum habet: ISIS. ET. SERAPIS. MONETA. corruptè (ut opinor) pro SERAPIS. ET. ISIS. MONETA. Nam etsi de Serapi, vel Sarapi, dubium non sit, quin ipse quoque pervigiliis [7] languentûm celebris, tamen vix putem *Monetæ* ἐπωνυμίαν aliis quàm fœmellis Numinibus tributam à veteribus. quod & nominis ipsa ratio sic videtur exigere. De IUNONE autem MONETA, quam diximus in Capitolio locutam, expressum testimonium est in divino illo M. TULLI libro de Divinatione: [8] *Scriptum est* (inquit) *à multis, cùm terramotus factus esset* UT. SUE. PLENA. PROCURATIO. FIERET. *vocem ab æde Junonis, ex arce, exstitisse,*

7. Cic. 2. Divinat. Suet. Vespasiano. 8 Lib. 1.

tisse, quocircà Junonem illam appellatam Monetam. Ædificata fuit hæc, meo judicio, in fundamentis ædium T. TatI Regis, de quîs Solinus Polyhistore [1], & Plutarchus in Romulo. Alteram enim, quæ [2] in areâ domus M. ManlI ædificata est, ad centum Gradus, multis abhinc annis L. Furius Dictator Aurunco bello vovisse, & anno pòst dedicâsse legitur. De priore illâ forsitan Macrobius lib. primo Saturnal. *Kalendis Juliis dedicatam esse.* nam hujus satis apparet ex Ovidianis Fastis, & Kalendariis Antiquis, postridiè Kal. IunI dedicationem celebratam. Habebat hæc officinam Monetariam adjunctam, quæ à Templo & Numine vicino *Moneta* etiam vocata. sic enim capiendum puto illud Ciceronis è Philippicâ VII: *Parvis de rebus sed fortassè necessariis consulimur* P. C. *De Appiâ viâ & de Monetâ Cos. de Lupercis Trib. Pleb. refert.*

1 Cap. 2. 2 Ovid. 5. Fast. Liv. lib. 7.

fert. illud quoque viri Sapientis è III. de Beneficiis: *Jam tempus est quædam ex nostrâ (ut ita dicam) Monetâ proferri.* atque ita vocata est à I. C. L. I. §. VI. ad L. Iuliam peculat. quod jam alii [3] monuerunt. Pingitur inde in Numis Triumvirorum A. A. A. F. F. Dea MONETA instrumentis pecuniæ formandæ, bilance, cornucopiâ, quos & amplissimus Vir Antonius Augustinus in Dialogis Numismaticis, atque alii elegantiorum litterarum studiosi publicârunt. ego itaque lege Academicâ ἐπέχω.

Igitur quia duplex in Arce Monetæ Sacrarium, *Arx* etiam ipsa *Moneta* vocata apud Sulpiciam, in Satyrâ singulari:

—— Nam quùm defendier armis
Suadet amor patriæ, & captiva penatibus uxor;
Convenit, ut vespæ, quarum domus ARCE MONETÆ

Turba

3 I. Savaro ad Sidon. Apollin.

Turba rigens strictis per lutea corpora telis.

Sensus est, instar vesparum cives Romanos armatos convenire, cùm metu aliquo publico suadente delectus Militaris in Capitolio instituendus est; sicque è deliciarum temulentiâ vegetos alacresque emergere; contrà verò quùm securitas undique & pax affulgeret, in luxum & vaecordiam plebem legionesque dissolvi. quare emenda in versibus sequentibus:

Ast ubi pax secura redit, oblita favorum
Plebs materque una somno moriuntur obeso:

Plebs milesque unà s. m. o. quo sensu rectè olim [4] Appius Claudius pronunciaverat: *Meliùs P. R. negotium committi quàm otium.* & in eo valde eloquentia Scipionis Nasicae laboravit, nè Carthaginiensi civitate aemulâ atque inimicâ de medio sublatâ, deliciis

4 Valer. lib. 7.

ciis ac molliciei aditus ad Remp. aliquando præberetur. [5] Tertiam Iunonis Monetæ ædem invenio votam à C. Cicereio præt. in Corsicâ signis collatis pugnante, cujus situm invenire hactenus non potui, neque ullus (quòd sciam) Antiquariorum invenit. Habent & [6] APOLLINEM MONETALEM Numi veteres Commodiani, cujus cognómenti rationem inde putamus ortam, quia in Templo fortè aliquo Monetæ consecratus.

Succedit OPIS Ædes in Capitolio, quam alii Iunonis parentem, alii [7] Iunonem ipsam esse arbitrati sunt: atque ideò Iunoni rectè subjungimus. De ista Kalendarium Vetus Romanum in ædibûs Capranicorum:

D. IX. C.
E. VIII. OPIC. NP. OPI. IN. CAPITOLIO
F. VII. C.

& Li-

5 Liv. lib. 42. 6 Goltz. in Thes. Antiquar. 7 Macrob. Sat. c. 12.

& Livius lib. xxxix: *Unum diem supplicatio fuit ex decreto Pontificum. quod ædes Opis in Capitolio de cælo tacta erat, Hostiis majoribus Coss. procurârunt.* I. etiam Obsequens notat, *M. Antonio P. Dolabellâ Coss. in æde Opis valvas* per prodigium *fractas*. Fuit inter [8] numina T. TatI relligione in Capitolio dedicata.

VENERI CALVÆ ridiculo quidem cognomento, sed memorabili Matronarum facto, duplex etiam Templum ibi est dedicatum *Vetus* & *Novum*. de quo Lactantius breviter lib. I. c. xx: *Urbe à Gallis occupatâ obsessi in Capitolio Romani, cùm ex mulierum capillis tomenta fecissent, ædem* VENERI CALVÆ *consecrârunt.* similiter I. Capitolinus in Maximino juniore, Vegetius de re militari lib. IV. c. IX. & D. Cyprianus Martyr, libro de Idolorum vanitate, aliique nonnulli. Neque

8 Varro de L. L. Dionys. lib. 2. Augustinus. P. Victor. Reg. 8.

Neque adeò mirum id cuiquam videri debet, cùm & Ctesibius, libro de Machinis, rationem hujusmodi funes (quos Τόνυς vocat) è capillo muliebri conficiendi doceat, eorumque usum Vitruvius in Tormentis agnoscat lib. x. suæ Architecturæ. Neque exempla etiam in Historiis desunt: ut Salonensium matronarum, [1] apud Cæsarem, quæ crinem usui bellico præsecuerunt, & Carthaginiensium, apud Plutarchum [2], Aquileiensium quoque apud Jul. Capitolinum, in Maximo & Balbino, præter Romanas nostras, *quæ* (ut verbis Vegetianis [3] loquar) *maluerunt deformato ad tempus capite liberè vivere cum maritis, quàm hostibus integro decore servire.*

[4] VENERIS ERYCINÆ, sive ERUCINÆ, ab Eryce Siciliæ monte nominatæ recentior Ædis, quam multis posteà annis Q. Fabius Max. inspectis

X libris

1 3. de bello civ. 2 Libello de Fœnore.
3 Ibidem. 4 Strabo lib. 6. Polyb. lib. 1.

libris Sibullinis, in Dictaturâ suâ, vovit. cujus etiam Dedicandæ caussâ Duûmvir à P. R. creatus est, teste Livio. [5] hujus verba sunt : *Intereà Duûmviri creati sunt Q. Fabius Max. & T. Octacilius Crassus ædibus dedicandis:* MENTI, *Octacilius*; *Fabius*, VENERI ERYCINÆ. Nec mirum hos Dictatores simul creatos, cùm utraque in Capitolio Ædis esset, *canali tantùm uno discreta.* [6] Factum id à Fabio Votum circa annum V.C.DXXXVI. si rectè ex Fastis supputavi. Duo omninò Veneri huic Templa Romæ consecrata sunt: unum nominatissimum ad Portam Collinam, cujus non uno in loco Livius, Appianus, & Ovidius meminerunt; alterum æquè celebre in sacro nostro monte, quod per eminentiam (ut opinor) VENERIS CAPITOLINÆ Sueton. appellavit in Cajo, C. VII. cùm, unum è Germanici liberis, insigni festivitate puerum, *habitu*

5 Lib. 23. 6 Liv. ibid.

bitu Cupidinis efformatum, ibique à Liviâ Augustâ dedicatum scribit. & in Galba, c. XVIII. cùm, inter monstra & prodigia ei Principi oblata, sic memorat: *Monile margaritis gemmisque consertum ad ornandam Fortunam suam Tusculanam ex omni gazâ secreverat. id repentè quasi augustiore dignius loco* CAPITOLINÆ VENERI *dedicavit. ac proximâ nocte somniavit speciem Fortunæ, querentis fraudatam se dono destinato.* Nescio an ibi depositum quoque Signum Veneris nudum, è Sicilia allatum, de quo Prudentius noster adversus Symmachum:

Hæc veteres induxit avos vel fama, vel error.

ut:

—— Veneris quoque nudum
Accirent Proceres Erycino è vertice signum,

quod ipsum (ὡς ἐγὼ μνήμης ἔχω) à nullo alio Scriptore hactenus vidi observatum.

Videntur & Barbaræ Religiones aliæ, ut Ægyptia ISIS, cum omni ſuo comitatu, Capitolio fuiſſe receptæ: teſtimonio ejuſdem Prudentii in loco laudato:

> *Iſidis amiſſum ſemper plangentis Oſirim*
> *Mimica, ridendaque ſuis ſolemnia calvis,*
> *Et quaſcunque ſolent Capitolia claudere larvas.*

quod Tertullianus noſter Romanis tamen objicit, quaſi moribus atque inſtitutis majorum contrarium, in Apologetico: SARAPIDEM, *&* ISIDEM, *&* HARPOCRATEM *cum ſuo Cynocephalo Capitolio prohibitos, id eſt, Curiâ Deorum pulſos Piſo & Gabinius Coſſ. non utique Chriſtiani, everſis etiam aris eorum, abdicaverunt: turpium & otioſarum ſuperſtitionum vitia cohibentes. his vos reſtitutis ſummam majeſtatem contuliſtis.* Arnobius etiam lib. II. Diſputationum, quem nunc brevitatis

ſtudio

ſtudio omitto. Fuêre ii Coſſ. anno ab V. C. DC. XCV. tempore M. TullI Ciceronis, qui rei iſtius aliquid attingere videatur III. De Naturâ Deorum, his verbis: *Si* DI *ſunt illi, quos colimus & accepimus, cur non eodem in genere* SARAPIM ISIMQUE *numeremus? quod ſi facimus, cur Barbarorum Deos repudiemus?* Repudiata quidem antea fuerant eadem Numina L. Æmilio [1] Paullo & M. Livio Salinatore Coſſ. circa annum V. C. IↃXXXIV. quorum iſte, cùm Senatus diruenda eorum fana cenſuiſſet, nec ullus opificum attingere illa auderet; poſitâ Prætextâ, ſecurim arripuerat, Templique foribus primus inflixerat. Sed vitio generis humani vetita novitas ſemper revixit. Dio enim Caſſius lib. XL. denuò S. C.to cautum, tradit, *ut fana eorum, quæ privatim nonnulli exſtruere incœperant, diruerentur: extra pomœrium tamen poni non prohiberentur.*

1 Val. cap. 3. de peregrin. relligion.

tur. [2] idem tamen in prodigiis anni DCCVII. *examen apum, in Capitolio, juxta Herculis ſtatuam conſediſſe* ſcribit, *dum Iſidi ſacra fierent.* paucis pòſt annis ſcilicet, quàm ſuperiora edicta emanârant. D. tandem Auguſtus omninò impedire cònatus eſt, lege latâ: [3] NE. CUI. INTRA. QUINGENTOS. AB. URBE. PASSUS. CELEBRARE. SACRA. ÆGYPTIA. LICERET. Lex adeò poſteros non tenuit, ut inter ſanctiſſima Numina Iſis, Serapis, Harpocrates, Anubis, Bubaſtis deinceps haberentur.

Perſici MITHRÆ ſpecum fuiſſe etiam in Capitolio, præter Tabulas Marmoreas laceras cum effigie & inſcriptione ejus Dei in cavernis ibi ſubterraneis repertas, mihique in Urbe tum agenti ſæpiùs conſpectas; D. Hieronymus adſerere videtur, in epiſtolâ ad Lætam: *Propinquus veſter Gracchus, nobilitatem Patriciam ſonans nomine,*

2 Lib. 42. 3 Dio lib. 44.

nomine, cùm Præfecturam gereret Urbanam, nonne Specum Mithræ, & omnia portentuosa simulacra, quibus Corax, Nyphus, Miles, Leo, Perses, ΗΛΙΟΣ, *Bromius pater initiantur, subvertit, fregit, exussit?* Tangit hunc Ritum Firmicus de Err. Profanar. Relig. ubi de Sole: *Hunc Mithram dicunt: sacra verò ejus in speluncis abditis tradunt.* Ideò rectissimè Papinius [4] *Solem* appellat,

> —— *Persæi sub rupibus antri*
> *Indignata sequi torquentem cornua*
> *Mithram.*

quo in loco operæpretium est Luctatium Placidum (sive quis alius est) veterem ejus Scholiasten videre, totiusque Persicæ θεολογίας, aut potius ματαιολογίας, arcana Mysteria percipere. Quod quia de Barbaris Religionibus agebamus, ita visum est ἐπιμετρεῖν.

4 1. Thebaid.

Caput XLII.

Virtutes *etiam in Capitolio cultæ* FIDES, MENS, CONCORDIA. *Duo hujus Templa ibi observata, unum in clivo, alterum in Arce.* Senatulum Aureum. *Statua* Concordiæ *Augusti: aliæque in Templorum ornamentis.* FIDES candida, alba, nivea, cana. *Servius & Robortellus notati.* Solemne sacrum. *Glossema è Livio sublatum.* *Plinii circa Deos* ἐπιχειρισμός.

VIRTUTES quoque [1] *propter quas ascensus in cælum dari* creditus ut FIDES, MENS, CONCORDIA cælestium loco haberi cœptæ, atque ideò in Capitolio, [2] *ubi Deorum omnium colebant-*

1 Cic. de Legib. 2 P. Vict. Reg. 8

lebantur simulacra, etiam collocatæ.

Ad CONCORDIAM quod attinet, duo ejus in Capitolio Templa fuisse reperio. Unum in clivo, Forum & Comitium respiciens, [3] ad ipsum Arcis ascensum. alterum in Arce Tarpeiâ, paucis Antiquariorum hactenus memoratum. Illud à Furio Camillo Dictatore votum, seditione populari, circa annum V.C. ĊCCXXCVII. de quâ Plutarchus in Camillo, Livius lib. VI. sub finem, Dionysius, Zonaras, & Ovidius in Fastis, ad Concordiam:

Candida te niveo posuit [4] *lux proxima Templo,*
Quà fert sublimes alta Moneta gradus.
Furius antiquam populi populator Etrusci
Voverat, & Voti solverat ille fidem.
Caussa quod à Patribus sumtis secesserat armis

3 Plut. Camillo. 4 17. Kal. Februar.

Vulgus, & ipsa suas Roma timebat opes.

Igitur quia ad centum gradus, quibus in Arcem & Monetæ exscendebatur, Gradus ipsi (ut suprà [5] docuimus) *Concordiæ* vocati. Hujus Templi porticum, fastigio suo ornamentisque omnibus nudatam; spectari adhuc ferè omnes existimant, cum ista Inscriptione:

SENATUS. POPULUSQ. ROMANUS
INCENDIO. CONSUMPTUM
RESTITUIT

Nec mirum fuisse restitutum, cùm unum è tribus Urbis Senatulis [6] esset, *aureum*, ut opinor, à Sexto Rufo appellatum, in quo Senatus haberi legitimè posset. Sallustius in Catilinario de Cicerone: *Cos. Lentulum, quòd Prætor erat, ipse manu tenens in Senatum perducit, reliquos cum custodibus in ædem Concordiæ venire jubet. eò Senatum convocat.* Lamprid. Alex. Severo:

5 Cap. 34. 6 Festus in *Senatula tria.*

ro: *Cùm Senatus frequens in Curiam, hoc est,* in *Ædem Concordiæ, Templum inauguratum, convenisset.* I. Capitolinus Maximo & Balbino: *Interemptis in Africa Gordiano Seniore, cum filio, Senatus pertrepidus in ædem Concordiæ* VII. *Kal. JunI concurrit.* Ubi non dubiè de ista loqui Capitolinum apparet. nam dicit, *inde Cæss. electos in Capitolium ascendisse ad sacra facienda.* Restituerat eam Ædem anteà, in memoriam Concordiæ inter ipsum & Octaviam, Livia Augusta quam Tiberius ejus filius, Inscripto suo & Drusi nomine, dedicavit. Vt præter Dionem lib. L. & LVI. Suetonium TiberI cap. XIX. Ovidius etiam testatur I. Fastorum:

Caussa recens melior: sparsos Germania crineis
Porrigit auspiciis, Dux venerande, tuis.
Inde triumphatæ libasti munera gentis,

Tem-

P. 68

P. 47

Ichnographia Templi
CONCORDIAE
e palladio

P: 50

30

6 $10\frac{1}{3}$ 7 $5\frac{2}{3}$

Jovis, opera Sthenis: denique Victoriæ ejusdem marmoreæ. Templi hujus ἰχνογραφίαν, quam Palladius Architectus delineavit, non abs re visum est in Commentarium nostrum transferre, & Lectori eleganti curiosè examinandam proponere.

Aliud Concordiæ Templum invenio, in ipsâ Arce conditum, de quo Livius lib. XXII: *In Relligionem etiam venit Ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio antè L. Manlius Prætor in Gallia vovisset, locatam ad id tempus non esse. Itaque Duumviri ad eam rem creati ab Æmilio*[2] *Prat. Urbis Cn. Pupius, & Kæso Quinctius Flamininus. Ædem in Arce faciendam locaverunt.* idem libro sequenti: *Duumviri creati M. & C. Attilii ædem Concordiæ, quam L. Manlius Prat. voverat, dedicaverunt.* & Kalendarium Vetus diffractum, his verbis:

NON. N. CONCORDIÆ

IX.

2 M. Aimilio Regillo.

IN. ARCE. FERIÆ. EX
S. C. QUOD. EO. DIE
IMPERATOR. CÆSAR
AUGUSTUS. PONTIFEX
MAX. TRIB. POTEST.
XXI. COS. XIII. A. SENATU
POPULOQUE. ROMANO. PATER
PATRIÆ. APPELLATUS.

Hujus fortaſſè renovati meminit Vetus Inſcriptio, quam in Laterano majores noſtri viderunt, & idem Marlianus exſcripſit:

DN. N. CONSTANTINO. PIO. FELICI. AC
TRIUMPHATORI. SEMPER
AUGUSTO. OB. AMPLIFICATAM. TOTO
ORBE. REMPUBLICAM
FACTIS. CONSILIISQUE.
S. P. Q. R.
ÆDEM. CONCORDIÆ. VETUSTATE.
COLLAPSAM. IN. MELIOREM.
FACIEM. OPERE. ET. CULTU. SPLENDIDIORE. RESTITUERUNT.

De aliis Concordiæ Templis conſulendi Livius lib. IX. Plutarchus in Gracchis, Plinius lib. XXIII. c. I. Appianus

pianus primo de bello Civili, Dio lib. LIV. Augustinus lib. III. de Civitate Dei c.XXV. & è recentioribus Fabricius, Marlianus, Fulvius, alii; nobis enim acta non libet agere: neque etiam, si brevitatem institutam amamus, licet.

FIDES, antiquum [3] & solemne P.R. Numen, Ædem suam habuit in Arce Capitolinâ, haud longe à Primario Jovis Templo, fide Catonis CensorI, apud Ciceronem in Officiis, cum ait: FIDEM *in Capitolio vicinam I.O.M. majores nostri esse voluerunt*, & Tertulliani nostri, in Apologetico, his verbis:[4] *Colat alius Deum, alius Jovem; alius ad cœlum supplices manus tendat, alius ad Aram Fidei manus.* Hujus ædis originem, sunt qui ad Numam Pompilium Regem, sunt qui ad Attilium Calatinum referant. Ego sic crediderim Numam Regem instituisse, Attilium

3 Agell. lib. 20. c. f. Liv. lib. 1. 4 Dionys. lib. 2. Plut. Numâ. Cic. 2. de Nat. Deor.

lium deinde iſtum vel ornaſſe vel reparaſſe; quod & in aliis Romæ Templis ſic factum, ut reſtitutores eorum pro authoribus poſteà habiti. Pro Rege facere videatur Sillius in verbis Iovis:

Ille etiam, quà priſca Fides ſtat Regia, nobis
Aurea Tarpeia ponet Capitolia Rupe.

De Domitiano enim loquitur, quem apud Fidei antiquæ Regiæ Templum Capitolium olim ſibi inſtauraturum promittit. Fuit aliquandò cum de antiquiſſimâ Fide Palatinâ, ab Æneâ ibi dedicatâ, accipiendum hoc crederem; quam tamen ſententiam nunc omnino non probo. In Capitolinæ noſtræ æde *Imago ſenis cum lyra puèrum docentis* Plinio laudata eſt. & Iul. Obſequens in prodigiis, M. Antonio & P. Dolabella Coſſ. factis, *Tabulas æneas* ex eadem *turbine evulſas* notat. Fides autem Dea (ut de ejus cultu ali-

quid

quid adſtruamus) Sabinorum relligione una ex Novenſilibus erat, teſte Varrone lib. IV. de L. L. & Arnobio lib. III. Diſputat. adverſus Genteis. atque adeò mirum non eſt Sabino Pompilio venerationi fuiſſe atque honori. Livius lib. I. de eodem Rege: *Camœnis eum lucum* (Ægeriæ) *ſacravit, & ſoli* FIDEI *ſolenne inſtituit*. Mirum autem cur hîc Livius dicat: FIDEI *ſoli*, cum IOVI etiam ΟΡΙΩΙ ſive TERMINALI in Urbe & agris θυσίας ἐν ὡρισμένοις χρόνοις idem inſtituerit; ut ex Dionyſio & Plutarcho alibi [1] firmavimus. *Solemne* [2] autem *Sacrum* idem eſſe cum *anniverſario* & *ſtato* cuivis paullò humaniori notum eſſe puto. Itaque, quicquid oganniant Robortellus, Sigonio acceſſerim, eruditiſſimo viro, ſic emendanti: *Et ſimul Fidei ſolemne inſtituit*; idoneo hic nimis & neceſſario ſenſu. Niſi fortè (quæ ſuſpicio

1 Cap. XIV. 2 Lactant. Gram. in lib. I. Theb. Serv. 8. Æneid.

ſpicio mihi poſt incidit) gloſſema τῷ *ſoli* eſſe dixerimus ex inutili repetitione vocis *Solemne* natâ: quæ compendioſè aliquândo & ambiguè *Sole*, cum apice ſuperducto à notariis ſcribebatur. Addit Livius, *ad id Sacrarium Flamines bigis, curru arcuato, vehi, & manu ad digitos uſque involutâ rem divinam facere juſſos.* cujus rei rationem breviter ſic reddit Servius: [3] *quia fides* (inquit) *tecta eſſe debet & velata.* quo ducunt etiam illud Horatii Interpretes vulgo:

Te Spes & albo rarâ Fides colit
Velata panno.

quod non tam ad ſacrificalem Ritum quàm ipſius ſimulacri κόσμον putem eſſe referendum. Videntur enim Romani Capitolinam Fidem, quo magis candorem illum mutuum qui in amicis exprimerent; albâ veſte indutam oſtentâſſe. Inde (quod opinor) Virgilio, *Cana Fides*, & P. Victori Sexto-

que.

3 In 7. Ænei.

que Rufo [4] *Fides candida* nominata. Inde etiam forte solemnis illa Calchidensium sacrorum Formula apud Plutarchum in Q. Flaminino :

> ΠΙΣΤΙΝ δὲ Ῥωμαίων σέβομεν, τὰν ΜΕΓΑΛΕΥΚΟΤΑΤΑΝ
> Ὅρκοις φυλάσσειν.

Gallis autem nostris eam olim consuetudinem fuisse ut Deos suos albatos circumferrent, auctor est in vitâ D. Martini Sulpicius Rhetor, cujus verba sunt lib. 1. *Quia esset hac Gallorum rusticis consuetudo simulacra Dæmonum, candido tecta velamine, misera per agros suos circumferre dementia.* exemplo, sine dubio, Urbis omnium Matris, quæ suarum superstitionum Ritus unà cum Imperii Lege toto terrarum orbe diffundebat.

MENTEM *primus in Urbe* Deam *fecit timor* belli impendentis. ideò ait Ovidius : [5]

MENS

4 In Reg. 8. 5 6. Fastor.

MENS quoque numen habet. Menti delubra videmus
Vota metu belli, perfide Pœne, tui.

Vota autem Menti ædes, [6] in Capitolio, bello Punico secundo, teste Livio libro XXII. quem anteà laudavi. & D. Augustino lib. VII. de Civitate Dei cap. III. Dedicata à T. Octacilio Crasso, Duûmviro ejus rei ergò creato; unoque tantum canali ab Æde Veneris Erucinæ discreta. Videtur alibi ejusdem Numinis Templum aliud fuisse à M. Marcello, qui Syracusas cepit, votum, & M. Aimilio Scauro dedicatum. de quo Plutarchus in libello singulari de Fortunâ P. R. & L. Balbus apud Ciceronem lib. II. de Nat. Deorum.

Quantum vero Divinitatibus istis tribuendum putârit C. Plinius, manifestum fit è lib. II. Naturalis Historiæ c. VII. cum ait: *Innumeros quidem*

6 Kal. V. ad d. 5. Idus Iun. Liv. lib. 23.

dem credere (Deos) *atque etiam ex Virtutibus Vitiisque hominum, ut* PUDICITIAM, CONCORDIAM, MENTEM, SPEM, HONOREM, CLEMENTIAM, FIDEM; *aut (ut Democrito placuit) duos omnino* POENAM *&* BENEFICIUM *majorem ad socordiam accedit. Fragilis & laboriosa mortalitas in partes ista digeßit, infirmitatis suæ memor, ut portionibus quisquis coleret quo maximè indigeret.* Aliter tamen Ciceroni noſtro philoſophari placuit in [7] libb. περὶ πολιτείας, ſive, de Legibus, quamvis idem ὡς ἀμφιδέξιος ſub perſonâ C. VelleI Senatoris fortiter cum Plinio ἐπιχειρίζει in libb. de Nat. Deor.

7 Lactant. lib. de falſa Relig. cap. 20.

CA-

CAPUT XLIII.

FORTUNA *Dea variè cognominata.* PRIMIGENIA *&* OBSEQUENS *in Capitolio. illius Templa alibi & Sortes. Plautus bis leviter correctus: & Scholiastes Juvenalis notatus. De æde* HERCULIS *&* DIANÆ *Capitolinæ quæsitum.* Nemesis *etiam* Fortuna. *ejus Templum in Capitolio & relligio. Finitum in fano* Carmentæ. Carmentalia. Carmentes. Carmentarii. Carmina. *Deæ* Postverta *&* Antevorta, Prosa, Porrima, Flamen Carmentalis.

Quia P. P. non minus εὐδαιμονίᾳ καὶ εὐτυχίᾳ, quàm bellorum præstantiâ imperio se Orbis potitum esse cre-

credebat; ideò FORTUNÆ etiam ſuæ [1] ὡς δαιμονιώτερόν τι οὔσῃ Divinos Honores attribuit, multiſque Ædibus, Delubris, Sacellis, Aris veneratus eſt. Hinc varia iſta Romæ, pro locorum diverſitate, FORTUNÆ cognomenta: FORTIS, ADJUTRICIS, STATÆ, TUTELLÆ, SALUTARIS, MANENTIS, SANCTÆ, DUBIÆ, FELICIS, PUBLICÆ, REDUCIS, EQUESTRIS, OPIFERÆ, RESPICIENTIS, AUGUSTÆ, VIRILIS, BARBATÆ, VIRGINIS, MAMMOSÆ, PIÆ, MULIEBRIS, PRIVATÆ, MALÆ. & in Capitolio noſtro PRIMIGENIÆ, atque OBSEQUENTIS. Sarisberienſis [2] enim qui tertiam his addit PUBLICAM, OvidI Faſtos [3] non legerat, qui in colle Quirinali ejus Ædem & Imaginem ſtetiſſe diſertè adfirmavit.

PRIMIGENIAM FORTUNAM primus omnium Serv. Tullius Rex Romæ veneratus eſt, Æde illi in Capitolio ſtructâ, [4] *cum omnes Regni opes illi uni ferret*

1 Ariſt. 2. Ethicor. 2 Polycrat. libro 5. c.4. 3 Lib. 4. 4 Plut. lib. de Fort. P. R.

ferret acceptas: vulgoque prædicaret consuetudinem sibi cum illa intercedere. [5] Rationem cognominis reddere conatur Dio Coccejanus, verbis à Leunclavio interpretatis: *Præterea* (inquit) *sanguis ex pistrino effusus ad alterius Fortunæ Templum profluxit, quam ea de caussa, quòd omnia & ante oculos & retrò posita, cùm respicere, tum expendere quisque debeat, nec oblivisci, ex qualibus qualis ortus ipse sit; & consecrarunt Romani & agnominarunt, modo quodam Græcis inexplicabili*, PRIMIGENIAM. Factum id prodigium Cæsarianis temporibus, paullò post Annium Milonem & Cœlium, seditionis capita, in Campania occisa. [6] *Alteram* autem *Fortunam*, quam vocat Dio, opinor OBSEQVENTEM esse, unde conjicimus exiguum loci discrimen inter utramque fuisse. Plutarchus, in Quæstionibus Romaïcis, nominatam sic potius PRIMIGENIAM credidit, *vel quòd ipsa*

5 Lib. 42. 6 Dio ibidem.

ipsa ortus sui initia Romanæ Urbi suggesserit; vel quòd ex eventis fortuitis Natura primùm orta sit. quæ Plutarchi sententia longè cordatior, & sapientiâ illâ vetere Romanorum dignior esse videtur. Utriusque Fortunæ Templum haud longè à Capitolino Delubro dedicatum fuisse, ostendit vetus marmor Prænestinum, [1] cujus initium est:

TV. QVÆ. TARPEIO. COLERIS. VICINA. TONANTI
VOTORVM. VINDEX. SEMPER. FORTVNA. MEORVM
ACCIPE. QVÆ. PIETAS. PONIT. TIBI DONA. MERENTI

quod & alibi posuimus. Prænestinis autem Sortibus explicandis PRIMIGENIAM præpositam fuisse jam alii monuerunt, & ex veteribus adhuc Monimentis quamplurimis apparet. Celebris eam relligionis etiam alibi fuisse præter Regiam superstitionem, vo-

1 Apud I. Gruterum, Pighium & alios.

tum ostendit P. Sempronî Cos. contra Hannibalem pugnantis, ex quo decem postea annis [2] ædes FORTVNÆ PRIMIGENIÆ in Quirinali posita: ostendunt etiam Antiquorum lapidum inscriptiones, ut iste apud Janum Gruterum:

C. APPVLEIO. DIOCLI
AGITATORI. PRIMO. FACT
RVSSAT. NATIONE. HISPANO
FORTVNÆ. PRIMIGENIÆ
D. D.
C. APPVLEIVS. NYMPHIDIANVS
ET. NYMPHIDIA. PVERI

OBSEQVENTIS FORTVNÆ Templum idem Tullius in Capitolio dicavit, teste Plutarcho, libello elegantissimo de Fortunâ P. R. quod & in VIII. Urbis Regione à P. Victore collocatum est. Rationem ejus nominis obscuram non puto, cum *Obsequi, indulgere* sit, apud Scriptores, *clementem, tractabilem, & propitium se præbere*: Eò respexit pater facetiarum Plautus in

2 Liv. lib. 26. & 34. Fasti Pighiani.

in Asinariâ, Scenâ, *Cur me retentas nunc:*

AR. quem te autem nominem Deum?
LE. Fortunam atque
Obsequentem.

sic enim è vetere libro Vaticano (præut quàm vulgò habetur:

—— Fortunam atque Obsequelam.)

longè concinniùs & venustiùs legendum est. Meritò namque *Fortunæ Obsequentis* nomen sibi adscribi mandat servulus, qui herilis sui filii amoribus fovendis xx. argenti minas alicundè exterebraverat. Occasione autem loci hujus Plautini alius in mentem venit, quem ex eadem Vaticanâ Bibliothecâ adolescentes emendavimus. Is est in eadem Comœdiâ Scænâ primâ, senis Demæneti verbis:

Omnes parentes, Libane, liberis suis,
Qui mihi auscultabunt, facient obsequelam jam.

Ubi sana videri possint omnia, nisi codicum ultimis in verbis varietas occulti aliquod vitii subesse CL. etiam Medico Camerario [3] persuasisset. In veteri editione Tarvisinâ, quam inspexi, est: *Obsequelam fecerint.* Camerarius vocem illam *jam* fatetur non esse in Vett. libris, sed vel illam vel similem videri desiderari. In χειρογράφῳ Vaticano: *facient obsequullam* legitur; unde nos suspicabamur anteà ὑποκοριστικῶς hic: *obsequellulam* fuisse. more poëtæ nostro satis familiari; dum istiusmodi ὑποκορίσματα blandiores sæpe blanditias facit. quâ etiam ratione ad numerum suum versus redit, qui anteà ex Jambico Senario Spondaicus erat effectus, reclamante universâ eâ Scænâ. Meminit Fortunæ OBSEQUENTIS Seneca Tragicus, in Octaviâ, Scenâ, *Perage imperata:*

> *NE: Fortuna nostra cuncta permittit mihi.*

SE:

3 Notis in hunc locum.

SE: Crede OBSEQVENTI *parcius; levis est Dea.*

Et vetus marmor Novocomense ad D. Mariæ:

FORTVNÆ
OBSEQVENTI
ORD. COMENS
VOTO. PRO
SALVTE. CIVIVM
SVSCEPTO

Nec mirum vota huic Divæ crebra facta, atque suscepta, *cum* (ut eleganter à Plinio[4] dictum est) *toto mundo, & locis omnibus: omnibusque horis, omniumque vocibus* FORTUNA *sola invocetur una & nominetur*; quùm omnia eam posse in ditandis beandisque hominibus antiquitati persuasum fuerit. ut ex isto Virgiliano facilè addiscimus.

Fortuna OMNIPOTENS, *& ineluctabile Fatum.*[5]

Quare huic potiùs Numini, aut Felicitati,

4 Lib. 2. cap. 7. 5 Æneid. 8.

licitati, quàm Jovi Capitolinam Arcem consecrari debuisse sapientissimè argumentatur Christianorum Philosophorum τὸ ϖρῶτον D. Augustinus lib. de Civit. Dei IV. cap. XXIII. De hujus aut superioris Fortunæ Æde capiendum quod vetus Juvenalis Scholiastes [6] adnotavit ad Satyræ X. verba de Centronio:

—— vincens Fortunæ atque Herculis Ædem.

Apud Præneste (inquit) *& Fortunæ & Herculis habent Ædes. aut certè quod in Capitolio, post ædem Dianæ, & Jovis, secundam de miraculo operis habent gloriam Fortunæ atque Herculis ædes.* si tamen is sensum Satyrici Poëmatis rectè percepit. nam per ædem Herculis non Capitolinam aliquam, sed celeberrimam Tiburtinam intelligi verba indicant superiora.

—— Summa nunc Tiburis arce:

Nunc

6 A Pithœo editus.

Nunc Prænestinis in montibus alta parabat
Culmina villarum.

quemadmodum per Fortunæ, nominatissimam alteram, quæ Præneste olim fuit, in quâ sortium (uti diximus) cistellæ adservarentur. Habuisse quidem Sacellum in Capitolio Herculem suspicio nostra est ex Vetusti Lapidis Inscriptione, quam capite XXV. hujus Commentarii exhibui: minoris tamen (ut opinor) famæ, quàm quæ à magnificentiâ laudari sic debeat. De Diana Capitolina nullus alius (quod sciam) antiquiorum quid tradidit; non credo tamen à Deorum Dearumque omnium domicilio celeberrimam Divam fuisse seclusam.

NEMESEOS simulacrum & Templum, post Fortunas, adscribam: quia & ipsa *vim quandam Fortunæ* possidere credita. auctoribus [1]. Capitolino, [1] Claudiano, & veteri isto lapide in Pannoniis:

1 In Max. & Balbino.

DEÆ. NEMESI
SIVE. FORTU
NÆ
PISTORIUS
RUGIANUS
V. C. LEGAT
LEG. III. G
GORD

quamvis non desint qui μυελώνυμον hanc Divam Ledam esse putent, à Jove constupratam, quæ post indigitationem sic appellata sit; [2] alii Venerem, aut unam ex Curetibus Nymphis, Jovis Saturnii nutriculis, de quâ fortè D. Augustinus dicti jam libri cap. VII: *Quid de ipso Jove senserunt qui ejus nutricem in Capitolio posuerunt?* nisi malis de Oleniæ capellæ signo hoc interpretari: quod in æde Vejovis ad Asylum conspiciebatur: [7] ut suprà notavimus. Sed tam varia sunt atque multiplicia quæ de Numine

2 Lactant. lib. 1. Plin. lib. 36. 3 Cap. 40.

ne isto jam olim traduntur, ut vel *loquacem* aliquem

Delassare queant Fabium.

quæ quibus cordi erit videre, adeant (si placet) præter veteres ac recentiores infinitos, Joachimum maximè Camerarium lib. III. Problemat. Decur. IV. Lilium Gyraldum Dialogismo XIX. & Ioannem Bapt. Pium Annotat. Posterior. cap. LXX. Nos ne occisissimi simus, cramben illam non recoquimus. *Nemesis Templum* in Regione Urbis IIX. à Victore numeratur: in Capitolio (ut opinor) quamvis id Publius ipse non exprimat: Auctoritati enim PlinI id tribuendum puto, lib. XI. de rerum Natura cap. XLV: *Est post aurem æquè dextram Nemeseos (quæ Dea Latinum nomen ne in Capitolio quidem invenit) quò referimus tacto ore proximum minimo digitum; veniam sermonis à Diis ibi reposcentes.* & iterum lib. XXIIX. cap. II. his verbis: *Cur & fascinationibus adoratione pecu-*

liari occurrimus? alii Græcam Nemesin invocantes; cujus ob id Romæ simulacrum in Capitolio est., quamvis Latinum nomen non sit. Peregrinitas hujus nominis offendit etiam Ausonium Poëtam, cui propterea in Mosella scribitur:

—— *Latiæ Nemesis non cognita linguæ.*

celeberrimè tamen à Romanis cultam fuisse Romana ista marmora fidem faciunt:

[4] SANCTISSIMÆ.
NEMESI.
L. ANNIUS. L. F. SER
VITALIUS
ET. AVINIA. FELICITAS
SUA. PEC. D. D.
DEDIC. XV. KAL. . . . . . .
SILIANO. ET. ATTICO. COS

*

VIRGINI. VICTRICI
SANCTÆ. DEÆ.
NEMESI.

M. All-

4 Ex Panvinio, Grutero & schedis meis.

M. AVRELIVS
ROMANVS
OPTIO. &c.

*

NEMESI
SANCTÆ
CAMPESTRI. PRO. SA
LVTE. DOMINORVM
NN. AVGG. P. ÆL. P. F.
ÆLIA. PACATVS
SCVPIS. QVOD. COH. DOC
TOR. VOVERAT. NVNC
CAMPI. DOCTOR. COH. I.
PR. P. V. SOMNIO. ADMO
NITVS. POSVIT. I. I.

Finiam Muliebreis Relligiones Templo Carmentali, ſive CARMENTIS, aut CARMENTÆ Deæ, quam *Nicoſtratam* etiam, & *Tiburtem* & *Themin*, & *Nympham* alii adpellant; quamque in ima SaturnI montis parte, quà Circi FlaminI Regionem reſpicit, conſediſſe [3] ſuprà docuimus. Unde loco nomen *Saxo Carmentis*, & Portæ *Carmentali*, quæ etiam *Scele-*

rata:

Cap. 2.

rata: juxta quam Fanum ſive Templum Carmentæ. Illud matronæ Romanæ (teſte Plutarcho in Problematis) jure Carpentorum recepto in gratiarum quaſi actionem conſtruxerant, & magno poſteà ſemper in honore habuerunt. cujus rei rationem reddidit idem ſcriptor accuratè in Camillo, Ovidius etiam, curioſiſſimæ felicitatis auctor, ſub finem lib. I. Faſtor. Unde cuivis obvium eſt petere. Fiebat huic Divæ ſacrum, [6] *Carmentalia* dictum XVII. Kal. Februar. & iterum pridiè Eiduum ejuſdem menſis à Flamine Carmentali. cujus ſacerdotii Cicero meminit occaſione M. Popilii Lænatis v. c. in Bruto, ſive Dialogo de claris Oratoribus. Nomen CARMENTÆ unde natum ſit quæſitum video à diverſis, in eamdem tamen ſententiam conſpirantibus; à *Carminibus* videlicet, ſive Vaticiniorum ᾠδαῖς, quibus

6 Faſti Ovid. & Kalend. V. Varro 5. de L. L. Plutarch. Romulo. Macrob. lib. I. c. 16.

bus innotuisse eam Vetustas adseruit. nam & Græcis θεσπιῳδὸς dicta (teste Dionysio [1]) & ῥωμαϊκῶς *Carmenta*, quia antiquitùs (inquit [2] Servius) *Vates Carmentes, & librarii, qui eorum dicta perscriberent, Carmentarii appellati*. quam ἐτυμολογίαν Latinis maximè placuisse Plutarchus affirmat, in Problematis. quod Ovidius etiam testari videatur hoc versu:

Ipsa fave, quæ nomen habes à carmine ductum.

Hinc oracula etiam ipsa & vaticinia *Carmina* appellari cœpta: quasi à Carmentibus profusa. *Carmentes* autem illi (si Plutarcho credimus) dicti *quasi carentes mente*, quòd cùm cœperint vates ἐνθουσιάζειν extra sese rapi furentes soleant, ut Divino quasi inspiratu oracula profundant. Duas fuisse Carmentes putat [3] Agellius, quibus aræ Romæ exstructæ, quarum altera *Postverta*

1 Lib.1. Antiq. 2 In 8. Æneid. 3 Lib.16. cap. 16.

Postverta nominata sit, *Prosa* altera, *à recti perversique partus & potestate, & nomine.* has alii vel sorores vel fugæ comites veræ Carmenti fuisse tradunt. [4] sed quam *Prosam* Agellius, illi *Porrimam* vel *Antevertam* dicunt.

4 Ovid. 1. Fast. Serv. ibid.

CAPUT XLIV.

De casâ Romuli *in Capitolio stramentis tectâ, & religiosè servatâ.* Festra *quid in Sacrario? mendum in P. Victore observatum. iterùm de curiâ* Kalabrâ, *ejusque usu. Stramen & scandulæ antiquissima Romanarum domuum tegumenta.*

Dabunt nunc mihi veniam magnificentissima Capitolii Templa si ad pauperem Quirini casam, [1] *in Arce*

1 Vitruv. lib. 2. c. 1.

Arce Sacrorum stramentis tectam cursum meæ orationis deflectam. de quâ egregiè Sillius Bassus declamator [2] apud Senecam : *Inter hæc tam effusa mœnia nihil est humili casa nobilius. fastigiatis suprà tectis auro puro fulgens prælucet Capitolium.* & alter apud eumdem [3] Cæstius Pius : *Colit etiamnum in Capitolio Casam victor omnium gentium populus : cujus tantam felicitatem nemo miratur. Meritò potens est.* Meminit ejus casæ Dionysius lib. I. Antiq. Livius lib. v. Valerius lib. II. c. de Disciplinâ Militari, lib. etiam IV. cap. IV. Vitruvius lib. II. cap. I. Dio Coccejanus lib. XLIIX. & LIV. Ovidius in Fastis.

Eam continuò Romani reparabant, culmis tamen semper & stramine : tum quod nonnullum in eo Perpetuitatis omen situm existimarent ; tum etiam ut ostenderent tantam ac talem Urbem è casis & mapalibus enatam. quod

2 Lib. I. Cont. 6. 3 Lib. 2. Cont. I.

quod Poëtæ more suo libenter extollunt, maximè delicium nostrum Propertius:

[4] *Hoc quodcunque vides, Hospes, quàm maxima Roma est:*
Ante Phrygem Æneam collis & herba fuit.
Atque ubi navali stant sacra palatia Phœbo,
Evandri profuga procubuêre boves.
Fictilibus crevêre Deis hæc aurea Templa,
Nec fuit opprobrio facta sine arte casa.

& quæ ibi sequuntur nullo unquam satis ore laudata. Petronius in Catalectis Romuleam Casam cum Feströ Capitolinâ conjungit, ubi de ævi sui luxu:

Vilis servus habet regni bona, callaque capti

Deridet

4 Lib. 4.

Deridet festram, Romuleamque casam.

Erat autem *Festra* (auctore Gniphone Grammatico [5], qui integro volumine de eo disputavit) *ostium minusculum in sacrario* Capitolii extremæ antiquitatis. quo vocabulo Ennium etiam usum, refert antiquus Saturnaliorum scriptor: & Petronium alibi in Satyrico Scioppius Verisimilium II. cap. IIX. Quin antiquiores omnes, auctoritate Festi, [6] *Festram* dicebant quam nos *Fenestram*, ne quis insolentem vocabuli novitatem nimis admiretur. conjungit autem Festram Jovis cum Romuli casa Petronius, quod utraque in Capitolio, locis parum invicem disjunctis, esset. Quò magis admiror quomodo mens aut stilus aberrârit P. Victori in Regione Urbis decimâ (quæ & *Palatium*) casam Romuli collocanti. nisi malimus exemplariorum

5 Apud Macrob. 3. Sat. c. 12. 6 Paullus Diacon. hac voce.

rum διαφθορὰν accusare: quam heic & alibi in fidissimo scriptore observavi. Situm autem propiùs ejus casæ si quæris, invenio jam Curiæ Kalabræ, Romuleo item operi, pœnè contiguam fuisse. adfirmat Macrob. lib. I. Saturnal. his verbis: *Pontifex Kalatâ, id est, vocatâ in Capitolium plebe, juxta Curiam Kalabram, quæ casæ Romuli proxima est, quot numero dies à Kalendis ad Nonas superessent, pronunciabat.* A quâ Kalatione (quam Pont. [7] hîc Minor facere solitus) ipsi demùm Curiæ nomen adhæsit. culmis hanc etiam & stramentis obtectam fuisse testantur imprimis Poëtæ; Virgilius lib. VIII. Æneidos:

—— Romuleoque recens horrebat
Regia culmo.

Ovidius in I. Fastorum:

Quæ fuerit nostri si quæris Regia
nati?

Aspice

7 Varro 5. de L. L. Serv. in 8. Æneid. P. Vict. Reg. 8.

Aspice de cannâ straminibusque domum.

[8] primum enim hoc fuit in Romanorum casis tegumentum: scandulæ dein successerunt. quibus contectam fuisse Romam, usque ad bellum Pyrrhi, id est, per trecentos septuaginta ferè annos, Cornelius Nepos auctor est apud Plinium. [9] *Curia* autem *Kalabra* (meâ, & complurium aliorum sententiâ) in eâ Montis parte stetit quæ Palatini montis angulum, Viamque Sacrâm, aspicit: ubi Senatorum P. R. ædes hodiè exstructæ, marmoreisque ejus Porticibus ferè subnixæ visuntur.

8 Vitruv. ibid. 9 Lib. 16. c. 10.

CAPUT XLV.

Contra vulgarem opinionem de carcere Tulliano *è Baronio ferè disputatum. non videri in Capitolio, sed ad Theatrum Marcelli fuisse.* Unus *olim* carcer Urbanus. *UgonI in P. Victore* ἐπανόρθωσις *rejecta. & Inscriptio Carceris Capitolini examinata. is* Mamertinus, *aut* Mamertini custodia, *&* carcer Privatus *etiam dictus.* Tulliana θυικῶς *pro Carceribus. quid* Latomiæ *aut* Latumiæ? *De* Robore *opinio BaronI confutata.*

Neque etiam, quùm omnia CapitolI ædificia describimus, nobile illud quadrato saxo excisum transeamus quod in Septentrionali montis radice

radice *Carcerem Mamertinum* Acta SS. Martyrum [1] pleraque, vulgus *S. Petri in Carcere Tulliano* usque in hodiernum diem constanter appellat. Et quidem si molem ipsam totam inspicimus, præ se fert speciem Tulliani illius, quod à principe Historicorum describitur in Catilinario & Calpurnio Flacco Declamatore apud Senecam Rhetorem, Actis quoque SS. Chrysanti & Dariæ [2], quorum verba jam satis anteà vulgata. Quò minus tamen Pomponio Læto, Guilielmo Fabricio, Pompeio Ugonio, aliisque eruditis adsentiar, verum hoc esse Tullianum affirmantibus, ab Anco Marcio Rege, [3] mediâ Urbe, constructum; auctoritas facit Illustrissimi Viri Cæsaris BaronI, qui suis in Martyrologium Romanum Notationibus [4] confutatis aliorum argumentis, solidisque rationibus adductis totam hanc

de

1 Processi & Martiniani, LaurentI, aliorum.
2 Apud Baron. in Martyrolog. Rom. 3 Liv. lib. 1. 4 Ad diem Prid. Idus Mart.

de Tulliano Carcere quæstionem acutissimè decîdit. Nos ex ingenti earum numero & acervo, tres istas eximias notabamus.

Imprimis situm ipsum loci si examinamus carcer *D. Petri*, sive *Mamertinus* in Aquilonari (ut dixi) Tarpei Montis parte est; *Tullianum* autem versus occidentem ædificatum esse non una veterum ostendit auctoritas. Ante alios irrefragabilis illa C. Plini VII. Historiæ Naturalis, cap. postremo, cùm ait: *XII. Tabb. Ortus tantum & Occasus nominantur, post aliquot annos adjectus est & Medidies, Accenso Coss. id pronunciante, cùm à Curia, inter Rostra & Græcostasin, prospexisset talem solem. A columna Mœnia ad Carcerem inclinato sidere, supremam pronunciabat. Tempestatem* scilicet supremam. agit enim de antiquissima Romanorum consuetudine, qui ante Horologia inventa aut posita Solem ortum & occasum, observatione locorum

rum

rum quorundam, per Accensum designabant. *Supremam* autem *Tempestatem Solem* fuisse *occasum* ex XII. Tabb. auctoritate Macrobius adserit I. Saturnal. cap. III. & Censorinus ad Cærellium, cap. XIX. ac proinde versus eam cæli partem carcerem Romanum constitutum fuisse tam clarum jam esse videtur,

Quàm solis radii esse olim, quum sudum est, solent.

Succedit alterum ex eodem Plinio argumentum, priori non minus validum, ac probum, de Templo PIETATIS *exstructo* (quod [5] Plinius ait) *in ea Carceris sede ubi nunc Marcelli Theatrum est C. Quinctio & M' Acilio Coss.* Theatrum autem Marcelli (ut vel pueris jam notum) inter flumen & Capitolium ab [6] Augusto conditum, si è Foro respiceres, in quo columna Mœnia, occidentem solem omninò occupabat. Fuisse autem veterem Carcerem, qui

5 Lib. 7. c. 36. 6 Sueton. in ejus vita.

qui unus quondam in Urbe Roma fuit) nonnihil imminutum mutatumque; præter Plinium ipſum, qui Templi in eo memorabili de cauſa ſtructi commeminit, Livius etiam ſatis oſtendit, his verbis: [7] *Fecit carcerem* (Ancus Marcius Rex) *media Urbe, imminentem Foro, ad terrorem increſcentis audaciæ. remanet tantum ea pars, quæ fuit addita à Servio, & appellatur Tullianum.* ac ſi diceret: quicquid Marcius Rex in eo carcere inchoârat poſteritatem vel mutâſſe vel dempſiſſe, dum relligioni vel neceſſitati id tribuere interdum coacta. Dixi unum quondam Carcerem in Urbe Româ fuiſſe, quod adfirmat Satyricus Aquinas, Satyra x. his verbis:

Feliceis proavorum atavos, felicia
dicas
Sæcula, qui quondam ſub regibus
atque Tribunis

Vide-

7 Lib. 1.

Viderunt uno contentam carcere Romam,

intellige Rerum Capitalium sub *Triumvirûm* custodiâ; nam *Centumvirorum*, qui[8] civilibus judiciis præerant, alter erat teste P. Victore, in Regione Circi FlaminI: qui ære alieno ferè nexos contineret. Non sum nescius Ugonium sollicitâsse veterem in Publio lectionem, & pro: CARCER. C. VIRORUM. *aliàs*, C. LX. VIROR. suo periculo, CARCER. XVIROR. reposuisse reclamantibus omnibus libris, invitâ etiam Historiâ Romanâ, in quâ nusquam lectum aut observatum publicum aliquem Romæ carcerem à Decemviris ædificatum fuisse. Illa enim quæ è libro III. Liviano confirmandæ opinioni suæ Ugonius adducit tam ἀλόγως à Baronio ipso confutata sunt, ut de eo Volcatii illud Sedigiti usurpare meritò possimus: *Siquis contra sentiat nihil sentiat*.

8 Sigon. I. de Judiciis c. 22.

Tertium Illustrissimi Baroni argumentum est ab Inscriptione Veteri, quæ in carceris Mamertini frontispicio legitur, his verbis concepta:

C. VIBIUS. C. F. RUFINUS. M. COCCEIU.... COS. EX. S. C.

quorum Coss. meminisse etiam facit aliam alibi ἐπιγραφὴν Manutio [1] memoratam:

M. COCCEIO. NERVA COSS.
C. VIBIO. RUFINO
IULIA. PRIMA. PATRONO. SUO

Unde & lacuna Inscriptionis Capitolinæ in NERVA COCCEI cognomento suppleri potest. cui adde alteram illam apud Panvinium, & Pighium, Fastorum scriptores:

TI. CÆSAR. DIVI. AUGUSTI. F. AUGUSTUS
PONTIF. MAXIM. IMP. VIII. TRIB. POT. XXIIII.
DEDIT
C. VIBIO. RUFINO. M. COCCEIO. NERVA. COS.

1 In Orthographiâ.

Crea-

Creatos putat hos Coss. Baronius anno V. C. DCCXVIII. Imperii Augusti VII. (si rectè οἱ τυπογράφων παῖδες numerarias notas exceperunt.) neque addit *suffectosne* an *ordinarios* fuisse putaverit. Magnam alioqui ἀνιστορησίαν ἢ ἀχρονογραφίαν Cardinalis hic commisisset, quùm satis constet eos non sub Augusto, sed adoptivò Aug. Tiberio Consulatum gessisse, circa annum V. C. (ut ex eadem Inscriptione Onuphrius collegit) DCCLXXIV. Fuêre autem suffecti, ex Kalendis JulIs, Ordinariis Coss. D. HATERIO. Q. F. IIII. N. AGRIPPÆ. ET. C. SULPICIO. SER. F. SER. N. GALBÆ. quo etiam anno Tiberius Augustus XXIV. Tribunitiam Potestatem accepit: eandemque mox Druso filio per litteras absens à Senatu impetravit. Factum id, secundum Eusebii Chronica, anno Imperii ejus octavo, quorum verba in Annalibus [2] accuratissimis Vinandi

2 Tomo 3. fol. 152. Plant. edit.

PighI expressa leguntur: atque ideò illa exscriberé supersedebimus. Non erat itaque opus cur Illustrissimus Baronius verba illa Taciti huc adferret è III. Annali, de Augusto: eum, *ad correctionem perditissimorum qui inoleverant morum acriora parâsse vincula, atque indidisse custodes.* Regum scilicet illorum (de queis anteà agebamus) exemplo. quùm aliud sit vincula & custodes puniendis noxiis, aliud carcerem ipsum parare; cujus rei cura lanienæ crudelissimæ Tiberianorum temporum, quàm Augusti Principis (ut cum Terentio dicam, *Semperlenitati*) magis conveniebat. In hoc saltem egregiè adversarium suum Baronius convincit. Carcerem istum Capitolinum Reges auctores non agnoscere, qui tot posteà annis sub Impp. Romanis Vibio & Coccejo Coss. exstructus sit. quamvis fortè in eum usum primùm exstructus non sit, sed crescente reorum numero maximè

sub

ſub Principibus in Chriſtianos ſævientibus, carcer tandem eſſe penuriâ locorum cœpit. In actis enim D. LaurentI Martyris (teſte eodem Baronio) & aliorum: *Carcer Privatus* interdum vocatur. fortaſſe quod non adeò publicus tum aut receptus ejus uſus, quàm magni illius celebriſque carceris in medio Urbis ædificati. Vocatur & *Cuſtodia Mamertini*, aut *Carcer Mamertinus*. cujus rei rationem è Varrone de L.L. & Faſtis P.R. Baronius inveſtigat: nihil tamen certi ſe comperiſſe fatetur. Fortaſſè quia Mamertinus aliquis aliquid in eo vel mutavit vel auxit: ut è leviſſimâ re operum Publicorum nomina vulgus interdum commutare ſolet.

Dicitur etiam vulgò *Tullianum*, & quid mirum ſi ἀρχαϊκῶς omnes etiam Carceres ita olim nominati? Appulejus adfirmat, certiſſimus huic rei teſtis, lib. IX. Metam. ubi de Sacerdotibus Deæ Syriæ: *Hæc, & alias affa-*

nias frustra blaterantes eos retrorsum abducunt pagani, statimque vinctos in Tullianum compingunt. quo in loco de peregrino & rustico carcere eum loqui, satis omnibus notum. qui locus nemini hactenus observatus occasionem dedit Ugonio, aliisque eruditis viris, cur appellationi carceris Tulliani in Capitolio præfisi fictam quandam τοποθεσίαν, confusis ædificiorum omnium nominibus, in mediâ Urbe somniarent.

Fuit igitur (ut semel de universâ re statuamus) amplissimum opus carceris Tulliani, ad Occidentalem Fori Romani partem, Tarpejo monti accubans, juxta Theatrum, quod Augustus in Nepotis sui honorem MARCELLI nominavit. Partem modò carceris sic vocatam anteà fuisse, præter Livium & Sallustium laudatis locis, M. Varro etiam testatur in IV. de L. L. cùm ait: *Carcer à coërcendo, quod exire prohibentur. In hoc pars quæ sub*

ſub terrâ Tullianum , quod additum à Tullio Rege. Dicebatur ea pars etiam *Latomiæ* ſive *Latumia* quod ([3] auctore Senecâ) *exciſa ſaxis in infinitam altitudinem* eſſet. M. Varro id Syracuſanorum exemplo factum vult, quod in eâ civitate (*ubi ſimili de cauſſâ cuſtodirentur* rei) *vocarentur Latomiæ.* Uſus eâ voce aliquoties Comicus Umber, Sidonius quoque Apollinaris lib. I. epiſtolâ VII. de Aruando Galliæ Præfecto: *Quis enim ſuper ſtatu ejus nimis inflecteretur, quem videret accuratum delibutumque Latumiis & Ergaſtulo inferri?* Latomias autem notum eſt *Lapicidinas* appellari, quia carceris pars illa infamior (ut Baronius putat) Tarpejæ rupis ſaxo inciſa, [4] *in quam abjecti rei Robur Tullianum aſpicerent*, unde præcipitandi mox eſſent. Quod ut eruditiſſimo viro facile tribuerim, loci naturâ id omninò concedente;

3 Lib. de Conſol. ad Martiam ibidem. 4 Calpurnius Flaccus apud Senecam.

non æquè tamen quod de *Robore* (pace Manium ejus dictum sit) ibidem existimavit. Nimirum Saxum ipsum sive Rupem Tarpejam, infamem suppliciorum locum, nihil aliud quàm Robur carceris fuisse. Imposuit enim Cardinali *Præcipitatio*, commune utrimque supplicium, differens tamen quia publicum in Saxo, in Robore occultum & privatum. De isto accuratè & diligenter egimus, cap. IV. de hoc Festus Pompejus in Roboris descriptione: *Robur* (inquit) *dictus est in carcere is locus, quo præcipitatur maleficorum genus, quod antè arcis robusteis includebatur.* De quibus arcis intelligendus fortean Plautus in Curculione:

> *At ego faciam vos ambo in robusto*
> *carcere ut pereatis.*

nullam enim præcipitationis mentionem facit. Valerius autem supplicii hujus meminit lib. VI. capite de Severi-

veritate: [1] *Quin etiam familiares Gracchorum, nequis P. R. inimicis amicus esse vellet, de Robore præcipitati sunt.* quibus ex locis satis apparet non Montis aliquam portionem Robur, sed carceris Publici fuisse. Quod amplius est, Triumvirorum [2] erat capitalium in Tulliano strangulare, in Robore præcipitare: quemadmodùm Tribunorum in Tarpejo nocentes suos punire. Prætereà Robur illud in ipsâ planicie Urbis erat, vel ad summum in imâ Tarpeji Montis radice, carceri inædificatum; Tarpejum autem, sive infamis ea Rupes, in celsissimo Urbis loco, immò ejus celsitudinis (quæ juxta Romanum [3] Declamatorem) *securè etiam despicientibus esset horrenda.* Vt nullus omninò dubitem, quin tam justè atque necessariò de Robusto carcere à Baronio dissenserim, quàm ille graviter & sapienter superiorum

 homi-

1 §. 3. 2 Sigonius de judiciis c. 16. Turne. Notis in Festum. 3 Cornelium Hispanum, apud Senecam.

hominum κενὰς δόξας de Tulliano jugulârat.

CAPUT XLVI.

Relligio Capitolii, *&* Æternitatis Romanæ persuasio. *cælo comparatum. Formula Fætialium*, Salvâ Urbe atque Arce, *quæ nunc fusiùs explicata. Manlius à conspectu Capitolii ampliatus.* Arx Manlia. *Vetus Epigramma in Suetonio discussum.*

A Carceribus properabimus ad Metam, si prius illustres aliquot probatissimorum Scriptorum locos de Æternitate ac Sanctitate CAPITOLII, mox & de CAPITOLIIS ALIARUM URBIUM ἐσχατόκωλον, sive Corollarium, adjecero. VRBIS quidem ÆTERNÆ & CAPITOLII idem esse

Fatum Romani crediderunt. Inde illud P. VirgilI quasi ex cortinâ Delphicâ pronuntiatum : [1]

Dum Domus Æneæ CapitolI immobile saxum
Accolet, Imperiumque Pater Romanus habebit.

Ex quo fluxisse putem illud gravissimi Poëtæ, Statii PapinI, [2] ad Domitianum Augustum :

Dum Montes Latii, paterque Tibris,
Dum stabit tua Roma, dumque terris,
Quod reddis, Capitolium manebit.

istud quoque Valerii Martialis, IX. Epigrammatum :

Dum Janus hiemes, Domitianus Autumnos,
Augustus annis commodabit æstates.

1 8. Æneid. 2 1. Silvar.

Dum grande famuli nomen adſeret Rheni
Germanicarum magna lux Kalendarum,
Tarpeja ſummi ſaxa dum patris ſtabunt.

[3]quam opinionem expreſſit etiam Lyricus Romanus, oraculo Junonis;

——ſtet Capitolium
Fulgens, Triumphatiſque poßit
Roma ferox dare jura Medis.

ſed & Roma ipſa apud Claudianum, [4] poſteriorum temporum, non poſtremum ſanè, Poëtam, voto ad Jovem:

Si mea manſuris meruerunt mœnia naſci
Juppiter auguriis, ſi ſtant immota Sibullæ
Carmina, Tarpejas ſi necdum deſpicis arceis.

Hinc proverbium, ſive Formula potius, è carmine Fœtialium: SALVA. URBE.

3 Lib. 3. Od. 3. 4 De bello Gildon.

URBE. ATQUE. ARCE. quam Cæcilius Comicus est usus alibi laudatus, & Horatius hoc versu:

Incolumi IOVE, *& Urbe* ROMA.

σχηματικῶς enim per *Jovem*, Capitolium intelligit, in quo Juppiter consecratus. Eò allusisse videatur Sillius lib. IIX. in personâ P. Æmilii Cos. ad bellum proficiscentis:

Tarpejæ rupes, cognataque sanguine nobis
Tecta Jovis, quæque Arce suâ nunc stantia linquo
Mœnia felicis patriæ.

εὐφημοῦντος enim hæc vox est, & vota, de more, pro salute patriæ nuncupantis. Carmen autem ipsum Fœtialium apud Livium ita conceptum est lib. XXXIIX: SI. SCIENS. FALLO. TUM. ME. IUPPITER. SALVA. URBE. ARCEQUE. BONIS. EIICIAT. UTI. EGO. HUNC. LAPIDEM. Vnde cum Vrbem Galli Senones incendissent, Capitolio tamen salvo, adeò consternati eâ

clade

clade cives fuerunt, ut Vejos migrare cogitaverint. obsistente uno maximè Vrbis liberâtore Camillo, cujus relligiosa illa apud Livium [5] vehemensque sententia: *Majores nostri convenæ, pastoresque cum in his locis nihil præter sylvas paludesque esset, novam Urbem tam brevi ædificaverunt. Nos* CAPITOLIO, ARCE INCOLUMI, STANTIBUS TEMPLIS DEORUM, *ædificare incensam piget?* Ecce quàm ingeniosè Livius cùm in re præsenti conceptum illud dicere non posset: URBE ET ARCE, ARCEM ET CAPITOLIUM nominavit: quasi desperandum nihil esset sacrorum adhuc majestate salvâ. quod à Cicerone etiam factum, omissâ Arcis aut Capitolii mentione, in I. Catilinariâ: *Quòd incolumeis civeis, quod stantem Urbem reliquit, quanto tandem illum mœrore adflictum esse & profligatum putatis?*

Ad eam Capitolii Fatalitatem respexit

5 Lib. 5.

ſpexit etiam Tertullianus noſter, in divino ſuo Apologetico, cum ait: *Sed non & Juppiter Cretam ſuam Romanis Faſcibus concuti ſineret, oblitus antrum illud Idæum, & æra Corybantia, & jucundiſſimum illhic nutricis ſuæ odorem? nonne omni Capitolio tumulum ſuum præpoſuiſſet, ut ea potiùs Orbis terræ præcelleret, quæ cineres ſuos texit?* Neque aliò reſpexiſſe credam diviniſſimum Vatem, cum in deſcriptione Carthaginienſis ſacrarii Capitolina Romani Imperii pignora adumbravit:

> —— *Heic illius* ARMA,
> *Heic* CURRUS *fuit.* [1] *Hoc* REGNUM
> *Dea* GENTIBUS *eſſe*
> *(Si quà Fata ſinant) jam-tum*
> *tenditque fovetque.*

Oſtendemus enim alibi *Sceptrum* ſive *Haſtam* Junonis, & fortè *clypeum Tenſamque*: quemadmodum & *currus* aliorum Deorum, aliaque inſignia in Capitolio recondita fuiſſe. Unde loci Relligio

[1] 1. Æneid.

Relligio per totum orbem terrarum celebrata est: mosque etiam profluxit ut Capitolium ipsum quasi cœlum quoddam alterum in terris venerarentur. discimus id è verbis illis [2] PliniI CæciliI oratoris, de Adoptione Trajani Capitolinâ: *Non enim occultâ potestate fatorum, sed ab JOVE ipso coràm ac palàm repertus, electus est. Quippè inter Aras, & Altaria, eodemque loci, quem Deus ille tam manifestus ac præsens, quàm cœlum ac sidera insedit.* modestius paullò Sillius Italicus [3] in oratione Africani ad IOVEM TARPEIUM:

—— Tarpeia, pater, qui Templa secundam
Incolis à cælo sedem.

discimus etiam è comparatione Palatii & Capitolii [4] apud Ovidium:

Cùm domus Augusti CAPITOLI *more colenda*

Læta

2 In Panegyrico. 3 Lib. 10. 4 3. de Ponto.

Læta, (quod est, & sit.) plenaque
pacis erit.

Cornelio etiam Tacito in I. Historiar. ubi cædes Galbæ describitur: *Neque illos* (Othonianos) *Capitolii adspectus, & imminentium Templorum Relligio, & priores aut futuri Principes tenuere, quò minus facerent scelus, cujus ultor est quisquis successit.* Mirum autem sceleratos milites in adspectu Capitolii à cæde viri innocentis non temperâsse, cum M. Manlium servatorem Capitolinæ Arcis, sed coram populo Regni adfectati reum damnare eatenus P. R. sustinuerit, donec in Lucum Petilinum (unde in Capitolium, illustre nimis gloriæ suæ monimentum, respectus non esset) perveniret. quam Historiam præter celebriores illos Livium libro VI. Plutarchum in Camillo, Auctorem [5] de viris illustribus, Ttetzes etiam Grammaticus exsequitur Politicis his versibus:

Οὗτος

5 III. Histor. Chil.

Οὗτος ὁ ΜΑΡΚΟC ΜΑΛΙΟC, ὁ καὶ ΚΑ-
ΠΙΤΩΛΙΝΟC,
Ποτὲ καὶ αἰτιάματι πεσὼν τῆς τυραννίδος,
Καὶ ψήφῳ μέλλων δικαστῶν ἁπάντων ἀναιρεῖσθαι,
Τὸ ΚΑΠΙΤΩΛΙΟΝ εὐθὺς ἐσώζετο βλεπόντων·
Οὗπερ αὐτὸς ἐποίησε κλεινὰς ἀνδραγαθίας.
Ἕως ὁ λέγων κατ' αὐτοῦ νοήσας τῆς αἰτίας,
Πρὸς ἄλλο δικαστήριον τὴν σύγκλητον μετάγει,
Ὅθεν τὸ Καπιτώλιον οὐδόλως ἑωρᾶτο,
Ὡς γένεσθαι ὑπόμνησις ἐκείνου τῶν προσοπτέων.
Τότε καὶ κτείνουσιν αὐτόν.

Id eſt:

MARCUS *ille* MANLIUS, *qui &*
CAPITOLINUS,
Olim ſubjectus quæſtioni adfectati Regni,
Et judicum omnium calculo condemnandus,
Cùm Capitolium intuiti eſſent, abſolvebatur:
Ubi ille inclutum virtutis ſuæ dederat ſpecimen.

Sed

Sed hoc accusator ipsius cùm animadvertisset
Ad alterum Tribunal concionem abducit,
Unde Capitolium omnino videri non posset,
Nec commemoratio fieri ipsius Tropaeorum.
Tunc morti illum tradunt.

Mirari autem satis Romanos non possum qui cùm in conspectu Capitolii Manlium damnare non possent, alio loco damnatum de Saxo Capitolii dejicere non dubitaverint: cum longè aliud sit mortis in quemquam sententiam ferre, quàm spectare morientem. subjecta enim oculis rei indignitas atrocior multò. intolerabiliorque videtur. Non desunt autem viri docti qui in veteri Poëmatio apud Suetonium [1] in Augusto,

Cùm primùm istorum conduxit mensa choragum,

Sexque

1 Cap. 69.

Sexque Deos vidit Mallia, sexque Deas.

Manlia legendum putent. eo sensu, quasi locus ille in quo cæna δωδεκάθεος præberetur, ad formam Capitolinæ Arcis effictus fuerit. *Arcem* autem ipsam non ineptè ab ejus adsertore *Manliam* potuisse vocari. quod inventum etsi ingeniosum & acutum est, mihi tamen necdum probatur.

CA-

CAPUT XLVII. sive ultimum.

De CAPITOLIIS *aliarum Urbium* παράπηγμα, *& Operis conclusio.* IOVIS CAPITOLINI *Corinthi & Antiochiæ Templum.* IUNO *&* MINERVA *etiam in Provinciis apud Jovem. De* Portis *Capitolii Romani* ἐν παρέργῳ. Colonia Ælia Capitolina *Hadriani, &* Capitolia *aut* Capitolia-da *Urbs : ambæ in Syriâ.*

Quia celeberrima Capitolii relligio; non Romæ ſolum, in principe illâ Orbis Urbe, ſed ejus etiam exemplo per omnes Provincias CAPITOLINI DI publicâ veneratione culti ſunt, & adorati. IOVIS enim CAPITOLINI (quem ΚΟΡΥΦΑΙΟΝ inter-

terpretatur Pausanias, ut diximus) Templum Corinthi agnoscit idem auctor in Corinthiacis. & alterum Antiochiæ ejusdem numinis Livius à Perseo Rege incohatum. cujus magnificentia quia Romani nostri par, aut supra illam futura videbatur, si perficeret, verbis Livianis exprimenda est. sunt in libro Histor. XLI: *Sed & Delon* (Perseus) *maris insignibus statuarumque copiâ exornavit & Antiochiæ* IOVIS CAPITOLINI *magnificum Templum non laqueatum auro tantum, sed & parietibus totis laminâ inauratum: & alia multa in aliis locis pollicitus, quia perbreve tempus regni ejus fuit, non perfecit.* ille scilicet Rex qui præter duas magnas honestasque res, *Urbium Dona*, & *cultum Deorum*, vilissimum alioqui Regem egit. Neque Juppiter solum TARPEIUS aut CAPITOLINUS, sed (quemadmodum in Romano Capitolio) IUNONIS ei ac MINERVÆ consortium adjunctum.

Testa-

Testatur Eumenius Rhetor ubi de Scholis Menianis ad Capitolium aliquod Galliæ structis: *Quis enim est melior usus Eloquentiæ quàm ubi ante Aras quodammodo suas Jovios Herculeosque audiant prædicari*, IUPPITER *Pater &* MINERVA *socia*, *&* IUNO *placata?* Arnobius etiam libro IV. *Quis nescit in Capitoliis omnibus virginaleis esse species Minervarum?* & Sidonius Apollinaris de Capitolio Tolosano, fortissimi Martyris D. Saturnini sanguine consperso:

> *Quem negatorem* IOVIS *ac* MINERVÆ
> *Et crucis* CHRISTI *bona confitentem*,
> *Vinxit ad Tauri latus injugati*
> *Plebs furibunda.*

Hujusmodi enim Templa Romano etiam nomine peregrè CAPITOLIA vocata: qualia in Coloniis aut Municipiis Italicis fuisse subnotavi.

In Coloniâ VERONA AUGUSTA

statuis

ſtatuis exornatum, cujus meminit vetus Inſcriptio, quam fide Polycarpi Palermi I.C.ti adſcribimus:

HORTANTE. BEATITUDINE
TEMPORUM. DDD. NNN
GRATIANI. VALENTINIANI
ET. THEODOSII. AVGGG.
STATUAM. IN. CAPITOLIO
DIV. JACENTEM. IN
1 CEREBERRIMO. FORI
LOCO. CONSTITUI
JUSSIT. VAL. PALLADIUS
V. C. CONS. VENET. ET. HIST.

cujus auguſtiſſimæ Coloniæ meminiſſe libenter ſoleo, quotiens magna illa & Romana verè pectora SARE-GOS Comites, POLAS, COTTIOS fratres, NICHEZOLAS, FONTANAS recogito. quorum memoria quia pro eo, ac meretur, ſancta mihi ſemper, antiqua, & relligioſa erit, ſiquid fortunarum mearum anguſtia valeret non in hoc albo tantum papyri æquore, ſed Titulis marmoreis, apicibuſque auratis

1 Sic.

tis in Romano ipſo Capitolio, poſteritati ſpectandam, collocarem.

In Coloniâ CAPIDE aut CAPUANA, de quo Suetonius in actis TiberI: *Peragratâ* (inquit) *Campaniâ cùm Capuæ* CAPITOLIUM, *Nolæ Templum Augusti* (*quam cauſſam profectionis prætenderat*) *dedicâſſet*. Ejuſdem inter fœda prodigia, de cœlo tacti meminit idem ſcriptor in Cajo, capite (ut vulgus notat) LVII.

In Colonia BENEVENTO CONCORDIA. de quo idem ſcriptor in Elogio Orbilii Grammatici: *Statua ejus Beneventi oſtenditur in Capitolio, ad ſiniſtrum latus, marmorea, habitu ſedentis ac palliati, appoſitis duobus ſcriniis*. Unde apparet heic quoque ſtatuas fuiſſe. Sed & *Nolam, Mediolanum, Florentiam* aut *Fluentiam* urbes habuiſſe olim ſua Capitolia, præter vocis ipſius adhuc vulgò notæ teſtimonium, commentator Sidonii Elias Vinetus Santo & politiſſimus Politianus epiſt. II. adnotârunt.

Extra Italiam præcipua ista:

BABYLONICUM μεζοφοείκῶς ab Hieronymo [1] sic vocatum, pro illius civitatis Arce. quemadmodùm *Cesbedium* in opido Selgensium, *Herodium*, Hierosolymis, in urbe Trojâ, *Ilion*, & in illo Europæ oculo Gandavo (ut multis visum est) olim *Blandinium*.

KARTHAGINIENSE, cujus vates præcipuus in initio Æneidos, & sanctissimus Martyr Cyprianus Epist. LV. & vetusta Christianorum Ecclesiæ concilia sæpè mentionem faciunt.

AUGUSTODUNENSE in Galliâ. de quo testimonium laudati Rhetoris Eumenii in Panegyrico Præfecto Galliæ dicto: *Adhoc* [2] *V. P. opus istud reddit illustrius cum ipsorum Cæss. tum etiam omnium hominum adspectu promptiùs, quod præcipuo est loco positum, quasi inter ipsos oculos civitatis inter Apollinis Templum atque Capitolium*. Vult Menianas inter Apollinis & Capitolium ex-

1 Comment. in Esaiam. 2 Vir perfectissime.

exstructas, quemadmodum fere Templum Vestæ Romæ medio inter Apollinem Palatinum, & Jovem Capitolinum intervallo, quamquam viri magni in hisce litteris nominis Beatus Rhenanus & Stephanus Vinandus Pighius pro *Augustodunensium* in dicto Panegyrico *Augustoclivienſium* legere maluerint. σὺν τῇ fortasse ἀληθείᾳ. contra quos tamen CL. Lipsium disputantem vide in Commentario ad Annalem III. Cornelian.

De TOLOSANO Capitolio ejusdem Provinciæ jam memineramus è Sidonio, qui D. Saturninum Eloquentiæ Professorem Tolosæ narrat

De gradu summo CAPITOLIORUM
Præcipitatum.

cui addes (si placet) Venantium Fortunatum in Elogio ejusdem Saturnini, lib.. *de Miraculis & Certaminibus Piorum*, Martyrolog. Rom. ad diem III. Kal. ixbres. ἁγιοβιογράφους alios.

De NARBONENSI idem Si-

donius in laudatione Narbonis Martii:

Salve NARBO *potens salubritate,*
Urbe & Rure simul bonus videri,
Muris, civibus, ambitu, tabernis,
Portis, Porticibus, Foro, Theatro,
Delubris, CAPITOLIIS, *Monetis,*
Thermis, Arcubus, Horreis, Macellis,
Pratis, Fontibus, Insulis, Salinis,
Stagnis, Flumine, Merce, Ponte, Ponto.

quæ liberaliùs adscripsi ut hinc lectori meo liqueat in celebrioribus Romani Orbis Coloniis Romanæ quoque Urbis celebriora ædificia sumptuosissimis æmulationibus expressa. certè quale quantumque Narbonense Capitolium fuerit Ausonius Gallus alio metri genere testatus est:

Quodque tibi quondam Pario de marmore Templum
Tantæ molis erat, quantam non sperneret olim

Tar-

Tarquinius, Catulusque iterùm postremus, & ille
Aurea qui statuit CapitolI culmina Cæsar.

ergo AusonI ætate non exstabat. opinor, quia Christianâ Relligione tum roborascente convulsum penitus & excisum anteà fuerat.

Capitolium AUGUSTÆ TREVIRORUM habent Acta SS. Martyrum Tyrii & sociorum. quod in Ecclesiam Christianorum jam olim mutatum ex iisdem Actis Baronius notavit.

Simili majorum pietate quod in Coloniâ UBIA AGRIPPINENSI erat, expulsâ veteri δεισιδαιμονίᾳ, castissimæ, sanctissimæ, potentissimæ cæli terræque Reginæ MARIÆ datum, dicatum, consecratumque est. de quo Capitolio, adjectisque ei locis venustissimè ita lusit quondam magni juvenis ingenii Janus Mellerius Palmerius:

Aspice ubi lenem scandunt CAPITOLIA *clivum*

Ille dumis stabat locus, & sine frugibus herbis.
Illhic quà spectare forum majusve minusve
Nunc datur, unda rates vento remoque ferebat.
Et dat iter plaustro via quæ dedit ante carinæ.

elegantissimâ enim μιμήσει Românæ etiam Urbis originem peregrè deformavit. *Dumos* enim in Tarpejo aut Saturnio monte ante Vrbem conditam agnoscit Virgilius, & Tiberis in Velabro trajectum Ovidius, Propertius, aliique scriptores.

De VESONTIONENSI SEQUANORUM retulerunt mihi, qui viderunt, Arcuum Triumphalium præclara adhuc servare Monimenta, & tres Portas Marmoreas in planitiem descendentes. Arcis Romanæ scilicet Capitolinæ exemplo, è quâ (uti notavimus) varii variis è locis exitus in plana Vrbis extendebantur. nam præter Portam

Portam Carmentalem, quæ duo aut tres Janos haberet, juxta illud Ovidii,

Carmentis Portæ dextro via proxima Jano.

Livium quoque lib. II. de ccc. Fabiis in bellum & lethum euntibus: *Infelici viâ à dextro Jano Portæ Carmentalis profecti ad Cremeram flumen perveniunt.* præter iſtam ergo Portam, clivumque ad Arcum Septimianum, & centum gradus Concordiæ, ſive Monetæ, alterius Portæ marmoreæ, ſub ruinis Jovis Feretrii repertæ, veſtigia ſe conſpexiſſe notat Marlianus Topograph. Vrb. lib. II. cap. III. Sed & alteram patrum memoriâ conſpectam ait in fundamentis ipſius Arcis, quà Theatrum Marcelli reſpiciebat: multis cum gradibus in ipſam Arcem tendentibus. quæ vera fuiſſe λείψανα Portæ illius crediderim per quam[1] cotannis ſtercus ex æde Veſtæ, per Capitolium, in Tiberim deferretur: quæ

1 17. Kal. Jul. Feſtus. Kal. Rom.

proinde *stercoraria* nominata. quibus addere licebit quæ de Pandana vetustissima Porta M. Varro adfert in descriptione Saturnii Montis. *Antiquum opidum in hoc fuisse Saturniam scribitur. ejus vestigia etiamnum manent tria, quòd Saturni fanum, in faucibus: quòd Saturnia porta, quam Junius scribit, quam nunc vocant Pandanam: quòd post Ædem Saturni in ædificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti.* Videtur hæc aditum aliquem fori occupasse, à qua Capitolii parte Ædes & Ara Vetus Saturni: siquid divinando adsequi licet. nam alioqui in tanta rerum nominumque confusione, in tam pauco veterum monimentorum subsidio, tamque parata ad exscindenda illa omnia Barbarie nihil ferè certius mihi est, quàm quid certò adfirmare debeam ignorare. Atque hæc in occasione de Portis Capitolinis. superest, ut quemadmodùm toto isto volumine varia veri vetustique κόμματος Numismata

proinde *stercoraria* nominata. quibus addere licebit quæ de Pandana vetustissima Porta M. Varro adfert in descriptione Saturnii Montis. *Antiquum opidum in hoc fuisse Saturniam scribitur. ejus vestigia etiamnum manent tria, quòd Saturni fanum, in faucibus: quòd Saturnia porta, quam Junius scribit, quam nunc vocant Pandanam: quòd post Ædem Saturni in ædificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti.* Videtur hæc aditum aliquem fori occupasse, à qua Capitolii parte Ædes & Ara Vetus Saturni: siquid divinando adsequi licet. nam alioqui in tanta rerum nominumque confusione, in tam pauco veterum monimentorum subsidio, tamque parata ad exscindenda illa omnia Barbarie nihil ferè certius mihi est, quàm quid certò adfirmare debeam ignorare. Atque hæc in occasione de Portis Capitolinis. superest, ut quemadmodùm toto isto volumine varia veri vetustique κόμμα[illegible] Numismata

COL AEL CAP COMM
E

mata auctoritati nobis conciliandæ, ſcriptoque ornando è ſcriniis elegantiſſimorum hominum protulimus, ita reliquum [1] unum non omittamus, in quo COLONIÆ. ÆLIÆ. CAPITOLINÆ, ab Hadriano Cæſ. deductæ, inſcriptionem legimus.

[2] Ea fuit Urbs ſacra Solymorum, Syriæ Metropolis, quam L. ferè annis poſt ejus exſcidium idem Imp. reſtituere aggreſſus, aut novam potius exſtruere, de ſuo nomine vocavit. Atque ita vocari illam videmus I.C.to in Tit. DD. *de Cenſibus*. Ptolemæo, in Syriæ deſcriptione, PP. Nicænis in Decretis Synodi, Paullo Oroſio, Zonaræ, aliis. Alia fuit CAPITOLIA aut CAPITOLIADA cavæ [3] Syriæ urbs Ptolemæo & Antonino, quod Ortelio adnonatum eſt. *Suvette* (ut quibuſdam placet) hodie appellata. nos in veteri

 quadam

1 Æreum Diadumeniani. 2 Dio Caſſius lib. 69. Oroſ. lib. 7. c. 13. 3 Quæ *Cœleſyria* & *Damaſcena*.

quadam inſcriptione vidimus. DOMO KAPITOLIA.

Quæ quidem omnia certiſſimè ſanctiſſimeque nobis adfirmabunt CAPITOLIO ROMANO (è quo tanquam capite membra iſta omnia dimanârunt) per totum terrarum orbem nihil , veterum opinione , ſanctius , relligioſius , celebratius extitiſſe.

FINIS.

INDEX CAPITUM COMMENTARII hujus Capitolini.

Cap. I.

Cap. II.

CAP. V.

Montis Capitolini divisio in Arcem, Capitolium, Saxum. Quid Arx. quid Capitolium. Variæ τοῦ Capitolii acceptiones. Salvâ Urbe atque Arce esse. Turres Capitolinæ. de loco Taciti anquisitum.

CAP. VI.

Arces unde sic dictæ: earumque Sanctitas apud priscos. qui Tutulati. quid Tutulus: Templa Deorum Tutelarium potissimum in Arce. Arx Jovis. Jani Guilielmi in Cicerone emendatio confirmata. Cæs. Scaligeri in Papinio rejecta. Sanctæ leges, Sancti Muri, ac Portæ Urbium.

CAP. VII.

Montis Capitolini situs, figura, dimensio, altitudo. quæ ædificia tam in Arce quàm Capitolio olim fuerint. Regiæ quæ sint in Statio & Suetonio. Statius cum Notitiâ Imperii, & Ammianus fortè etiam emendati. Capitolium altissimus

CAP.

CAP. X.

Serv. Tullius manum Capitolio admovet, Superbus plena fundamenta, & operis partem è Manibiis absolvit. quantum in fundamenta impensum, & eorum magnitudo ac magnificentia. Caput in illis humanum repertum, inde Capitolio fortè nomen. Aliæ ejus nominis caussæ. Prodigium Carthaginiense. κακκάβη. *Juppiter* ΚΟΡΥΦΑΙΟΣ.

CAP. XI.

Reges absolutum non viderunt; initio Libertatis dedicatum à M. Horatio Pullo. variæ super anno, ejusque Conlegâ, sententiæ. Dedicationis Ritus, & Consulis constantia. Locus ibi Senecæ examinatus. Vultus Capitolinus. Incendia CapitolI varia, ejusque direptiones. Instauratum à L. Sullâ, Vespasiano, Domitiano, & Theodorico Rege. Ritus Instaurationis. Honorifica nominis in Templis Inscriptio. Dio Caßius, Vinetus, aliique notati.

CAP.

CAP. XII.

CAP. XIII.

CAP. XIV.

ὕπαιθρα,

ὕπαιθρα, aut ſubdialis, hæc cellæ dexteræ incluſa. Juppiter ἕρκ@. Termini ſacra. Terminalia unde dicta. βαίτυλ@. Termini è lapide & ſtipite. Juventus & Juventas quî differant, item Juventa, & Juvenilitas. Dea Hora, Hebe. Juventatis ſacra. Ludi Juvenalium. An etiam Mars in Capitolio cultus?

CAP. XV.

Faſtigium in Templis quid ſit: ornari ſolitum ſignis, clupeis, cælaturâ, inauratione. Quadrigæ fictiles Summani olim in Capitolio: poſtmodùm in æreas, aut argenteas inauratas mutatæ. quis ille Summanus? Quadrigæ albæ Jovi ſacræ. Clupea unde ſic dicta: ea duplicia, Votiva, aut Honoraria. unde Faſtigia Plaſtica. Plinius emendatus. Templum cum hujuſmodi ornatu è veteri gemmâ.

CAP. XVI.

Laquearia in Capitolio deaurata & ſculpta. Veterum querella de ambitioſâ illâ Magnificentiâ. Tegulæ æreæ ibidem Catulianæ, auro inductæ: inde Capitolia

CAP. XIX.

IOVIS CAPITOLINI *insignia, sive κόσμος, Fulmen aureum, Barba aurea, Corona aurea, sive διάδημα, Sceptrum sive Hasta, Sella eburnea auro vincta, Vestis picta, seu palmata, Corona Etrusca, & Olympica. Hastæ ad imagines Deorum: earumque relligio. Statuæ Deorum sessiles plerumque, & χρυσόθρονοι hinc dicti. Jovis ornatus, Exuviæ, Tunicæ Pictæ, Palmatæ, Triumphales, Capitolinæ. Peplum Iunonis. CaI Cæs. insania, aliaque in hanc rem.*

CAP. XX.

JOVIS *istius cognomenta* TARPEIUS, CAPITOLINUS, OPT. MAX. CUSTOS. CONSERVATOR. PROPUGNATOR. AUGG. CÆLESTINUS, DOLICHENUS, FULMINANS, FULGURATOR, SARAPIS, ROMANVS. *& apud Poëtas,* TONANS. *Petri Fabri v. c. in Plutarcho emendatio confirmata. Iovis in Principes cura. quid δολιχὸς, quæ δολιχά. Discrimen Iovis Capitolini & Tonan-*

Mentoris: Amphoræ, Canthari, Pateræ aureæ Camilli. Candelabrum gemmatum Regum Syriæ. τερπωλὴ, sive Vitis aurea Aristobuli. Capitolium etiam ab exteris ornatum.

CAP. XXIII.

Occasione superioris Capitis de subobscuro LivI loco quæsitum. Videri aliam in cælla Iovis Ædiculam fuisse Antiquariis omissam: Victoriæ forsitan. Victoria aurea Hieronis, summæ in Templo dignitatis. aliæ Bocchi Numidæ. quomodo fingi eæ ac pingi solitæ. Ara Victoriæ in Curia. Templi cælla in tres partes divisa. Alter Taciti locus examinatus.

CAP. XXIV.

Statuæ in Capitolio variæ, Divinæ & Humanæ. de istis primùm dictum: IUPPITER IMPERATOR *Prænestinus, & Macedonicus. Antiquariorum error indicatus, & Tabula Liviana ex Pighio reformata. Iuppiter alter in Columna, fulmine dejectus cum aliis signis, & restitutus. Lupa Romuli inter Deos etiam posita.*

quæ? PHILIPPI RUBENI V. C. mors deplorata. Inter Reges Statua L. Bruti & Cæsaris. Honos Imaginis in cella Iovis quibus olim permissus. Æneæ, Deauratæ, Aureæ, & Argenteæ Statuæ Impp. Aliæ Virorum Triumphalium juxta Templum. Turma Inauratarum Equestrium. Censores & Pontifices nimia signa interdum amoliti. Cicero & Trebellius explicati: vulgata apud Nonium lectio defensa.

CAP. XXVII.

Signorum παραλειπόμενα, *ut Ædilitia de mulctis. Canis Æreus. Ephœbus cum Rutro. Centaurus* κεραυνοπλήξ. *Anser Argenteus. quid Rutrum,* σκαφεῖον, σκαπάνη, παραρύτειν. *Varro apud Nonium forsan correctus.*

CAP. XXIIX.

Militaria ἀναθήματα, Torques, signa, aliaque insignia hosti detracta, & arma omnis generis: quibus in re trepida nonnunquàm usi. Tropæa aurea C. FlaminI & MarI: ab hoc capita etiam Proscriptorum

ptorum Iovi oblata, quemadmodùm à Principibus aliis Arma conjuratorum. Propertius explicatus.

CAP. XXIX.

Tabulæ etiam pictæ in Capitolii ornatu: eæ ferè Triumphales, aut ab hostibus captæ. L. MummI Tabula Achaïca, & M. FulvI præda Ambraciensis. Mos Templa pingendi in Italia & Græcia antiquissimus, idque ferè bellorum monimentis. Romæ publica multa sic etiam ornata. ποικίλη *Atheniensium. Tituli Victoriarum picturis adjuncti Saturnio versu. Similes è Livio aliisque Tituli allati. Tabulæ Honorum ad pedes Iovis depositæ, aureis litteris conscriptæ. Annales Maximi.*

CAP. XXX.

De Tabulis æreis aliquid interpositum, quarum magnus in Capitolio numerus. Mos eas in Curia aut Templis ponendi: tandem in Ærario. Tabularium Capitolinum, Palatinum, aliaque P. R. Quid Æra figere aut refigere.

olim

olim varia Tabularum materia. Earum in Capitolio Series atque ordo. Exempla duarum prolata. Leges Sacratæ quæ?

CAP. XXXI.

Coronæ Aureæ Capitolinæ multæ, & magni ponderis. Mos & caussa eas dicandi. Ducum quorundam heic ostentatio. Petillius de Coronâ subreptâ postulatus. Custodes Capitolii, & Tutellæ ejus Redemptores. Diadema Cæsaris in Capitolium missum. Ridicula Marliani negligentia.

CAP. XXXII.

JOVI *tamquam Regi Purpura dicata, & Vestes aliæ pretiosæ. quid Sandyx in Virgilio & Vopisco? Donariorum sumptuositas à Platone, Alexandro Severo, & Lactantio reprehensa. Lipsi emendatiuncula rejecta. Epitheton Inane fere mortuorum esse.*

CAP. XXXIII.

De Columnis Rostratis aliquid dictum: quæ in Capitolio Æneæ, Inauratæ. Aliæ aliorum locorum. Mos & caussa

ibi recitata. quid Commiſsiones? Neronis Carmina Jovi dedicata.

CAP. XXXVI.

Aræ Capitolinæ DIs & Principibus erectæ. adulatio circa illas, maximè oppreſſa R.P. Aræ Votivæ in periculis, aut nova relligione. ΘΕΟΥ ΠΡΩΤΟΓΟΝΟΥ *ab Auguſto erecta. Diſcrimen Aræ & Altaris è veteri Jure Pontificio obſervatum. Podia circa Templa.*

CAP. XXXVII.

Quid Atrium Publicum in Capitolio? Atriorum ἔτυμον. *Delubrum alio ſenſu, Faviſſæ, vel Flaviſſæ. Theſauri,* ὀμφαλὸν. *Aquæ Marcia & Tepula in Templum ductæ: earum Fiſtulæ aliquando interciſæ. Ritus aquæ uſurpandæ in Sacris apud Romanos, Græcos, Etruſcos, Hebræos. Aquiminarium, Amula.*

CAP. XXXVIII.

De Origine Horologiorum apud Romanos, & Solario primo. quidam in Capitolio id ſtatutum volunt, alii aliis in locis. Turnebi in M. Tullio & Varrone

CAP. XLI.

Ad Muliebres Relligiones transitum: Junonem inprimis Monetam, quæ & Regina nonnullis. hujus ædes in Arce, & ratio nominis investigata. illam videri duplicem fuisse. Arx Monetæ. Sulpicia Poëtria castigata. Μνημοσύνη, *Memoria, Minerva Memor, Isis Moneta, Meminerva. Moneta, pro officinâ Monetariâ. Apollo Monetalis. Ædes Opis à quo posita. Templa duo Veneris Calvæ. Ædes Erycinæ, quæ & Venus Capitolina. Isis, Sarapis, Harpocrates variè exclusi aut recepti. Specus Mithræ. in P. Victore conjectura.*

CAP. XLII.

Virtutes etiam in Capitolio cultæ, FIDES, MENS, CONCORDIA. *duo hujus Templa ibi observata, unum in clivo, alterum in Arce. Senatulum Aureum. Statua Concordiæ Augusti, aliæque in Templorum ornamen-*

 tis.

re observatum. iterùm de Curia Kalabra, ejusque usu. Stramen & Scandulæ antiquissima Romanarum domuum tegumenta.

CAP. XLV.

Contra vulgarem opinionem de carcere Tulliano, è Baronio ferè, disputatum. non videri in Capitolio, sed ad Theatrum Marcelli fuisse. Unus olim carcer Urbanus. UgonI in P. Victore ἐπανόρθωσις *rejecta, & Inscriptio carceris Capitolini examinata. is Mamertinus, aut Mamertini custodia, & Carcer Privatus etiam dictus. Tulliana pro Carceribus. quid Latomiæ, aut Latumiæ. De Robore opinio BaronI confutata.*

CAP. XLVI.

Relligio Capitolii, & Æternitatis Romanæ persuasio. cælo comparatum. Formula Fætialium, Salva Urbe atque Arce. quæ nunc fusiùs explicata. Manlius à Capitolii conspectu ampliatus. Arx

Manlia. Vetus Epigramma in Suetonio discussum.

CAP. XLVII.

DE CAPITOLIIS *aliarum Urbium παρέπτηγμα, & Operis conclusio.* JOVIS CAPITOLINI *Corinthi & Antiochiæ Templum.* JUNO & MINERVA, *etiam in Provinciis, apud Jovem. De Portis Capitolii Romani. Colonia Ælia Capitolina Hadriani, & Capitolia, aut Capitoliada Urbs: ambæ in Syria.*

AUTHO-

AUTHORES

Qui nobis ſparſim laudati, correcti, explicati.

Ex Antiquioribus.

Phur-

Ver-

E Recen-

E Recentioribus.

A.

Abrahamus Ortelius.
Adrianus Iunius.
Adrianus Scricckius.
Adrianus Turnebus.
Æmilius Portus.
Aldus Manutius Paulli F.
Andreas Fulvius.
Angelus Politianus.
Antonius Augustinus.

B.

Baronius Cardinalis.
Bartholomæus Marlianus.
Beatus Rhenanus.
Bonaventura Vulcanius.

C.

Carolus Paschalius I.C.
Carolus Sigonius.
Casperius Gevartius.

D.

Dionysius Gothofredus I.C.
Dionysius Lambinus.
Dionysius Villerius.

E.

Elias Vinetus Santo.

F.

Flavius Blondus.
Franciscus Iuretus.
Franciscus Robortellius.
Fulvius Ursinus.

G.

Gaspar Scioppius.
Guilielmus Choulius.
Guilielmus Fabricius.
Guilielmus Philander.

H.

Hubertus Goltzius.

I.

Iacobus Dalechampius.
Iacobus Gutherius I.C.
Iacobus Ræuardus I.C.
Iacobus Strada.
Ianus Gruterus.
Ianus Guilielmius.
Ianus Mellerius Palmerius.
Ianus Parrhasius.
Ioachimus Camerarius.

Ioannes

Ioannes Baptista Pius.
Ioannes Brodæus.
Ioannes Savaro I.C.
Ioannes Stadius, avus meus.
Iosephus Scaliger.
Isaacus Casaubonus.
Iulius Cæs. Scaliger.
Iustus Lipsius.

L.

Lævinus Torrentius.
Lapus, Plutarchi & Dionysii Interpres.
Lilius Gyraldus.
Ludovicus Carrio.

M.

Martinus Smetius.
M. Antonius Muretus.

N.

Nicolaus Leonicus Thomæus.

O.

Obertus Gifanius.
Onuphrius Panninius.

P.

Palladius Architectus.
Petrus Ciacconius.
Petrus Faber I.C.
Petrus Pythœus I.C.
Petrus Victorius.
Philippus Beroaldus.
Philippus Rubenius I.C.
Poggius Florentinus.
Polycarpus Palermus I.C.
Pomponius Lætus.
Pyrrhus Ligorius.

S.

Stephanus Vinandus Pighius.

W.

Wolfgangus Lazius.

FINIS.

